F. SAUKS

PÕLLUMAJANDUSSAADUSTE VARUMINE NSVL-s

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS"

FELIKS SAUKS

PÕLLUMAJANDUSSAADUSTE VARUMINE NSVL-s

ORGANISATSIOON JA PLAANIMINE

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“
TARTU, 1946

Eessõna.

Käesolev teos ilmub Tallinna Polütehnilise Instituudi Majandusteaduskonna Kaubanduskateedri õppe- ja käsiraamatute seeria esimese numbrina. Ta on määratud esijoones õpperaamatuks ENSV kõrgemate õppeasutuste üliõpilastele, kuid ta on sobiv ka käsiraamatuna meie kaubandusala töötajaile. Samuti võib seda raamatut lühendatud kujul kasutada nii majandustehnikumides kui ka erialalistel kursustel vastava õppeaine käsitlemisel.

Käesolevas teoses on antud ülevaade kõigist põllumajandussaaduste riikliku varumise spetsiifilistest probleemidest. Pikemalt on peatutud just nendel küsimustel, mis on omased ainult varumisele. Seejuures on neid käsitletud peamiselt arvestustehnilisest ja plaanimajanduslikust seisukohast, kuna tagaplaanile on jäänud organisatsioonilis-tehniline vaatlus. Probleemide säärane käsitlus on tingitud asjaolust, et põllumajandussaaduste varumise organisatsioonilis-tehnilised probleemid ei erine peaaegu milleski vastavatest probleemidest kaubandusalal. Viimased leiavad aga üksikasjalist käsitlust eridistsipliinina. Samuti on ka arvestustehnilisi ja plaanimajanduslikke küsimusi, mis on analoogilised kaubanduses esinevaile ja mis leiavad käsitlust eridistsipliinina, puudutatud pealiskaudsemalt või need on jäetud hoopis käsitlemata, näiteks töö ja töötasude plaanimine, finantsprobleemid jne. Paratamatu oli aga mõnede kaubandusalal esinevate küsimuste konspektiivne käsitlus, ilma milleta oleks kannatanud käesoleva töö terviklikkus, näiteks „Hind ja hinnapoliitika NSVL-s", „Plaanimistehnika üldprobleemistik" jne. Teosesse on paigutatud ka rida praktilisi näiteid ja ülesandeid, et kergendada vastava probleemi põhjalikumat omandamist.

Raamatu koostamisel on peamiseks aluseks olnud NSVL vastavad õppe- ja käsiraamatud. Kuid on rohkesti kasutatud ka tegeliku töö andmeid, mitmesuguseid aruandeid põllumajandussaaduste varumise kohta jne.

Kasutatud kirjanduse osundamisest on raamatus üldiselt loobutud. Selle asemel on raamatu lõpus toodud kasutatud kirjanduse nimestik, milles on ära tähendatud ka kasutatud osade leheküljed.

Kõigist raamatus avastatud puudustest või eksimustest, samuti ka tegelikus töös tekkinud uutest probleemidest, arvestusmenetlustest jne. palub autor teatada aadressil: Tallinna Polütehnilise Instituudi Majandusteaduskond, Kohtu 4, Tallinn.

Kivimäel, juuli 1945.

Autor.

I OSA.

Põllumajandussaaduste varumise organisatsioon.

I peatükk.

VARUMISE MÕISTE JA OLEMUS.

1. Varumise mõiste, tähtsus ja ülesanded.

Varumine (vene k. zagotovka) tähendab sõna otseses mõttes mitmesuguste väiksemate või suuremate toodangupartiide ostmist ja kogumist laialdasel maa-alal asetsevatelt tootjatelt. Seega kuulub varumise hulka hüviste ostmine o t s e tootjatelt; mitmesugused hüviste ostud teistelt kaubandus- või varumisorganisatsioonidelt ei kuulu varumise hulka. „Varumise" mõistest tuleb eraldada „varustamise" (vene k. snabženije) mõiste. Viimane tähendab üksikute ettevõtete ja organisatsioonide poolt kaupade ja toormaterjalide hankimist, mis on vajalikud nende tegevuseks ja ülesannete täitmiseks. Seejuures ei ole oluline, kust või kellelt on kaup ostetud.

Oma üldiseloomult (varumist teostatakse harilikult ostu-müügi vormis) kuulub varumine kaubandusliku tegevuse hulka. Ta moodustab ühe osa kaubakäibest, täpsemalt — kaubanduslikust hulgikäibest. Varutud hüvised suunatakse kaubanduslike organisatsioonide vahendusel (või mõnikord ka vahenditult) elanikkonna tarvete rahuldamiseks.

NSVL rahvamajanduses on varumine maa ja linna vahelise kaubakäibe üheks vormiks. Selle ülesandeks on laialipillatud agraarkäitiste toodangu koondamine ja seega riiklike tsentraliseeritud põllumajandussaaduste reservide loomine vastavalt rahvamajandusplaanile. Sellest järgneb, et varumisorganisatsioonide ülesandeks on mitmesuguste varumismeetodite rakendamisel koguda võimalikult suurem osa agraarkäitiste toodangust riigi käsutusse ja siis kogutud saadused realiseerida vastavalt rahvamajandusplaanile. Ülejäänud põllumajanduslik toodang jääb agraarkäitiste endi tootmis- või isiklike tarvete rahuldamiseks või realiseeritakse, nagu teisedki tarbimisesemed, jaekäibe kaudu kolhoositurgudel. Teisest küljest peavad varumisorganisatsioonid varustama agraarkäitisi mitmesuguste tööstuskaupadega nii põllumajandusliku tootmise suurendamise kui ka maaelanike tarbimise mitmekesistamise ja parema rahuldamise otstarbel.

Põllumajandussaaduste riiklik varumine etendab tähtsat osa sotsialistliku laiendatud taastootmise plaanide teostamisel, sest paljud tööstusharud (tekstiil-, toiduainetetööstused jt.), mis toodavad peamiselt laiatarbekaupu, vajavad oma tootmisprotsessis esijoones põllumajandusliku päritoluga tooraineid. Seega selliste tööstusharude tootmistegevuse ulatus sõltub otseselt põllumajandusliku varumise edukusest.

Põllumajandussaaduste varumine omab suurt tähtsust ka töölisklassi üha suureneva tarbimise paremaks rahuldamiseks toiduainetega ja aitab tõsta töötajate masside materiaalset heaolu.

Põllumajanduslik varumine võimaldab veel Punaarmeele vajalike põllumajandussaaduste fondide loomist ning vajalike reservide moodustamist riigikaitse tugevdamiseks.

Kindlustades põllumajandussaaduste realiseerimisele soodsaid tingimusi, avaldab nõukogude valitsuse varumispoliitika tunduvalt mõju põllumajandusliku turutoodangu ja seega ühtlasi ka kogutoodangu kujunemisele. Ühtlasi soodustab varumispoliitika üksikute põllumajanduslike kultuuride viljelemise arenemist ja üksikute rajoonide spetsialiseerumist vastavalt NSVL rahvamajanduse plaanilisele vajadusele.

Ülaltoodust järgnevad ka põllumajandussaaduste varumise tähtsamad ülesanded, nimelt:

1) tagada sotsialistlikku tööstust küllaldase põllumajandusliku tooraine ga,

2) koondada nõukogude kaubandusaparaadi kätte suuremaid toiduainete varusid,

3) tagada mitmesuguste põllumajandussaaduste reservide kogumist, eeskätt maa kaitseks, samuti tagada eksporti valuutavajaduse rahuldamiseks,

4) soodustada nõukogude hinnapoliitika läbiviimist hindade alandamise ja reaalse töötasu tõstmise suunas,

5) kindlustada nõukogude vääringu ostuvõimet,

6) arendada kolhooside ja sovhooside tootmisorganisatsiooni, soodustada stahhanovlikku liikumist ja kindlustada sotsialistlike agraarkäitiste rikastumist.

Säärasena omas varumine möödunud aastail ja omab praegu väga suurt tähtsust põllumajandusliku toodangu realiseerimisel, toodangu struktuuri määramisel ja seega ühtlasi põllumajanduse plaanipärasel juhtimisel. NSVL varumispoliitika on üks osa NSVL agraarpoliitikast ja tal on suur tähtsus ka põllumajanduse muutmisel sotsialistlikuks selle kollektiviseerimisega. Varumine on ühtlasi ka majandusalaks, kus on vaja eriti valvel olla rahvavaenlaste eest, kes toodangut hävitades ja rikkudes, valitsuse korraldusi moonutades ja töötavaid talupoegi ässitades püüavad sotsialistlikule riigile kahju tekitada.

Kõike ülaltoodud arvesse võttes võime täpselt määratleda varumise mõistet, nimelt: põllumajandussaaduste varumine on säärane hulgikaubanduslik tegevus, mis suunab agraarkäitiste toodangu enamiku riigi tsentraliseeritud ressurssideks ja ühtlasi kujundab agraar-

käitisi poliitilises, majanduslikus ja tootmistehnilises suhtes kooskõlas riigi poliitilis-majanduslike eesmärkidega.

Varumine on oma organisatsioonilise ja plaanilise teostamise poolest suuresti erinev hulgikaubandusest, mispärast on tarvilik varumise spetsiaalne käsitlus eraldi hulgikaubandusest.

2. Varumise liigid ja teostamise meetodid.

Vastavalt varumise teostamise menetlusele ja varutud saaduste käsutusõigusele esineb varumine kahel kujul:

1) tsentraliseeritud varumine ja
2) detsentraliseeritud varumine.

Tsentraliseeritud varumiseks nimetatakse põllumajandussaaduste riikliku hankimist, mida teostatakse riikliku varumisplaani alusel ja riigi poolt kindlaksmääratud hindadega, kusjuures varutud saaduste jaotamine ja kasutamine on valjult tsentraliseeritud ja võib toimuda ainult riiklike plaanide ja NSVL Varumise Ministeeriumi korralduste alusel.

Tsentraliseeritud varumise teostamise vormid on olnud erinevad, olenevalt vastavast majanduslikust olukorrast. Nii näiteks enne põllumajanduse kollektiviseerimist toimus tsentraliseeritud varumine vastavate lepingute alusel. Lepingud sõlmiti riiklike ja kooperatiivsete varumisorganisatsioonide ning kollektiivsete ja individuaalsete maapidamiste vahel.

Kolhoosikorra ja üldise sotsialistliku majandussüsteemi kindlustamise järel muutusid põllumajandussaaduste varumise vormid, lähenedes ikka rohkem tänapäeval kasutatavatele vormidele.

Praegusel ajal toimub põllumajandussaaduste tsentraliseeritud fondide moodustamine peamiselt tsentraliseeritud varumise näol, mis on kohustuslik ja mille täitmine on seotud kindlate tähtaegadega. Oma iseloomult ta jaguneb kaheks:

A. Põllumajandussaaduste rangelt tsentraliseeritud varumine ja
B. põllumajandussaaduste riiklik kokkuost.

A. Põllumajandussaaduste rangelt tsentraliseeritud varumine on säärane varumine, mis on kohustuslik nii agraarkäitistele kui ka varumisorganisatsioonidele. See teostub järgmistes vormides:

a) põllumajandussaaduste kohustuslik müük riigile,
b) kontraktatsioon,
c) MTJ-de naturaaltöötasu,
d) põllumajanduslike seemne- ja loomasöödalaenude naturaalne tagasimaks,
e) sovhooside toodang,
f) matimaks,
g) Punaarmee fond.

Põllumajandussaaduste kohustuslik müük on agraarkäitistele pandud mitmesuguste toidu- ja tööstuslike toorainete riigile müümise sundus, mis toimub kindlate hindadega ja seaduslikult kindlaksmääratud normide ulatuses. Sellisena omab põllumajandussaaduste kohus-

tuslik müük maksu iseloomu. Erinevus seisneb ainult selles, et kohustusliku müügi korras riigile antavate põllumajandussaaduste eest maksetakse tootjaile kindlaksmääratud hinda. Põllumajandussaaduste müügikohustust rakendatakse peaaegu kõigil põlllumajanduslikel tootmisaladel (teraviljad, tehnilised kultuurid, karjamajandussaadused jne.).

Põllukultuuride kohustusliku müügi normid arvutatakse vastavalt kasutatava maa suurusele (mille hulka arvatakse põllu-, aia-, heina- ja karjamaad, sõltumata tegelikust külvipindalast [1]). Neid norme ei muudeta, vaatamata saagi kujunemisele või külviplaani mittetäitmisele. Mitmesuguste loodusõnnetuste, esijoones ikalduste korral alandab valitsus kohustusliku müügi ulatust või vabastab vastava agraarkäitise müügikohustusest.

Sotsialistlikele agraarkäitistele (kolhoosidele) määratakse väiksemad normid kui individuaalmajapidamistele. Seda selleks, et ergutada põllumajanduse kollektiviseerimist ja seega muuta kõik agraarkäitised sotsialistlikuks. Kuid ka sotsialistlikele agraarkäitistele määratavad normid ei ole ühtlased. Nii näiteks MTJ-de poolt teenindatavaile kolhoosidele määratakse normid väiksemad kui neile majapidamistele, kes MTJ-de abi ei tarvita. Sellise normide määramise eesmärgiks on kiirendada põllumajanduse mehhaniseerimist ja suurendada riigi otsest juhtimist kollektiivses põllumajanduses.

Müüginormid on NSVL-s üksikute vabariikide, kraide ja oblastite järgi diferentseeritud. Normid määratakse üleliiduliste kõrgemate organite (NSVL Ministrite Nõukogu ja ÜK(b)P KK) poolt ja nad kujutavad endast vastavate territooriumide *keskmisi müüginorme*. Nende keskmiste normide piirides määravad vabariikide, kraide ja oblastite kõrgemad organid omakorda keskmised rajoonide müüginormid, võttes seejuures arvesse kohalikke tingimusi (pinnase headus jne.). Rajooni keskmiste müüginormide alusel määratakse juba täpsed kohustused igale agraarkäitisele. Seejuures võetakse arvesse mitmesuguseid tingimusi, mille alusel antakse vastavale agraarkäitisele soodustusi. Nii näiteks vabastatakse agraarkäitised lepingu alusel ettenähtud aed-juurvilja müümise kohustusest sama arvu hektarite ulatuses, millel nad kasvatasid eelmisel aastal vastavatel maa-aladel kanepit või lina. Müügikohustustest vabastatakse sõjainvaliidide ja punaarmeelaste perekondade talumajapidamised juhul, kui seal on puudus töötegijatest, jne.

Kohustuslik müük karjamajandussaaduste (liha, piima, piimasaaduste, villa, munade jne.) alal teostatakse üldiselt samadel printsiipidel. Kõik agraarkäitised on allutatud kohustusele müüa riigile karjamajandussaadusi. See kohustus on kehtiv vaatamata sellele, kas agraarkäitised kasvatavad loomi või mitte. See printsiip on tingitud karjamajanduse arendamise eesmärgist NSVL-s. Valitsus kindlustab igale sotsialistlikule agraarkäitisele kõik võimalused karjapidamise arendamiseks (näiteks piimakarjata agraarkäitiste varustamine lehmadega soodustatud tingimustel jne.).

---

1 Kasutatava maa suuruse hulka ei arvestata maid, mida pole võimalik põllumajanduslikult kasutada, näiteks rabasood, järved, jõed, tuiskliivikud jne. (vrd. ENSV Teataja 1945, nr. 23, art. 349, 350, 351).

Karjamajandussaaduste kohustusliku müügi täitmine lihamüügi alal võib toimuda ükskõik missugust liiki loomade või lindude näol eluskaalu alusel. Alates 1. jaanuarist 1940. a. müüvad agraarkäitised riigile liha normide alusel, mis määratakse sõltuvalt agraarkäitistele kinnistatud maa suurusest (ha-tes). Lihamüügi keskmised aastanormid diferentseeritakse üksikute vabariikide, kraide ja oblastite järgi samadel printsiipidel nagu põllukultuuride kohustuslike müüginormide puhul. Samuti määratakse liha müüginormid agraarkäitistes eluskaalu kg-des diferentseeritult rajoonide järgi, arvestades kohalikke tingimusi, kusjuures individuaalmajapidamistele määratavad normid on kaks korda kõrgemad kolhoosidele määratavaist normidest.

Samasugust kohustuslike müüginormide määramise viisi rakendatakse ka teiste karjamajandussaaduste (munade, piima, piimasaaduste jne.) suhtes. Kuid siin esineb ka mõningaid erinevusi: näiteks määratakse villa müügikohustuse suurus vastavalt olemasolevate lammaste arvule, mitte aga kasutatava põllumaa suuruse alusel.

Kõik põllumajandussaaduste kohustuslikud müüginormid teatatakse agraarkäitistele aasta alguseks enne külviplaani koostamist. Sellisena osutub põllumajandussaaduste kohustuslik müük otstarbekohaseks vahendiks rahvamajanduse huvide koordineerimisel üksikute agraarkäitiste ja talupoegade huvidega, sest selle süsteemi puhul on igal agraartootjal juba ette (s. o. enne külvi) teada, kui suur on tema müügikohustus riigi vastu ühe või teise põllumajandussaaduse suhtes. Samal ajal on ka tootjale kindlustatud, et ta pärast kohustuslike müüginormide täitmist võib põllumajandussaaduste ülejäägiga talitada vabalt oma äranägemise järgi. Kohustuslik müügisüsteem ergutab agraarkäitisi toodangu tõstmisele, töötootlikkuse suurendamisele ja põllumajanduse kollektiviseerimisele, kindlustades seega sotsialistliku põllumajanduse süvendamist ja talupoegade materiaalse taseme tõusu.

K o n t r a k t a t s i o o n on põllumajandussaaduste tsentraliseeritud varumise eriline vorm ja seisneb lepingute sõlmimises riiklike ja kooperatiivsete varumisorganisatsioonide ja agraarkäitiste vahel. Neis lepinguis nähakse ette ühelt poolt toodetavate põllumajandussaaduste kogus ja kvaliteet, mida agraarkäitised on kohustatud määratud perioodi jooksul kindlate hindadega riigile müüma, ja teiselt poolt varumisorganisatsioonide kohustused agraarkäitiste suhtes nende varustamises mitmesuguste tööstuskaupadega. Selle tsentraliseeritud varumisvormi rakendamine eeldab nn. kontraktatsioonilepingu sõlmimist, millele on omistatud seaduse jõud. Lepingu tingimused on üksikute hangitavate põllumajandussaaduste liikide suhtes erinevad. Sõlmitud lepingut tuleb mõlema lepinguosalise poolt tingimusteta täita. Säärase seadusjõulise kontraktatsioonilepingu rikkumine ühelt või teiselt poolt toob enesega kaasa peale materiaalse vastutuse samuti ka lepingu rikkumises süüdiolevate isikute (varumisorganisatsiooni ametiisikute või kontrakteeriva agraarkäitise vastutavate töötajate) kriminaalvastutuse.

Varumise arendamise eesmärgil võimaldab riik sellesse lepinguvahekorda astuvatele agraarkäitistele rea soodustusi. Kontraktatsioon ei ole üksnes põllumajandussaaduste ostu-müügi leping, vaid selles lepingus moodus-

tavad tähtsa koha toodangulist liiki kohustused. Nii näiteks õlikultuuride kontraktatsioonilepingus eelneb õliseemnete andmise kohustusele terve rida kohustusi agraarkäitiste külvipinna suuruse ja agrotehniliste abinõude suhtes ühes viimaste konkreetse loeteluga. Teiselt poolt on ette nähtud varumisorganisatsiooni kohustused agraarkäitise abistamiseks selle tootmisprotsessi teostamisel (varustamine väetisega jne.). Analoogilised on ka teiste põllumajandussaaduste kontraktatsioonilepingud.

Seega kontraktatsioonileping juriidilises mõttes on eriline leping, mille alusel üks pool (põllumajanduslik tootja) kohustub riikliku plaani täitmiseks tootma kindlaksmääratud koguse põllumajandussaadusi, teostades selleks lepingus määratud tootmisülesanded, ja valmistatud toodangu üle andma teisele poolele (kontrakteerivale varumisorganisatsioonile). Viimane on kohustatud lepingus ettenähtud toodangu vastu võtma kindlaksmääratud hinnaga ja tootjale osutama tema kohustuste teostamisel lepingus ettenähtud materiaal-tehnilist abi.

Kontraktatsioonimeetodit rakendatakse esijoones tehniliste kultuuride (puuvilla, lina, linaseemnete jne.), samuti puu- ja köögivilja varumise teostamiseks. Tehniliste kultuuridega seoses oleva suure töömahu tõttu on nende tootmise laiendamine agraarkäitises ühenduses palju suuremate kuludega kui näiteks teraviljakultuuride laiendamine. Suuremate kulude katmiseks abistabki riik lepingute süsteemi kaudu vastavaid tootjaid. Abistamine toimub avansside ja teatavate tööstuskaupade hankimise näol. Osalt on vajadus selliste avansside jne. järele seletatav ka asjaoluga, et majapidamistes, kus kasvatatakse tehnilisi kultuure, toodetakse toiduaineid harilikult ainult väikesel määral.

MTJ-de naturaaltöötasu seisneb agraarkäitiste kohustuses maksta MTJ-de poolt tehtud tööde eest põllumajandussaadustega, nagu teraviljaga, kartuliga, linaga jne. Naturaaltöötasu maksetakse samade põllumajandussaadustega, mille tootmisest MTJ-d osa võtsid. Tasumäärasid ei fikseerita kindlate normidena ha kohta, vaid need on sõltuvad saakide kujunemisest. Seeläbi on äratatud MTJ-de otsene huvi saakide tõstmiseks, mis omakorda stimuleerib MTJ-de poolt sooritatavate põllutööde kõrget kvaliteeti.

Vahekorrad kolhooside ja MTJ-de vahel vormistatakse seadusjõuliste lepingutega.

MTJ-d on kohustatud kogu natuuras saadud töötasu üle andma vastavatele varumisorganisatsioonidele. Vastuvõetud saaduste eest peavad varumisorganisatsioonid tasuma otseselt kohaliku täitevkomitee rahandusosakonnale.

Põllumajanduslike seemne- ja loomasöödalaenude naturaalne tagasimaks seisneb agraarkäitiste kohustuses tasuda neist laenudest tekkinud võlad riigile. Nimelt võimaldab riik vajaduse korral agraarkäitisele seemneviljalaenu külvi kindlustamiseks ja mõnikord ka loomasöödalaenu. Laen antakse enamalt jaolt kohalike varumisorganisatsioonide poolt vastavalt valitsuse eeskirjadele tasuta, s .o. intressideta. Saadud laenu vastu annab agraarkäitis vastavale varumisorganisatsioonile võla-

kohustuse, kes selle esitamisel saab kohalikult Riigipanga osakonnalt antud laenu väärtuses raha. Laenu ja laenutamisega seotud kulude tasumine peab toimuma agraarkäitiste poolt järgmise aasta saagist naturaalkujul. Laen tuleb tasuda kohalikule varumisorganisatsioonile.

Sovhooside toodang moodustab samuti ühe varumisallika. Et sovhoosid on riiklikud agraarkäitised, siis nende toodang läheb tsentraliseeritud korras riigile vastava realiseerimisplaani alusel. Säärased realiseerimisplaanid koostatakse igal aastal valitsuse poolt määratud plaaniliste ülesannete alusel saaduste üksikute liikide kohta ja diferentseeritakse üksikute ministeeriumide järgi, kelledele sovhoosid alluvad. Sovhooside toodangu realiseerimisplaan koostatakse iga vabariigi, krai ja oblasti kohta eraldi.

Realiseerimisplaanis ettenähtud toodangu müüvad sovhoosid riiklikele organisatsioonidele, kes teostavad tsentraliseeritud varumist.

Peale selle peavad sovhoosid riigile andma ka selle osa oma toodangust, mis ületab toodanguplaanis ettenähtud ulatuse. Selle osa müüvad sovhoosid antud rajooni kohta kehtivate riikliku kokkuostu hindadega. Ainult teatav väike osa üksikute vähemtähtsate toodanguliikide (mee, vaha jms.) ülejääkidest (s. o. pärast realiseerimisplaani täitmist ja ettenähtud seemne-, sööda ja toidufondide täiendamist) lubatakse kasutada töötajate premeerimiseks ja tootmise laiendamiseks.

Matimaksu (praktikas nimetatakse ka mativiljaks) all mõistetakse naturaaltasu põllumajandussaaduste jahvatamise ja mitmesuguse muu teravilja (samuti ka õliseemnete) töötlemise eest. Matimaksu võetakse kõigilt agraartootjailt, vaatamata veskis töötlemisele tuleva vilja saamise viisile [2]. Matimaksu võetakse veskisse toodud viljaliigist ja samas kvaliteedis. Veskid annavad matimaksu näol kogutud vilja üle riiklikele varumisorganisatsioonidele.

Eriliseks tsentraliseeritud varumise allikaks on Punaarmee fond (viimasel ajal nimetatakse seda ka Võidu- ja Taastamisfondiks). Punaarmee fondi moodustavad mitmesugused põllumajandussaadused, mis riigile on antud agraarkäitiste poolt vabatahtlikult selleks, et tugevdada riigi sõjalist kaitsevõimet ja võimaldada rahvamajanduse kiiremat taastamist. See fond moodustati Suure Isamaasõja päevil nõukogude talurahva patriotismi väljendusena. Punaarmee fondi antud põllumajandussaaduste eest maksetakse andjatele sama hind, mis kohustuslike müüginormide eest. Juhul, kui andjad loobuvad saadaolevast tasust, maksetakse vastav summa Riigipanka riigi tulude arvele.

Punaarmee fondi moodustamine toimub harilikult kahel viisil:

a) Agraarkäitiste poolt enne tootmisprotsessi algust vabatahtlikult võetud kohustusena külvata Punaarmee fondi üle plaani nii ja nii palju hektareid mingisugust põllukultuuri või kasvatada Punaarmee fondi heaks nii ja nii palju loomi. Et need vabatahtlikud kohustused selguvad harilikult põllumajandusaasta algul, siis on võimalik sel viisil moodustuva Punaarmee fondi

[2] Taluteenijatel ja töölistel on lubatud veskites matimaksuvabalt jahvatada 16 kg naturaaltöötasuna saadud teravilja kuus iga perekonnaliikme kohta (ENSV Teataja 1945, 34, 532).

suuruse kohta koostada ka üleriigilist plaani, mille täitmine on kohustuslik kõigile vastavatele käitistele ja asutistele.

b) Agraarkäitiste poolt tootmisprotsessi lõpul tehtud vabatahtlike annetustena Punaarmee fondi.

B. Põllumajandussaaduste riiklik kokkuost on säärane tsentraliseeritud varumine, mida teostatakse tsentraliseeritud riiklike plaanide järgi, mis on kohustuslikud varumisorganisatsioonidele, aga ei ole seda põllumajanduslikele tootjaile. Seega riiklik kokkuost seisneb põllumajandussaaduste vabatahtlikus müügis riigile, s. o. agraarkäitised müüvad vabatahtlikult riigile oma toodangu ülejääke. Riiklik kokkuost haarab peale teravilja ka paljusid teisi põllumajandussaadusi (linaseemned, kartulid, tapaloomad, piim, vill jne.).

Riiklik kokkuost moodustab ühe tähtsama kolhoosliku kaubanduse kanali, olles tsentraliseeritud varumise ja kolhoosituru-kaubanduse vahevormiks. Erinevalt kolhoosituru-kaubandusest ja detsentraliseeritud varumisest teostatakse riiklikku kokkuostu riikliku tsentraliseeritud plaani alusel. Riikliku kokkuostu kaudu riigi käsutusse minevad agraarkäitiste põllumajandusliku toodangu ülejäägid arvatakse riiklikku tsentraliseeritud fondi.

Riikliku kokkuostu arendamise eesmärgil maksetakse sel teel kokkutulnud põllumajandussaaduste eest kõrgemaid hindu kui eespool käsitletud kohustuslike varumisvormide puhul. Teraviljade puhul on see hinnavahe 20—25%. Riikliku kokkuostu arendamiseks kasutatakse ka preemiate maksmist, mis väljendub kindlaksmääratud varumishinna juurde maksetava lisahinnana. Näiteks nisu kokkuostmisel tõuseb lisahind progressiivselt vastavalt tootja poolt müüdava nisukoguse suurusele ja võib moodustada kuni 100% hinnast. Peale kõrgemate hindade maksmise ergutab riik kokkuostu arenemist veel sel teel, et hangib müüjatele mitmesuguseid tööstus- ja laiatarbe-, nn. hüvituskaupu — autosid, põllutööriistu, ehitusmaterjale jne. Hüvituskaup realiseeritakse kehtivate riiklike hindadega.

Mõnede põllumajandussaaduste suhtes on riiklik kokkuost mitte täiendavaks, vaid ainsaks varumisvormiks tsentraliseeritud fondide moodustamisel. Sel teel ostetakse kokku jõhvi, harjaseid, sulgi jne. Need on saadused, millede kohta enne kokkuostmist on raske teada, kui palju neid iga üksik agraarkäitis võib müüa. Pealegi on nende müügikogused võrdlemisi väikesed. Nimetatud saaduste tsentraliseeritud varumist plaanitakse küll riiklikkude organite poolt, kuid koostatud ja kinnitatud plaane ei viida üksikute tootmiskohtadeni, vaid ainult alama varumisaparaadi lülini [3].

Detsentraliseeritud varumiseks (ehk omaostuks) nimetatakse mitmesuguste põllumajandussaaduste hankimist majandusorganisatsioonide poolt nende omaalgatusel agraarkäitiste sellest turulisest toodanguosast, mis on järele jäänud pärast riiklike tsentraliseeritud varumisplaani täitmist (välja arvatud teraviljad). Detsentraliseeritud varumine toimub vabatahtlikkuse alusel varumisorganisatsioonide (kas riiklike või kooperatiivsete) endi koostatud plaanide põhjal, mis on kinnitatud vastavate organisatsioonide kes-

[3] Eesti NSV-s kehtiva põllumajandussaaduste tsentraliseeritud varumise korra ja selle erisuste kohta vt. brošüüri „Riigile põllumajandussaaduste kohustusliku müügi ja kokkuostu määrused", Tallinn, 1945.

kuste poolt. Detsentraliseeritud varumine on lubatud kõigi põllumajandussaaduste alal, välja arvatud teraviljad. Varutud saadused lähevad otseselt samade organisatsioonide käsutusse, kes teostavad detsentraliseeritud varumist.

Detsentraliseeritud varumine toimub nagu kolhoosituru-kaubanduski täieliku vabatahtlikkuse alusel. Vabatahtlikkuse põhimõtte kehtimine detsentraliseeritud varumise alal lähendab teda kolhoosituru-kaubandusele. Kuid ta erineb siiski viimasest oluliselt. Nimelt kolhoositurul esineb põllumajandussaaduste ostjana tarbija, detsentraliseeritud varumisel aga lülitub tootja ja tarbija vahele riiklik või kooperatiivne organisatsioon. Kolhoosituru-kaubandus toimub linna ja rajooni keskustes, detsentraliseeritud varumist teostatakse seevastu harilikult rajooni kõrvalisemates kohtades. Detsentraliseeritud varumise teostamine linnaturgudel ja suuremates tarbimiskeskustes on keelatud. Erandina võivad kohalikul turul omatarvituse katteks varumist teostada ainult mõned sööklad, puhkekodud, lastekodud, haiglad, raudtee-einelauad jne.

Detsentraliseeritud varumise tähtsus seisneb kõigepealt selles, et ta kaubandusvõrgus aitab suurendada rahva tarvete rahuldamiseks minevaid kaubafonde.

Detsentraliseeritud varumine moodustab ühe täiendava kanali sotsialistlike käitiste toodangu ülejääkide realiseerimiseks. Ta aitab kindlustada agraarkäitiste tootmisaluseid ja parandab maaelanike materiaalset heaolu. Detsentraliseeritud varumine etendab tähtsat osa ka kaubanduse reguleerimisel ja kolhoosituru hindade mõjutamisel.

Detsentraliseeritud varumist teostatakse turuhindadest veidi madalamate hindadega. Detsentraliseeritud varumise korras hangitavate saaduste maksimumhinnad määratakse kõrgemate kohalike organite poolt [4]. Need on kõrgemad kui riikliku kokkuostu hinnad.

Detsentraliseeritud varumist teostatakse:

a) pikemaaegsete majanduslike lepingute kaudu, mis sõlmitakse varumisorganisatsioonide ja sotsialistlike agraarkäitiste vahel;
b) põllumajandussaaduste ühekordsete kokkuostude kujul üksiktootjatelt kolhoositurul;
c) põllumajandussaaduste kokkuostmisel laialipillatud vahetalitajate — varujate (harilikult tarbijate kooperatiivide kohaliku varumisvõrgu) kaudu.

Kõige soovitatavamaks detsentraliseeritud varumise meetodiks on ostmine pikemaaegsete lepingute alusel, mis võivad haarata kõiki riiklike kohustuste õiendamisest ülejäänud tooteid (välja arvatud teraviljad).

Viimase meetodi paremus seisneb kõigepealt selles, et see pakub varumisorganisatsioonile võimalusi selgitada toodangu ja võimalikkude ülejääkide ulatust ja luua agraarkäitistega tihedamaid majanduslikke sidemeid. Lepingulise vahekorra puhul võib varumisorganisatsioon juba võrdlemisi täpselt kalkuleerida, kui suuri kaubakoguseid võib arvestada varumishooajal,

[4] Vrd. ENSV Teataja 1945, 22, 332.

ja sellele vastavalt teha oma ettevalmistusi. Ühtlasi pakub selline toodangu plaanilise realiseerimise võimalus ka agraarkäitistele suuri paremusi. See võimaldab neil aegsasti korraldada transporti ja tööjõudu sääraselt, et kaubakogused jõuaksid õigel ajal varumispunktidesse. Peale selle saavutatakse kindlad kalkulatsiooni alused ka tulu otstarbekohasemaks kasutamiseks.

Samuti pakub see meetod varumisorganisatsioonidele võimalusi abistada kolhoose käitismajanduslikult ja soodustada nende turutoodangu kasvamist. Pikemaaegsete majanduslikkude lepingute süsteem soodustab nii varumisorganisatsioonide tegevust kui ka agraarkäitiste turustamistegevuse plaanikindlat kujundamist.

Majanduslikud organisatsioonid, teostades detsentraliseeritud varumist kõrvalistes rajoonides, vabastavad agraarkäitisi oma toodangu turule vedamise vajadusest ja sellega seotud aja- ja materjalikuludest (transpordi- ja müügikulud). Ühtlasi avaldavad detsentraliseeritud varumise ulatus ja tingimused mõju turuhindade tasemele.

II peatükk.

POLLUMAJANDUSSAADUSTE VARUMISE AJALOOLINE ARENEMINE NSVL-s.

Kõigil sotsialistliku riigi ülesehitamise järkudel oli põllumajanduslik varumine nõukogude võimu majanduspoliitika üheks tähtsamaks küsimuseks ja seepärast on oluline üksikasjalisemalt jälgida varumise ajaloolist arenemist, tema dünaamikat ning varumispoliitika erinevusi üksikutel ajaloolistel arenemisjärkudel. Varumise ajaloolise arenemise tundmaõppimine varustab kolhoose, põllumajanduslikke spetsialiste, parteilisi ja parteituid bolševikke konkreetse võitlusprogrammiga sotsialistliku põllumajanduse edasiseks arendamiseks. Ühtlasi näitab ajalooline ülevaade seda, et tuleb julgelt kõrvale heita kõik, mis on iganenud, vananenud, mis uutes oludes enam ei suuda kaasa aidata ühiskondlikkude majandusvormide arenemisele põllumajanduses.

1. Varumine Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni päevil (1917.—1918. a.).

Võitlus toiduainete eest Suure Oktoobrirevolutsiooni esimestel päevadel kujunes võitluseks sotsialismi eest, nagu seda tabavalt märgitakse selleaegsetes loosungites.

Nõukogude võimu varumispoliitika Oktoobri perioodil kuni sõjalise kommunismini oli kõige tähtsamal määral tingitud sellest raskest toitlusala pärandist, mille sai noor Nõukogude vabariik pärast Romanovite tsaarikoja ja kodanliku Ajutise Valitsuse peremehetsemist, kes kapitalismi huvides pidasid imperialistlikku sõda. Et kindlustada nõukogude võimu, selleks oli vaja likvideerida vana kodanlik riigiaparaat ja luua selle asemele uus, nõukogude riigiaparaat. Seda oli vaja teha kiiresti, sest vanade ministeeriumide ametnikud saboteerisid kõiki nõukogude võimu samme sotsiaal-revolutsionääride, menševike jt. kodanluse poolehoidjate eestvedamisel. Eriti teravalt andis see end tunda toitlustamise alal.

Need probleemid lahendati mõne kuuga, alates 1917. a. lõpust kuni 1918. a. keskpaigani. Selle aja jooksul kaotati ministeeriumid ja loodi nende asemele nõukogude valitsemisaparaat vastavate rahvakomissariaatidega (RK-dega).

Toitlustamise alal loodi Toitluse RK, kelle ülesandeks oli organiseerida varumis- ja kaubandusvõrku. Temale abiks organiseeriti 24. dets. 1917. a. Ülevenemaaline Toitluskomitee ja kohalike nõukogude juures toitluskomisjonid. Nende ülesandeks oli organiseerida kõik vahendid toitlustamise paran-

damiseks ja kontrollida kohalike toitlusorganite tegevust. Põllumajandussaaduste varumise teostamise eesmärgil assigneeris Toitluse RK tööstuskaupadesse 1150 miljonit rbl., et neid kaupu saata kaubakäibesse maal. Varumisplaani (120 miljonit puuda teravilja) siiski ei täidetud. Selle põhjuseks olid ühelt poolt halvad transpordiolud, teiselt poolt varumisaparaadi nõrk töö ja suur kotimeeste ning spekulantide arv, kes kulakutelt vabaturul teravilja kokku ostsid.

Olukorra parandamiseks pandi 9. mail 1918. a. kehtima „Toitluse diktatuuri dekreet", mis andis riigile ainuõiguse vilja kokkuostmiseks ja põllumajandusega tegeleva rahvastiku toidutarbimise normeerimiseks. See tähendas seega riikliku viljamonopoli sisseseadmist. Umbes samal ajal (4. juun. 1918. a.) püstitas Lenin toitlusolude kiiremaks parandamiseks nõukogude valitsusele järgmised ülesanded [5]:

1) kõige kiiremalt teostada toiduainete varumise tsentraliseerimine,

2) ühendada kogu töölisklass ühiseks võitluseks toiduainete ressursside varumisel ja

3) organiseerida kehviktalupoegkonda kui töölisklassi kindlat liitlast.

Nende majanduspoliitiliste ülesannete läbiviimiseks anti terve rida dekreete. Ühtlasi reorganiseeriti Toitluse RK tegevus (27. mai 1918. a. dekreet). Tema kohalikkudeks organiteks määrati endiste toitluskomisjonide asemele valdade, maakondade ja kubermangude toitluskomiteed. Need organiseerisid varumiskontorid ja nn. „toitlustajate armee". Viimase moodustasid töölised, kes läksid toitlustamisrühmadena maale toiduaineid koguma. Nende arv tõusis 3 kuuga 30 000-ni. Varumisaparaat puhastati rahvavaenulikest elementidest ja asendati parteitöölistega. Toitluse RK-le anti õigus tühistada ja muuta kõiki neid kohalike organite otsuseid, mis ei olnud kooskõlas valitsuse poliitikaga. 1918. a. 11. juuni dekreediga loodi kehviktalurahva komiteed, mis etendasid suurt osa võitluses kulaklusega, toiduainete ülejääkide kogumises kulakuilt ja tööstuskeskuste ning Punaarmee varustamises toiduainetega.

Kehvikute kaasatõmbamine varumisel, riiklik kaubavahetus, mis stimuleeris põllumajandussaaduste varumist, tööliste kontroll erakaubanduslike ettevõtete üle, mis toimetasid riigi poolt mittemonopoliseeritud põllumajandussaaduste kokkuostu, kodanlike toitlusorganite likvideerimine ja nõukogude toitlusorganite loomine, võitlus kontrrevolutsionääride sabotaažiga toitlusfrondil — need olid nõukogude varumispoliitika põhilised jooned Oktoobrirevolutsioonist kuni sõjalise kommunismini.

2. Varumine sõjakommunismi ajajärgul (1918.—1920. a.).

Kodusõda ja kodanlik-kapitalistlike maade sõjaline interventsioon, mis kiskus Nõukogudemaalt viljakandvad rajoonid, teravdasid toitlustamisraskusi. Toitlusressursside leidmise küsimus saab üheks tähtsamaks Oktoobrirevolutsiooni võitude ja revolutsiooniliste elavjõudude säilitamise küsimuseks.

---

[5] Lenin, Teosed, XXIII k., lk. 47.

Toitlus- kui ka sõjarindele suunati partei parimad jõud. Toitlusrinde juhiks Lõuna-Venemaal sai sm. Stalin, kellel 1918. a. suve- ja sügisekuudel oli otsustav osa Moskva, Petrogradi ja rinnete varustamises põllumajandussaadustega.

7. aug. 1918. a. kehtestati valitsuse poolt sunduslikukaubakäibe dekreet. Selle dekreedi olemus seisnes kõigepealt selles, et talupojad pidid tööstuskaupade ostmisel vähemalt 85% ulatuses tööstuskaupade väärtuses vastu andma põllumajandussaadusi. Selle dekreedi alusel andis Toitluse RK kohalikele põllumajandusorganitele plaanilised ülesanded kaubakäibe teostamiseks. Erandi maaelanikkonna massist moodustasid kehviktalupojad ja maatöölised, kellele anti õigus osta tööstuskaupu kohalike nõukogude nimestike järgi ilma põllumajandussaaduste vastuandmise kohustuseta.

Rööbiti sundusliku kaubakäibe dekreedi kehtestamisega seati sisse teravilja ja teiste põllumajandussaaduste naturaalmaks rikastele.

Need korraldused ei suutnud siiski toitlusprobleemi lahendada, sest puudus küllaldasel määral tööstuskaupa sellise kaubakäibe teostamiseks. Seetõttu 1919. a. algul haaras riiki suur toiduainete kriis. Seda süvendas veelgi kodusõja levimine tähtsamatele põllumajandusrajoonidele, kus kulakud aktiivselt võitlesid nõukogude valitsuse vastu ja keeldusid riigile teravilja andmast. Sotsialistlikke agraarkäitisi (sovhoose, kolhoose) hakati aga alles organiseerima. Neis tingimustes oli „toiduainete sundvõtmine ja -jaotus kõige kergemini rakendatavaks abinõuks mitteküllaldaselt organiseeritud riigile selleks, et vastu pidada kuulmatu raskes sõjas mõisnikega" [6]. 11. jaanuaril 1919. a. antigi dekreet, millega kehtestati toitluskoormis (toiduainete andmise kohustus riigile) (prodrazverstka). Selle olemus seisnes selles, et riik võttis enda käsutusse tähtsamate põllumajandussaaduste (teravili, puuvill, liha jne.) kogutoodangu agraarkäitistes, eraldades sellest talupoja ja tema perekonnaliikmete ning kariloomade ülalpidamiseks vajaliku hulga. Viimane arvestati riigi poolt kindlaksmääratud normide alusel. Äravõetud põllumajandussaaduste toodang jaotati vastavalt riiklikele vajadustele.

Toitluskoormise riikliku plaani suuruse määramise aluseks võeti minimaalne riiklik tarvidus põllumajandussaaduste alal, lähtudes Punaarmee suurusest ja riigi varustamisel olevast elanikkonnast (peamiselt linnaelanikud). Koostatud üleriiklik varumisplaan jagunes kubermangude ja maakondade vahel vastavalt nende põllumajanduslikele näitarvudele ja viidi kuni agraarkäitisteni. Viimastele plaaniülesannete kindlaksmääramisel võeti arvesse agraarkäitiste külvipindala, karja suurus, saagi rohkus, eelmistest aastatest säilinud tagavarad jne.

Toitluskoormise näol teostatud varumisel rakendati klassi põhimõte, s. o. varumisel pandi suurem koormis jõukamatele majapidamistele. Kehviktalupojad ei allunud toitluskoormisele, neile osutati koguni abi kulaklik-jõukate majapidamiste põllumajandustoodangu tagavarade ümberjagamise teel, pärast seda kui viimastelt oli võetud neile määratud toitluskoormis.

Äraantud põllumajandussaaduste eest tasus riik rahaga. Selle eest ei saanud aga talupojad peaaegu midagi osta. Nii kujutas endast tolleaegne põllu-

[6] Lenin, Teosed, XXVI k., lk. 430.

majandussaaduste andmine õieti talupoegade laenu tööliskonnale tööstuse taastamiseks[7].

Loomulikult toimus põllumajandussaaduste varumine sel ajal ägeda klassisõja võitlustingimustes maa kulaklik-jõukate kihtide, spekulantide ja kotimeestega. Sellele vaatamata kujunes toitluskoormis tõhusaks vahendiks riikliku toiduainete-fondi loomisel sõjaväele ja tööliskonnale, nagu see järeldub ka andmeist teravilja varumise alal[8]:

1917/18. a.	varuti	teravilja	7,6	milj. tsentnerit
1918/19. a.	„	„	18,0	„ „
1919/20. a.	„	„	35,0	„ „
1920/21. a.	„	„	49,7	„ „

Samasugune dünaamika väljendus ka teiste põllumajandussaaduste varumise alal.

Toitluskoormis, mis oli sõjakommunismi-aegse varumispoliitika iseloomustavaks jooneks, võis eksisteerida vaid kodusõja olukorras tööliste-talupoegade sõjalis-poliitilise liidu alusel. Säärane vilja sundvõtmine oli kodusõja eduka läbiviimise üheks tähtsaimaks teguriks. Kodusõjas oleks võit olnud võimatu ilma sellise varumispoliitikata ja sõjakommunismi rakendamiseta.

3. Varumine uue majanduspoliitika (nepi) ajajärgul (1921.—1925. a.).

Niikaua kuni peeti sõda, pooldas talupoeg toiduainete andmise kohustust ega märganud kaupade puudust. Ent kui sõda oli lõppenud ja mõisnikkude tagasituleku hädaoht möödunud, hakkas talupoeg avaldama rahulolematust toiduainete andmise kohustuse süsteemi üle ja nõudma, et teda varustataks kaupadega tarvilikul määral. Kõik see tõendas majanduspoliitika, eriti põllumajandusliku varumispoliitika muutmise vajadust. See teostati partei X kongressi otsusega (märtsis 1921. a.), millal mindi üle uuele majanduspoliitikale (nepile) ja riiklik toitluskoormis asendati *naturaalse toitlusmaksuga*[9].

Naturaalne toitlusmaks määras talupoegade täpse kohustuse riigi suhtes. Iseloomult oli ta puhtakujuline maks, s. o. talupoeg ei saanud riigilt selle eest mingit rahalist vastutasu. Maksusumma määrati lähtudes sõjaväe, linna tööliskonna ja maata elanike tarvete minimaalselt vajaliku rahuldamise määrast. Naturaalne toitlusmaks oli toitluskoormisest umbes poole väiksem. Maksu suurus ja maksmise tähtajad teatati talupoegadele enne kevadist külvi. Erilist tähtsust põllumajanduse arendamise suhtes omas partei X kongressi otsustes § 8, milles oli ette nähtud, et pärast naturaalmaksu tasumist järelejäänud põllumajandussaaduste kasutamise õigus jäi

---

[7] J. A. Kistanov, Kaubanduse arenemise etapid NSVL-s, II ptk. teosest „Nõukogude kooperatiivkaubanduse ökonoomika ja plaanimine", toimetanud S. P. Dneprovski ja D. V. Morgunov, Moskva, 1939, lk. 55.

[8] Sealsamas, lk. 56. Vt. ka Suur Nõukogude Entsüklopeedia (Moskva, 1935), 59. k., lk. 704.

[9] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 241.

täielikult talupojale-tootjale, kes võis neid ülejääke kasutada vastavalt oma tahtele [10].

Naturaalne toitlusmaks kehtestati teravilja ja terve rea teiste põllumajandussaaduste, kogusummas 13 erineva saaduse kohta. Maks määrati üksikutele agraarkäitistele protsentuaalse arvestuse printsiibil, kusjuures võeti arvesse saagi suurust, talupoja perekonnaliikmete arvu, tegelikku karja suurust, talundi majanduslikku tugevust jne. Maksud olid progressiivse iseloomuga, s. o. suuremad ja jõukamad talundid pidid maksma rohkem, kesktalunditele määrati väiksem maks, kuna kehviktalundid vabastati maksust kas mõnede või koguni kõigi põllumajandussaaduste alal. Rööbiti naturaalmaksuga teostati riiklike ja kooperatiivsete varumisorganisatsioonide poolt põllumajandussaaduste varumist turul limiithindade alusel. Limiithinnad olid kohustuslikud ainult sotsialistlikele varujaile (riiklikud ja kooperatiivsed organisatsioonid), kes omasid seejuures ka tööstuskaupade riikliku vastumüügi õigust.

Sotsialistlike varujate seas omas eriti suurt tähtsust kooperatiivne kaubandus, mis 1921/22. a. põllumajandussaaduste varumises ostis kaubavahetuse ja ostu-müügi korras 147 tuh. tonni, 1923/24. a. aga juba 543 tuh. tonni teravilja.

Mõningate tehniliste kultuuride (puuvill, suhkrupeet jt.) riiklik varumine toimus ka lepingute alusel, mis sõlmiti ühelt poolt sotsialistliku varuja ja teiselt poolt põllumajandusliku tootja vahel. Neis lepinguis kohustus talupoeg riigile müüma teatud põllumajandussaadusi, kusjuures temale tagati õigus saada vastutasuks tööstuskaupu. Need lepingud kujunesid hilisematel aastatel tarvitusele võetud kontraktatsioonilepingute eelkäijaiks.

1921. ja 1922. a. kehtima pandud naturaalmaksude rohkus muutus aga lühikese aja jooksul koormavaks nii talupoegadele kui ka varumisorganisatsioonidele ja seepärast asendati 1922/23. a. need maksud unifitseeritud naturaalmaksuga, mis määrati iga rajooni kohta erisugune vastavalt seal toodetavale põhilisele põllumajandussaadusele.

Naturaalne toitlusmaks oli sisse seatud ajutise abinõuna. Tõus rahvamajanduses selle taasehitamise ajajärgu uue majanduspoliitika esimestel aastatel, kaubakäibe kiire paisumine ja rahasüsteemi tugevnemine tingisid 1923. a. naturaalmaksu äramuutmise ja selle asendamise rahalise maksuga.

Otsus naturaalse toitlusmaksu äramuutmise kohta tehti partei XII kongressil aprillis 1923. a. Vastavalt sellele otsusele anti 10. mail 1923. a. dekreet, millega kaotati naturaalne toitlusmaks ja mindi üle põllumajandussaaduste varumise turulistele vormidele. Selline muudatus põllumajandussaaduste varumise poliitikas ei tähendanud aga sugugi riigi mõjuvõimu vähenemist põllumajanduses, vaid just ümberpöördult. Nagu teada, iseloomustas nepi-ajajärgu majanduspoliitikat probleem: „kes — keda?" See probleem jäi püsima ka uues varumispoliitikas, kus riik püüdis koondada kogu turulise teravilja jt. põllumajandussaaduste põhimassi enda kätte. Tähtsamateks majanduspoliitilisteks vahenditeks seejuures olid:

[10] VK(b)P X kongress, stenograafiline aruanne, GIZ, 1921, lk. 327

1) Riikliku tööstustoodangu müük põllumajandusele vastutasuks selle toodangu eest.

2) Hinnapoliitika, mis seisnes kõigepealt põllumajandussaaduste varumise hindade ja riiklike tööstuskaupade müügihindade kooskõlastamises. Samuti reguleeriti toorainete ja neist valmistatavate kaupade hindu jne.

3) Riiklike ja kooperatiivsete varumisorganisatsioonide arvu piiramine ja korraldused nende eriala ning organisatsiooni suhtes.

4) Transpordipoliitika, mis seisnes selles, et alates 1924. a. võimaldati sotsialistlikule sektorile kuuluvaid kaupu transportida soodustatud tariifidega.

5) Finantspoliitika, mis seisnes riiklike ja kooperatiivsete varumisorganisatsioonide eelistatud krediteerimises ja eraülesostjate krediteerimise keelus.

6) Korraldused mitmesuguste põllu- ja karjamajandussaaduste (lina, puuvilla, naha) töötlemise suhtes. Nimelt lubati põllumajandussaaduste töötlemine riiklikele ja kooperatiivseile ettevõtteile, kuna eraettevõtteile see keelati.

Nende vahendite abil piiras riik hea eduga erakaubandusliku kapitali tegutsemist varumise alal, tõrjudes seda esijoones eemale teravilja varumisest. Nii moodustas 1926/27. a. erakapitali osa kohalikus teravilja varumises kuni 16%, rajoonidevahelises aga ainult 3% ümber. Kuid jaekaubanduses oli samal ajal erakapital veel küllaltki tugev, moodustades 35,5% üldisest jaekäibest.

Kogu sellel perioodil pühendasid partei ja valitsus põllumajandussaaduste varumisele suurt tähelepanu. Juba nepi esimesel aastal viidi läbi ulatuslik põllumajandussaaduste varumise kampaania. See seisnes kõigi varumisorganisatsioonide üheaegses aktiivses tegevuses põllumajandussaaduste varumise alal, kusjuures rööbiti sellega korraldati laiaulatuslikult selgituskoosolekuid ja nõupidamisi maaelanikkonna hulgas. Peale varumisorganisatsioonide teostasid selgitustööd kohapealsed parteija ühiskondlikud (ametiühingu-) organisatsioonid ning ajakirjandus. Põllumajandussaaduste varumise kampaania läbiviimist juhtisid Toitluse RK ja Tarbijate Kooperatiivide Keskliit (Tsentrosojuz). 1922. a. teisel poolel organiseeriti varumiseks ja võttis varumiskampaaniast osa põllumajanduslik kooperatsioon — Ülevenemaaline Põllumajandusühistute Liit (Vserossiiski sojuz selskohozjaistvennoi kooperatsii).

Teise põllumajandussaaduste varumise kampaania läbiviimisest võtab peale ülalloetletute osa veel Toitluse RK teravilja-osakonnana loodud organisatsioon „Teraviljasaadus" 1922. a. (Hleboprodukt).

Üldine varumistöö organiseerimine ja juhtimine lasus kuni 1924. a. Toitluse Rahvakomissariaadil. Peale seda läksid need funktsioonid üle Sisekaubanduse Rahvakomissariaadile ja juba 1925. a. detsembrist alates Kaubanduse Rahvakomissariaadile.

Peale ülalmainitud tsentraalsete üleliiduliste organisatsioonide tegutses varumise alal terve rida väiksemaid kohalikke organisatsioone. Näiteks oli neid 1923/24. a. villavarumise alal 32, karusnahkade alal 40, teravilja varumise alal 18. Varumispoliitika muutmine, üleminek naturaalselt toitlusmak-

sult riiklikule põllumajandussaaduste varumisele nõudis senise organisatsioonidevahelise konkurentsi piiramist ja nende käibekulude vähendamist. Selleks piirati varumisorganisatsioonide arvu, rajoniseeriti nende tööd, määrati kindlaks limiit- ja konventsionaalhinnad jne. Kõigi nende abinõude läbiviimine kindlustas hoogsa tõusu põllumajandussaaduste varumisel, nagu see nähtub järgnevaist andmeist[11]:

Aastad	Varutud saaduste hulk				
	teravili (milj. ts.)	puuvill (1000 ts.)	kanep (1000 ts.)	nahad (tuh. tk-des)	
				suured	väikesed
1921/22	65,5	329,2	79,9	2978	6187
1922/23	70,0	363,6	134,6	4042	4740
1923/24	71,3	1485,7	162,5	3975	5556
1924/25	51,3	3592,1	308,6	6132	9064
1925/26	95,1	5409,4	490,5	5592	12504

Eriti kiire varumise arenemine toimus tehniliste kultuuride alal: näiteks varutud puuvilla kogus tõusis kõnesoleva perioodi jooksul enam kui 16-kordseks.

4. Varumine sotsialistliku industrialiseerimise ajajärgul (1926.—1929. a.).

Kooskõlas partei XIV kongressi (detsembris 1925. a.) suunavate otsustega läks NSVL üle sotsialistliku industrialiseerimise ajajärgule. Rahvamajanduse industrialiseerimine kutsus esile töölisklassi kiire kasvu linnades ja uutes tööstusrajoonides. Ühenduses sellega kasvas nõudmine teravilja ja mitmesuguste põllumajanduslike toorainete järele.

Põllumajanduse arenemise tempo oli aga aeglasem kui tööstusel. Pealegi oli suurel määral vähenenud põllumajandustoodangu turuline osa võrreldes olukorraga enne Esimest Maailmasõda. Teravilja kogutoodangu ja selle turulise (müügi-) osa muutusi võrreldes ennesõjaaegse olukorraga iseloomustab kõige paremini alljärgnev tabel[12] (vt. lk. 22).

Toodud tabelist nähtub, et kuigi teravilja kogutoodang 1926/27. a. saavutas peaaegu sõjaeelse taseme, oli aga selle turuline osa üle kahe korra väiksem. Selle põhjusteks olid mõisamajanduse likvideerimine, mis suurema osa oma kogutoodangust realiseeris turul, kulakute majapidamiste piiramine ja üleminek väikeagraarkäitistele, mis andis ainult 11% vilja müügiks, ja samuti vähegi arenenud ühiskondlike suuragraarkäitiste puudumine teravilja tootmise alal (kolhoosid, sovhoosid). Väikeagraarkäitiste tarbimine kasvas aga järjekindlalt, vähendades nende poolt toodetava teravilja turulist osa. Neist põhjustest tekkis rahvamajanduses olukord, et vastupidiselt teravilja vajaduse kasvule teravilja turutoodang võrreldes sõjaeelse olukor-

[11] J. A. Kistanov, op. cit., lk. 79; andmed teravilja kohta on võetud Suurest Nõukogude Entsüklopeediast (Moskva, 1935), 59. k., lk. 704.

[12] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 162.

raga vähenes. Kahtlemata ähvardas sellise nähtuse tõttu maad põllumajanduslik kriis ühes sellega kaasneva näljahädaga linnas. Olukorrast väljapääsemiseks oli tarvis põllumajanduses üle minna suurtootmisele, mis mitmekordselt tõstaks põllumajandussaaduste turutoodangut. Üleminek põllumajanduses suurtootmisele tähendas põllumajanduse kollektiviseerimist.

Põllumajanduse ümberkorraldamise ettevalmistus ja selleks vastavate eelduste loomine nõudsid üleminekut linna ja maa vahelise koostöö uutele vormidele, s. t. nõudis peale kaubandusliku seose veel ka tootmisseost linna ja maa vahel, mis seisnes riikliku tööstuse kaasabis põllumajandusele selle varustamises traktorite, põllutööriistade jm. Sellega koos selgus, et põllumajandussaaduste varumise puhtturuline meetod — riiklik kokkuost — polnud enam otstarbekohane, sest ta ei kindlustanud küllaldaselt tootmisseost linna ja maa vahel, ei soodustanud riigi sotsialistliku industrialiseerimise eesmärke.

	Teravilja üldtoodang		Müügivili (välja arvatud küla)		
Enne sõda:	Milj. pd.	%	Milj. pd.	%	Müügi %
1. Mõisnikud	600	12,0	281,6	21,6	47
2. Kulakud	1900	38,0	650,0	50,0	34
3. Kesk- ja kehvtalupojad	2500	50,0	369,0	28,4	14,7
Kokku	5000	100	1300,6	100	26
1926/27. aastal:					
1. Sohvoosid ja kolhoosid	80,0	1,7	37,8	6,0	47,2
2. Kulakud	617,0	13,0	126,0	20,0	20,0
3. Kesk- ja kehvtalupojad	4052,0	85,3	466,2	74,0	11,2
Kokku	4749,0	100	630,0	100	13,3

Sellest tingituna mindi üle uuele varumismeetodile, nimelt kontraktatsioonile. Kontraktatsioon seisnes riigi ja põllumajandusliku tootja vahel sõlmitud lepingu alusel suurte partiide põllumajandussaaduste ostu-müügi teel üleandmises riigile. Selles lepingus määrati kindlaks ühelt poolt agraarkäitise kohustused riigi vastu mitmesuguste põllumajandussaaduste tootmises ja teiselt poolt riigi kohustus osutada agraarkäitisele abi põllumajandusliku tootmise teostamisel.

See varumismeetod oli üksikuis rajoonides tarvitusel juba 1926/27. a. peamiselt tehniliste kultuuride alal rööbiti varumise riikliku kokkuostu vormiga. Kuid tol ajal olid need lepingud veel võrdlemisi üldsisulised ja nende kehtivus oli lühiaegne (harilikult mõni kuu). Nüüd aga hakati seda meetodit ikka rohkem ja rohkem kasutama, laiendades selle rakendamist ja peale tehniliste kultuuride ka teravilja ja karjamajandussaaduste varumisele, nii et juba 1928/29. a. hangiti enamik varutud põllumajandussaadustest kontraktatsioonilepingute teel.

Kontraktatsioonimeetodi arengut põllumajandussaaduste varumisel näitavad järgmised andmed[13]:

Põllumajanduslikud kultuurid	Üldisest külvipindalast külvati kontraktatsioonilepingu alusel (%-des)	
	1928. a.	1929. a.
1. Teraviljad: suviviljad	20,7	54,1
taliviljad	15,8	43,7
2. Puuvill	100,0	100,0
3. Lina	24,6	49,8
4. Suhkrupeet	74,3	80,4

Kontraktatsioonileping ise muutus ka sisult palju üksikasjalisemaks. Lühiajaliste lepingute asemel hakati sõlmima pikaajalisi, sesoonilepingute asemel aastasi ja mitmeaastasi lepinguid. Kontraktatsioon kujunes seega varumise lepinguliseks meetodiks. Lepingud sõlmiti üleriigilise põllumajandussaaduste varumise plaani alusel riiklike ja kooperatiivsete organisatsioonide poolt talupoegadega. Viimased kohustusid lepingu alusel riigile müüma mitmesuguseid täpselt kindlaksmääratud põllumajandussaadusi. Varumisorganisatsioonid omalt poolt võtsid endile kohustuse osutada tootmisabi talupoegadele, varustades neid sordiseemnete, väetise, põllutööriistade ja -masinatega, abistades neid agro- ja zootehniliselt ning mõnel juhul andes ka avansina raha ja tarbeesemeid. Seega oli kontraktatsioon riiklikuks ettevalmistavaks tellimuseks agraarkäitisele mitmesuguste põllumajandussaaduste tootmiseks ja lepinguks põllumajandusele tootmisabi osutamisel.

Kontraktsioon kindlustas põllumajanduse plaanilist arendamist vastavalt riiklikele vajadustele (kooskõla üksikute põllukultuuride kasvatamise vahel, spetsialiseerumist üksikute rajoonide vahel jne.) ja — mis kõige tähtsam — kujutas endast vahendit individuaalsete väikeagraarkäitiste suunamisel suurte sotsialistlike agraarkäitiste kujunemise teele. Sellest küljest vaadeldi kontraktatsiooni partei poolt kui „silda kehv- ja kesktalupoegade individuaalmajapidamise ja kollektiivsete majapidamisvormide vahel"[14]. Kontraktatsioonimeetodi rakendamisel oli vajalik ette näha tervete külade ja valdade varustamine seemnete, masinate jt. põllumajanduses vajatavate tööstuskaupadega ja samas ulatuses agraarkäitiste kohustused anda riikliku hinnaga vastaval hulgal kindlaksmääratud põllumajandussaadusi. See oli parimaks vahendiks agraarkäitiste toodangu tõstmiseks ja talupoegade liitmiseks kooperatsiooni.

Seega oli kontraktatsioonil tohutu tähtsus võitluses maa kollektiviseerimise eest. Kontraktatsioon ergutas talupoegi koopereeruma. Kontraktatsi-

[13] J. A. Kistanov, op. cit., lk. 90.
[14] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 211.

oonilepingutes anti mitmesuguseid soodustusi kolhoosidele: neile makseti põllumajandussaaduste eest kõrgemat hinda kui üksikmajapidajatele, anti rahalisi ja kaubalisi avansse, abistati tootmisprotsessi mehhaniseerimises, soodustati krediidi hankimist jne. Hiljem võeti kolhooside suhtes aastaste kontraktatsioonilepingute kõrval tarvitusele mitmeaastased, mis võimaldasid vastavaid kolhoose avansseerida mitte ainult käibevaradega, vaid ka rakendiga (traktorid, põllutöömasinad jne.), selle järk-järgulise tasumisega aastate jooksul.

Ülaltoodust järgneb, et põllumajandussaaduste varumises rakendatud kontraktatsioonimeetod omas tähtsust kui vahend, millega:

1) teostati põllumajanduse plaanipärast juhtimist ühe või teise põllukultuuri toodangu suurendamiseks, selle või teise agro- või zootehnilise abinõu kasutamisele võtmiseks põllumajandusliku toodangu suurendamiseks ja tema kvaliteedi tõstmiseks;

2) suurendati agraarkäitiste toodangu turulist osa, mis läks riigi käsutusse;

3) abistati talupoegi nende varustumisel tööstuskaupadega (tootmisvahendid, tarbimisesemed);

4) suunati talupoegi kollektiivsele põllumajapidamisele.

Väikeagraarkäitiste suhtes, mis ei kuulunud kontraktatsioonilepingute alla, rakendati põllumajandussaaduste varumisel *sundmaksustamist*.

Kontraktatsioonimeetodit ei rakendatud kulaklike majapidamiste suhtes. Neile määrati *kindlad müügiülesanded*, s. t. kulakud olid kohustatud riigile andma kindla koguse mitmesuguseid täpselt kindlaksmääratud põllumajandustooteid riigi poolt määratud hindadega.

Varumise teostamine sotsialistliku industrialiseerimise ajajärgul toimus järjest teravneva klassivõitluse olukorras maal. Eriti tugevaks muutus kulaklike elementide vastupanu teravilja varumise alal. Selle tagajärjel tekkisid linnades toitlustamisraskused. Selgesti ilmnes see 1927/28. a. varumiskampaanias, kus nõukogude võim esmakordselt peale nepile üleminekut pidi tarvitusele võtma erakorralisi abinõusid maa kulaklik-jõuka kihi vastu, kes saboteeris riiklikku teravilja varumist, keeldudes riigile müümast teravilja ja organiseerides nn. *teraviljastreike*. Kulakud püüdsid endaga kaasa tõmmata ka kesktalupoega, kasutades seejuures ära varumis- ja parteiorganisatsioonide töös ja plaanilises juhtimises tekkinud üksikuid vigu (näiteks 1927/28. a. varumiskampaanias juhtunud eksimusi riikliku teraviljahinna määramises üksikuis rajoonides). Et selline maa jõukate klasside sabotaaž just teravilja andmise alal ilmsiks tuli, on täiesti mõistetav, sest „teravili ei ole lihtne kaup, vaid ta kujutab endast valuutade valuutat"[15]. Teraviljastreikidega lootsid kulakud sundida Nõukogude riiki järeleandmisele ja nende soovide arvestamisele.

Teraviljaikalduse tagajärjel Ukraina stepivöötmes ning osaliselt ka Põhja-Kaukaasias, kesk-mustmullamaal ja loodeoblastites muutus 1928/29. a. olukord veelgi kriitilisemaks.

---

[15] *Stalin*, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 227.

Partei XV kongressi direktiivide kohaselt asus partei kulaklikku vastupanu otsustavalt likvideerima. Oma pealetungi arendamises kulaklusele teostas partei loosungit: toetuda kindlalt kehvtalupojale, kindlustada liitu kesktalupojaga ja pidada otsustavat võitlust kulakluse vastu. Vastuseks kulaklik-jõukate kihtide keeldumisele müüa riigile teravilja kindla hinnaga võtsid partei ja valitsus tarvitusele rea erakorralisi abinõusid kulakluse vastu. Rakendati VNFSV Kriminaalkoodeksi §107 viljaülejääkide konfiskeerimise kohta kohtu teel juhtumil, kui kulakud ja spekulandid keeldusid müümast riigile neid ülejääke kindla hinnaga. Teraviljakasvatuse rajoonides teostati varumis- ja parteiaparaadi koosseisude vali kontroll ja puhastus, millega kõrvaldati sealt nõukogudevastased isikud, kes ei näinud külas klasse ega tahtnud kulakutega „tülitseda". Teravilja varumisel võeti tarvitusele Uural-Siberi endakoormuse printsiip, mis seisnes selles, et igale majapidamisele määras riiklike kohustuste suuruse ümbruskonna elanike üldkoosolek. Endakoormuse printsiibi rakendamine võimaldas mobiliseerida küla töötavate talupoegade kihti kulakluse vastu ja organiseerida nende ühiskondlikku toetust nõukogude võimu üritustele viljavarumise forsseerimisel. Kehvikutele, kes abistasid vastutöötavate kulakute teraviljaülejääkide äravõtmist, anti 25% konfiskeeritud viljast. Parandati ka varumistöös ilmnenud puudusi, näiteks tõsteti üksikutes rajoonides teraviljasaaduste hindu, millega suurendati teraviljakultuuride tasuvust; reorganiseeriti varumisaparaat, tugevdati NSVL Kaubanduse RK reguleerivat osa varumises jne. Peale selle võeti tarvitusele rangeid abinõusid erakapitali lõplikuks kõrvaldamiseks põllumajandussaaduste varumise sfäärist (näiteks ülesostetud saaduste täielik veokeeld raud- ja veeteedel, spekulantide varanduse konfiskeerimine jne.).

Kõik need korraldused andsid tulemusi. Kehvik- ja kesktalupoegade kaasabil isoleeriti külas kulaklik-jõukad kihid ja murti nende vastupanu. Sel perioodil külas klassivõitluse edukat läbiviimist tõendavad ka andmed teravilja varumise alal[16]:

1926/27. a.	varuti teravilja	116,0	miljonit tsentnerit	
1927/28. a.	„ „	110,0	„	„
1928/29. a.	„ „	108,0	„	„
1929/30. a	„ „	160,0	„	„

Selline tõus teravilja varumise alal oli osaliselt tingitud ka varumisorganisatsioonide paremast tööst, mille tõttu individuaalmajapidamiste turutoodangust suudeti suurem osa hankida riigile (näiteks 1925/1926. a. ostis riik kõikide teraviljade turutoodangust 69,5%, 1929/30. a. juba 76,5%). Samuti avaldas teravilja varumise suurenemisele mõju sotsialistliku ağraarkäitiste arvu kasv, mis omasid tunduvalt kõrgemat teravilja turutoodangu osa kui individuaalmajapidamised.

Ülalesitatud varumispoliitika teostamise tulemusena omas Nõukogude riik 1928. a. lõpuks juba küllaldased teraviljatagavarad. 1929/30. a. kujunes suureks murranguaastaks NSVL põllumajanduses, sest tänu õigesti teostatud põllumajanduspoliitikale oli suudetud veenda kesktalupoega kolhoosi

[16] Suur Nõukogude Entsüklopeedia, 59. k., lk. 704.

astumise kasulikkuses. Sellega olid loodud eeldused massiliseks põllumajanduse kollektiviseerimiseks, millega lahendati edukalt ka teraviljaprobleem NSVL rahvamajanduses.

5. Varumine põllumajanduse kollektiviseerimise ajajärgul (1930.—1934. a.)

Murrang põllumajanduslikus tootmises, kus seniste individuaalsete väikeagraarkäitiste asemele loodi sotsialistlikud suuragraarkäitised, ja põllumajandusliku toodangu tohutu kasv tegid paratamatuks varumisaparaadi ümberkorraldamise ja uute varumisvormide rakendamise.

Kuni 1930. a. juhtis põllumajandussaaduste varumist üleliiduline Kaubanduse RK. Kuid 1930. a. detsembrist peale, kui Kaubanduse RK ülesanded jaotati Väliskaubanduse RK ja Varustuse RK vahel, läks põllumajandussaaduste varumine Varustuse RK-le.

Juba 1932. a. veebruaris tehakse varumisorganisatsioonis uus muudatus, nimelt organiseeritakse varumistöö paremaks läbiviimiseks Varumisekomitee (Komitet po zagotovkam) Töö ja Kaitse Nõukogu (TKN) juures. Aasta hiljem, määrusega 13. veebr. 1933. a., nimetati see ümber Põllumajandussaaduste Varumise Komiteeks (Komitet po zagotovkam selhozproduktov) NSVL RKN juures. Selle komitee ja tema kohapealsete (oblastite, kraide jt.) organite ülesandeks oli varumistöö juhtimine ja plaanimine riigi kõigis osades.

Varumise edukus kajastus ka vahetult tööstusharudes, mis vajasid põllumajanduslikke tooraineid ja saadusi. Majanduslikud RK-d, kelle tegevus sõltus põllumajanduslikust varumisest, organiseerisid endi juures üleliidulised varumiskoondised (Vsesojuznõje gossudarstvennõje zagotovitelnõje objedinenija). Tähtsamate saaduste, nagu teravilja, sööda, puuvilla, lina jne. varumise koondised organiseeriti aga Põllumajandussaaduste Varumise Komitee juures. Kuna põllumajandussaaduste peatootjaks muutus põllumajanduse sotsialistlik sektor, siis varumise põllumajanduslik kooperatsioon (Ülevenemaalise Põllumajandusühistute Liidu näol), mis oli otstarbekohane individuaalmajapidamise saaduste varumisel, osutus nüüd kasutuks. Tema aparaat ja materiaal-tehniline baas anti üle riiklikkudele varumisorganisatsioonidele. Tarbijate kooperatsioonile pandi aed- ja juurvilja, samuti ka piima- ja väikeloomasaaduste detsentraliseeritud varumine. Tsentraliseeritud varumist teostasid nad ainult riiklike varumiskoondiste lepinglastena.

Kolhoosikorra laienemine ja kindlustumine ning kolhoosikaubanduse arendamine sundis tähtsamate produktide varumise meetodeid muutma. See oli tingitud kõigepealt põhjusest, et kolhoosituru lubamisega legaliseeriti väärtusseaduse (nõudmise-pakkumise) alusel kujunenud teraviljahind, mis omakorda hakkas pidurdavalt mõjuma riigile teravilja müümisele kindlaksmääratud riiklike hindadega.

Selles olukorras osutus varumise lepinguline vorm — kontraktatsioon — mitteküllaldaseks selleks, et täita riikliku varumisplaani, mispärast partei ja valitsuse otsuse kohaselt hakati alates 1932/33. aastast kontraktatsiooni asemel tähtsamate põllumajandussaaduste osas (teravili, liha, piim, kartul, vill, päevalilleseeme jt.) rakendama nende saaduste m ü ü g i k o h u s t u s t, mis omas maksustamise jõudu. Müügikohustus tähendas agraarkäitisele kindlaksmääratud hindades kohustuslike müüginormide määramist. Müügi-

normide suurus määrati vastavalt varutavaile saadustele kas külvipindade järgi, nagu teraviljad, päevalilleseemned, kartul, või karja suuruse (peade arvu) järgi — liha, piim, vill. Normide suurus määrati kindlaks igale agraartootjale (kolhoosile, kolhoosnikule ja üksikmajapidajale) aasta alguseks. Normikohustused tuli toodangust täita esimeses järjekorras. Normikohustuste täitmisest ülejäänud toodanguosa realiseerimine võis toimuda vastavalt tootja tahtele.

Kohustuslike müüginormide mittetäitmine tõi endaga kaasa karistuse, kusjuures normikohustuste järgi riigile andmata jäänud osa põllumajandussaadusi nõuti sisse vastuvaidlemata korras.

Varumise kontraktatsiooniline vorm jäi püsima peamiselt tehniliste põllumajandussaaduste (lina, kanepi, puuvilla, nahkade jne.) suhtes.

Põllumajanduse kollektiviseerimise arendamiseks andis riik vastloodud ja töötavatele kolhoosidele vajaduse korral mitmesuguseid seemne- ja loomasöödalaene naturaalkujul. Need laenud tuli järgmisel aastal riigile tasuda samuti naturaalkujul. Lühikese ajaga omandasid mainitud naturaallaenud säärase ulatuse, et osutus otstarbekohaseks nende laenude andmine ja tagasinõudmine panna varumisorganisatsioonidele. Seega oli moodustatud uus tsentraliseeritud varumise vorm — põllumajanduslik seemne- ja loomasöödalaenude naturaalne tagasimaks.

Kolhooside ja riigi suhetes MTJ-de liinil rakendati uue varumisvormina alates 1933. a. MTJ-de naturaaltöötasu. MTJ-de naturaaltöötasu osatähtsus riigi teraviljabilansis kasvas järjekindlalt vastavalt MTJ-de poolt kolhoosidele tehtud töö hulga ja mahu suurenemisega, kuigi samal ajal riik mitmel korral alandas MTJ-de töötasu suurust.

Tunduva hulga teravilja jt. põllumajandussaadusi sai riik ka sovhoosside turutoodangust.

Tsentraliseeritud varumise üheks liigiks kujunes veel matimaks. Selle maksu täpsem kindlaksmääramine ja tema suunamine riigi tsentraliseeritud ressurssidesse toimus NSVL RKN ja ÜK(b)P KK vastavate määruste põhjal 1932. a. (NSVL KTK ja RKN määrus 27. apr. 1932. a. „Matimaksu kohta" jt.), kuigi ta oli rakendamisel ka juba varemail aastail. Matimaks kujunes tähtsaks riikliku teraviljafondi moodustamise allikaks, andes sellistes rajoonides, nagu Leningradi, Smolenski, Kalinini jt. oblastid, 12—18% varutud teravilja üldkogusest.

Talupoegadel pärast tsentraliseeritud varumisplaani täitmist ülejäänud teravilja turutoodangu ülejääkide varumiseks võeti alates 1932. a. septembrist tarvitusele uus varumisvorm — teravilja riiklik kokkuost. Teravilja kokkuost toimus vabatahtlikkuse alusel kolhoosituru-kaubanduse korras. Algul kasutati seda vormi ainult teravilja varumisel, kuid lühikese ajaga laienes tema kasutamine ka teiste põllumajandussaaduste (kartuli, köögivilja jne.) varumisele.

Riikliku kokkuostu teostamine toimus organiseeritult ja vastavate plaanide alusel. Selle edukaks läbiviimiseks tehti kolhoosides kolhoosnikele laialatuslikku selgitustööd riikliku kokkuostu majanduspoliitilisest tähtsusest. Riikliku kokkuostu korras müüdavate saaduste hulk määrati kindlaks kolhoo-

siliikmete üldkoosolekul vastavalt kolhoosi põhikirjas ettenähtud korrale. Võeti ka tarvitusele terve rida majanduslikke abinõusid, mis stimuleerisid põllumajandussaaduste, peamiselt teravilja müüki riikliku kokkuostu korras. Näiteks määrati kokkuostu korras hangitava teravilja hinnad kõrgemad, kui need olid kohustuslike müüginormide ja kontraktatsiooni puhul, kuid vabaturuhindadest siiski madalamad. Peale selle anti tootjaile soodustusena õigus müüdud saaduste vastu kindlaksmääratud summa ulatuses osta mitmesuguseid tööstuskaupu (tootmisvahendeid, tarbimiskaupu) vastavalt müüdud põllumajandussaaduste hulgale. Selleks otstarbeks eraldati vastavad tööstuskaupade fondid ja reserveeriti need riikliku kokkuostuplaani täitmiseks. Nii näeme, et sellise teraviljamüügiga katsid kolhoosid ja kolhoosnikud oma vajadusi tööstuslike ja laiatarbekaupade alal, mida nad said vastumüügi korras. Riiklik kokkuost näitas järjekindlat tõusu. Sel teel varuti näiteks teravilja[17]:

1932/33. a. 2,4 miljonit tsentnerit
1933/34. a. 4,0 „ „
1934/35. a. 38,0 „ „ ehk ca 20% kogu varutud teraviljahulgast.

NSVL RKN ja ÜK(b)P KK 1931. a. maikuu üleskutse alusel tööliskooperatiividele juurvilja ja piimasaaduste varumiseks kujunes uus varumise vorm, nimelt detsentraliseeritud varumine, mida alates 1932. aastast hakati rakendama eriti laiaulatuslikult (ÜK(b)P KK 1932. a. septembrikuu pleenumi otsused). Detsentraliseeritud varumine hõlmas kõigi pärast tsentraliseeritud varumisplaani täitmist järelejäänud põllumajandussaaduste (välja arvatud teraviljad) turulist toodanguosa. Detsentraliseeritud varumist teostati kolhoosituru-kaubanduse korras kokkuleppe- ehk konventsionaalhindadega, mis olid kõrgemad kui riiklikud varumishinnad. Ostmine toimus nii üksikostude kui ka lepingute alusel. Viimast moodust peeti otstarbekohasemaks (võimaldas paremini teostada plaanilist varumist) ja sellepärast suurenes lepingute alusel teostatav detsentraliseeritud varumine aasta-aastalt. Sel perioodil detsentraliseeritud varumise stimuleerimiseks kaardisüsteemi tingimustes osutus paratamatuks anda põllumajandussaaduste müüjaile õigus osta riigihindadega mitmesuguseid tööstustooteid. Selle ostuõiguse ulatus sõltus detsentraliseeritud korras müüdud saaduste hulgast ja väärtusest.

Detsentraliseeritud varumise teostamise kohta anti terve rida instruktsioone ja korraldusi. Neis nähti ette detsentraliseeritud varumise organisatsioonide õigused ja kohustused, määrati kindlaks nende varumisrajoonide suurus jne. Üldiselt oli detsentraliseeritud varumine lubatud kõigis NSVL territooriumi osades. Erandi moodustasid ainult suurlinnade ja tähtsamate tarbimistsentrumite ning nende juurde kuuluvate rajoonide turud, kus oli keelatud teostada detsentraliseeritud varumist.

Detsentraliseeritud varumise juhtimiseks organiseeriti Põllumajandussaaduste Varumise Komitee juurde Tsentraalne Konventsionaalbüroo ja kohalikkude täitevkomiteede juurde kohalikud konventsionaalbürood, milledel lasus detsentraliseeritud varumise organiseerimise töö.

[17] J. A. Kistanov, op. cit., lk. 112.

Sel perioodil, nagu varemgi, toimus varumine terava klassivõitluse taustal, kus kulaklikud elemendid püüdsid takistada varumise edukust, organiseerides sabotaažiakte, takistades varumiseks vajaliku materiaal-tehnilise baasi, elevaator-ladude võrgu väljaehitamist, lastes varutud toodangu rikneda, koostades fantastilised varumisplaanid, mille tõttu tootjad jäid ilma soodustustest normikohustuste täitmisel, jne. Sääraste nähtuste kõrvaldamiseks võtsid nõukogude valitsus ja partei tarvitusele rangeid abinõusid (näiteks Odessa teraviljatrusti kohtuprotsess 1937. a.). Üldiselt aga näitas varumine sel perioodil tugevat tõusu, nagu selgub järgnevaist andmeist teravilja varumise alal[18]:

1929/30. a.	varuti	teravilja	160,0	milj.	tsentnerit
1930/31. a.	„	„	221,3	„	„
1931/32. a.	„	„	226,9	„	„
1932/33. a.	„	„	183,7	„	„
1933/34. a.	„	„	227,1	„	„
1934/35. a.	„	„	256,0	„	„

Samasugune tõus ilmnes ka tehniliste kultuuride varumises.

Võrreldes eelmise perioodiga muutus põllumajandussaaduste varumise üksikute vormide vaheline suhe sel perioodil tunduvalt. Esikoha saavutas varumises põllumajandussaaduste kohustuslik müük riigile, mis andis suurema osa riigile varutud saaduste hulgast, kuid selle osatähtsus hakkas vähenema riikliku kokkuostu ja MTJ-de naturaaltöötasu arvel. Suurenes ka varumine sovhooside toodangu arvel ja varumine detsentraliseeritud korras. Riiklikus varumises osatähtsuselt enam-vähem endisele tasemele jäid matimaks ja mitmesuguste põllumajanduslike seemnelaenude naturaalne tagasimaks. Tugevasti langes oma koguselt ja osatähtsuselt eelmisel perioodil esikohal olnud kontraktatsiooniline varumine.

Järgnev tabel iseloomustab muutusi üksikute teravilja tsentraliseeritud varumise vormide osatähtsuses (%-des)[19].

Aasta	Sovhooside toodang	Kontraktatsioon	Kohustuslik müük riigile	MTJ-de naturaaltöötasu	Matimaks	Riiklik kokkuost	Muud
1929/30	2,4	83,3	—	—	14,3	—	—
1930/31	5,7	84,3	—	—	10,0	—	—
1931/32	7,7	85,0	—	—	6,6	—	0,7
1932/33	7,6	—	80	—	6,6	1,5	4,3
1933/34	8,1	—	69,6	14,7	6,7	1,7	2,2
1934/35	7,7	—	53,3	14,3	5,6	13,8	5,3
1935/36	9,3	—	47,9	20,3	4,7	12,0	5,8
1936/37	12,0	—	34,9	30,0	3,3	15,0	4,8

[18] J. A. Kistanov, op. cit., lk. 113.

[19] N. I. Butin, Põllumajandussaaduste varumine, VIII ptk. teosest „Nõukogude kaubanduse ökonoomika ja plaanimine", toimetanud M. M. Lifits ja G. L. Rubinstein, Gostorgizdat, Moskva, 1939, lk. 281.

Antud perioodi jooksul hakkas varumises ikka suuremat tähtsust omandama kooperatiivkaubandus. Nii näiteks tõusis kooperatiivkaubanduse osatähtsus 1930. a. aed-juurviljade varumises 26,2%-lt 52,1%-ni, 1933. a. karusnahkade varumises 10,7%-lt 26,1%-ni, kartulite varumises 43,5%-lt 60%-ni. Kasvas ka detsentraliseeritud varumine kooperatiivkaubanduse liinis; näiteks varuti 1933. a. sel teel 36,4 tuh. t liha, 26,5 tuh. t kala, 34,7 tuh. kasti mune (à 1440 tk.), 224 tuh. t aed-juurvilja, 139,8 tuh. t kartuleid jne. Alates 1933/34. a. hakkas kooperatiivkaubandus teostama ka teravilja kokkuostu.

6. Varumine 1935.—1941. a.

Teise viisaastaku aastail teostati tsentraliseeritud varumist peamiselt kohustuslike müüginormide, kontraktatsiooni, MTJ-de naturaaltöötasu ja riikliku kokkuostu kujul. Sisuliselt muutusid kontraktatsioonilepingud aastatega ikka täpsemaks, neis nähti üksikasjaliselt ette tootjate kohustused toodetavate põllumajandussaaduste koguse ja kvaliteedi suhtes ja samuti ka varumisorganite kohustused põllumajandussaaduste tootjate vastu. NSVL KTK ja RKN määrustega 21. sept. 1935. a. ja 31. märtsil 1936. a. omistati enamikule kontraktatsioonilepinguist (puuvilla, suhkrupeedi, kanepi, lina, tubaka jt. varumisel) seaduse jõud. Suure tähtsuse omandas ka 1935. a. sisseviidud rahaline hinnatäiend — preemia agraarkäitistele varumisplaanide ületamisel. Preemia rakendamine varumisel stimuleeris saakide suurendamist, tootlikkuse tõstmist ja saaduste kvaliteedi parandamist.

Ka detsentraliseeritud varumise alal teostati ümberkorraldusi. Nimelt NSVL RKN ja ÜK(b)P KK 19. aug. 1935. a. määrusega „Mitteteraviljaliste põllumajandussaaduste detsentraliseeritud varumisest" keelati detsentraliseeritud varumise teostamisel tööstuskaupade vastumüük. NSVL RKN 31. aug. 1936. a. määrusega „Detsentraliseeritud varumise konventsionaalbüroode likvideerimisest" likvideeriti Tsentraalne Konventsionaalbüroo ja tema asemele moodustati Põllumajandussaaduste Varumise Komitee juurde *riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise sektor*. Selline ümberkorraldus oli tingitud riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise tohutust kasvust, mis nõudis vastavate organite reorganiseerimist.

Teise viisaastaku jooksul toimus põllumajanduse lõplik kollektiviseerimine ühes laiaulatusliku agraarkäitiste mehhaniseerimisega ja nende tootmisse moodsa tehnika sisseviimisega. See tõi endaga kaasa NSVL põllumajanduse kogutoodangu suure kasvu. Neid suuri muutusi iseloomustavad järgmised andmed [20] (vt. tabel lk. 31).

Ühes saakide kasvamisega ja põllumajandusliku kogutoodangu suurenemisega suureneb ka põllumajanduslik turutoodang. Ligikaudsete andmete järgi müüsid kolhoosid põllumajandussaadusi riigile 1939. a. võrreldes 1933. a.:

Teraviljakultuuride alal	128,7%
Õlikultuuride alal	307,8%

[20] I. Golubnitši, NSVL rahvamajandus arvudes (1860—1938). Abiks ÜK(b)P ajaloo õppijaile, „Moskovski rabotši", 1940, lk. 108.

Päevalilleseemnete alal	153,4%
Suhkrupeedi alal	172,2%
Toorpuuvilla alal	201,7%

Sotsialistliku põllumajanduse saavutuste mõjukaks demonstratsiooniks oli 1939. a. põllumajanduslik näitus Moskvas. Seal võis näha, mis juba oli saavutanud ja mida võib saavutada iga kolhoos tootmise alal ja võitluses kolhoosnike materiaalse ja kultuurilise taseme tõusu eest.

Majandusnäitarvude nimetus	Mõõtühik	1928	1932	1935	1937
1	2	3	4	5	6
1. Põllumajanduse kollektiviseerimine					
Agraarkäitiste kollektiviseerimine	%-des	1,7	61,5	83,2	93,0
Külvipindalade kollektiviseerimine	„	2,3	77,7	94,2	99,1
2. Põllumajanduse mehhaniseerimine					
MTJ-de arv	tk-des	—	2446	4128	5818
Traktorite arv	1000-tes	26,7	148,5	276,4	483,5
Veoautode arv	„	0,7	12,2	40,3	195,8
Kombainide arv	„	—	14,1	32,3	153,8
3. Põllumajanduslik kogutoodang		1913 a.			
Teravili	milj. ts.	801,0	698,7	901,0	1202,9
Puuvill	„	7,4	12,7	17,2	25,8
Lina	„	3,3	5,0	5,5	5,7
Suhkrupeet	„	109,0	65,6	162,1	218,6
Põllumajanduse kogutoodang 1926/27. a. hindades	miljardites rbl-des	12,6	13,1	15,8	20,1
%-des, võttes aluseks 1913. a.	%-des	100,0	109,0	125,0	159,6

Põllumajanduses saavutatud edukus tähendas, et kolhoosid olid täielikult kindlustatud ja sotsialistlik süsteem esines põllumajanduses valitseva vormina. Edaspidine kollektiviseerimisprotsess kujutab nüüd juba protsessi, milles kolhoosid ülejäänud üksikmaapidajaid aegamööda ümber kasvatavad ja endasse imevad.

Samuti toimusid ka sel perioodil muutused põllumajandussaaduste varumist juhtivas aparaadis. Suurenes varumiskomiteede tegevus ning nende kohalikkude volinikkude töö, mis nõudis rajooni varumisaparaadi suurendamist ja varumisinspektuuri loomist. Kiire tõus põllu- ja karjamajandussaaduste ning tehniliste kultuuride tootmises nõudis senisest võimsama varumisaparaadi loomist ja varumise juhtimise parandamist. Lähtudes sellest otsustas NSVL Ülemnõukogu I istungjärk 1938. a. jaanuaris moodustada üleliidulise Varumise Rahvakomissariaadi.

NSVL RKN ja ÜK(b)P KK 29. sept. 1935. a. määrusega „Tarbijate kooperatsiooni tööst maal" kasvas kooperatiivkaubanduse, esijoones selle madalamate lülide — tarbijate kooperatiivide (lüh. TK) tähtsus kõigis varumise vormides, eriti detsentraliseeritud varumises. Teise viisaastaku jooksul kasvas

tarbijate kooperatsiooni kaudu teostatud tähtsamate põllumajandussaaduste riiklik kokkuost teraviljasaaduste alal 168,5%, puuvilla alal 212,0%, liha alal 123%, piima ja piimasaaduste alal 258%.

Mainitud põllumajandussaaduste tootmise ja varumise areng oli suurelt jaolt tingitud 1933. a. kehtestatud uutest varumise vormidest, esijoones kohustuslike müüginormide sisseseadmisest. Seetõttu iga agraartootja teadis, et kui ta täidab kevadise külviplaani, rakendab agrotehnilisi abinõusid ja hoolitseb ühiskondliku omandi eest, siis jääb talle pärast oma riiklike kohustuste täitmist rohkem saadusi üle omatarviduse rahuldamiseks. Kuid sotsialistliku põllumajanduse kasvamise ja arenemisega muutus alguses soodsalt mõjunud külvipindalade alusel teostatav põllumajandussaaduste kohustuslike müüginormide arvestus järk-järgult teguriks, mis hakkas avaldama vastupidist mõju, s. o. pidurdama põllumajanduse arenemist. See negatiivne toime märgiti 1940. a. ÜK(b)P Keskkomitee ja NSVL RKN poolt:

„Kehtiv kord, mille järgi arvutatakse teravilja, riisi, päevalilleseemnete kartulite kohustuslikud müüginormid riigile, kannatab selle põhipuuduse all, et normide suurus sõltub vastavatest külviplaanidest. See ei paku küllalt stabiilset alust kohustuslike müüginormide arvutamiseks. Nimelt tekitab see kolhoosides püüdu vähendada teraviljade, päevalille ja kartulite külviplaane ja soodustab nende kultuuride all peetavate külvipindade koondamist ega erguta sellega uudismaade ülesharimisele ja soode kuivendamisele" [21].

Tekkis olukord, et kohustuslike müüginormide ulatus muutus sõltuvaks sellest, kuivõrd kolhoosi juhatus oskas veenda rajooni juhtivaid organeid ja viimased omakorda oblastite kõrgemaid organeid külviplaani vähendamise vajaduses. Samuti ei olnud kolhoosid enam huvitatud väärtuslikumate kultuuride külvamisest ja nende käes olevate maade ratsionaalsest kasutamisest.

Selline olukord avaldas ebasoodsat mõju ka võimaluste kasutamisele, mis peitusid uudismaade ülesharimises. Üldine külviplaanide vähendamise tendents selleks, et saada võimalikult väiksemat plaani kohustusliku müügi alal, viis selleni, et kolhoosid jätsid täiesti kasutamata suured võimalused põllupinna laiendamiseks. Nii näiteks jäeti kolhoosides 1939. a. ca 1/3 kõlblikust põllumaast süstemaatiliselt kasutamata. Kahtlemata ei olnud selline olukord kasuks ei riigile ega kolhoosidele.

Samuti ei stimuleerinud kehtinud põllumajandussaaduste varumise meetodid ka ühiskondliku loomapidamise arenemist kolhoosides. Süsteem, mille järgi karjamajandussaadusi (liha, piima, võid, villa, nahku) tuli hankida riigile loomade arvu järgi, viis selleni, et kolhoosid enam ei olnud huvitatud loomade arvu suurendamisest ja loomakasvatusfarmide arendamisest. Eesrindlikud agraarkäitised sattusid ebasoodsamatesse tingimustesse võrreldes nende kolhoosidega, kes ühiskondliku loomapidamise arenemise eest ei hoolitsenud. See oli tingitud sellest, et kolhoosid, kel oli hea ühiskari ja kes seda aastast aastasse arendasid, pidid andma ikka rohkem ja rohkem liha, villa ja piima riigile. Kolhoosid, kes olid vähe arendanud loomafarme, andsid riigile kohustuslike müüginormidena ka vähe. Kolhoosid aga, kus puudusid üldse kar-

[21] ÜK(b)P KK ja NSVL RKN määrusest „Muudatuste kohta põllumajandusliku varumise ja kokkuostu poliitikas" (ajaleht „Pravda" 7. aprillist 1940. a.).

jafarmid, ja kes ei soovinudki neid arendada, olid soodustatud olukorras, sest nad ei olnud kohustatud riigile karjamajandussaadusi andma.

Olukorra parandamiseks muudeti kõigepealt kolhooside külvipindade plaanimise menetlust. Nimelt NSVL RKN ja ÜK(b)P KK 28. detsembri 1939. a. määrusega „Teravilja külvipindade plaanimisest kolhoosides" kehtestati kord, mille järgi kolhoosidele anti summaarne külviplaan. Kolhoosidele jäeti sellega õigus ise otsustada, kui palju nad summaarse plaani piirides ühte või teist kultuuri külvavad.

Kohustuslik külvi- ja sellest tuletatud müügiplaan viidi kolhoosidesse ainult 5 põhikultuuri suhtes (nisu, rukis, kaunviljad, hirss, tatar). Kõiki teisi kultuure võis üksteisega kindlaksmääratud asendusnormide alusel asendada.

Valitsuse eeltähendatud otsus teravilja külvipindade plaanimise kohta oli esimeseks sammuks kolhooside ja kolhoosnike initsiatiivi vabastamiseks ja nende huvi äratamiseks maa õige kasutamise ja teraviljakultuuride viljakuse tõstmise suunas.

Edasi järgnes terve rida määrusi kohustuslike müüginormide arvutamise aluste muutmise kohta. Tähtsamaks oli ÜK(b)P KK ja NSVL RKN määrus 7. aprillist 1940. a. „Muudatustest põllumajandussaaduste varumise ja kokkuostu poliitikas", mis annab uued printsiibid kohustuslike müüginormide arvutamiseks. Määruse järgi võetakse kohustuslikkude müüginormide suuruse arvutamise aluseks taimesaaduste puhul põllumaa pindala ja loomasaaduste puhul kolhoosile kinnistatud maa kogupindala [22]. Mida suurem on põllumaa ha-tes, seda rohkem tuleb anda taimesaadusi, ja mida suurem on maa kogupindala ha-tes, seda rohkem tuleb anda loomasaadusi.

Põllumaa hulka, mille alusel arvutatakse kohustuslike müüginormide suurus, kuulub ka köögiviljade all olev maa, samuti ülesharitav uudismaa, alates teisest aastast pärast ülesharimist. Põllumaast arvatakse aga maha pindalad, milledel kasvatatakse tehnilisi kultuure (õli-, kiud-, ravimtaimed) või millel asuvad puuvilja- ja marjaistandikud.

Et nüüd kolhooside poolt täita tulevate müüginormide suurus taimekasvatuse saaduste osas arvutatakse põllumaa ha-te alusel vaatamata sellele, kas sinna tegelikult on külvatud või mitte, siis on sellega ka välditud kultuurmaa kasutamata jätmine.

Kõnesolev määrus stimuleerib kolhoose täielikult kasutama neile kinnistatud künnikõlblikku maad. Samuti on kolhoosid nüüd igati huvitatud uudismaade ülesharimisest.

Kohalikele täitevkomiteedele jäeti ka õigus suurendada või vähendada müügikohustuse rajoonilisi aastanorme ja nimelt köögiviljade, kartulite ja õlikultuuride osas, vastavalt sellele, kas nende kasvatamine ühes või teises rajoonis osutub küllalt otstarbekohaseks. Juhtudel, kui vastavate kultuuride kasvatamine oli ebaotstarbekohane või võimatu, võisid täitevkomiteed üksi-

[22] Loomasaaduste varumise poliitika kohta oli ilmunud juba juulis 1939. a. NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus „Abinõudest ühiskondliku karja arendamiseks kolhoosides", kus leidsid väljendust eeltähendatud põhiprintsiibid kohuslike müüginormide arvutamise kohta. 7. aprilli 1940. a. määrus laiendas ja täpsustas neid printsiipe.

kuid rajoone ja kolhoose täiesti vabastada köögiviljade, kartulite ja õliseemnete müümise kohustusest.

Viimastel aastatel enne sõda alandatigi tunduvalt teraviljade, kartuli ja päevalilleseemnete müüginorme. Mõned rajoonid ja agraarkäitised vabastati täielikult kohustuslikust müügist.

Uus kord taimesaaduste varumise alal kindlustas mitte üksnes riiklike vajaduste paremat rahuldamist, vaid muutis ühtlasi ka üksikute kultuuride jaotust riigis. Külvipindade õige territoriaalse jaotamise teel välditi näiteks ebaratsionaalseid köögiviljade vedusid jne. Muutus seega agraargeograafia.

Ka karjamajandussaaduste varumise alal omas uus kord suuri paremusi. Need seisnesid kõigepealt selles, et kohustuslike müüginormide suurus ei sõltunud enam karja arvulisest koosseisust. Nüüd jäi kolhoosile kinnistatud iga ha kohta määratud aastanorm karjamajandussaaduste alal ühtlaseks, kasvagu loomade arv ükskõik kui suureks. Selline kord stimuleeris loomakasvatusfarmide arenemist ja soodustas kolhoosides ühiskondlikku loomapidamist. Kindlad müüginormid karjamajandussaaduste (liha, piima, villa) alal ja loomade arvu pidev kasvamine lõid kolhoosidele võimalusi oma kohustuste kiireks täitmiseks ja samuti omatarviduse paremaks rahuldamiseks.

Endise korra puhul olid kolhoosid kohustatud müüma kõik olemasolevad nahktoorained riigile. Et aga müüginorm uue korra puhul arvutatakse kolhoosile kinnistatud maa ha kohta, siis tähendab nüüd loomade arvu kasvamine seda, et järjest kasvav osa saadavast nahktoorainest jääb kolhooside endi käsutusse. Kolhoosid võivad neid ülejääke töödelda ja kasutada oma äranägemise järgi. Et kiiremini saavutada ühiskarja suurendamist, selleks lubati määruses kolhoosidele alates 1941. a. pärast riiklike kohustuste täitmist (piima ja munade alal) katta ka oma kolhoosnike kohustused piima- ja munanormides, vabastades sellega kolhoosnikke nende kohustuste täitmisest kas osaliselt või täielikult.

Uue varumispoliitika positiivne mõju ilmnes juba lühikese ajaga. Nimelt juba 1. jaanuariks 1940. a., seega umbes kuue kuu jooksul pärast määruse kehtimapanekut muudatuste kohta lihavarumise alal, oli asutatud kolhoosides üle 96 800 uue loomakasvatusfarmi, sellest 29 000 veisekasvatuse, 25 400 seakasvatuse ja 41 500 lambakasvatuse alal. Samal ajal suurenes loomade arv kolhoosides umbes 4,5 miljoni pea võrra [23]. Need arvud illustreerivad kõige paremini, kui võimsaks stiimuliks loomakasvatuse alal kujunes uus varumispoliitika.

Samasuguseid häid tulemusi andis uus varumispoliitika ka kõigi teiste põllumajandussaaduste tootmise arendamise ja varumise suhtes.

Peale ülaltoodud põhilise muutuse põllumajandussaaduste varumises toimus vähemaid muutusi ka üksikute varumise vormide rakendamisel. Kontraktatsioon kaotas oma endise tähtsuse põllumajanduskultuuride enamiku varumise vormina ja asendati ühelt poolt riigile põllumajandussaaduste müümise kohustusega ja teiselt poolt riikliku kokkuostuga. Kontraktatsiooni kasutati edasi üksikute tehniliste kultuuride (puuvilla, suhkrupeedi jt.) hankimisel.

---

23 I. J. Pissarev. Põllumajandussaaduste varumise ja kokkuostu statistika, VII ptk. teosest „Kaubandustatistika kursus", Gospolitizdat, Moskva, 1940, lk. 82, 83.

Alates 1. juulist 1940. a. kaotati matimaks naturaalkujul, mis eelmistel perioodidel oli etendanud tähtsat osa riiklike teraviljaressursside moodustamisel. 1940. aastaks oli ta juba oma endise tähtsuse kaotanud. Naturaalse matimaksu asemel kehtestati põllumajandussaaduste töötlemiseks veskites rahaline tasu, mille suurus määrati kindlaks vastavates tariifides.

Samuti likvideeriti ka ilmnenud puudused detsentraliseeritud varumise alal. Nimelt oli sel perioodil tekkinud detsentraliseeritud varujate suur arv, kes ujutasid üle tähtsamad põllumajandusrajoonid ja takistasid kohustuslike müüginormide täitmist ja riikliku kokkuostu läbiviimist. Seepärast alates 1940. a. suvest määrati kindlaks varumisorganisatsioonid, kes võisid teostada riiklikku kokkuostu. Sellega vähendati tunduvalt varujate arvu. Detsentraliseeritud varumise alal likvideeriti ka nn. *välisoblastilised varujad*. (Nendeks nimetati varumisorganisatsioone, kes tulid tähtsamatesse põllumajandusrajoonidesse teistest vabariikidest, kraidest ja oblastitest detsentraliseeritud varumist teostama.) Välisoblastiliste varujate materiaaltehniline baas anti üle Kaubanduse RK Aed-Juurvilja Varumise Peavalitsusele ja kooperatiivkaubanduse varumisaparaadile. Üldiselt toimus varumisrajoonide jaotus niiviisi, et ühes rajoonis ei tegutseks mitte rohkem kui 2—3 varumisorganisatsiooni, keda hakati nimetama vastava rajooni *põhilisteks varumisorganisatsioonideks*. Viimastele kinnitati rajoonid pikemaks ajaks (3—4 aastaks). Seda tehti selleks, et varumisorganisatsioonidel oleks võimalik küllaldaselt tutvuda rajooniga ja tema tootmisressurssidega. See oli toodangu suurendamise võimaluste selgitamiseks ja varumise otstarbekohaseks organiseerimiseks paratamata. Seoses sellega pandi suurem ja vastutusrikkam ülesanne detsentraliseeritud korras varumises kohalikele organisatsioonidele — kaubastutele, trustidele, tarbijate kooperatiividele jne. Neil lasus ka vastutus, et linnad ja tööstuskeskused oleksid terve aasta läbi pidevalt aed-juurviljaga varustatud.

7. Varumine Suure Isamaasõja tingimustes (1941.—1945. a.).

Uue olukorra põllumajandussaaduste varumises lõi 1941. a. puhkenud sõda, mil saksa fašistlikud röövvallutajad reetlikult Nõukogude Liidule kallale tungisid.

Sõja algperioodil langes kõigi põllumajandusalade tootmisvõime tohutu suures ulatuses, tingituna sakslaste ajutisest sõjalisest edust. Sakslased vallutasid suure territooriumi hästi arenenud põllumajandusrajoonidega, näiteks üksi Ukraina NSV-s ligi 30 miljonit ha haritud põllumaad. Tugevasti kannatas ka karjandus, eriti sea- ja piimakarjakasvatus, kuna peamised intensiivse loomakasvatuse rajoonid asusid enne sõda NSVL lääne- ja edelaosades. Põllumajanduslikest tootmisaladest kannatas kõige vähem lambakasvatus. See on seletatav sellega, et lammaste ja kitsede peamised kasvatusrajoonid asuvad rohkem NSVL idapoolsetes ja Kesk-Aasia rajoonides, seega kaugemal sõjapiirkonnast. Teisest küljest oli elusloomadest kõige kergem evakueerida lambaid ja kitsi.

Kõigi nende põhjuste otseseks tagajärjeks oli põllumajandusliku toodangu suur langus, mis saavutas oma madalseisu 1942. a. algul. Neil põhjusil jäi

täitmata ka 1941. a. põllumajandussaaduste riiklik varumisplaan. Viimase mittetäitmine põhjustas raskusi Punaarmee ja tagala varustamises. Osutus vajalikuks kaardisüsteemi sisseseadmine peamiselt esmajärguliste tarbeainete suhtes. Kaardisüsteemis rakendati diferentsiaalnormid, mis seisnesid kogu elanikkonna kategooriatesse jagamises vastavalt nende sotsialistlikule ja tootmisalasele seisundile. Kõrgema kategooria seejuures moodustasid sõjavägi ja sõjalise tähtsusega tootmisalad. Edasi järgnesid teised töötajate liigid, kuna viimase kategooria moodustas mittetöötav element. Säärase kaardisüsteemi rakendamisega kindlustati kogu meie maa elanikkonna varustamine esmajärguliste tarbeainetega vastavalt sotsialistlikule põhimõttele. Rööbiti põllumajandussaaduste toodangu jaotuse normimisega anti välja rida instruktsioone ja määrusi varumise parema teostamise tagamiseks.

Sõjaaegse põllumajandussaaduste varumise suurt tähtsust iseloomustab kõige paremini väljavõte 1943. a. NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrusest „Viljakoristuse läbiviimisest ja põllumajandussaaduste varumisest": „Pidades viljakoristust ja põllumajandussaaduste varumist tähtsaimaks üldrahvaliseks asjaks, tuleb kindlustada riigile iga kolhoosi, sovhoosi ja abimajandi poolt vilja ja teiste põllumajandussaaduste varumise plaanide tingimusteta täitmine valitsuse poolt määratud tähtpäevadeks, lugedes seda tööd kõigi partei-, nõukogude, varumis-, maaorganite, kolhooside, sovhooside ja abimajandite tähtsaimaks sõjalis-majanduslikuks ülesandeks ..."

Kuna varumispoliitika on tihedasti seotud üldise agraarpoliitikaga, siis on paratamatu rööbiti esimesega vaadelda Isamaasõja-aegse tähtsaima agraarpoliitilise ülesande lahendamist: põllumajandusliku tootmisaparaadi ümberkorraldamine nii, et see oleks suuteline vajalikus ulatuses tootma kõiki neid saadusi, mida antud olukorras vajati kõige enam, s. o. küllaldaselt toiduaineid rindele ja tagalale ning tooraineid tööstusele. Nende ülesannete eduka täitmise aluseks olid:

1) NSVL-s kehtiv sotsialistlik majandussüsteem ja
2) NSVL rahvamajanduse plaaniline iseloom.

Need NSVL majanduse eelised tulid esile juba rahuaegses ülesehitustöös. Just sotsialistlik rahvamajandussüsteem oma plaanipärase juhtimise printsiibiga võimaldas seninägemata kiirusega ehitada võimsa tööstuse, tehniliselt ümber varustada kogu rahvamajanduse, luua mehhaniseeritud sotsialistliku suurpõllupidamise ja panna aluse riigi sõjalisele võimsusele.

Juba rahuajal tuli nähtavale majanduspoliitika suund — viia tootmisaparaat kaugemale maa südamesse, lähemale toorainetele ja tarbijatele. Põllundus tungis stalinlike viisaastakute jooksul aladele, kus ta kunagi varem pole esinenud ja kus ta arendamist oli peetud võimatuks. Näiteks Kazahhi NSV-s, Kesk-Aasia aladel on pidevalt kestnud niisutamissüsteemide arendamine, mis on annud ja annab järjest juurde tuhandeid hektareid uut külvipinda. Ka Siberis ja Uurali-tagustel määratutel viljarikastel lagendikkudel, kus seni karjatati vaid suuri lamba-, veise- ja hobusekarju, võetakse külvi alla järjest uusi maid.

Selline rahuaegse ülesehitustöö tulemus omas sõja ajal esmajärgulist tähtsust. Tänu sotsialistliku suurpõllunduse olemasolule oli sõja-aastail võimalik varustada Punaarmeed ja tagalat kõige hädavajalikuga. Põllumajan-

duse toodangu hoidmine laiendatud taastootmist võimaldaval tasemel pärast külvipinna osalist kaotust oli võimalik:

1) saakide tõstmise ja

2) kaotatud külvipinna asendamise teel uudismaaga.

NSVL põllumajanduse arendamine sõjapäevil jatkus mõlemas suunas, viimases koguni suurema pingega, vastavalt olukorra nõuetele. Nii näiteks suurenes külvipindala 1942.—1944. a. peamiselt idarajoonide arvel keskmiselt iga aasta 6 miljoni ha võrra; enne sõda oli NSVL aastane külvipindala suurenemine 1,5—2 miljoni ha vahel. Külvipindala järjekindel suurendamine jatkub ka praegu. Rööbiti külvipindalade laiendamisega kasvasid ka põllukultuuride saagid ühelt ha-lt.

Muudatused toimusid ka põllumajanduslike kultuuride kasvatamise rajoonide suhtes. Eriti laiaulatuslikult hakati kasvatama teraviljakultuure ja seda ka neil aladel, kus seni olid ainuvalitsevaks tehnilised kultuurid. Nii näiteks juba 1943. a. suutsid Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia vabariigid katta oma vajadused teravilja alal täielikult omaenda toodanguga. See oli tingitud muuhulgas ka mitmesugustest soodustustest, mida anti teraviljakasvatajatele (näit. õlikultuuride varumisel oli lubatud anda õlisaaduste asemel teravilja vahekorras 1:1, kusjuures hinnavahe pidi kolhoos katma rahas. Samasugune kord oli ka teiste tehniliste kultuuride suhtes). Halvaks küljeks seejuures oli aga külvipindalade vähenemine tehniliste kultuuride külvipinna osas. 1944. a. suudeti ka tehniliste kultuuride külvipinda uuesti tõsta rööbiti teraviljakultuuride kasvuala edasise laiendamisega. Tehniliste kultuuride tootmise suurendamiseks ja varumise kiirendamiseks anti tootjaile ja tootmise alal töötajaile soodustusi (näit. suhkrupeedi, lina, kanepi jt. tehniliste kultuuride tootmise ja varumise alal) täiendavate rahaliste või naturaaltasude näol.

Karjamajanduse alal selle toodangu tõstmiseks võeti samuti tarvitusele rida abinõusid, eriti niisuguseid, mis taotlesid karjade kasvu kiirendamist. Tähtsamad neist abinõudest olid: kolhoosides uute karjafarmide asutamine, loomade, eriti sarvloomade tapmise keeld, elusate noorloomade riiklik kokkuost nende kasvatajailt, laialdane sugulavade, seehulgas ka kunstliku viljastamise punktide võrk jne.

Lihasaaduste hankimise tõhustamiseks pandi sõja ajal suurt rõhku kiiresti kasvavate väikeloomade (lindude, küülikute) kasvatamise arendamisele. Selleks rakendati finantspoliitilisi ja samuti ka mitmesuguseid organisatsioonilis-tehnilisi vahendeid, näit. loomade soetamiseks krediitide andmine (see oli rakendatav nii suur- kui väikeloomade suhtes), inkubaatorjaamade võrgu laiendamine ja nende mahu suurendamine, küülikunahkade riiklik kokkuost, lambavilla asemel küülikukarvade vastuvõtmine kohuslike müüginormide täitmiseks jne.

Kõik need vahendid tagasid edu kõigi karjandusalade tootmisvõime kasvus, kuigi edusammud pole siin nii märgatavad kui taimekasvatusaladel, sest karjamajanduse arendamine on iseenesest palju aeganõudvam.

Põllumajandusliku toodangu tõstmise ja varumisplaanide täitmise üles-

anded sõja ajal esitasid suuri nõudmisi tööjõu ja transpordi suhtes. Need mõlemad probleemid leidsid üksikasjalist käsitlemist vastavais määrustes [24].

Põllutööde edukaks sooritamiseks vajaliku tööjõu hankimiseks kehtestati agraarkäitiste kõigile töötajaile minimaalse tööpäevade arvu tegemise kohustus aastas. Samuti lubati alates 1942. a. kevadest mobiliseerida kõigilt tööstusaladelt (välja arvatud sõjatööstused) töötajaid 1,5—2 kuuks põllutöödele. Viimast vahendit ei osatud algul paljudes rajoonides küllaldaselt hinnata, nii näit. 1942. a. paljudes kohtades ei mobiliseeritud küllalt tööjõudu. Tulemuseks oli puudulik põllutööde sooritamine ja sellega koos riikliku varumisplaani mittetäitmine. Vastav määrus nägi ette kõrgendatud töötasu vilja koristamise ja varumise läbiviimisega seotud tööpäevade eest. Nimelt pidid kolhoosid pärast riiklike kohustuste täitmist järelejäänud põllumajandussaadustest pool jagama kõigepealt tööpäevadele, mis olid tehtud viljakoristusperioodil; teine pool aga tuli jagada kõigi antud kolhoosis aasta jooksul sooritatud tööpäevade kogusummale. Varumisplaanide täitmise kiirendamiseks rakendati alates 1943. a. uue ergutusvahendina naturaaltasude maksmist avansina, täiendavate tasude maksmist varumisplaani täitmise tähtaegadest kinnipidamise eest jne.

Transpordi alal anti kohalikele täitevkomiteedele õigus mobiliseerida varumisperioodiks majanduslike ja kommunaalettevõtete ja -ehituste autotranspordist kuni 50% ja sõjaliste ettevõtete ja ehituste autotranspordist kuni 30%. Varumisega tegelevate organisatsioonide (Teraviljakeskus, Varumise RK ja Sovhooside RK) transport rakendati 100%-liselt. Igal veomasinal tuli täita riikliku põllumajandussaaduste kohaleveo kohustus, mille suurus oli olenev veoauto kandejõust ja kohalikest transpordioludest (näiteks 1,5-tonnise veoauto maksimaalne veonorm varumisperioodil oli 4000 t/km. Eesti NSV-s on normiks 2000 t/km). Mobiliseeritud veoautodele põletusaineid pidid andma nende omad ettevõtted nendele määratud limiitide arvel. Veohobuste osas pandi igale tööhobusele kohaleveo kohustus 50—200 t/km suuruses, olenevalt kohalikest tingimustest.

Transpordiolude veelgi suuremaks parandamiseks pidi juba põllumajandussaaduste koristamise esimestest päevadest alates korraldatama teravilja, tehniliste kultuuride jt. põllumajandustoodete väljavedu riiklikesse varumispunktidesse, kusjuures tuli maksimaalselt ära kasutada kõiki olemasolevaid transpordivahendeid.

Teisest küljest kohustati Teede RK-d organiseerima vastavat veerevat koosseisu varutud põllumajandussaaduste kõige kiiremaks kohaletoimetamiseks suurematesse keskustesse ja rindele, tagades sellega esijoones teraviljakasvatusrajoone (Ukraina, Põhja-Kaukaasia, Kesk-Aasia jt.).

Põllumajanduslike tööde edukaks läbiviimiseks ja põllumajandussaaduste riikliku varumisplaani täitmiseks tuli igal agraarkäitisel koostada põllumajandustööde läbiviimise ja põllumajandussaaduste äraandmise üksikasjaline plaan. Plaanis tuli ette näha tööjõu paigutus, kõigi transpordivahendite maksimaalne ärakasutamine ja transportbrigaadide moodustamine riiklike müüginormide kiiremaks äraandmiseks. Varumisplaani pidevaks täit-

[24] NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrused „Viljakoristamise läbiviimisest ja põllumajandussaaduste varumisest" 1942., 1943., 1944. ja 1945. a. kohta.

miseks kujundati välja viispäevakuplaanid, mis määrati igale rajoonile ja viidi iga kolhoosini, nõudes nende plaanide vastuvaidlematut täitmist.

Kõigi nende puhtorganisatoorsete vahendite rõhutamine ülaltoodud määrustes oli tingitud asjaolust, et 1942. a. üksikud rajoonid (Volgamaades, Siberis jt. oblastites) ja üksikud agraarkäitised ei täitnud põllumajandussaaduste riiklikku varumisplaani. Tingitud oli see sellest, et rajoonid ja agraarkäitised, kes ei täitnud oma kohustusi riigi vastu varumise alal, ei kindlustanud õigeaegset ja kõlblikku põllutöömasinate kordaseadmist, mistõttu põllutööd hilinesid, ja organiseerisid halvasti vilja koristamist ja säilitamist, mille tagajärjel riknes palju saagist ja kaod olid lubamatult suured. Transpordivahendeid ei kasutatud küllaldaselt, ei osatud leida kohalikke reserve veojõudude alal, nagu veiste töölerakendamine jne. Varumise enda alal oli suuremaks puuduseks põllumajandussaaduste äraandmise venitamine, varumisvõrgu tegevuse ebaõige organiseerimine (mitteküllaldane vastuvõtupunktide arv, ebasobiva vastuvõtuaja määramine jne.) ja eriti teravilja osas mitte kohese vastuvõtu korraldamine. Need organisatsioonilist laadi väärnähtused suudeti suuremalt jaolt kõrvaldada järgmisil aastail. Üldiselt täitis nõukogude talupoegkond raskeil sõja-aastail auga oma ülesanded sotsialistliku kodumaa ees. Nõukogude talupoegkond näitas ennastsalgava tööga Suure Isamaasõja ajal enneolematult kõrget arusaamist üldrahvalistest huvidest. Nad näitasid, et „Nõukogude talurahvas peab praegust sõda sakslaste vastu omaenda asjaks, sõjaks elu ja vabaduse eest"[25]. Seetõttu, vaatamata sellele, et vaenlasel läks korda ajutiselt okupeerida suured viljakandvad maa-alad, suutsid meie kolhoosid ja sovhoosid varustada armeed ja riiki toiduainetega ilma tõsisemate lünkadeta.

„Selle üliraske ülesandega ei oleks me muidugi suutnud toime tulla ilma kolhoosikorrata, ilma mees- ja naiskolhoosnike ennastsalgava tööta. Kui meie armee kolmandal sõja-aastal ei tunne puudust toiduainetest, kui elanikkonda varustatakse toiduainetega ja tööstust toormaterjaliga, siis selles avaldub kolhoosikorra jõud ja elulisus, kolhoosi-talurahva patriotism" [26].

Toodangumahu säilitamist ja suurendamist soodustas ka põllumajanduse küllaldane tehniline baas. Tänu sotsialistliku tööstuse pingelisele tööle ja remonttöökodade ühistele jõupingutustele suudeti suurtele sõjalistele tarvetele vaatamata siiski reserveerida sovhoosidele ja kolhoosidele nii traktoreid, autosid kui ka muid põllutöömasinaid. Uute masinate kõrval võeti suuremal määral kasutamisele kapitaalselt remonditud masinad. Sõja ajal võeti uuesti tarvitusele hobuveolisi masinaid ja mitmesuguseid vanaaegseid põllutööriistu, mis rahuaegses mehhaniseerimiskäigus olid kasutamisest kõrvale jäetud. Elav-veojõuna kasutati peale hobuste maksimaalselt ära ka teisi koduloomi, nagu härgi, kaameleid, eesleid, lehmi. Mõnikord toimus transport isegi inimjõul, ja seda kõike selleks, et toodangumahu suurendamiseks ei jääks ükski põllutööriist tootlikult kasutamata.

---

[25] Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, 4. trükk, Tallinn, 1945, lk. 99.

[26] Sealsamas.

Noortes liiduvabariikides (Eesti ja Läti NSV-s ja mujal) hakati 1945. a. eriti laiaulatuslikult organiseerima punavoore. Punavooride tähtsus seisneb selles, et nad võimaldavad riigile antavate põllumajandussaaduste kiiremat äratoomist varumispunktidesse ja seejuures abistatakse ka neid agraartootjaid, kel puudub transpordivahend.

Varumise teostamise metoodika jäi üldjoontes samasuguseks, nagu see oli välja kujunenud enne sõda. Mõningate karjamajandussaaduste, nagu villa kohustuslike müüginormide määramisel rakendati sõjas kannatanud rajoonide (Leningradi oblast, Balti vabariigid jt.) suhtes mõningaid uudsusi. Nimelt normide määramisel ei võetud neis rajoonides aluseks maapinna suurust ha-tes, nagu mujal, vaid müüginormid arvutati tegelikult säilinud loomade arvu alusel. Samuti võeti nende rajoonide suhtes taimekasvatussaaduste müüginormide määramisel arvesse sõjaaegset purustus- ja hävitustööd, kehtestades sellised normid, mis vastavad agraarkäitiste kandejõule. Eriti peegeldub neis rajoonides varumise kohta antud määrustes valitsuse ja partei hoolitsus punaarmeelaste, partisanide ning nende perekonnaliikmete, Isamaasõja invaliidide ja uustalunike majapidamiste eest[27]. Neile tehakse mitmesuguse ulatusega soodustusi kohustuslike müüginormide täitmisel.

Alates 1943. a. keelati veskitele tootjatelt töötlemiseks vastu võtta põllumajandussaadusi ja tootjatele keelati ka teraviljasaaduste müük turgudel enne riikliku varumisplaani täitmist.

Sõjapäevil tekkis talupoegkonna patriotismi väljendusena uusi varumisvorme. Nii näiteks loodi 1942. a. Krasnodari krai talupoegade poolt Kaitsefond, kuhu anti kogu üle plaani külvatud külvipindaladelt saadud põllumajanduslik toodang. 1943. a. kujunes kaitsefond juba üleliiduliseks. Edasi tuleb nimetada Punaarmee fondi, mis loodi samuti 1942. a. Tambovi ja Saraatovi talupoegade poolt. Oma olemuselt oli ta esialgu rahaline fond, millesse kogutud summadega hangiti sõjaväele relvi ja muud tehnilist varustust (Sverdlovski tankid, Uurali lennukid jne. Märkida tuleb ühtlasi, et evakueerunud eestlaste poolt kogutud summadest ehitati lennukeid ja tanke — „Lembitu", „Tasuja" jne.). Ka Punaarmee fond kujunes lühikese ajaga üleliiduliseks. 1943. a. omas üleliidulist tähtsust veel Abistamisfond, mis oli määratud vabastatud rajoonide toetamiseks nende ülesehitamistöös. Peale nende suurte üleliiduliste fondide on veel terve rida kohaliku tähtsusega fonde, mis on moodustatud nii rahaliste kui ka naturaalsete annetuste teel. 1944. a. ühendati kõik need fondid üheks Punaarmee fondiks, mis läheb riigi tsentraliseeritud ressurssideks.

Peale tsentraliseeritud põllumajandusliku toodangumahu suurendamise soodustati ka detsentraliseeritud tootmist ja varumist, missugusel viisil hangitud põllumajandussaadusi võidi täies ulatuses kasutada kohalikuks tarbeks. Soodustusena määrati majanduslikele RK-dele ja organisatsioonidele kuuluvaile sovhoosidele ja abimajandeile poole väiksemad müüginormid kui kolhoosidele.

---

[27] Vrd. ENSV Ülemnõukogu määrused 16. juun. 1945. a. nr. 527—533 (ENSV Teataja 1945, 23, 349—355).

Detsentraliseeritud varumise suurendamiseks lubati, nagu varemgi kaardisüsteemi kehtimise ajal, tööstuskaupade vastumüüki agraarkäitistele nende poolt detsentraliseeritud korras põllumajandussaaduste müümise puhul.

Detsentraliseeritud varumise eri vormina tuleb nimetada veel nn. *šeflusmenetlust*, mille olemus seisneb ühelt poolt tööstuste abis agraarkäitistele nende töö parandamiseks ja teiselt poolt vastavate agraarkäitiste abis nendega šefluses olevate tööstuste töötajate detsentraliseeritud korras varustamises toiduainetega. Seda menetlust hakati eriti rohkesti kasutama 1944. a. Praegu on see muutunud üleliiduliseks.

Märkimata ei või jätta asjaolu, et sõja ajal oli ja ka praegu on detsentraliseeritud varumine selles mõttes kitsendatud, et nende põllumajandussaaduste, mille kohta kehtib riigile müümise kohustus, detsentraliseeritud korras ostmine ei ole lubatud enne, kui tootja tõendab dokumentaalselt, et ta on täies ulatuses täitnud kohustuslikud müüginormid riigile. Põllumajandussaadusi (looduslikke tooraineid, utiilkaupa jne.), mille suhtes ei kehti riigile müümise kohustus, võib detsentraliseeritud korras varuda kohe pärast nende tootmist.

Suured ülesanded varumise alal kerkivad esile neljandal viisaastakul, mil tuleb täielikult taastada rahvamajanduslik tootmisaparaat ja kindlustada kõigi rahvamajandusharude edaspidine areng.

NSVL rahvamajanduse taastamise ja arendamise viisaastakuplaan 1946.—1950. a. näeb ette põllumajanduse täieliku taastamise ja põllupidamise ning loomakasvatuse edasise arendamise kindlustamise saksa okupatsiooni all olnud rajoonides ja põllumajandusliku toodangu sõjaeelse taseme ületamise üle NSVL tervikuna.

Koos tarbimisvahendeid tootva tööstuse arenemisega peab tõus põllumajandusliku tootmise alal kindlustama Nõukogude Liidu rahvaste materiaalset heaolu ja tähtsamate tarbeesemete külluse loomist meie maal.

Neljanda viisaastaku plaan määrab kindlaks toodangu kasvu kogu NSVL põllumajanduses viisaastaku lõpuks 27% võrreldes 1940. aastaga.

Põllumajanduse kiireima taastamise ja edasiarendamise kindlustamiseks näeb viisaastakuplaan ette kollektiivmajapidamiste igakülgse, nii organisatsioonilise kui majandusliku tugevdamise, maa saagirikkuse tõstmise eesrindliku põllumajandusteaduse saavutuste ja tehnika ärakasutamise teel tootmises ja töötootlikkuse tõstmise.

Põllumajandusliku toodangu kasv võimaldab kaotada kaardisüsteemi. 1946/47. a. jooksul tuleb üle minna kaartide alusel toimuvalt normeeritud varustamiselt arenenud nõukogude vabakaubandusele. See eeldab loomulikult NSVL varumisorganisatsioonide poolt säärast kõrgekvaliteedilist tööd, et oleks hangitud küllaldaselt põllumajandussaadusi, mida võiks suunata jaevõrku.

Viisaastakuplaan näeb ette ka distsipliini tugevdamise agraartootjate poolt oma kohustuste täitmisel riigile põllumajandussaaduste müügi alal.

Neljanda viisaastaku plaan avab Nõukogude riigi ajaloos ja sotsialistlikus ülesehitustöös uue peatüki ja see viib meie kodumaa vastu suuremale õitsengule, tõstab veel kõrgemale tema võimsuse ja kaitsevalmiduse.

III peatükk.

PÕLLUMAJANDUSSAADUSTE VARUMISE APARAAT NSVL-s.

Põllumajandussaaduste riikliku varumise teostamiseks on NSVL-s loodud vastav varumisaparaat. Oma struktuurilt ja ülesannetelt liigendub see üleliidulises ulatuses kaheks:

1) varumise üldine haldusaparaat,
2) majanduslikud varumisorganisatsiooonid, kes teostavad tegelikku varumist.

1. Varumise üldine haldusaparaat.

Varumise keskse haldusaparaadi moodustab NSVL Varumise Ministeerium, mis NSVL Konstitutsiooni § 77 põhjal on üleliiduline ministeerium. NSVL Varumise Ministeeriumi ülesandeks on riikliku varumise üldjuhtimine ja reguleerimine. Ta annab varumise alal käskkirju ja juhendeid kehtivate seaduste ja NSVL Ministrite Nõukogu määruste ja korralduste alusel ja nende täitmiseks ning kontrollib nende täitmist.

Oma funktsioone kogu NSVL territooriumi ulatuses teostab Varumise Ministeerium volinikkude instituudi kaudu; üksikutes vabariikides, kraides, oblastites ja rajoonides töötavad Varumise Ministeeriumi volinikena varumise alal varumisvolinikud[28]. Vastavad varumisvolinikud määratakse ametisse ja vabastatakse kohustustest Varumise Ministeeriumi poolt (vabariikide, kraide ja oblastite varumisvolinikud — vahenditult, rajooni varumisvolinikud — esimeste ettepanekul), kellele nad alluvad ja kelle loata nad ei või loobuda oma kohustuste täitmisest.

NSVL Varumise Ministeeriumile alluvad otseselt vabariiklikud, kraide ja oblastite varumisvolinikud, kellede ülesandeks on organiseerida varumise alal antud seaduste, määruste ja instruktsioonide täitmist kõigi riiklike ja kooperatiivsete varumisorganisatsioonide poolt ning vabariigi (krai, oblasti) jaoks kinnitatud varumisplaanide tähtajalist täitmist. Nad peavad koostama oma territooriumi ulatuses sovhooside põllumajandusliku toodangu riigile äraandmise plaanid ja kindlustama nende tähtajalist täitmist. Edasi peavad nad määrama agraarkäitiste vilja-

28 NSVL RKN määrus nr. 633, 4. juunist 1943. a. „Varumise RK vabariiklike, kraide ja oblastite volinike põhimääruste kinnitamise kohta".

kusekategooriad MTJ-de naturaaltöötasude arvutamiseks ja välja töötama rajoonide põllumajandussaaduste kohustuslikud müüginormid.

Oma ülesannete täitmiseks on nendel õigus anda seaduslikke käske varumise alal, mis on kohustuslikud kõigile majanduslikele varumisorganisatsioonidele. Samuti on neil õigus kontrollida agraarkäitiste poolt põllumajandusliku toodangu kasutamist juhul, kui viimased pole kohustuslikke müüginorme täitnud. Väärnähtuste avastamise puhul (põllumajandustoodete mahasahkerdamine kolhooside ja sovhooside poolt selle asemel, et täita oma kohustusi riigi vastu, jne.) algatavad süüdlaste vastutusele võtmist prokuratuuriorganite poolt.

Vabariiklikud (kraide, oblastite) varumisvolinikud kontrollivad kõigi varumisorganisatsioonide tööd niihästi varumise alal kui ka tehnilise baasi õigeaegse ettevalmistamise alal, varutud saaduste vastuvõtmisel, hoidmisel ja õige arvelduse teostamisel. Ka kuulub vabariiklike, kraide ja oblastite varumisvolinike ülesannete hulka läbi vaadata ja otsustada rajooni varumisvolinike tegevuse peale esitatud kaebusi kohustuslike müüginormide ja agraarkäitiste viljakusekategooria ebaõige määramise pärast.

Detsentraliseeritud varumise alal peavad vabariiklikud (kraide, oblastite) varumisvolinikud kindlaks määrama varumisrajoonid ja organiseerima detsentraliseeritud varumise teostamist ja sel puhul maksetavate hindade kontrolli. Nendel on õigus keelata organisatsioonidele, kes rikuvad kindlaksmääratud limiithindu, detsentraliseeritud varumise teostamist, konfiskeerida ebaseaduslikult varutud põllumajanduslikku toodangut ja määrata ebaseaduslikult toiminud ametiisikuile rahatrahve kuni 5000 rbl.

Vabariiklike, kraide ja oblastite varumisvolinikele alluvad otseselt r a j o o n i d e v a r u m i s v o l i n i k u d, kes määratakse ametisse esimeste ettepanekul Varumise Ministeeriumi käskkirjaga.

Rajooni varumisvoliniku põhiliseks ülesandeks on koostada oma tööpiirkonnas asuvate nende agraarkäitiste nimestik, kes on kohustatud riigile andma põllumajandussaadusi, ja arvutada nendele kohustusliku müüginormi suurus. Kohustuslike müüginormide nimestikus on peale müügikohuslaste nimetuse märgitud veel müügikohustuse katteks antavate saaduste hulk, kvaliteet, andmise tähtaeg ja koht, kuhu tuleb saadused viia. Need andmed tuleb teatada agraarkäitistele ja organiseerida kohustuste täitmist. Selleks peavad rajooni varumisvolinikud koostatud kohustuslike müüginormide nimistud andma rajooni põhilise varumisorganisatsiooni keskusele (harilikult Tarbijate Kooperatiivide Rajooni Liidu Varumiskontorile). Viimane teatab need edasi varumisvõrgule, vastavalt üksikute varumispunktide varujate tegevuspiirkonnale. Kohustuslike müüginormide täitmise kohta peavad rajooni varumisvolinikud organiseerima arvestust ja aruandlust. Edasi peavad nad abistama vabariiklikke (kraide, oblastite) varumisvolinikke, kontrollides riiklike ja kooperatiivsete varumisorganisatsioonide tegevust, nende materiaal-tehnilist baasi, saaduste vastuvõtmist, hoidmist jne. Nad peavad sisse nõudma seaduses ettenähtud juhtudel andmata jäänud saadused juhtudel, kus seaduse järgi nende vastuvaidlemata korras sissenõudmine on ette nähtud, teostades selleks võlglase varanduse üleskirjutamist ja viies täide ka kohtuotsused müüginormide sissenõudmises.

Rajooni varumisvolinikel on õigus anda korraldusi oma territooriumil tegutsevatele varumisorganisatsioonidele ja kontrollida antud korralduste täitmist.

Rajooni varumisvolinik teostab oma funktsioone temale alluvate eriliste varumisinspektorite (neid nimetatakse ka varumisagentideks) kaudu. Sellise varumisinspektuuri loomine rajoonis on tingitud vajadusest lähendada Varumise Ministeeriumi haldusaparaadi alamat lüli põllumajandussaaduste tootjale, et seega kergendada riiklike varumisplaanide täitmist. Varumisinspektorid peavad alaliselt viibima nendele määratud piirkonnas, kus nende ülesandeks on jälgida ja organiseerida nii tsentraliseeritud kui ka detsentraliseeritud varumise teostamist.

Kogu NSVL varumise üldine haldusaparaat peetakse ülal riikliku eelarve summadega NSVL Varumise Ministeeriumi eelarve järgi.

2. Majanduslikud organisatsioonid varumise teostamiseks.

Varumise tegelikuks teostamiseks on loodud majanduslikud varumisorganisatsioonid, kes töötavad kooskõlas isemajandamise printsiipidega. Vastavalt oma tegevusele need jagunevad kahte põhirühma:

1) spetsiaalsed varumisorganisatsioonid, kes ostavad vaid ühte või mõnda liiki põllumajandussaadusi (näiteks varumisorganisatsioon teravilja ostuks, varumisorganisatsioon karjamajandussaaduste hankimiseks jne.) ja

2) universaalsed varumisorganisatsioonid, kes ostavad kõiki põllumajandussaadusi.

Spetsiaalsed varumisorganisatsioonid omakorda jagunevad vastavalt piirkonnale, milles nad varumist teostavad, kaheks:

1) üleliidulised varumisorganisatsioonid,

2) kohalikud varumisorganisatsioonid.

Üleliiduliste varumisorganisatsioonide hulka kuuluvad peamiselt varumisorganisatsioonid, kes teostavad kohustuslike müüginormide katteks antavate toodete ostmist, s. o. teostavad rangelt tsentraliseeritud varumist. Siia kuuluvad aga ka mõned varumisorganisatsioonid, kes teostavad vastavate põllumajandussaaduste riiklikku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumist. Tähtsamate üleliiduliste spetsiaalsete varumisorganisatsioonide keskuseks on NSVL Varumise Ministeerium ise, kes peale puht halduse funktsioonide teostab ka tegelikku varumist. Tegeliku varumise läbiviimiseks on Varumise Ministeeriumi koosseisus erilised majanduslikud organisatsioonid, kelledest praegu on tähtsamad 5 peavalitsust (PV) ja 4 liitu.

Peavalitsuste hulka kuuluvad:

1. Veskitööstuse PV (Glavnoje upravlenije mukomolnoi promõšlennosti),
2. Tangutööstuse PV (Glavnoje upravlenije krupjanoi promõšlennosti),
3. Elevaatorite PV (Glavnoje upravlenije bazisnõh i portovõh elevatorov),
4. Autotranspordi PV (Glavnoje upravlenije avtotransporta),
5. Riikliku Sordiseemne Kindlustamise fondi PV (Glavnoje upravlenije gossudarstvennogo strahhovogo fonda sortovõh semjan (Gosstrahfond).

Viimased kaks PV-d anti valitsuse vastava otsusega („Ettevalmistused viljakoristamise ja põllumajandussaaduste varumise alal 1939. a.") alles 1939. a. alates Põllutöö RK poolt Varumise RK-le. PV-de ülesanne on teostada varutud põllumajandussaaduste töötlemist, hoidmist, säilitamist, transportimist jne.

Põllumajandussaaduste varumise liidud on organiseeritud teravilja ja mitmesuguse loomasööda hankimiseks tsentraliseeritud korras. Teravilja hankimiseks on loodud kolm NSVL eriosades tegutsevat liitu:

1) Tsentrumi Teravilja Varumise Liit (Tsentrozagotzerno) — NSVL keskrajoonides,
2) Lõuna Teraviljade Varumise Liit (Jugozagotzerno) — NSVL lõunarajoonides,
3) Ida Teravilja Varumise Liit (Vostokzagotzerno) — NSVL idarajoonides.

Need teostavad oma kohalikkude filiaalide kaudu teravilja vastuvõtmist, arvestamist, ladustamist, töötlemist ja turustamist NSVL-s neile määratud territooriumi osades. Oma funktsioonide teostamiseks omavad nad üle Liidu suurt arvu vastuvõtupunkte ja vastavat materiaal-tehnilist baasi (ladusid, elevaatoreid jne.).

Loomasööda hankimiseks tegutseb üleliiduline Sööda Varumise Liit (Zagotseno), kes teostab söödakaupade (heina, ristiku jne.) varumist ja turustamist [29].

Peale ülalmainitud spetsiaalsete varumisorganisatsioonide, kes alluvad otseselt Varumise Ministeeriumile, on loodud terve rida spetsiaalseid varumisorganisatsioone mitmesuguste majanduslike ministeeriumide poolt, kes vajavad oma tegevuseks põllumajanduslikke tooraineid.

Nii näiteks lina ja kanepi, samuti lina-, kanepi- ja ristikuseemne vastuvõtmist, arveldamist tootjatega, ladustamist ja turustamist teostavad üleliiduline Lina Varumise Koondis (Zagotljon) ja selle kohalikud osakonnad. Lina Varumise Koondis kuulus algul otseselt Varumise RK koosseisu, kuid 1939. a. vastavate tööstusharude toorainetebaasile lähendamise otstarbel anti see koondis kogu selle alla kuuluva materiaal-tehnilise baasiga üle NSVL Tekstiiltööstuse RK süsteemi.

Kartuleid ja aed-juurvilja (porgandid, kurgid, melonikultuurid, puuvili jne.), metsamarju, samuti ravimtaimi, seeni jne. ostavad spetsiaalsete varumisorganisatsioonidena: NSVL Kaubandusministeeriumi koosseisu kuuluv Aed-Juurvilja Varumise PV (Glavtorgplodoovoštš), NSVL Toiduainetetööstuse Ministeeriumi koosseisu kuuluvad Piirituse PV (Glavspirt), Siirupi PV (Glavpatoka), Kondiitrisaaduste PV (Glavkonditer), Õlle PV (Glavpivo) ja peale nende terve rida veinitruste ja kombinaate ning veel mõningatele vabariiklikele toiduainetetööstuse ministeeriumidele alluvad konservitehased.

Karjamajandussaaduste (liha, piima, või, munade, lindude) varumist teostavad samuti peamiselt NSVL Toiduainetetööstuse Ministeeriumile alluvad vastavad organisatsioonid, nagu Karjasaaduste Varumise Koondis

[29] Eesti NSV-s tegutseb Tsentrumi Teravilja Varumise Liidu kohaliku filiaalina „Teraviljasalv" ja Sööda Varumise Liidu filiaalina Ü/ü. „Heinvaru".

(Zagotskot), Lihasaaduste PV (Glavmjasso) (kes ostavad kokku liha, linde ja loomi), Võitööstuse PV (Glavmasloprom), Piima PV (Glavmoloko), Piima Konserveerimise Koondis (Sojuzkonservmoloko) (kes teostavad piima ja või varumist, töötlemist ja turustamist oma võitehaste, juustuvabrikute, piimatalituste, piimakonservivabrikute ja koorejaamade kaudu). Munade varumise alal tegutseb Linnusaaduste Töötlemise PV (Glavptitšprom).

Lambavilla ostetakse kokku Tekstiiltööstuse Ministeeriumile alluva Villa Varumise Koondise (Sojuzzagotšerst) poolt.

Nahku ja nende juurde kuuluvate toorainete (harjaste, karvade, sulgede jne.) hankimist teostab samuti terve rida spetsiaalseid varumisorganisatsioone, kelledest tähtsamad on NSVL Kergetööstuse Ministeeriumile alluv Nahkade Varumise Koondis (Sojuzzagotkož) ja Toiduainetetööstuse Ministeeriumile alluv Lihasaaduste PV. Viimatimainitu koos NSVL Väliskaubanduse Ministeeriumi koosseisu kuuluva Karusnahkade Varumise Koondisega (Zagotpušninoi) teostab ka mitmesuguste karusnahkade ja sulgede hankimist.

Kõigi üleliiduliste spetsiaalsete varumisorganisatsioonide tüüpilisem lüliline struktuur on järgmine: [30]

1) kõrgemaks lüliks on vastava organisatsiooni juhatus, mis asub keskuses,

2) vabariikides, kraides ja oblastites on loodud vastavad kontorid,

3 rajoonivahelised kontorid,

4) varumispunktid (või -agendid) kohaliku varumise organiseerimiseks ja teostamiseks,

5) vastuvõtupunktid, mis teostavad vahetult põllumajandussaaduste hankimist tootjatelt ja mida organiseeritakse varumispunktide (või -agentide) poolt.

Varumisorganisatsiooni kohalike lülide (varumispunktide, varumisagentide jne.) ülesanne on rööbiti vastuvõtupunktide organiseerimisega luua mitmesuguseid töötlemiskäitisi, nagu hapendamis-, soolamis-, suitsutamispunkte, konservimistehaseid jne. Varumisorganisatsioonide ülesanne ei ole ainult osta ja vastu võtta põllumajandussaadusi, vaid nad peavad korraldama ka varutud toodete hoidmist kuni realiseerimiseni ja mõnedel juhtudel ka nende töötlemist.

Peale üleliiduliste spetsiaalsete varumisorganisatsioonide tegutseb terve rida väikesi k o h a l i k k e v a r u m i s o r g a n i s a t s i o o n e, kes on spetsialiseerunud peamiselt mitmesuguste aed-juurviljade, kartulite, karjamajandussaaduste jne. varumiseks, teostades seda detsentraliseeritud korras. Selliste varumisorganisatsioonide arv on NSVL-s võrdlemisi suur (1940. a. näiteks ulatus nende arv üle 700). Nende hulgas leidub nii riiklikke kui ka kooperatiivseid organisatsioone. Eriti tegutseb kohalike varumisorganisatsi-

[30] Kuigi kõigis üleliidulistes spetsiaalsetes varumisorganisatsioonides on lüliline struktuur üldjoontes ühesugune, esineb siiski erinevusi üksikute territoriaalsete lülide nimetustes. Näit. NSVL Kaubandusministeeriumi süsteemi kuuluv Aed-Juurvilja Varumise PV on organiseerinud vabariikides, kraides ja oblastites vastavad trustid, kes organiseerivad rajoonivahelised ja rajoonisisesed varumispunktid. Viimased organiseerivad juba vastuvõtupunktid, varujate-kogujate brigaadid jne.

oonidena palju mitmesuguseid toitlustamise alal tegutsevaid ettevõtteid (toitlustrustid, kaubastud jne.), kes kasutavad varumisel oma kaubandusvõrku.

Universaalsed varumisorganisatsioonid tekkisid NSVL-s seoses varumistöö ratsionaliseerimisega, varumisorganisatsioonide arvu piiramisega ja nende tegevuse täpse rajoniseerimisega. Paljud organisatsioonid, kellede vajadus põllumajandussaaduste järele oli suhteliselt väike ja kellel endal seetõttu ei olnud otstarbekohane teostada detsentraliseeritud varumist, sõlmisid lepingud nende organisatsioonidega, kellel oli juba rajoonis loodud oma varumisvõrk ühes vajaliku materiaal-tehnilise baasiga. Sellised varumisorganisatsioonid, hankides mitmesuguseid põllumajandustooteid endale ja lepinglastele (s. o. teistele organisatsioonidele), kujunesid universaalseteks varujateks. Eriti suure tähtsuse omandas universaalse varumisorganisatsioonina kooperatiivkaubanduse poolt loodud varumisaparaat. Selle osatähtsus üldises varumises tõusis tugevasti pärast 1935. a., moodustades ca 60% üldisest varumisest. Eriti suurt tähtsust omab seejuures detsentraliseeritud varumine.

Kooperatiivkaubanduse tähtsuse tõusu varumises põhjustasid NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrused 29. sept. 1935. a. „Tarbijate kooperatsiooni tööst maal" ja 9. apr. 1936. a. „Tarbijate kooperatsiooni varumistöö suurendamisest", kus üheks tarbijate kooperatiivi tähtsamaks ülesandeks loeti põllumajandussaaduste varumise teostamise laiendamist oma rajoonis, eriti kohalike spetsiaalsete varumisorganisatsioonide tegevuse koondamise arvel. Mainitud määruste põhjal on kooperatiivkaubanduse suurem kasutamine varumises põhjendatud tema suure hargnevuse ja tihedate sidemete tõttu agraarkäitistega ja talupoegadega. See talitamisviis kõrvaldas varujate ebaratsionaalse hulga ja vähendas käibe- ja operatiivseid kulusid. Eriti vajalikuks osutus tarbijate kooperatiivide kasutamine rajoonides, kus detsentraliseeritud varumise ulatus oli suhteliselt väike. Spetsiaalsetele varumisorganisatsioonidele ja mitmesugustele teistele organisatsioonidele (lastekodudele, haiglatele jne.) ei olnud siin otstarbekohane oma varumisaparaadi loomine, oma ladude asutamine jne. Neil juhtudel oli vajalik üksikute spetsiaalsete varumisorganisatsioonide poolt varumise teostamiseks kasutada tarbijate kooperatsiooni süsteemi varumisaparaati ja materiaal-tehnilist baasi. Seepärast likvideeriti mõnel pool spetsiaalsete varumisorganisatsioonide materiaal-tehniline baas ja põllumajandussaaduste varumine anti täielikult üle kohalikele tarbijate kooperatiividele. Varumisorganisatsioonid, kes soovisid kasutada TKKL varumisaparaati, sõlmivad TKKL kohalike organisatsioonidega vastavad lepingud. Viimaste alusel esinevad kohalikud tarbijate kooperatiivid lepingu sõlminud varumisorganisatsioonide volinikena. Kooperatiivkaubanduse varumisaparaat omab seejuures õigust osa varutud saadustest endale jätta ja kasutada oma äranägemise järgi. Peale selle saab TKKL varumisaparaat lepingu põhjal lepinglastelt-varumisorganisatsioonidelt vahenduse eest kindla rahalise tasu.

Tarbijate kooperatiivide kasutamine detsentraliseeritud varumise teostamiseks toimub ka teissugustel alustel. Nimelt lubatakse tarbijate kooperatii-

videle kõigi toodanguülejääkide varumist, mis ühel või teisel põhjusel jäävad detsentraliseeritud varumiseks määratud põhiliste varumisorganisatsioonide poolt ostmata. Varutud saadusi müüb tarbijate kooperatiiv esijoones antud rajoonile kinnistatud varumisorganisatsioonidele.

Rööbiti tarbijate kooperatsiooni süsteemi kuuluva universaalse varumisorganisatsiooniga kasutatakse üksikute majanduslike organisatsioonide poolt üksikute põllumajandussaaduste detsentraliseeritud varumise teostamiseks mõnikord ka vastavaid spetsiaalseid varumisorganisatsioone, kes omavad rajoonis materiaal-tehnilist baasi. Viimastega sõlmitakse sel juhul vastav leping.

Et majanduslike varumisorganisatsioonide — nii spetsiaalsete kui ka universaalsete — töö edukus sõltub otseselt nende poolt rajoonis loodud varumisaparaadi tegevusest, siis arusaadavalt tuleb pikemalt käsitleda ka rajoonilist varumisaparaati ja selle organisatsioonilisi vorme.

3. Põllumajandussaaduste varumise aparaat rajoonis.

Rajoonid (ENSV-s maakonnad) on harilikult väiksemad varumisterritooriumid, kus üksikud riiklikud ja kooperatiivsed organisatsioonid on õigustatud teostama nendele lubatud põllumajandussaaduste varumist. Sellisena kujutab rajoon endast nn. varumise tagamaad. Sel tagamaal teostubki tegelik põllumajandussaaduste varumine, milleks seal majanduslike varumisorganisatsioonide poolt luuakse vastav varumisvõrk (vastuvõtupunktid, ostupunktid jne.). Viimase organiseerimisel omavad suurt tähtsust majanduslike varumisorganisatsioonide kohalikud lülid.

Et varumisorganisatsioonidest on kõige paremini välja kujunenud ja omab kõige suuremat tähtsust kooperatiivkaubanduse varumisorganisatsioon, siis vaatleme seda alljärgnevalt kui tüüpilist organisatsiooni põllumajandustoodete varumisel rajoonis.

Varumise teostamiseks on TKKL koosseisus loodud neli spetsiaalset keskust:

1. Aed-Juurvilja Varumise Keskus (Tsentroplodoovoštš),
2. Liha-Linnu Varumise Keskus (Tsentromjassoptitsa),
3. Toorainete Varumise Keskus (Tsentrosõrjo),
4. Kasutuskõlblike Jäätmete Varumise Keskus (Tsentroutil).

Need 4 varumiskeskust on kooperatiivkaubanduse kõrgemad varumislülid. Need määravad juba alluvatele varumislülidele algtingimused, millele peavad vastama kõik kooperatiivkaubanduse varumisaparaadi poolt teiste organisatsioonidega varumise teostamiseks sõlmitud lepingud. Samuti annavad nad omal alal organiseerivaid korraldusi ja juhtnööre nii tsentraliseeritud kui ka detsentraliseeritud varumise teostamise alal.

Tarbijate kooperatiivide vabariiklike ja oblastite liitude (lüh. TKVL, TKOL) juurde on varumise teostamiseks moodustatud põllumajandussaaduste varumise valitsused, kes vastavalt ülalmärgitud põllumajandussaaduste varumise keskuste poolt antud korraldustele ja instruktsioonidele sõlmivad põllumajandussaaduste hankimiseks otsesed lepingud

vastavate riiklike varumisorganisatsioonide kontoritega, tööstustega, kaubandusettevõtetega jt. organisatsioonidega.

Kooperatiivkaubanduse rajooniliseks varumise teostamise alglüliks on rajooni liit (lüh. RL, ENSV-s Maakondlik Liit). See organiseerib rajoonisiseseks konkreetseks varumise teostamiseks r a j o o n i v a r u m i s k o n t o r i (see on harilikult universaalseks varumisorganisatsiooniks), mis tegutseb isemajandamise põhimõttel ja omab juriidilise isiku õigusi. Erandina neis kohtades, kus varumine on väike ega oma suurt tähtsust, organiseeritakse RL juurde varumiskontori asemel v a r u m i s o s a k o n d.

Juhul, kui kohalikes RL-des on mõne põllumajandussaaduse varumine väga suur, siis on lubatud seal vastava saaduse varumise paremaks läbiviimiseks organiseerida veel s p e t s i a a l s e d v a r u m i s k o n t o r i d, näiteks varumiskontor aed-juurvilja ostuks, varumiskontor karjamajandussaaduste ostuks jne. (TKKL Pres. määrus 31. maist 1940. a. nr. 372).

TKKL Presiidiumi otsuse põhjal 31. detsembrist 1938. a. nr. 904 peetakse otstarbekohaseks varumisvalitsuste poolt mitmesuguste organisatsioonidega põllumajandussaaduste varumiseks sõlmitud lepingutest rajooni varumiskontorite osavõttu. Neil juhtudel aga, kui varumiskontorid mainitud lepingute sõlmimisest osa ei võta, peavad nad varumisvalitsustega sõlmima nn. süsteemisisesed lepingud vastavate põllumajandussaaduste (teravilja, aed-juurvilja jne.) tsentraliseeritud varumiseks. Detsentraliseeritud korras varutav toodang hangitakse ja realiseeritakse harilikult varumiskontorite poolt ostjatega otseselt sõlmitud lepingute põhjal.

Selline lepingute sõlmimise kord varumisel taotleb varumistöö üldist parandamist ja kooperatiivkaubandusele antud varumisülesannete täitmise süvendamist, mis just saavutatakse kindla lepingute režiimiga.

Rajooni varumiskontori tähtsamateks ülesanneteks on:

1) teostada ning igati arendada põllumajandussaaduste varumist ja varutud saaduste töötlemist ning leida ka uusi toodanguliike varumiseks;

2) organiseerida vastav rajoonisisene varumisaparaat ühes varumisvõrguga ja juhtida selle tööd põllumajandussaaduste varumisel ja varutud saaduste töötlemise organiseerimisel;

3) organiseerida varumiseks vajalik materiaal-tehniline baas (laod, tapaplatsid, aidad, keldrid, soolamispunktid, kuivatusseadeldised jne.);

4) teostada varutud põllumajandussaaduste turustamist vastavalt kõrgemate organite poolt antud korraldustele.

Ülaltähendatud ülesannete teostamiseks sõlmib rajooni varumiskontor oma rajooni tarbijate kooperatiividega lepingud põllumajandussaaduste tegelikuks varumiseks. TKKL süsteemis moodustavadki tarbijate kooperatiivid (TK-d) selle primaarse lüli, mille kaudu toimub põllumajandussaaduste ja toorainete varumine otseselt tootjailt. Harvemini toimub selline otsene varumine ka rajooni varumiskontorite poolt.

Varumiskontor koostab oma varumistöö kohta aasta- ja kvartaliplaanid, samuti ka oma finantsplaanid ning esitab need RL juhatuse kaudu kinnitamiseks kõrgematele organitele. Kinnitatud plaanide alusel määrab kontor põllumajandustoodete, toorainete ja jäätmete varumise plaanid konkreetselt igale oma süsteemi kuuluvale varujale. Kuna rajooni varumiskontorile

varumise teostamisel omavad suurimat tähtsust kohalikud TK-d, siis tema poolt koostatud konkreetsed varumisplaanid tuleb esitada kinnitamiseks RL juhatusele.

Rajooni varumiskontor organiseerib rajoonis oma varumisaparaadi tööd varumise alal, instrueerib üksikuid varujaid ja kontrollib nende tegevust. Samuti jälgib ta varumisaparaadi poolt sõlmitavate lepingute, kokkulepete ja ühekordsete põllumajandussaaduste hangete õigsust ja seaduspärasust.

Kõrgemate organite poolt kinnitatud plaanide piirides on rajooni varumiskontoril õigus teha Riigipangas laene varumise materiaal-tehnilise baasi organiseerimisel ja auto-hobuveo vahendite soetamisel tehtud kulude katteks.

Varumiskontor võtab oma esindaja kaudu osa riiklikes ja kooperatiivseis organisatsioonides kõigi nende küsimuste otsustamisest, mis on seotud tema tegevuspiirkonna varumistööga. Varumiskontor organiseerib massilist selgitustööd varumise parandamise ja tugevdamise küsimustes. Ka organiseerib ta sotsialistlikku võistlust ja stahhaanovlikku liikumist, propageerides teiste rajoonide eesrindlike TK-de ja varumiskontorite kogemusi ning soodustades uute töömeetodite omandamist ja rakendamist. Veel organiseerib varumiskontor oma tegevuspiirkonnas varumise alal erialaste kaadrite väljaõpetamist, nende kvalifikatsiooni tõstmist ja varumisaparaadi täielikku komplekteerimist.

Rajooni varumiskontor teostab ka põllumajandussaaduste varumise, töötlemise ja turustamise alal raamatupidamise, statistilist ja operatiivset arvestust ning aruandlust. Samuti instrueerib ta arvestustehnikas (arveldusarved, aruandlusvormid jne.) oma süsteemi kuuluvaid varujaid.

Varumiskontori tegevuse lõpetamine toimub vastavates seadustes ja määrustes ettenähtud juhtudel ja korras. Kontori tegevuse lõpetamisel järelejäänud varandus antakse üle RL-le.

Rajooni varumiskontori eesotsas seisab direktor, kelle määrab ametisse RL juhatus kooperatiivkaubanduse kõrgema organi (oblasti, krai või vabariikliku liidu presiidiumi) kinnitusel.

Direktor juhib kontori tegevust tsentraliseeritud ainujuhtimise põhimõttel kooskõlas kõrgemate organite direktiivide ja juhistega ning kinnitatud varumis- ja finantsplaanidega. Varumiskontori ülesannete täitmiseks on direktoril õigus sooritada kõiki vajalikke seadustega lubatud operatsioone, nagu lepingute sõlmimine, dokumentide allakirjutamine, arvete avamine Riigipangas jne. Direktor kannab vastutust varumistöö organiseerimise, selle teostamise ja kinnitatud varumisplaanide täitmise eest.

Nagu mainitud, teostab rajooni varumiskontor enamiku oma põllumajandussaaduste varumisest kohalike TK-de kaudu. TK-de normaalpõhikirjas on ette nähtud nende kohustused põllumajandussaaduste varumise alal riigi ülesandel, oma rajooni RL varumiskontoriga ja teiste organisatsioonidega sõlmitud lepingute ja RL-lt saadud eeskirjade alusel. Need ülesanded põllumajandussaaduste varumiseks muutsid tugevasti TK-de endist (enne 1935. a. olevat) organisatsioonilist struktuuri. Nüüd ei ole TK-d mitte ainult kaubanduslikuks kanaliks, mille kaudu varustatakse tema ümbruskonna elanikke ja liikmeskonda vajalike kaupadega, vaid nad on ka agraarkäitiste toodangu

realiseerimise kanaliks mitmesuguste põllumajandussaaduste, utiilkaupade jne. varumise teostajatena.

Varumistöö paremaks organiseerimiseks jagavad rajooni varumiskontorid oma varumise tagamaa üksikuteks piirkondadeks ja annavad need piirkonnad kohalikele TK-dele nende varumise tagamaaks. Sel teel on võimalik täpselt kindlaks määrata iga üksiku TK tegevuse ulatus varumise alal. TK-de huvi tõstmiseks varumisel, varumistöö tõhustamiseks ja põllumajandussaaduste kvaliteedi parandamiseks antakse TK-dele 50% varutud saaduste realiseerimisel saadud kasumist. Vastavad summad ühes komisjonitasuga moodustavadki finantsvahendite allika, millega TK-d peavad katma varumisega seoses olevad kulud (töötasud, ruumide üür jne.).

TK-de poolt teostatava varumise paremaks läbiviimiseks on nende juhatuse koosseisus loodud esimehe asetäitja-koht varumise alal, kes peab organiseerima ja juhtima tervet TK varumistööd (TKKL Pres. määrus 21. veebr. 1945. a. „TK esimehe asetäitja kohustustest ja õigustest varumise alal").

Esimehe asetäitja varumise alal valitakse TK juhatuse poolt juhatuse liikmete hulgast. Tema tähtsamateks ülesanneteks on:

1) organiseerida kohuslike müüginormide õigeaegset saamist tootjailt ja TK jaoks määratud põllumajandussaaduste varumise plaani täitmist;
2) haarata varumise hulka agraarkäitiste turutoodangu ülejäägid;
3) luua igapäevane side tootjaskonnaga (talupojad, käsitöölised, jahimehed, kalurid) ja anda neile tootmisabi turutoodangu suurendamiseks;
4) organiseerida põllumajandussaaduste õiget vastuvõtmist, hoidmist, nende esialgset töötlemist ning nende toimetamist varumiskontori ladudesse ja baasidesse;
5) kindlustada TK varumistöö tasuvust.

Nende ülesannete täitmiseks on TK esimehe asetäitja varumise alal õigustatud temale TK poolt antud volituse põhjal varumisülesannete teostamiseks sõlmima majanduslikke lepinguid organisatsioonidega ja üksikute kodanikkudega, alla kirjutama dokumente, andma korraldusi varumise alal, kooskõlastama kõigi varumisalaste küsimuste lahendamist kohaliku täitevkomiteega või tema sektsioonidega jne.

TK varumise suurendamiseks viib ta läbi laiaulatuslikku selgitustööd (koosolekud, vastavasisulised artiklid kohalikes ajalehtedes jne.) elanikkonna seas, tuues esile varumise rahvamajanduslikku tähtsust, varumise teostatamise viise, varumishindu, riiklikke soodustusi varumise alal, esile tõstes eeskujulikke müüginormide täitjaid jne., kasutades selleks ka varujate aktiivi, mille suurendamise ja tugevdamise eest ta peab hoolt kandma.

Varumistöö läbiviimiseks teatab TK esimehe asetäitja varumise alal koos TK raamatupidajaga igale oma süsteemi varumise alal töötajale TK juhatuse poolt kinnitatud varumisülesanded (varumisplaani) ja kontrollib nende ülesannete (plaanide) täitmist. Samuti valvab ta selle järele, et varumise teostamisel ei rikutaks nõukogude hinnapoliitikat (et peetaks kinni kindlaksmääratud varumishindadest, hinnatäienditest jne.). Ta peab kindlustama õigeaegsed arveldused põllumajandussaaduste tootjatega ja organisee-

Tartu Riikkooli

rib varutud saaduste üleandmist varumiskontorile ning nende vedu TK enda või agraarkäitiste transpordivahenditega.

TK esimehe asetäitja varumise alal valib ja komplekteerib varumise kaadrid. Ta organiseerib TK varumisaparaadis sotsialistlikku võistlust ja populariseerib töötajate seas parimate varujate kogemusi.

Oma tegevusest varumise alal annab TK esimehe asetäitja aru vähemalt ühel korral kvartalis liikmete üldkoosolekul, samuti ka kohalikule täitevkomiteele ja teistele kõrgemalseisvatele organitele.

Seega toimub TK-de varumistöö juhtimine, plaanimine ja reguleerimine kooskõlas samade põhimõtetega nagu teistegi majanduslike ettevõtete tegevuse juhtimine NSVL-s. Sellel juhtimisel on nn. t o o t l u s - t e r r i t o r i a a l s e j u h t i m i s e s ü s t e e m i (nimetatakse ka horisontaal-vertikaalseks juhtimiseks) iseloomustavad jooned, mis seisnevad selles, et majandusliku organisatsiooni kõrgemad organid suunavad vastava ettevõtte tegevust ja samal ajal kooskõlastatakse see tegevus kohalike kõrgemate organite (territoriaalsed valitsemisorganid — täitevkomiteed) poolt territoriaalses ulatuses teiste samal territooriumil tegutsevate ettevõtetega.

Kõik rajoonis tegutsevad TK-d teostavad tegelikku varumist kolme põhilise organisatoorse vormi kaudu, sõltuvalt varumise kohast ja mitmesugustest muudest tingimustest (varutavast saadusest, tegevusraadiusest, operatsioonide ulatusest ja iseloomust, nende teostamise ajast, sesoonsusest jne.):

1) varumis- ja vastuvõtupunktide kaudu;
2) eriliselt organiseeritud ostupunktide (kioskite, telkide jms.) kaudu;
3) oma kaubandusvõrgu abil.

V a r u m i s - j a v a s t u v õ t u p u n k t i d moodustavad statsionaarse varumisaparaadi. Oma sisustuselt ja suuruselt on nad erinevad, olenevalt varutava kauba liigist. Universaalsed varumispunktid organiseeritakse iga liiki põllumajandustoodete varumiseks. Spetsiaalsed varumispunktid (mis harilikult on organiseeritud suurte varumisoperatsioonide teostamisel) korraldatakse üksikute erinevate varumiskaupade järgi. Seega varumis- ja vastuvõtupunktid on varumisaparaadi põhilisteks osadeks ja nad kokku moodustavad rajooni varumisvõrgu kandvama osa. Nad teostavad põllumajandussaaduste varumist otse tootjatelt.

Varumis- ja vastuvõtupunktide ülesanneteks on:

1) põllumajandussaaduste vastuvõtmine tootjatelt (sovhoosidelt, kolhoosidelt, kolhoosnikelt, üksikmajapidajailt), samuti ka oma TK põllumajanduslikelt abimajapidamistelt (nuumlad, puuviljaaiad jne.);

2) vastuvõetud saaduste hoidmine, nende sorteerimine ja vajaduse korral ka nende lihtsam töötlemine;

3) varutud põllumajandussaaduste toimetamine varumiskontori baasidesse või tööstustesse;

4) varumiseks vajaliku taara ning materjalide vastuvõtmine, hoidmine ja väljastamine;

5) varutud põllumajandussaaduste vastuvõtmise, hoidmise, väljastamise ja kõigi muude varumisoperatsioonide dokumentaalne vormistamine.

E r i l i s e d o s t u p u n k t i d o r g a n i s e e r i t a k s e harilikult detsentraliseeritud varumise, vahel ka riikliku kokkuostu läbiviimiseks. Nende

kaudu ostetakse kokku mitmesuguseid põllumajandus-, aia- jm. saadusi (seeni, marju, mett, mune, võid), tööstuslikke tooraineid (nahku, karusnahku), utiilkaupa jne. Vahel toimub nende kaudu ka müüjatele vastumüügikaupade, nn. hüvituskaupade müümine (näiteks toornahkade andjatele müüakse mitmesugust nahakaupa jne).

Ostupunktite organiseerimisel on püstitatud põhimõte, et nende tegevusraadius ei ületaks kohtadel 3 km. Oma organiseerimislaadilt jagunevad nad kolme liiki:

a) alalised ostupunktid,
b) liikuvad ostupunktid,
c) vähemad ostu- ja kogumispunktid, kus varumine toimub kindlaksmääratud ajavahemike järel.

A l a l i s e d o s t u p u n k t i d oma olemuselt ei erine ülalmainitud varumis- ja vastuvõtupunktidest. Ka need moodustavad ühe osa statsionaarsest varumisvõrgust. Vahe seisneb aga selles, et nad teostavad ainult detsentraliseeritud varumist, kuna varumis- ja vastuvõtupunktid teostavad nii tsentraliseeritud kui ka detsentraliseeritud varumist. Harilikult on alalised ostupunktid oma mahutavuselt tunduvalt väiksemad kui varumis- ja vastuvõtupunktid (neil on harilikult 1—2 laoruumi). Tihti on nad ka spetsialiseerunud ainult ühe varumistoote kogumiseks. Nende organiseerimisel kasutatakse baasina kohalikke meiereisid, koorejaamu, üksikuid talundeid jne.

Põllumajanduslikult rohkem arenenud piirkondades saab peale alaliste ostupunktide hea eduga kasutada l i i k u v a i d o s t u p u n k t e, mis asuvad veoautodel, hobuvankritel jne. Nende ülesandeks on olemasoleva statsionaarse varumisvõrgu täiendamine.

V ä h e m a d o s t u - j a k o g u m i s p u n k t i d rajatakse harilikult hooajalise varumise paremaks läbiviimiseks (aed- ja metsamarjade hankimine jne.) mitmesuguste telkide, kioskite jne. kujul. Sageli nad ei tegutse iga päev, vaid ainult üksikutel kindlaksmääratud päevadel nädalas. Nende organiseerimisel kasutatakse, samuti nagu alaliste ostupunktidegi rajamisel, baasina kohalikke meiereisid, koorejaamu jne.

V a r u m i n e o m a e n d a k a u b a n d u s v õ r g u a b i l omab TK juures samuti suurt tähtsust. Sellist varumise teostamise organisatoorset vormi kasutavad peale TK veel mitmesugused teised kaubanduslikud organisatsioonid (trustid, kaubastud). Selline varumise organiseerimise vorm on laialdaselt eriti rakendatav väiksemate kaubanduslike organisatsioonide puhul maal, kus kauplused, sööklad jt. kaubanduskäitised teostavad otsest põllumajandussaaduste varumist tootjatelt. Säärane varumise teostamise vorm on väiksema varumismahu tõttu ratsionaalne, sest seejuures kasutatakse varumiseks ära kaubanduslik personal eriliste ruumide sisseseadmiseta ja nende kasutamise kulud langevad ära jne., mistõttu ka varumisega seoses olevad kulud vähenevad.

Varumistöö edukaks läbiviimiseks rajoonis on vajalik hästi töötavate varumistööliste, varujate ja kokkuostjate olemasolu. TK koosseisus võime eristada järgmisi varujate rühmi:

1. Koosseisulised varumistöölised:
   a) põhitöölised;
   b) kohakaasluse alusel töötavad varumistöölised.

2. Väljaspool koosseisu töötavad varumistöölised, kes, kuuludes agraarkäitiste töötajate ja TK aktiivi hulka, töötavad varumise alal TK-dega sõlmitud lepingute alusel.

Koosseisuliste varumistöötajate hulgast tuleb kõigepealt nimetada TK esimehe asetäitjat varumise alal. Tema täidab TK varumisaparaadis haldusfunktsiooni, organiseerib, juhib ja suunab varumistööd. Olenevalt varumisala suurusest määratakse temale organiseerimistöödele abiks 1 või rohkem kindlapalgalist varumise korraldajat (näiteks varumiskäibega kuni 50 000 rbl. aastas võib olla 2 varumise korraldajat).

Erialaliste varumistööliste — põllumajandussaaduste varujate-vastuvõtjate ametisse võtmine oleneb samuti vastava varumisala suurusest. Nii näiteks TKKL eeskirjade kohaselt peavad TK-d, kus kogutakse teravilja kuni 3000 tsentnerit aastas, varumist teostama omaenda töölistega (nende põhitöö kõrval); üle 3000 tsentnerit teravilja varumisel võib ametisse palgata erilise teraviljavaruja.

Koosseisulised põllumajandussaaduste varujad-vastuvõtjad valitakse harilikult TK aktiivi hulgast. Kohale kinnitatakse nad varumiskontori direktori poolt TK ettepanekul. Varujad-vastuvõtjad on TK töötajad. Nad tegutsevad varumis- ja vastuvõtupunktides TK nimel, kooskõlas nende kohta ettenähtud õiguste ja kohustustega (TKKL Pres. määrus 21. veebr. 1945. a. „TK koosseisulise varuja-vastuvõtja kohta").

TK-d on kohustatud andma koosseisulistele varujatele-vastuvõtjatele avansse sularahas — tasumiseks varutud toodete eest. Samuti on TK-d varumise õigeks vormistamiseks ja vastuvõtmiseks kohustatud vastuvõtjaid varustama vastuvõtukviitungi-raamatutega, standardidega, käsiraamatutega jne. Vastuvõtjaid tuleb ka õigeaegselt varustada materjalidega toodete konservimiseks, kui selleks on vajadus, samuti taaraga, laoruumidega toodete hoidmiseks ning vajaduse korral ruumidega nende töötlemiseks.

Kohakaasluse alusel töötavad ühe või mitme põllumajandussaaduse varujatena üldreeglina kõik TK koosseisulised kaubandustöölised (kaupluse juhatajad, müüjad, laohoidjad jne.). Samuti ka loomatapjad tapaplatsidel tegutsevad oma otseste ülesannete kõrval kohakaasluse alusel nahkade ja muude animaalsete toorainete kogumisega, saades selle eest määratud tasu.

Väljaspool koosseisu töötavad varumistöölised omavad TK-des põllumajandussaaduste kogumisel ja hankimisel suuremat tähtsust kui alalisse koosseisu kuuluvad varujad. Eriti suur tähtsus on neil TK-de ja maa-tootjaskonna vaheliste sidemete kõvendamisel ja seega põllumajandusliku varumise tõhustamisel ning parandamisel. Väljaspool koosseisu töötavad varumistöölised tegutsevad varumise alal kohakaasluse alusel.

Kuna neid värvatakse varumistööks harilikult ajutiselt varumissesooniks — kvartaliks, vahel ka aastaks —, siis on nende igakordne õigeaegne värbamine ja nende töö otstarbekohane organiseerimine üheks tähtsamaks TK ülesandeks varumise alal.

Väljaspool koosseisu töötavaid varumistöölisi võib vastavalt nende tegevuse iseloomule liigitada kahte rühma:

1) põllumajandussaaduste varujate-vastuvõtjate abilised, nn. kokkuostjad-kogujad,

2) mitmesuguste saaduste (metsamarjade, seente, ravimtaimede, utiilkauba jne.) korjajad.

Põllumajandussaaduste kokkuostjad-kogujad määratakse rajooni varumiskontori direktori poolt TK ettepanekul. TK valib kokkuostjad-kogujad oma liikmeskonna ja töötajate ning ümbruskonna agraarkäitiste aktiivi hulgast. Viimased valitakse peamiselt agraarkäitise nende aktivistide hulgast, kes töötavad sellistes agraarkäitise majandusharudes, mille toodangut soovitakse varuda (farmide ja köögiviljaedade brigadiirid, aednikud, karjased jne.). Säärane kokkuostjate-kogujate valik tõhustab varumistööd, sest tunduvalt edukam on nende produktide kogumine, millega vastava koguja otsene töö on seotud. Seepärast TKKL instruktsioonide kohaselt peab TK-del olema igas kolhoosis vähemalt üks kolhoosnik kokkuostjana-kogujana, suurtes kolhoosides aga 2—4 kokkuostjat-kogujat.

Sellised kokkuostjad-kogujad tegutsevad üldreeglina üksikutel tegevusharudel, s. t. neil on teatav kindel spetsialiteet, näiteks lina, loomade, villa jne. kokkuostmine-kogumine,

Tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud korras väiksemate partiidena hangitavate varumistoodete (harjaste, jõhvi, sulgede, sarvede, kapjade, kontide jne.) hankimiseks on organiseeritud erilised kokkuostjad-kogujad.

Kokkuostja-koguja peamiseks ülesandeks on agraarkäitiste turutoodangu ülejääkide realiseerimise korraldamine riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise vormis. Kohustuslike müüginormide järgi toodangu vastuvõtmist võib kokkuostja-koguja teostada ainult TK erikorralduste alusel.

Põllumajandusliku toodangu ülejääkide õigeaegseks varumiseks loob kokkuostja-koguja igapäevase sideme kõigi ümbruskonna agraarkäitistega ja teostab pidevat varumist vastavate põllumajandussaaduste kogumise teel igast agraarkäitisest vastavalt TK poolt antud ülesannetele. Oma töös allub kokkuostja-koguja vahetult TK esimehe asetäitjale varumise alal, kellelt ta saab ka plaanilised ülesanded varumise teostamiseks.

Varumise organiseerimise ja tema poolt tegelikult varutud saaduste eest maksab TK kokkuostjale-kogujale kindlaksmääratud komisjonitasu.

Metsikult kasvava puuvilja, marjade, seente, ravimtaimede jne. kogumiseks ja varumiseks organiseeritakse agraarkäitiste ja TK aktiivi hulgast vastavad korjajate brigaadid. Samuti toimitakse ka jahiloomade, ka-

rusnahkade jne. hankimisel, kui organiseeritakse vastavad jahimeeste brigaadid, varustades neid vajalike riistade ja vahenditega (püssidega, laskemoonaga jne.). Sellised korjajad (hankijad) saavad hangitud toodete ja toorainete üleandmisel TK ladudesse ettenähtud varumishinna ühes juurdearvatud komisjonitasuga.

Kõik varutud saadused peavad kokkuostjad-kogujad ja korjajad iga päev vastavatesse varumispunktidesse ära andma. Erandina võivad kokkuostjad-kogujad ja korjajad, kes asuvad TK ladudest ja varumispunktidest kaugel, nende poolt varutud toodangu ära anda harvemini, aga vähemalt üks kord viie päeva kestel. Üksikjuhtudel (kui TK-del puuduvad varutud toodangu üksikute liikide vastuvõtmiseks ja hoidmiseks korralikult sisseseatud laoruumid, samuti transpordikulude vähendamise jt. põhjustel) on lubatud varutud saadusi otseselt üle anda rajooni varumiskontori baasidesse ja ladudesse.

Väljaspool koosseisu töötavad varumistöötajate — kokkuostjate-kogujate ja korjajate tööle värbamisel sõlmib TK nendega lepingu, milles on täpselt ette nähtud varumistöö tingimused, toodangu nimetus, selle tehnilised nõuded, varumise suurus, arvelduse kord jne., samuti ka lepinglaste õigused ja kohustused. Seejuures TK on kohustatud:

1) Andma ametisse võetud varumistöötajale: a) tunnistuse, mis tõendab, et selle ettenäitaja tegutseb varumise alal TK ülesandel. Väljaantud tunnistus on sama kehtivustähtajaga kui TK ja varumistöötaja vaheline lepingki; b) väljaspool koosseisu töötavate kokkuostjate-kogujate tegevuse määrustiku (TKKL Pres. määr. 10. märts. 1945. a. jt.) ja vastavad instruktsioonid; c) varumishindade ja tehtud töö eest saadava tasu tabeli.

2) Teatama ümbruskonna elanikkonnale (kohalikes ajalehtedes kuulutamise, plakatite ülespanemise jne. teel) vastava kokkuostja-koguja asukoha, toodangu liigid, mida ta kogub, varumise hinnad ja tingimused.

3) Määrama koos vastava varumistöölisega viimase jaoks plaanilised ülesanded varutavate toodete hulga ja väärtuse kohta.

4) Andma varumistöötaja tegevuse kohta hinnangu TK juhatusele ja liikmete peakoosolekul ning igati kaasa aitama neile nende tegevuses.

TK on kohustatud kokkuostjaid-kogujaid õigeaegselt varustama rahaga, arveldamiseks põllumajandussaaduste müüjatega, vastuvõtu-kviitungiraamatutega, plakatitega ning muu edukaks varumiseks vajaliku materjaliga. Samuti tuleb kokkuostjaid-kogujaid varustada taaraga ja vajaduse korral ka transpordiga.

TK tähtsaks ülesandeks on veel oma süsteemi varumistöötajate (varujate-vastuvõtjate, korjajate, laohoidjate jt.) instrueerimine ja õpetamine. Kahjude vältimiseks on väga tähtis, et varumise alal töötajad tunneksid hästi kauba kvaliteeti. Näiteks on marjade varumisel tähtsamaks kvaliteedinõudeks, et marjad oleksid ühtlaselt valminud, terved ja seismisel mitte riknenud. Poolküpsed ja üleküpsenud, käärima või hallitama läinud marjad ei kõlba keedisteks, mahladeks ega vesihoidiste valmistamiseks. Kanamunade varu-

mine peab toimuma ka vastuvõtmisel vahetult kvaliteedinõuete silmaspidamisega, jne. Seepärast ongi oluline TK poolt varumistöötajate tutvustamine põllumajandussaaduste kvaliteedilise vastuvõtmise tehnikaga, standardide, varumishindade ja muude varumistehnika ning toodangu hoidmise kohta käivate materjalidega.

Ülalkirjeldatud kooperatiivkaubanduse varumisorganisatsioon on tänapäeval kujunenud kõige universaalsemaks ja tähtsamaks rajooniliseks varumisaparaadiks, mis teostab igasuguste põllumajandussaaduste (kartuli, köögiviljade, munade, lindude, villa, mitmesuguste põllumajanduslike toorainete, piima jne.) tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud varumist, samuti ka riiklikku kokkuostu.

IV peatükk.

HINNAD PÕLLUMAJANDUSSAADUSTE VARUMISES.

1. Hind ja hinnapoliitika NSVL-s.

Hind omab kõigil NSVL rahvamajanduse aladel tohutut tähtsust. Loomulikult on ta ka tähtis põllumajandussaaduste varumise arendamisel. Siin on hinnapoliitika abil eelkõige võimalik kõrvaldada kapitalistlikke elemente majandusest, laiendada ja arendada põllumajandussaaduste varumist ja tõsta töörahva materiaalset heaolu.

Kapitalistlikus majanduses on hind väärtuse rahaliseks väljendiks. Hind kujuneb seal stiihiliselt väärtusseaduse alusel ja kauba turuhinna määrab ta turuväärtus, s. o. turuhind sõltub pakkumise ja nõudmise vahekorrast. Seega väljendab hind kapitalistlikes tingimustes ühiskondliku tootmise anarhiat, kapitalistliku süsteemi lepitamatuid vastuolusid.

NSVL-s ei kujune hind stiihiliselt. Ta on töölisklassi diktatuuri teenistuses ja on üks tähtsamaid majanduselu arendamise vahendeid. Hind kuulub plaanimisele ja seega ta pole kauba väärtus, vaid on selle plaaniline hinnang nõukogude vääringus. Hindade plaanimine riigi poolt ei tähenda lõplike hindade määramist, vaid tähendab kõigi hinna koostiselementide määratlemist. Riiklikult määratletud hind on direktiivne, s. t. iga ettevõte on kohustatud müüma kindlais hindades. Sellega seoses omab hind suurt tähtsust tootmise plaanimises ja toodangu kvaliteedi tõstmises, sest nii tööstus kui ka põllumajandus toodavad riiklike plaaniliste ülesannete alusel. Nende ülesannete täitmine aga on veel seoses hinnapoliitikaga, mis taotleb üksikute tööstus- ja põllumajandusharude arendamise kooskõlastamist, plaanide täitmist tootmise alal kindlas sortimendis, kohaliku toor- ja kütteaine kasutamist ja toodangu kvaliteedi tõstmist. Varumishindade süsteem, erinevused hindades üksikute toodangu liikide suhtes peavad stimuleerima näiteks mitmesuguste põllukultuuride arendamist ja rajoonilise tootmise spetsialiseerumise plaanide täitmist. Samuti on põllumajandussaadustele kvaliteedi järgi määratud diferentseeritud hinnad tähtsaks stiimuliks kauba mihuse tõstmiseks.

Määrates õiged suhted tööstus- ja põllumajanduskaupade hindade vahel, kasutab Nõukogude riik seega hinda majanduslike sidemete kindlustamiseks maa ja linna vahel.

Hindadega reguleeritakse ka tarbimist, sest kindlate hindade määramisega, nende alandamisega tõstetakse reaalset töötasu ja kasutatakse sellega hinda töörahva materiaalse taseme tõstmiseks. Hindadega määratakse isegi üksikute kaupade tarbimise struktuur, juhtides nõudmist ühelt kaubalt teisele. Näiteks määrates leivale madalama hinna kui jahule, vähendatakse kodust leivaküpsetamist. Sellist nõudmise ümberpaigutamist võib tekitada isegi eri kaubarühmade vahel.

Kindlad hinnad puuduvad kolhoositurgudel, kuid siingi ei kujune nad stiihiliselt. Ka need hinnad alluvad riigi plaanilisele reguleerimisele ja see saavutatakse kõigepealt seega, et valdav enamik (ca 88%) jaekäibest on koondatud riiklike ja kooperatiivsete ettevõtete kätte. Kolhoositurgudel müüakse vaid põllumajanduslikke tooteid ja pealegi alles peale kohustuslike müüginormide täitmist. Kohustuslike müüginormide, samuti sovhooside ja toiduainetetööstuste toodangu näol koondab riik enda kätte sellise hulga toiduaineid, et see võimaldab talle kindlate hindadega rahuldada rahva põhitarbeid. Ühtlasi takistab riik põllumajandussaaduste spekulatsiooni eesmärgil ülesostmist üksikisikute poolt. Sel teel on riigil võimalik ka kolhoositurukaubanduse alal teostada plaanilist hinnakujundamist.

Ülaltoodust selgub, et nõukogude hinnapoliitika on orgaanilises seoses kogu riigi poliitikaga, mis on suunatud kommunistliku ühiskonna ülesehitamisele. Seda eesmärki väljendavad nõukogude riigi konkreetsed korraldused hindade alal. Nende korralduste mitmekesisuses väljendub ühtne põhisuund, mis taotleb sotsialistliku tootmise tõusu, meie maa kaitsevõime tugevdamist ja töötava rahva ainelise ja kultuurilise taseme järjekindlat tõusu.

Kapitalistlikus ühiskonnas taotleb ettevõtja kõrgeid hindu ja suurt kasumit. Imperialistlikul ajastul kõrged monopolistlikud hinnad eriti teravdavad kapitalistliku süsteemi vastuolusid. Majanduskriiside ajal alandatakse töötasu, kuid samal ajal püütakse igal tingimusel (kas või kaupade hävitamise teel) säilitada kõrgeid hindu. Seega on kapitalistlikes maades hind üks töölisklassi ekspluateerimise vahendeid.

Nõukogude hinnapoliitika taotleb aga masside materiaalse olukorra parandamist. Selle eesmärgi saavutamine sõltub reast tegureist, nagu töötasu tõusust, talupoegade tulude tõstmisest, ühiskondlikku tootmisse rakendatud rahvastiku arvu tõstmisest, töötava rahva kultuurilisest tõusust jne. Nende tegurite hulgas on tähtsal kohal ka hindade tase. Sellepärast nõukogude hinnapoliitika taotlebki hindade alandamist tootmise ja kaubanduse organisatsiooni parandamise, töötootlikkuse tõstmise, omahinna alandamise ja käibekulude vähendamise baasil. Järelikult mitte hindade tõstmine, vaid omahinna ja käibekulude alandamine on meil peaallikaks sotsialistliku akumulatsiooni suurendamiseks.

Hindadest suurimat tähtsust omab rahvamajanduses t ö ö s t u s l i k v ä l j a l a s k e h i n d. Selle all mõistetakse hinda, millega tööstuskäitised realiseerivad oma toodangu väljapoole.

Väljalaskehinna elementideks on 1) toote omahind ja 2) akumulatsioon.

O m a h i n n a all mõistetakse kauba omamaksumust, s. o. selle tootmise ja ringluse kulusid.

Omahind on igas rahvamajandusharus väga tähtsaks näitarvuks, milles kajastub tootmisprotsessi iseärasus. Seepärast ei saa omahinna plaanimisel toimida šablooniliselt, vaid tuleb lähtuda iga majandusharu konkreetsetest kaupade tootmise tingimustest. Et omahinna suurus oleneb ettevõtte tegevuse kõigist näitarvudest (tootmisorganisatsioon, töötootlikkus, materiaaltehnilise baasi kasutamise efektiivsus jne.), siis nimetatakse omahinda ka sünteetiliseks näitarvuks.

Omahinna plaanimine toimub tegevus-eelarve ja kalkulatsioonide kaudu: eelarve määrab kõik majandusharu või ettevõtte kulud, mis on seotud tootmiseprogrammi täitmisega, kalkulatsioon määrab toodanguliigi ühiku omahinna. Järelikult on hindade määramisel kalkulatsioon otseseks dokumendiks.

Omahinna plaanimisel tuleb kõigis kuludes taotleda nende maksimaalset koondamist. Suure tähtsusega seejuures on töötootlikkus, mille pidevaks tõusuks on sotsialistlikus majanduses kõik eeldused olemas. Töötootlikkuse tõusuga tõuseb ka töötasu, kuid aeglasemas tempos. Samuti soodustab kulude vähendamist otstarbekohane materjalide kasutamine, tootmisprotsessi ratsionaliseerimine jne.

Akumulatsioon läheb üldriiklikeks, kogu rahvamajanduse vajadusteks. Väljalaskehinnas esineb akumulatsioon kasumi ja käibemaksu kujul (siia hulka võib arvata ka kohalikud maksud ja lõivud, kindlustusmaksud jne., mis vähendavad ettevõtete puhaskasu). Põhimõttelist erinevust nende vahel ei ole, erinevus seisneb vaid selles, et kasum jääb enamasti ettevõtte enda käsutusse tegevuse laiendamiseks, käibemaks aga läheb riiklikesse fondidesse.

Sotsialistliku akumulatsiooni plaanimisel lähtutakse teisest seisukohast kui omahinna määramisel. Omahinna plaan koostatakse iga tootmiskäitise konkreetse olukorra alusel, akumulatsiooni plaanis jälgitakse aga kogu rahvamajanduse ülesandeid, nagu: riigi kulud töötava rahva sotsiaal-kultuurilise olukorra parandamiseks (haridus, tervishoid jne.), riigi kulud maa kaitsevõime tõstmiseks ja rahvamajanduslike fondide iive (reservfondide suurendamine, põhi- ja käibefondide laiendamine) laiendatud sotsialistlikuks taastootmiseks.

Seega sõltub akumulatsiooni suurus konkreetseist rahvamajanduslikest ülesandeist. Osa rahvamajanduslikke tarbeid kaetakse veel rahvatulu ümberjaotamise teel finantssüsteemi kaudu (kohustuslikud maksud) ja maksuliste teenuste näol rahvale.

Akumulatsiooni plaanimine üksikuis kaupades on suure tähtsusega. Ilmselt pole vastuvõetav mingi ühtne keskmine akumulatsiooni norm kõikidele majandusharudele ja toodanguliikidele. See tähendaks stiihilisuse elementide sissetoomist tootmisse ja kaupade hindamise isikusetust. Sellepärast riik määrabki akumulatsiooni eri normid, arvestades ühtlasi mitmesuguseid momente, nagu igale kaubale kulutatud töökogust, kauba kvaliteeti ja tähtsust tarbimisel, nõudmise taset, üksikute kaubafondide olemasolu jne.

Suurt tähtsust akumulatsioonis omab suhe kasumi ja käibemaksu suuruse vahel. See suhe sõltub isemajandamise põhimõttest. Viimane dikteerib kasumi määramist võrdlemisi väikeses osatähtsuses akumulatsioonis, selleks et tõsta

ettevõtete huvi isemajandamise kindlustamise ja omahinna alandamise vastu. Nii jääbki käibemaks aluseks, mille järgi diferentsitakse kaupade hindades sisalduvat akumulatsiooni ja taasjaotatakse seda üksikute majandusharude vahel.

Käibemaks kehtestati 1930. aastal [31]. Sellega maksustatakse kaupa vaid üks kord ja ühes kohas. Käibemaksu maksavad kõik oma toodangut realiseerivad riiklikud ja kooperatiivsed ettevõtted, samuti ka tööstuse minemiorganisatsioonid. Maksumäärad esinevad enamasti %-des väljalaskehinnast. Maksumäärasid revideeritakse perioodiliselt, kohandades neid omahindade või kaubahindade muutuse tasemega. Selline maksustamise unifitseerimine omab suurt tähtsust hindade plaanimisel ja kindlate hindade määramisel.

Kindel riiklik hind annab isemajanduslikule tegevusele õige suuna, stimuleerides omahinna alandamist, nagu kindel juurdehindlus loob kaubanduses vajalikud stiimulid kaupade liiklemise odavdamiseks, käibekulude vähendamiseks jne. Kindla hinna või juurdehindluse puhul sõltub kasumi suurus vahetult ja tervikuna omahinna tasemest.

Ülaltoodust selgub, et hind pole lihtsalt omahinna ja akumulatsiooni plaaniline funktsioon, vaid ta on tähtis poliitiline vahend, mis aktiivselt mõjutab omahinna alandamist ja akumulatsiooni kasvamist. Seetõttu on täiesti arusaadav, et kõrgemate organite korraldused hindade alal mõjutavad tervet majanduslikku tegevust soovitud suundades (tootmise suurenemine, sortimentide laienemine, vedude lühendamine, tarbimise tõstmine jne.).

2. Põllumajandussaaduste varumishinnad.

Põllumajandussaaduste hindade struktuur omab võrreldes riikliku tööstuse toodete hindadega mõningaid erinevusi. Sama kehtib ka põllumajandussaaduste hindade reguleerimise kohta. Need erinevused on tingitud põllumajanduse sotsiaalmajanduslikest iseärasustest. Hinna kujundamist põllumajanduses iseloomustab kõigepealt eriliste varumishindade kehtimine, mis on erinevad väljalaskehindadest. Varumishinnaks nimetatakse hinda, mida varumisorganisatsioon maksab varutud toodete eest otseselt põllumajanduslikkude toodete tootjale — kolhoosile, üksikule kolhoosnikule või individuaalsele maapidajale.

Põllumajandusliku toodangu väljalaskehinnaks nimetatakse seevastu hinda, millega varumisorganisatsioon müüb edasi tema poolt varutud põllumajanduslikku toodangut kaubanduslikule minemiorganisatsioonile või töötlemiseks tööstuslikele käitistele.

Varumishindade puhul tuleb kõigepealt eristada

1) kindlaid ehk direktiivseid hindu ja
2) limiit- ehk kohalikke hindu.

Kindlad hinnad määratakse NSVL Ministrite Nõukogu või tema ülesandel NSVL Varumise Ministeeriumi poolt ja neid ei tohi kohalikud varumisorganid muuta.

---

31) NSVL RKN ja TKN määrus 2. sept. 1930. a. „Käibemaksu määramisest ühiskondliku sektori ettevõtetele".

L i m i i t h i n n a d on sellised, mida kohalikud varumisorganid võivad muuta kooskõlas vastava koha majanduslike tingimustega, kuid seejuures nad ei tohi ületada ettenähtud maksimaalset hinnapiiri (limiiti).

Organisatsioone, kes määratud maksimaalhindadest kinni ei pea, karistatakse. Ühtlasi võetakse ka asjaosalised töötajad vastutusele.

Esimesse hinnarühma kuuluvad tsentraliseeritud varumise hinnad, eriti kohustuslikkude müüginormide, samuti ka kontraktatsioonilepingute alusel hangitavate saaduste hinnad.

Teise hinnarühma kuuluvad detsentraliseeritud varumise ja riikliku kokkuostu hinnad (neid nimetatakse praktikas ka „sisseostuhindadeks"). Need hinnad määratakse NSVL Varumise Ministeeriumi ja tema kohalike organite poolt kõrgema tasemega kui kohustuslikkude müüginormide ja kontraktatsioonilepingute alusel varutud saaduste eest maksetavad hinnad.

Kindlad ja limiithinnad erinevad iga varumisliigi järgi, kusjuures need olenevad ka tootjate poolt äraantava toodangu kvaliteedist. Varutavad saadused jaotatakse liikideks ja sõltuvalt kvaliteedist jagunevad need omakorda mitmeks sordiks. Igale sordile määratakse eri hind.

Sellist varumishindade erinevust iseloomustab kõige paremini alljärgnev tabel, kus on toodud 1 kg toornahkade varumishinnad (rublades ja kopikates):

Toornahkade sordid / Toornahkade liigid	I sort	II sort	III sort	IV sort
1. Suured, värsked ja külmutatud toornahad (härja-, lehmanahad)	1.53	1.33	1.01	—.70
2. Seanahad, värsked ja külmutatud . . .	1.60	1.44	1.01	—.68

Varumishinnad erinevad ka üksikute rajoonide järgi riigis. Selle põhjuseks on tootmiskulude erinevus üksikutes rajoonides. Ühtlaste keskmiste varumishindade määramine põhjustaks mõnedes rajoonides tootmise ebatasuvust, kuna teistes rajoonides jällegi oleks tootjaile tagatud ülemääraselt kõrge kasum. Seetõttu määrabki NSVL Varumise Ministeerium tsentraliseeritud varumise jaoks kogu varumishooajaks diferentseeritud direktiivsed hinnad põllumajandussaaduste üksikutele liikidele üksikutes vabariikides, kraides ja oblastites. Nende direktiivsete hindade alusel, mis esinevad ühtlasi ka keskmiste hindadena vabariigi, krai või oblasti kohta, määravad Varumise Ministeeriumi kohalikud organid varumishinnad üksikute rajoonide jaoks. Arvestades kohalikke olusid lubatakse seejuures mõningaid hälbimusi direktiivsest hinnast — nii ühele kui teisele poole.

Seejuures tekkiva lahkumineku tasandamiseks varumishindade vahel kahes piirnevas oblastis kohaldatakse teatava korrektiivina keskmisi hindu ja nimelt vöötmes, mis kulgeb umbes 10 km kauguses ühele ja teisele poole piiri mõlemate oblastite vahel. Neid vahepealseid hindu nimetatakse p i i r i h i n d a d e k s.

Varumishindade mõnesugused territoriaalsed erinevused on tingitud ka varutud toodangu kokkutoomise kohast. Varumishinnad kehtivad varumis-

punktides, mis asuvad raudteejaamades või sadamates. Kui toodangu kokkutoomine toimub raudteejaamast või sadamast kaugel asuvasse kohta, siis alandatakse varumishinda, arvestades kaupade veokulusid. Seega saavutatakse kaubatootjate huvi müüdava toodangu kohaletoimetamiseks omade transpordivahenditega. Vastava huvi ergutamiseks kasutatakse ka erilist hinnatäiendit, millel peatume pikemalt hiljem.

Detsentraliseeritud varumise jaoks määrab Varumise Ministeerium ka üksikute vabariikide, kraide ja oblastite kohta tähtsamate mitte-teraviljasaaduste, nimelt mõnede puuvilja- ja köögiviljaliikide, loomade, piima, või, munade, kodulindude jne. limiithinnad. Neid hindu ei ole lubatud koha peal ületada. Lähtudes neist limiithindadest määravad Varumise Ministeeriumi kohalikud organid kokkuostuhindade ülemmäärad kõigile saadustele, mida ostetakse kokku detsentraliseeritud korras.

Varumishinnad määratakse kindlaks kas aastaks või lühemaiks ajavahemikeks.

Varumishindade kõikumine aasta kestel erineb oma iseloomult hindade kõikumisest kapitalistlikes maades ja tsaari-Venemaal. Nimelt kannatavad põllumajandussaaduste hinnad kapitalistlikes maades väga tugevate hooajaliste kõikumiste all. Sügiskuudel pärast lõikust langevad põllumajandussaaduste hinnad järsult. See on seletatav sellega, et kapitalistliku ühiskonna tingimustes langevad harilikult sellele ajale kõigi riigi-, väljaostu-, rendi- ja muude maksude tasumise tähtajad, mistõttu enamik vaesunud talupoegi on sunnitud oma teravilja ja muid saadusi realiseerima ükskõik millise hinnaga. Kevadel aga tõusevad samade põllumajandussaaduste hinnad tunduvalt, kuid siis esinevad müüjatena juba mõisnikud ja kulakud.

NSVL majanduse tingimustes tekkisid sellised kõikumised seoses üleminekuga uuele majanduspoliitikale (nepile), mis tõi endaga kaasa turuvahekordade taastumise.

Ühes põllumajanduse ja samuti üldise kaubakäibe reguleerimise kõvendamisega alustas Nõukogude riik energilist võitlust põllumajandussaaduste hindade hooajaliste kõikumiste vastu ja teostas ühtlaste varumishindade poliitikat kogu põllumajandusaasta vältel. Säärane hinnapoliitika taotles alguses kahte eesmärki. Tol ajal veel mitte kollektiviseeritud põllumajanduse tingimustes võimaldas see kõigepealt tõsta kehvade ja keskmiste talude tasuvust. Ühtlasi tabasid stabiilsed varumishinnad kulakute majapidamisi, kes varem spekuleerisid hooajalistele kõikumistele. Teiseks taotleti kogu aasta jooksul stabiilsetena püsivate riiklike ühtlaste varumishindade kaudu riiklike varumiste läbiviimise kiirendamist.

Sel viisil saavutati võimalus plaaniliseks manööverdamiseks põllumajanduslike fondidega, jaotades neid nii üksikute rajoonide kui ka üksikute otstarvete vahel. Stabiilsete varumishindade juures kutsusid viivitused realiseerimise alal agraarkäitistele esile vaid lisakulusid seoses saaduste hoidmisega. Mõnedel juhtudel võis neid ähvardada koguni saaduste riknemise oht.

Põllumajanduse kollektiviseerimise ja kulakute kui klassi likvideerimise järel kaotas selline ühtlaste varumishindade poliitika kui kulakute majapidamiste vastu suunatud korraldus oma tähtsuse. Kuid ka praegustes tingimustes on riik huvitatud, et põllumajandustooted koonduksid võimalikult kiiresti

tema kätte, sest see kergendab võimalusi nendega plaaniliselt manööverdada. Seepärast määrabki riik põllumajandussaaduste tsentraliseeritud varumise põhiliikidele kogu aasta jooksul ühtlasel tasemel püsivad varumishinnad.

Detsentraliseeritud varumise ja samuti jaemüügi hindade suhtes määratakse hooajaliselt erinevaid hindu vaid neil juhtudel, kus sel teel on võimalik mõningate põllumajandussaaduste tootmist stimuleerida või kus on tegemist hooajaliste erinevustega kiiresti rikneva toodangu omahinna alal.

Nii määratakse kõrgendatud hinnad varajastele köögiviljadele, marjadele ja puuviljadele ning alandatakse neid siis järk-järgult vastavalt saaduste valmimisele ja varumishooaja lähenemisele. Hooaja saabumisel jõustuvad kindlad hinnad, mis ei muutu enam kuni varumise lõpuni. Et kindlad hinnad võivad kohaldamisele tulla mitmetel tähtaegadel üksikute põllumajandussaaduste suhtes, siis õigeks hinna kohaldamiseks on vajalik teada nii määratud varumishindu kui ka nende kehtimisaega, s. t. mis ajast kehtestatakse hooajalised hinnad ja kui kaua nad kehtivad.

Hooajaliste hindade määramisega stimuleeritakse 1) vajalike sortide kasvatamist ja 2) nende kiiret realiseerimist valmivuse järjekorras. Rööbiti sellega määratakse kõrgendatud hinnad köögiviljadele, mida toodetakse talvekuudel kasvuhoonetes, tingituna lisakuludest nende kasvatamisel.

Ka selliste kiiresti riknevate saaduste suhtes, nagu munad ja piim, teostatakse riiklike kokkuostude puhul varumishindade hooajalist diferentseerimist.

Ülalmainitud kindlad ja limiithinnad on varumise põhihindadeks. Kuid rööbiti nendega on tarvitusel mitmesugused hinnatäiendid, mis oma toimelt on kahesugused:

a) positiivsed, s. o. hinda kõrgendavad (mitmesugused juurdearvestused), ja

b) negatiivsed, s. o. hinda vähendavad (mitmesugused mahaarvestused).

Hinnatäiendite rakendamisega taotletakse mitmesuguste majanduslike ja agraarpoliitliste eesmärkide saavutamist, nagu varumisplaani täitmist, toodangu kvaliteedi parandamist jne. Varutud toodangu kvaliteedilise vastuvõtmise ning määratud hinnale juurdemaksude ning mahaarvamiste kontrolli teostamise tingimuseks on kõigile vastuvõtudokumentidele toodangu kvaliteedi täpne märkimine.

Tähtsamad hinnatäiendid põhilisele varumishinnale on järgmised:

1) hinnatäiend toodangu kvaliteedi eest,
2) hinnatäiend tooraine esialgse töötlemise eest,
3) hinnatäiend-preemia toodangu müümise eest pärast varumisplaani täitmist.

Hinnatäiend toodangu kvaliteedi eest seisneb juurdemaksus (bonifikatsioonis) põhilisele varumishinnale kõrgendatud kvaliteediga toodangu eest ja hinnaalanduses (refaktsioon) halvema kvaliteediga toodangu puhul. Nii näiteks plaani põhjal varutud sordikartulile on määratud juurdemaksu — I kategooria kartulile 10% ja II kategooria kartulile 5% hariliku

kartuli kohta kinnitatud varumishinnast. Bonifikatsiooni ja refaktsiooni kasutamise eesmärgiks on varutud toodangu kvaliteedi tõstmine.

Hinnatäiend tooraine esialgse töötlemise eest taotleb samu eesmärke. See seisneb juurdemaksudes mitmesuguste toorainete esialgse eeskujuliku töötlemise eest ja mahaarvamistes tootjale ettenähtud saaduste mittestandardse töötlemise eest (näiteks hinnatäiend talve jooksul kogutud karusnahkade töötlemise eest).

Hinnatäiend-preemia saaduste müümise eest parast varumisplaani täitmist maksetakse kaubatoojatele nisu, päevalilleseemne, riisi, villa jt. saaduste varumisel. Maksetavate preemiate suurus määratakse %-des varumishinnast ja diferentseerub sõltuvalt äraantava toodangu kogusest. Sääraste hinnatäiend-preemiate rakendamine põllumajandussaaduste varumises taotleb põllumajandussaaduste turulise toodanguosa suurendamist.

Eriti kasutatakse hinnatäiend-preemiate maksmist kontraktatsioonilepingute puhul.

Seetõttu võimegi sel juhul kõnelda kahesugustest hindadest, s. o.

a) hindadest, mida maksetakse lepingus ettenähtud koguse eest, ja

b) hindadest, mida maksetakse lepingu ületamisel.

Viimased on seda kõrgemad, mida ulatuslikumaks osutub kontraktatsioonilepingu ületamine.

Selline varumishind võib mõnedel juhtudel kasvada kuni viis korda kõrgemaks põhilisest varumishinnast. Näiteks lina ja kanepi varumisel kontraktatsioonilepingu järgi on kindlaks määratud hinnatäiendid üleplaanilise toodangu eest, mis ületavad põhilisi varumishindu kuni 400%. Analoogilised hinnatäiendid on ette nähtud suhkrupeedi, tubaka ja teiste tehniliste põllumajanduskultuuride varumise puhul. Samuti kasutatakse mainitud hinnatäiendit nisu riiklike kokkuostude puhul, rakendades selleks NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrust 11. veebruarist 1935. a. „Nisu tootmise ergutamisest ja nisu tootvate kolhooside rentaabluse tõstmisest". Selle määruse järgi tõuseb nisu varumishind progressiivselt sõltuvalt üksikute kolhooside või kolhoosnike poolt riigile müüdavast nisukogusest. Hinnatäiend ulatub siin 100%-ni kehtivast varumishinnast. Nisuhinna sellise progressiivse tõstmisega taotletakse kolhooside ülemineku ergutamist teiste toiduviljade kasvatamiselt nisu kasvatamisele, kuna rahvastiku heaolu kasv sotsialistliku majandussüsteemi tingimustes suurendas üleminekut rukkileiva tarbimiselt nisuleiva tarbimisele.

Kõik ülaltoodud hinnatäiendid on vahendeiks, mis on suunatud põllumajandusliku tootmise laiendamiseks ja toodangu kvaliteedi tõstmiseks. Need hinnatäiendid peavad olema vastuvõtudokumentides tingimata eraldatud varutud toodangu hinna üldsummast, s. t. peavad olema dokumentides eraldi märgitud. See on vajalik hinnatäiendi-summade õige väljamaksmise arvestamiseks ja taaslaekumise kontrollimiseks. Nimelt tasutakse varumisorganisatsioonidele kõik juurdemaksud, mis on kaubatoojaile ettenähtud korras välja maksetud. Nii näiteks teostatakse nisu, riisi ja päevalilleseemnete varumise hinnatäiend-preemiate väljamaksmist TK-de varumisaparaadile riigieelarvest kohalike Riigipanga osakondade kaudu, villa varumise hinnatäiend-preemiate välja-

maksmist Villa Varumise Koondise kaudu pärast äraantud toodangu arvestamist, jne.

Erilise hinnatäiendite rühma moodustavad mitmesugused juurde- ja mahaarvamised, mis arvestatakse varumisoperatsioonidega seoses olevate kulude hulka. Seepärast ei kuulu ka need hinnatäiendid varumishinna elementide hulka, vaid neid arvestatakse alles põllumajandussaaduste väljalaskehinnas. Tähtsamateks sellisteks hinnatäienditeks on:

1) hinnatäiend kauba kohaletoimetamise eest,
2) lisatasud jahinduse arendamiseks ja
3) tasud mitmesuguste varumislepingute sõlmimise eest.

Suurimat tähtsust nendest omab hinnatäiend kauba kohaletoimetamise eest. Seda rakendatakse põllumajandussaaduste varumises selleks, et ergutada tootjaid kaupu kohale vedama kindlaksmääratud kogumispunktidesse, mis harilikult asuvad suuremate transporditeede (raudtee, veetee) juures või töötlemiskohtades. Oma olemuselt kujutab ta juurdemaksu varumishinnale mitmesugustelt kaugustelt kohaleveetud kaupadelt või mahaarvamist varumishinnast juhul, kui tooteid ei toimetata ettenähtud kohtadesse.

Juurdemaksu suurus oleneb kohaletoimetamise kaugusest ja kaupade kogusest, s. o. tonn/km-te arvust, kusjuures kohaletoimetamise viis (kas autoga, hobuveokiga) ei ole oluline. Erinevate kohaletoimetamise kauguste ja varumisliikide juures on ka juurdemaks erinev. Nii näiteks tsentraliseeritud korras varutud kartuli veo eest maksetakse juurde ainult siis, kui vedu on toimunud rohkem kui 10 km kauguselt kogumispunkti. Kartulite kohalevedu kuni 10 km-ni ei arvestata eraldi. Aed-juurviljade kohaleveo eest maksetakse juurde alles üle 15 km, lambavilla puhul — üle 10 km transportimisel jne. MTJ-de tööde eest naturaaltasuks määratud kartulite vedamise eest ei makseta üldse juurde. Riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise korras hangitud kartulite ning aed-juurviljade kohaleveo eest maksetakse aga lisatasu kogu tõelise veokauguse eest jne.

Juurdemaksu suurus kaupade kohaleveo eest iga t/km pealt määratakse vastavale territooriumile NSVL Varumise Ministeeriumi vabariiklike, kraide ja oblastite volinike poolt. Seejuures arvestatakse vastava territooriumi (vabariigi, krai, oblasti) põllumajandusliku toodangu kohaletoimetamise keskmist kaugust. Viimane kujutab endast kohaletoimetamise maksimumnormi, mida varumisorganisatsioonid võivad varutud põllumajandussaaduste hinnale toodangu realiseerimisel juurde arvutada. Siinjuures on vajalik tähelepanu juhtida asjaolule, et varumisorganisatsioonid maksavad kaubatoojatele kohaleveo eest sõltuvalt kaugusest, ise nad aga saavad ostjatelt varutud toodangu realiseerimisel juurdemaksu vastava territooriumi keskmise kohaleveo-kauguse pealt. Nii võivad varumispunktidel, kes hangivad põllumajandussaadusi nn. „kolkarajoonidest", osutuda tegelikult tasutud kauba kohaleveo juurdemaksu kulusummad suuremaks kui kauba realiseerimisel ostjatelt saadav tasu.. Samal ajal varumispunktidel, kes hangivad kaupu raudteejaamade ja sadamate ligidal olevatest rajoonidest, on need kulud väiksemad kui saadav tasu. Seepärast on vajalik vabariiklike, kraide ja oblastite varumisorganisatsioonide poolt teostada oma va-

rumisaparaadi üksikute varujate vahel nende summade ümberarvestust, mida saadakse kohustusliku müügi korras hangitud toodangu kohaleveo kulude tasuks, vastavalt tegelikele kohaleveo-kuludele.

Mõnede põllumajandussaaduste puhul (näiteks toornahad) määratakse kindlaks nende varumishind varumispunktis (kas raudteejaama juures, töötlemiskohas jne.). Kaugemalt ostmisel tehakse määratud varumishinnast *mahaarvamisi*, mis muutuvad seda suuremaks, mida kaugemalt vastav varumispunkt tooteid hangib. Mahaarvamiste ülesanne on katta transpordikulusid, mis tekivad varumispunktile kaupade kohaletoimetamisel. Neid ei arvestata siis, kui kaubamüüja toimetab kauba varumispunkti omaenda transpordivahenditega. Seega taotleb varutud kaupade asupaigast sõltuv mahaarvamine samu eesmärke nagu juurdemaks kohaletoimetamise eest.

Mahaarvamise norm on üksikute toodete ja kaubaste järgi erinev. Vastavad normid määratakse NSVL Varumise Ministeeriumi vabariiklike, kraide ja oblastite volinike poolt ja neid rakendatakse kooskõlas antud instruktsioonidega.

Lisatasud jahinduse arendamiseks on oma iseloomult kahesugused:

a) lisatasud jahimeeste brigadiiridele ja

b) kolhoosidele maksetav tasu.

Lisatasu jahimeeste brigadiiridele metsloomade, metslindude ja karusnahkade varumise eest kujutab endast brigaadijuhi individuaalset tasu, mida maksetakse temale aktiivse jahi parema organiseerimise ja eduka läbiviimise eest.

Kolhoosidele maksetakse erilist tasu metsloomade, metslindude ja karusnahkade varumise juhtudel, kui kolhoosid aktiivselt kaasa aitavad jahipidamise edukal läbiviimisel (vastavate selgituskoosolekute pidamine, jahikoerte kasvatamine, jahikampaaniate korraldamine jne.).

Tasusid mitmesuguste varumislepingute sõlmimise eest maksetakse vastavaile varumistöötajaile töötasuna nende töö eest lepingute sõlmimisel. Selliste tasude eesmärgiks on lepingute alusel teostatava varumise suurendamine.

Pärast kõigi loetletud hinnatäiendite arvestamist kõrgemate organite poolt kindlaksmääratud varumishinnas saamegi *tegelikult väljamaksetava varumishinna*. Selle arvutamisel on vajalik silmas pidada, et tegelikult väljamaksmisele kuuluvat varumishinda ei tohi alandada:

1) kinnipidamiste ja mahaarvamiste teel (näit. selleks, et korrale kutsuda lepingut mittetäitvat kontrahenti),

2) intresside arvestamisega maksetud avansside eest,

3) vähem maksetud hinna näol (mis võib olla näiteks tingitud ekslikust hinnatabeli käsitamisest või kvaliteedi arvestamisest). Selgunud vähem maksetud summad tuleb pärast nende kindlakstegemist üle anda saaduste müüjaile.

3. Põllumajandussaaduste väljalaskehinnad.

Nagu eespool mainitud, nimetatakse *põllumajandussaaduste väljalaskehinnaks hinda, millega varumisorgani-*

satsioonid realiseerivad varutud tooted. Väljalaskehind koosneb järgmistest elementidest:

a) varumishinnast, mida maksetakse tootjale,
b) varumisega seoses olevatest kuludest,
c) varumisorganisatsioonide kasumist ja
d) käibemaksust.

Varumisega seoses olevate kulude arvestamisel tuleb arvesse võtta kõik kulud, arvates kauba varumise momendist kuni selle andmiseni kaubandusliku või tööstusliku organisatsiooni käsutusse. Seejuures kulude piiritlemise momendiks on harilikult nende laadimine — franko vagun (laev), saatejaam, mis tähendab, et kõik varutud toodetega seoses olevad kulud (transpordikulud jne.), arvates saatejaamast kuni kaubandus- (tööstus-) ettevõtte baasini või jaevõrgu vastava lülini, kuuluvad juba kaubanduslike käibekulude hulka.

Oma iseloomult jagunevad varumiskulud kaheks:

1) operatiiv- (otsesed) kulud ja
2) üld- (kaudsed) kulud.

Operatiiv- ehk otsesed kulud on sellised, mis vahetult on seoses mõne põllumajandussaaduse varumisega. Seega on operatiivkulusid võimalik arvestada üksikute toodete kohta. Sellisteks kuludeks on näiteks varutud saaduste varumispunkti transportimise kulud, toodangu säilitamise kulud, pakkematerjali hind, ringiva taara amortisatsioon, loomulik kadu, kaupade laadimise kulud jne.

Otseste kulude suurus määratakse rahaliselt (rublades ja kopikates) iga põllumajandustoote mõõtühiku (harilikult tonni) kohta.

Üld- ehk kaudsed kulud on sellised, mis on seoses varumisorganisatsiooni ja varumispunktide üldise tegevusega. Neid pole võimalik arvestada üksikute varutud toodete kohta, vaid need võetakse üldiselt kogu varumisorganisatsiooni kohta, nagu näiteks halduskulud, koosseisuliste varujate töötasu, ruumide ja inventari jooksev remont, komandeerimistasud jne. Üldkulud määratakse harilikult väljalaskehinna kalkulatsioonis %-des varumishinnast.

Varumise omahind väljendatakse kalkulatsioonis selle komponentide (varumishind + otsesed kulud + kaudsed kulud) alusel.

Varumisorganisatsioonide kasum on väljendatud väljalaskehinna kalkulatsioonis harilikult %-des varumise omahinnast ja ta on üksikute põllumajandustoodete ja varumisliikide (tsentraliseeritud, detsentraliseeritud varumine) juures erinev.

Käibemaksu normid määratakse NSVL Ministrite Nõukogu poolt (harilikult %-des väljalaskehinnast) ja need on üksikute põllumajandussaaduste ja varumisliikide juures samuti erinevad. Käibemaksu arvutamisel tuleb täpselt kinni pidada NSVL Rahandusministeeriumi poolt kindlaksmääratud arvestustehnikast [32]:

1) kontrollida, kas realiseeritav kaup kuulub käibemaksuga maksustamisele või mitte (kõiki kaupu ei maksustata käibemaksuga),

---

32 Vt. ENSV Teataja 1945, 27, 411, „Üldjuhend käibemaksu kohta".

2) selgitada käibemaksu määr vastavalt sellele, missuguse plaani järgi teostati antud saaduse varumist (tsentraliseeritud varumise korral on käibemaks harilikult suurem kui riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise puhul),

3) selgitada käibemaksu määra arvestamise alus (väljalaskehind, jaehind jne.).

Põllumajandussaaduste väljalaskehinna elementidest omab suurimat tähtsust varumishind. Varumishind on samasse rajooni kuuluvates eri varumispunktides sageli erinev. See erinevus võib olla tingitud varumisliikidest, üksikute varumispunktide erinevast kaugusest, toorainete tootmise rajoonidest jne.

Väljalaskehinnad tuleb aga määrata ühtlased, sest mitmesuguste väljalaskehindade määramine ühele ja samale toodanguliigile desorganiseeriks kauba käivet. Kaks lähestikku asuvat kaubanduskäitist oleksid sunnitud ühte ja sama kaupa müüma erineva hinnaga seetõttu, et nad selle ise ostsid eri kohtadest eri hinnaga.

Põllumajandussaaduste ühtlaste väljalaskehindade määramine ühesugustele kaupadele kutsub esile vajaduse väljalaskehinna kalkuleerimisel lähtuda keskmisest kaalutud varumishinnast. Viimast pole võimalik kindlaks määrata üleliidulises ulatuses, sest tootmistingimused üksikutes NSVL osades on väga erinevad. Seepärast on kasutamisele võetud ka nn. vöötmehinnad (nimetatakse vahel ka tsoonihindadeks).

Vöötmehindade määramiseks jaotatakse kogu riigi territoorium mitmeks suureks rajooniks, vöötmeks, mis hõlmab mitut oblastit. Vöötmete piirid üksikute toodetavate põllumajandussaaduste liikide suhtes on harilikult erinevad.

Vöötmeliste väljalaskehindade määramisel on kõige olulisemateks küsimusteks vöötmete territooriumi õige kindlaksmääramine, keskmiselt kaalutud hinnaelementide arvutamine suure territooriumi kohta ja hinnavahede kindlaksmääramine üksikute vöötmete vahel.

Viimastel aastatel on ülalkirjeldatud väljalaskehinna määramise menetlusega rakendatud üksikute väljalaskehinna elementide määramist lähtudes vastava toote jaehinnast. Loomulikult rakendatakse ka siin varumise arendamise põhimõtteid. Seda teostatakse otstarbekohase käibemaksu ja varumisorganisatsioonidele määratud juurdehindluse vahelise suhte määramisega. Nimelt varumisorganisatsioonidele määratud juurdehindlus peab katma varumisega seoses olevad kulud ja moodustama nende tegevuse kasumi. Sellepärast on juurdehindlus varumisorganisatsioonidele tsentraliseeritud varumise korral väiksem kui detsentraliseeritud varumise puhul. Käibemaksu suhtes on olukord vastupidine — tsentraliseeritud varumisel on see tunduvalt kõrgem kui detsentraliseeritud varumisel. Nende uute väljalaskehinna elementide määramise tehnikat näitavad ilmekalt alljärgnevad andmed, mis kehtisid varumises Eesti NSV-s 1945. a. kevadel [33] (vt. tabel lk. 70).

Eriline varumishinna arvestamise menetlus on kehtiv triiphoonetes kasvatatud juurvilja suhtes. Selleks, et soodustada linnalähedaste põllumajan-

[33] ETKVL Kokkuostu Valitsuse ringkiri 15. märts. 1945. a., nr. 7.

dussaaduste tootjate sidet ostjatega, maksetakse toodangu müüjatele (kolhoosid, sovhoosid) juurvilja otseselt jaevõrku (kauplusse) toomisel linnas kehtivat jaemüügihinda, maha arvates sellest ainult jaekaubanduse jaoks määratud juurdehindluse protsendi. Selle hinnaalanduse suurus diferentseerub sõltuvalt juurvilja äraandmise tähtajast, muutudes seda suuremaks, mida lähemale jõuab vastava kultuuri varumise hooaeg.

Hinnaelemendid	Kartul (1 kg)		Kaalikas (1 kg) (detsentraliseeritud varumine)	Naeris (1 kg) (detsentraliseeritud varumine)
	Tsentraliseeritud varumine	Detsentraliseeritud varumine		
1. Määratud jaehind	40 kop.	40 kop.	65 kop.	70 kop.
2. Mahahindlus kaub. ettevõtteile (15 % jaehinnast)	6 „	6 „	9,8 „	10,5 „
3. Käibemaks			5 kop. (9% jaehinnast)	6,3 „ (9% jaehinnast)
a) tsentraliseeritud varumisel 42% jaehinnast	16,8 kop.			
b) detsentraliseeritud varumisel 15% jaehinnast		6 kop.		
4. Määratud varumishind	5,5 „	12 „	12 kop.	12 kop.
5. Jääb varumisorganisatsioonidele	11,7 kop.	16 kop.	37,3 kop.	41,2 kop.

Jaemüügihinnast tehtud mahaarvestus läheb varumis- ja kaubandusorganisatsioonidele kulude katteks ning akumulatsiooni moodustamiseks.

Väljalaskehinna määramisel omab tähtsust veel varumisorganisatsioonidele määratud juurdehindluse jaotamine üksikute varumisorganisatsiooni lülide vahel. Selle juurdehindluse jaotamisel kehtib põhimõte, et tegelikku varumist teostavad lülid peavad saama suurema osa sellest juurdehindlusest, kuna nende kulud on suuremad kui neil varumisorganisatsiooni lülidel, kelledel lasuvad ainult varumise plaanimise-juhtimise ülesanded.

Juurdehindluse jaotusnormid üksikute varumisorganisatsiooni lülide vahel määrab harilikult varumisorganisatsiooni kõrgem organ, näit. tarbijate kooperatiivide suhtes TKKL.

Näitena olgu esitatud TKKL Presiidiumi poolt koostatud kartulite ja juurvilja varumise puhul juurdehindluse %-i jaotus (varumishinnale tarbijate kooperatsiooni varumisaparaadi lülide vahel II hinnavöötme oblastites (Kalinini, Moskva, Gorki jt.) (vt. tabel lk. 71).

Varumise vastuvõtupunktide kulude ja kontraktatsiooni läbiviimise kulude katteks ning akumulatsiooni moodustamiseks määratud juurdehindluse osad saab see lüli, kes peab ülal varumisvõrku ja sõlmib lepingud. Selleks on harilikult tarbijate kooperatiivid või rajooni varumiskontorid. Juurdehindluse osa, mis on määratud otseselt tarbijate kooperatiividele, nimetatakse praktikas varumise komisjonitasuks. Tarbijate kooperatiiv

saab määratud komisjonitasu ka nendelt põllumajandussaadustelt, mis tootjate poolt kooperatiiviga sõlmitud lepingu alusel on toimetatud otse varumiskontori ladudesse. Säärast tasu nimetatakse siis varumistehingute organiseerimise komisjoniks. Rööbiti ülaltoodud juurdehindluse %-lise arvestamisega määratakse mõnede varumisliikide puhul juurdehindlus kindlas summas varutavate kaupade üksuselt (tonn, tsentner jne.).

Varumisorganisatsiooni lülid	Kulude katteks		Akumulatsiooniks		Kokku	
	Kartul	Juurvili	Kartul	Juurvili	Kartul	Juurvili
1	2	3	4	5	6	7
1. Aed-juurvilja varumise keskus	0,1	0,1	—	—	0,1	0,1
2. VR, kraide, oblastite põllumajandussaaduste varumise valitsused	1,0	0,9	0,1	0,1	1,1	1,0
3. Rajooni varumiskontorid . .	2,0	1,2	0,3	0,8	2,3	2,0
Varumise vastuvõtupunktid	5,5	5,0	1,0	1,0	6,5	6,0
5. Kontraktatsiooni läbiviimine. (lepingute sõlmimine) . . .	—	1,0	—	—	—	1,0
6. TK	5,4	5,8	0,6	1,1	6,0	6,9
Kokku	14,0	14,0	2,0	3,0	16,0	17,04

Mõnede varumisliikide puhul tasuvad ostjad vastavalt varumisorganisatsiooniga sõlmitud lepingutele otseselt ka mõned varumisega seoses olevad kulud. Nii näiteks vanametalli varumisel tasuvad ostjad varujatele peale varumishinna ja juurdehindluse ka vanametalli vagunitesse laadimise kulud ja raudtee veotariifi maksud. Selliseid summasid, mida maksetakse varujatele üksikute eriliste kulude katteks, nimetatakse spetsiaalseks juurdehindluseks varumise alal.

Detsentraliseeritud varumise korras hangitud saaduste iseseisval realiseerimisel saab vastav varumisorganisatsiooni lüli (tarbijate kooperatiiv) kauba eest väljalaskehinna täielikult endale ning võib seda kasutada oma kulude katteks ja akumulatsiooniks.

Suur tähtsus on kontrolli organiseerimisel varumishindade kohaldamise, väljalaskehindade määramise ja kalkulatsioonide koostamise üle, millega tagatakse nõukogude hinnapoliitikast kinnipidamist ja selle õiget rakendamist.

V peatükk.

VARUMISKÄIBE TEOSTAMISE TEHNIKA ÜLDPROBLEEMISTIK.

Põllumajandussaaduste varumise käive NSVL-s moodustab ühe osa üldisest rahvamajanduslikust kaubakäibest ja on vajalikuks tingimuseks tootmise ja tarbimise ühendamisel. Säärasena väljendub käive toodete süstemaatilises ümberpaigutamises agraarkäitisest varumispunkti ja sealt tarbimise sfääri. Varumiskäibe esimeseks liikumisvormiks on põllumajandussaaduste kogunemine tootjatelt varumispunktidesse. Seega ümberpaigutusprotsess on seotud teatava seisakuga liikumises (kaubavarude kogunemine). See on paratamatu, sest „kuidas ka liiguksid kaubamassi üksikud elemendid, igal ajal peab teatav osa neist paigal püsima, selleks et kogu kaubamass võiks olla pidevalt liikvel" [34]. Loomulikult on kaubavaru normaalne vaid siis, kui ta on kaupade ringlemise tingimuseks ja on vormiks, mis vajalik kaupade ringlemiseks, s. t. „kui näiv seisak on liikumise enda vormiks" [35]. Samuti on ka põllumajandussaaduste kogunemine varumispunktidesse vaid näiliselt seis, tõeliselt on nad aga kogu aeg liikvel: iga osa neist siirdub teatava aja jooksul kas kaubandusvõrku, teistesse varumislülidesse või tööstusliku tarbija kätte ja asendub varumispunktides uue partiiga.

Selline on põllumajandussaaduste varumise olemus sotsialistliku majanduse tingimustes, erinedes kapitalistlikust kokkuostust. Viimasel juhul põllumajandussaaduste kogunemine on tõeliselt külmunud kaubamasside seis, tingituna kas ületootmisest, minemikriisist või teadlikust ning spekulatiivsest kaupade hoidmisest.

Sotsialistlikus majanduses muutuvad printsipiaalselt ka varumispunktide funktsioonid, sest põllumajandussaaduste „kogumine ja hoidmine" saab siin hoopis teise sisu, olles vajalikuks etapiks laiendatud sotsialistliku taastootmise käigus. Nimelt on varumispunktide tähtsamaks ülesandeks põllumajandussaaduste kogumine ja hoidmine tasemel, mis tagab pidevat tööstusettevõtete ja kaubandusvõrgu varustamist, kooskõlas maksimaalse kaupade ringlemise kiirusega.

---

[34] K. Marx, Das Kapital, II, Moskva-Leningrad, 1933, lk. 138—139.
[35] Sealsamas, lk. 142.

Varumiskäibe eduka teostamise ja varumismahu maksimaalse suurendamise eeldusteks on:

1) hästi organiseeritud varumisvõrgu materiaal-tehniline baas ühes otstarbekohase varumispunktide paiknemisega ja

2) hästi organiseeritud varumistöö ühes selle täpse arvestamise ja kontrolliga.

1. Varumisvõrgu materiaal-tehniline baas.

Hästi organiseeritud varumisvõrgu materiaal-tehniline baas võimaldab varumist edukalt teostada. Ta pole eriti keeruline: enamalt jaolt kerged ehitised sesoonseks kasutamiseks, samuti ka raudteejaamade ja sadamate juurde loodud vastuvõtu-, soolamis- ning hapendamispunktid ja ümberlaadimispaigad. Kapitaalsemateks ehitisteks on peamiselt töötlemistehased ja aed-keeduviljahoidlad.

Varumispunktide suuruse kohta kehtivad partei XVIII kongressi üldised otsused keskmiste ja väikeste ladude ning töötlemisettevõtete võrgu arendamise kohta. Need otsused tähendavad senise varumispunktide võrgu tihendamist ja eriti keskmise suurusega varumispunktide arvu suurendamist. Viimaste arvu suurendamisel on väga suur tähtsus, sest juba enne Isamaasõda ei suutnud olemasolev materiaal-tehniline baas (eriti hoidlad ja töötlemistehased) häireteta toime tulla kartuli, aed- ja keeduvilja üha suureneva varumisega. Eriti valusaks muutus materiaal-tehnilise baasi probleem alates 1940. aastast, mil pikemaajalisele hoiule antav kartuli ja keeduvilja hulk järsult suurenes. Nii näit. Moskvas, Leningradis, Harkovis jt. suuremates tööstuslinnades kasvas varutud toodangu kogus 1940. a. ligi kaks korda võrreldes 1939. a. Olukorda toodi osalist paranemist vastavate korraldustega, mille põhjal põhiliste varumisorganisatsioonide tehniline baas suurenes detsentraliseeritud varujate likvideerimise arvel. Nii võtsid NSVL RKN otsuse põhjal Aed-Juurvilja Varumise PV süsteemi kuuluvad trustid välisoblastilistelt varujatelt üle nende materiaal-tehnilise baasi, s. o. vastuvõtupunktid, töötlemisettevõtted, taaramajanduse jne. ühes vastava sisustusega (inventari, autotranspordiga jne.) mõningais Ukraina, kõigis Valge-Vene oblastites ja mujal. Paljudes vabariikides, kraides ja oblastites siirdus kogu välisoblastiliste varujate materiaal-tehniline baas kooperatiivkaubanduse varumisaparaadile.

Suuri raskusi kerkis esile sõjapäevil, mil sõjategevuse tagajärjel hävitati ja lõhuti paljudes varumisorganisatsioonides materiaal-tehniline baas. Olukorda parandati vastavate määruste ja korraldustega, mille põhjal mitmesugused majanduslikud organisatsioonid pidid ajutiselt oma laod varumisorganisatsioonide käsutusse andma. Näiteks pidi 1944. a. Sovhooside RK ajutiseks kasutamiseks Varumise RK-le üle andma teraviljalaod mahutavusega 500 000 tonni ja hiljem abistama põllumajandussaaduste varumise trans-

porti, organiseerides toodete juurdevedu suurematesse varumispunktidesse. Edasi nõuti vastavate korraldustega põllumajandussaaduste (eriti teravilja) varumispunktide avamist varumisorganisatsioonide poolt raudteejaamades, peatuskohtades ja sadamates. Selleks pidid Teede RK ja Jõelaevastiku RK varumisorganisatsioonidele ajutiselt kasutada andma raudteejaamades, peatuskohtades ja sadamates asuvad laod ning maa-alad varumispunktide organiseerimiseks.

Veel kohustati kõiki varumisega tegelevaid rahvakomissariaate ja organisatsioone (Varumise RK, Kaubanduse RK, Toiduainetetööstuse RK, Tekstiiltööstuse RK, TKKL jt.) varumise sesooni alguseks materiaal-tehnilist baasi (elevaatorid, laod, kuivatised, hoidlad jm.) organiseerima nii ja varustama neid tarviliku inventariga (taara, kaalud jm.), et oleks võimalik teostada pidevat ööpäevast teravilja, kartulite, juurvilja, tehniliste kultuuride jne. vastuvõttu ning õigeaegset arveldust põllumajandussaaduste müüjatega. Peale ülalmainitud organisatsiooniliste korralduste antakse Aed-Juurvilja Varumise PV-le ja tarbijate kooperatiivide rajooniliitudele suuri vahendeid uute laoruumide ehitamiseks ja olemasolevate remontimiseks. Nii näiteks pidi ENSV Riiklik Plaanikomisjon 20. juuliks 1945. a. kindlustama tööstusi materjalidega kaalude, viljapuhastusmasinate, laboratooriumide sisseseadete jne. valmistamiseks hulgal, millega oleks kindlustatud kõigi ENSV varumisorganisatsioonide tarviduse rahuldamine (Eestimaa K(b)P KK VII pleenumi otsusest, juulis 1945. a.). Varumisorganisatsioonide peamiseks ülesandeks oli kiiresti teostada ehitused ja täiel määral ära kasutada lubatud assigneeringud.

Esialgu on aga kõigest sellest veel vähe ja seepärast on oluline ära kasutada ka kõik kohalikud võimalused ajutise materiaal-tehnilise baasi organiseerimiseks ja varumise edukaks teostamiseks vajalike tingimuste loomiseks. Nii näiteks peavad varumisorganisatsioonid kõigepealt ära kasutama vabad keldrid linnas värske, soolatud ja hapendatud tooðangu hoidmiseks, organiseerima köögivilja hoidmist ja sissesoolamist varumisrajoonides, rentides selleks vabu ruume kolhoosidelt ja talunikelt. Möödunud aastate kogemused näitavad, et peaaegu igal pool (peale äärmiste põhja-alade) saab kartuleid ja köögivilja hoida kuhjades. Kuhjade tegemiseks pole vaja ei defitsiitseid materjale ega kvalifitseeritud töölisi, kuna õlgi ja hagu leidub materjalina kõikjal. Seda hoidmisviisi tuleks varumise kohtadel kasutada rohkem.

Aktuaalne on ka olemasoleva materiaal-tehnilise baasi t e h n i l i n e r e k o n s t r u k t s i o o n. Viimane vajab suuremat mehhaniseerimist, eriti veo- ja tõstemehhanismide, pakkimisseadeldiste jne. kujul. Erilist tähtsust omavad just maha- ja pealelaadimistööde mehhaniseerimine ning lao sisetransport. Siin on tähtsad esijoones lihtsad ning odavad seadised ja mehhanismid, nagu kärud, vintsid, haarajad, transportkangid, rullikud, kaldtõsturid jne. Suurematel ladudes aga võib juba kasutada mitmesuguseid transportööre, laadimissildu jne.

Tuleb meeles pidada, et tehniline sisustus peab tagama varumispunktide suuremat spetsialiseerumist, kõrgemat tehnilist taset ja kultuursemat tööd (näiteks aed-juurvilja hoidlate kapitaal-konstruktsioonis tuleb eelistada aed-juurvilja hoidmist kallakpindadel jne.). Väga oluline seejuures on ka laofondide ratsionaalne kasutamine. Uute ladude eraldi ja paralleelne ehitamine samas asupaigas igale eri varumisorganisatsioonile pole otstarbekohane. Tuleb arendada ladude ühist kasutamist ja teisi koopereerumise vorme, näiteks uute ladude ühist ehitamist. Materiaal-tehnilise baasi organiseerimisel rööbiti selle mehhaniseerimisega tuleb kasutada ka laiemalt sotsialistlikke töömeetodeid ja stimuleerida ratsionaliseerimisi ja leiutisi.

Tähtsa probleemi materiaal-tehnilise baasi organiseerimisel moodustab t a a r a. See on vajalik põllumajandustoodete ja toormaterjalide hoidmiseks ja transpordiks, et säilitada kauba kvaliteeti ja kaitsta seda niiskuse, külma ja muude kahjulike mõjude ning rikete eest.

Taara tüüpe ja liike on palju, vastavalt kaupade mitmekesisusele ja nende füüsikalis-keemilistele omadustele. Üldreeglina on kehtiv põhimõte: „igale kaubale vastav taara". On täiesti lubamatu näiteks õunu transportida kottides. Ka taara valmistamise materjali mitmekesisus on oluline. Selles moodustab valdava enamiku puittaara (kastid, vaadid, tünnid, korvid).

Tuleb toonitada, et varumistegevuse edu oleneb suurel määral taaramajandusest, selle tehnilise baasi valmidusest.

Varumisorganisatsioonide taaramajandus on kuni tänapäevani halvas seisundis. Sellised faktid, nagu köögiviljataara vedu kohtadesse, kust samasugust kohaliku tootmise taarat saadetakse mujale, või taara vedu kohtadesse, kus on võimalik vastavat taarat toota, tunnistavad asja võimatust olukorrast, milles palju süüd langeb varumisorganisatsioonide kooskõlastamata tööle.

Süüdi pole alati varumisaparaadi struktuur, vaid tihti tegelikud varujad ei tee peaaegu midagi taara tootmiseks kohalikust materjalist. Paljud varujad muudkui paluvad oma süsteemi keskuste kaudu tsentraliseeritud fondidest tünne, kaste jne. Kirjavahetus taara pärast venib, aga taarat on juba vaja. Ometi sellised taara liigid, nagu vitskorvid, võrgud jne. on toodetavad peaaegu igal pool. Kuid neid võimalusi ei kasutata. Ei kasutata ka küllaldaselt kaubandusorganisatsioonide endi taarat. Teatavasti ainult Moskva kaubandusvõrku tuleb aastas üle 13 miljoni kasti ja ca 4 miljonit tünni. Samal ajal varumisorganisatsioonid vajavad teravasti sellist taarat. Tohutu hulk taarat jääb ka Leningradi, Kiievi, Bakuu jt. suurlinnade kaubandusvõrku. Taara ressursse ei kasutata nagu vaja, vaid korvid, kastid ja tünnid, mis vajaksid ainult pisut remonti, lähevad tihtipeale kütteks.

Ometi põhjustab säilitamiseks määratud põllumajandustoodete lahtiselt või hooletu pakkimisega saatmine suuri kaotusi. Kui varumispunktid, rajooni varumiskontorid, trustid jne. suhtuksid heaperemehelikult riiklikesse varadesse ja kasutaksid otstarbekohasemalt kohalikke võimalusi, langeksid need kaod nullini.

Viimasel ajal on püütud küll olukorda parandada. Nii näiteks TKKL korralduste põhjal tuleb organiseerida varutud saaduste kiiret edasisaatmist või hoidmist taarata selleks, et kiirendada taara ringlevust. Ka on organiseeritud

täpne taara kasutamise kontroll ja arvestus. Nii vormistatakse kõrgematelt organitelt taara saamine aktiga, mis koostatakse ettenähtud vormis. Sisemine taarade ümberpaigutamine ühest laost või varumispunktist teise vormistatakse väljamineku saatekirjaga, mis saatja poolt välja kirjutatakse.

Vastuvõtupunktis eneses valmistatud taara saamine vormistatakse eraldi aktiga eri vormis.

Varumiskaupade taarad võetakse arvele taara omahinna alusel, kuid mitte kõrgema väärtusega, kui kehtiva taara hinnakirja järgi märgitud.

Väljamineku dokumentides (arved, saatekirjad) taara koos kaubaga ärasaatmise korral eraldatakse esimene kaubast, näidatakse tema nimetus, sort ja hinnakirja nr. ning hinnatakse vastavalt hinnakirjas märgitud väärtusele. Mõnede varumiskaupade liikide puhul (moosid, mahlad jne.) võetakse taara väärtus kaubahinda ega eraldata ostjaile saadetavais arvetes.

Taaramajanduse paremaks korraldamiseks on väga oluline, et varumisorganisatsioon saadaks kõigile vastuvõtupunktidele ja ladudele ühtlase taara nomenklatuuri, mis on koostatud kehtiva taara hinnakirja põhjal, ja instruktsioonid taara otstarbekamaks käsitlemiseks. Otstarbekohane on kogu taara märkida numbriga, mis on antud vastavale taaraliigile kehtivas hinnakirjas.

Varumise edukus oleneb samuti suurel määral õigest *varumisvõrgu paigutusest*, sest mida ligemal varumispunktid tootjaile asuvad, seda tihedam on nende side viimastega ja seda rohkem on võimalik suurendada varutavate toodete hulka, kvaliteeti jne.

NSVL rahvamajanduses omavad põllumajandussaaduste varumise punktid veel suurt tähtsust seetõttu, et kaupade peavoolud tootmisrajoonidest tarbimisrajoonidesse ja kaubandusvõrku lähevad läbi varumispunktide. Seepärast ongi varumispunktide organiseerimisel üheks tähtsamaks ülesandeks saavutada sellist varumispunktide dislokatsiooni, mille puhul kaubaliikluse teed ei oleks liiga kõverad, oleksid välditud vastukäivad ja tagurpidised veod, vaid kaubaliiklus toimuks kõige lühemat teed ja kauba seismajäämine ladudesse oleks minimaalne. Siin esineb veel suuri puudusi. Nii näit. on tihedasti asustatud aladel esinenud juhtumeid, kus vastuvõtupunktid asuvad neist kuni 60 km kaugel (Rakkest teravilja toomine Paidesse 1945. a. septembris jne.). Isegi selliste iga päev varutavate saaduste nagu piima vastuvõtu punktid (koorejaamad, meiereid) on paljudes kohtades tihtipeale paigutatud nii hõredalt, et talupojad on sunnitud oma piima vedama üle 20 km kaugusele (Valgamaal). Samuti pole mõnikord organiseeritud varumispunktide igapäevast tegevust, vaid kuni viimase ajani esineb nähtusi, kus varumispunkt saaduste vastuvõtuks on avatud ainult 1—2 korda nädalas.

Varumisorganisatsioonide, eriti kokkuostjate töö olulisema puudusena esineb tihti see, et nad oma varumiskontorid, vastuvõtu- ja töötlemispunktid ja köögiviljahoidlad organiseerivad linnades, mitte aga varumisrajoonides. Sel viisil ühelt poolt suurenevad varumisega seoses olevad kulud ja teiselt poolt kaob side kokkuostjate ja tootjate vahel pärast põllumajandussaaduste varumise sesooni lõppemist.

Varumisvõrgu otstarbekohasema paigutamise suhtes omavad suurt tähtsust partei XVIII kongressi otsused, mis tõstsid kohaliku tööstuse ja linnalähedaste majandite osa linnade varustamise alal, kinnistasid tarbimisrajoo-

nid lähimate tootmisrajoonide külge jne. Kohaliku tööstuse ja linnalähedaste majandite arendamine mõjutas aktiivselt varumispunktide dislokatsiooni, võimaldades neil osa ladusid (keeduvilja, piimasaaduste, munade jne. hoidmiseks) paigutada linnalähedasse vööndisse.

2. Varumistöö organiseerimise põhialused.

Varumispunktide tegevus on oma olemuselt kahesugune:
1) varumiskäivet ettevalmistav tegevus ja
2) varumiskäibega otseselt seoses olev tegevus.

Varumiskäivet ettevalmistava tegevuse moodustavad: mitmesugune selgitustöö talupoegade seas varumise alal, nõuanded põllumajandussaaduste tootmise suurendamiseks, mitmesuguste varumistöötajate (varujate-vastuvõtjate, kokkuostjate-kogujate, korjajate jne.) värbamine ja brigaadide organiseerimine, varumiskampaania aktiivne organiseerimine ja läbiviimine, varutavate saaduste kohaleveo organiseerimine varumispunktidesse jne. Kuigi see tegevus ei ole otseselt varumiskäibega [36] seotud, ei tohi sellest järeldada, et säärane varumiskäivet ettevalmistav tegevus oleks vähem tähtis. Kaugeltki mitte, sest tihti just ülaltoodud hästi organiseeritud kõrgekvaliteediline varumispunktide käibe-eelne tegevus avaldab otsustavat mõju varumiskäibe suurusele. Eriti suurt tähtsust omab seejuures kooperatiivkaubanduse varumisaparaat ja selle tegevus.

Tsentraliseeritud varumise edukaks läbiviimiseks on kõigepealt tarvis kohalike täitevkomiteede ja varumisvolinike tihedat sidet talupoegadega. See on vajalik esijoones selleks, et kõige lühema aja jooksul igale agraarkäitisele teatavaks teha tema kohustuslikud müüginormid. See on suur ja kiireloomuline ülesanne ja seepärast tuleb kohalikku varumisvolinikku selles täitevkomiteede, nõukogude ja partei aktiivi, kommunistlike noorte jne. poolt abistada. Ainult nii toimides suudetakse koha peal kindlustada põllumajandussaaduste kohuslike müüginormide teatavakstegemist igale üksikule talupojale kõige lühema aja jooksul. Tihe side kohalike organite ja talupoegade vahel võimaldab ka küllaldast selgitustöö (eriti individuaalse) tegemist. Kui esimesele normide teatavakstegemisele ei järgne küllaldane normide kokkuvool, tuleb veel kord agraarkäitised läbi käia, normide toomise vajalikkust selgitada ja teatada ühtlasi varumispunktide asukohad. Viimane on väga oluline, sest on esinenud sääraseid juhtumeid, et talupojad ei teagi varumispunktide asukohti. Samuti on sageli kohalike organite side talurahvaga väga nõrk, selgitustöö lonkab, mille tulemuseks on, et normikohustuste kätteandmine hilineb jne. Need kõik on puudused, mis pidurdavad tsentraliseeritud varumise teostamist.

Edasi oleneb varumise edukus varumisorganisatsioonide tegevusest. Paljud varumistöötajad lähenevad asjale liiga formaalselt, tegutsedes ainult eeskirjade kitsais raames. Peab meeles pidama, et varumispunkt pole mitte ai-

---

36 Varumisorganisatsioonides loetakse varumiskäibe algmomendiks põllumajandustoodete saabumist varumisorganisatsiooni ladudesse ja selle lõppmomendiks nende realiseerimist.

nult põllumajandussaaduste vastuvõtja, mitte ainult laohoidja, vaid eelkõige on ta varumistöö ettevalmistaja ning organiseerija.

Varumispunktide ülesanne on kõigepealt organiseerida vastavate tsentraliseeritud varumise saaduste õigeaegset koristamistööd ja kogumist. Seejuures peavad varujad jälgima riiklike kohustuste täitmist agraarkäitiste poolt. Selleks määratakse pärast agraarkäitistele kohustuslike normide teatamist lõplikult kindlaks ühe või teise varumispunkti tegevusrajoon, põllumajandussaaduste andmise tähtajad, sortiment jm. tingimused. Kõik need tingimused on üksikute põllumajandusrajoonide ja saaduste järgi erinevad, olenedes kohalikest tootmistingimustest. Nii näiteks peab teravilja tsentraliseeritud varumine toimuma normaalselt võrdlemisi lühikese aja (3—4 kuu) jooksul. Liha varumine toimub peamiselt oktoobris ja novembris, piima varumise hooaeg langeb suvekuudele. September ja oktoober on tähtsamad juurvilja (kartuli, peedi jne.) varumise ajad jne. Iga varuja peab juba ette teadma, missugustel kuudel on vastava põllumajandussaaduse varumise hooaeg ja kui palju ta seejuures peab täitma aastaplaanist.

Määratud tegevusrajoonis peab vastav varumisorganisatsioon tegema kõik ettevalmistused edukaks varumise teostamiseks. Nii näiteks varumissesooni alguseks peavad varumisorganisatsioonid iga tsentraliseeritud varumise saaduste vastuvõtupunkti juurde organiseerima sissesõiduhoovid ja teemajad normide äraandjatele, korraldama laod saaduste vastuvõtuks ja hoidmiseks jne.

Varumise ettevalmistamisel tuleb meeles pidada põhilist nõuet, et kõik varumisega seoses olevad korraldused tuleb kaubatoojatele õigel ajal teatavaks teha. Kohustusliku müügi normide andmine on „iga agraarkäitise esmajärguliseks kohustuseks ja peab toimuma selleks määratud tähtajal, kusjuures kohustuste tahtlik mittetäitmine on seaduse järgi karistatav" [37].

Praegu on põllumajandussaaduste äraandmise plaani lõpptähtajad määratud igale vabariigile ja oblastile valitsuse poolt. Kuid kuutähtajad igale agraarkäitisele üksikult, samuti põllumajandustoodete sortimendi määravad kohalikud kõrgemad organid — liidu- ja autonoomsete vabariikide Ministrite Nõukogud, oblastite ja kraide täitevkomiteed. Eriti keeruline kord kehtib MTJ-de naturaaltöötasu suuruse ja tähtaegade määramisel. Nimelt on NSVL Varumise Ministeerium kohustatud oma kohalike organite kaudu õigeaegselt, kuid mitte hiljem kui 15 päeva pärast viljakoristamise algust teatama MTJ-de direktoritele agraarkäitiste viljakuskategooria. Selle põhjal on MTJ-de direktorid omakorda kohustatud esitama agraarkäitistele MTJ-de tööde eest arved 5—10 päeva jooksul pärast varumisvolinikult agraarkäitiste viljakuskategooria kohta teate saamist. Ühtlasi on MTJ-de direktorid isiklikult kohustatud kontrollima agraarkäitiste naturaalmaksude laekumist.

Varumispunktide ülesanne on olla ka esimeseks tõkkeks halbade kaupade turustamisel, s. o. varumispunktid peavad vastu võtma põllumajandussaadusi, mis vastavad Varumise Ministeeriumi poolt määratud tingimustele.

---

[37] NSVL RKN ja ÜK(b)P KK määrus „Viljakoristuse läbiviimisest ja põllumajandussaaduste varumisest", 1945. a.

Seda nõuet pole alati silmas peetud. Varujad võtsid vastu seda, mida toodi. Tagajärjeks oli toodangu kvaliteedi halvenemine ja sordimendist mittekinnipidamine. Kuid seejuures polnud ka tootjad tihtipeale teadlikud tingimustest, mis varutavate saaduste suhtes olid püstitatud, või jällegi ei suutnud organiseerida vastava kvaliteediga saaduste tootmist. Sääraseid puudusi aitab kõrvaldada vastav varumisorganisatsioonide selgitustöö agraarkäitistes. Selgitustöö läbiviimiseks on vajalikud agrozootehnilise eriharidusega kaadrid. Viimaseid leidub varumisorganisatsioonides. Nii on Aed-Juurvilja Varumise PV ja RL varumiskontorite koosseisus palju agronoome ja aednikke-praktikuid. Mõnedes organisatsioonides on neid rohkem kui vastavates kohalikes põllumajandusosakondades. Näiteks oli 1941. a. algul Moskva Aed-Juurvilja Varumise Trusti tegevusrajoonides 4 korda rohkem agronoome kui täitevkomitee põllumajandusosakonnas. Samuti on neid palju kooperatiivkaubanduse varumisaparaadis. Kahtlemata võivad sellised kaadrid oma nõuannetega agraarkäitistele suurt kasu tuua, kuid endastmõistetavalt ei tohi nad puududa tegeliku töö läbiviimiselt külvitöö-, kitkumis- ja koristamishooaegadel. Ometi juhtub sageli, et kvalifitseeritud kaadrid istuvad, võiks ütelda „puhkavad" rahulikult kibedamail põllutööaegadel oma varumiskontoreis. Tulemuseks on toodetud põllumajandussaaduste kvaliteedi nõuetele mittevastavus. Nii näiteks lihamüüginormide täitmisel sageli ei selgitata paljudes kohtades, et kohuslike müüginormide katteks müüdavad loomad peavad olema hästi nuumatud. Talupojad pööravad kindlasti loomade nuumamisele suuremat tähelepanu, kui selgitustööga ja vastavate faktide esitamisega suudetakse näidata, et nuumloomadega normide täitmine on kasulik nii riigile kui ka talupojale endale.

Veel suuremat eeltööd nõuab detsentraliseeritud varumise organiseerimine. Nagu teada, jääb paljudel agraarkäitistel peale kohustusliku müügi ja lepinguliste kohustuste täitmist veel ülejääke, mida võiks varuda detsentraliseeritud korras. See on kooskõlas kehtiva riikliku varumiskorraga, mille põhjal kolhoosid ja talunikud teavad juba ette, palju neil tuleb anda riigile põllumajanduslikke tooteid mitte ainult käesoleval, vaid ka järgnevail aastail. See teadmine stimuleerib neid oma toodangu tõstmisele, et omada ülejääke vabaks kasutamiseks. Samal ajal nii üleliidulised kui ka kohalikud detsentraliseeritud varumise organisatsioonid on kinnistatud kindlale rajoonile ja on seega huvitatud sellest, et rajooni agraarkäitised oma tootlikku tegevust arendades ja kindlustades varumist suurendaksid. Näeme seega kõiki eeldusi agraarkäitiste ja varumisorganisatsioonide ühtseks tegevuseks.

Vastavalt kehtivatele määrustele peavad tarbijate kooperatiivid ühes põllumajandussaaduste tsentraliseeritud ostmisega ka detsentraliseeritud korras kokku ostma põllumajandus- ja tööstussaadusi, arstimitehnilist ja utiiltoorainet, metsamarju ja puuvilja. Alates 1940. a. on kasvanud tarbijate kooperatiivide osa eriti metsamarjade ja puuvilja ostmisel, kuna enne seda suur osa sellest kuulus välisoblastilistele detsentraliseeritud varujatele. Võimalused selliseks varumiseks on väga suured. Nii näit. Krasnodari suurtes metsades kasvab külluses õunu, pirne, kastaneid, pähkleid; Valge-Vene, keskrajoonide (Jaroslavi, Gorki, Ivanovo jt.) oblastites kasvab tohutult igasuguseid seeni. Kazahhi NSV-s on suuri maa-alasid metsikult kasvavate õuna-,

pirni- jt. viljapuudega. Kuni tänini on neid võimalusi aga vähe kasutatud. Paljudesse kohtadesse pole ükski varuja veel ilmunud. Kõigi nende arvutute rikkuste kasutamine ootab veel algatust. Ka meil Eesti NSV-s on terve rida kohalikke loodusvaru (metsamarjad, seened jne.) detsentraliseeritud fondideks. Siin nõuab varumistöö asja edukaks läbiviimiseks aktiivsust ja head organiseerimisvõimet. Tuleb evida ülevaadet, missuguseid põllumajandussaadusi jm. aineid jatkub ümbruskonnal müügiks ning kuidas oleks võimalik saavutada maksimaalseid töötulemusi varumises.

Varumistööd võib pidurdada ka transpordivahendite puudus. Suuremalt osalt on see tingitud pikaajalisest ja raskest sõjast, kuid osalt põhjustab seda ka varumisaparaadi töö organiseerimatus. Ei ole osatud eriti detsentraliseeritud varumise osas küllaldaselt kasutada tootjate transporti. Iga aasta jääb kasutamata tunduv hulk aed- ja köögivilja magistraalteedest (raud-, veeteed) eemal asetsevates rajoonides, nn. süvarajoonides seetõttu, et välisoblastilised detsentraliseeritud varujad on keeldunud neid ostmast. Seda tegevust põhjendatakse sellega, et on „kaugel raudteest, pole tulutoov". Unustatakse nagu ära otstarbekohane võimalus korraldada köögivilja kasvatamise kohal aedviljade ja marjade töötlemispunkte. Säärane nähtus ei esine mitte ainult süvarajoonides. Isegi Krasnodari krais enne sõda ei tulnud mõned üleliidulised varumisorganisatsioonid toime toodangu ärasaatmisega raudteedest 10—15 km kaugusel asuvast vöötmest. Nende kohalikud esindajad ostsid seetõttu näit. kurke, kapsaid ja kirsse teistelt aktiivsematelt varujatelt otse raudteelähedastest baasidest.

Tänapäeval on kohalikud varumisorganisatsioonid kohustatud ostma kaugemais rajoonides. Selleks antakse juba varakult enne varumissesooni teada, millistes rajoonides saavad tegutsema põhilised varujad. Järelikult kohalikud kaubastud võivad ja peavad õigeaegselt ette valmistuma detsentraliseeritud varumise edukaks läbiviimiseks. Nende tegevus ei tohi seejuures piirduda kohaliku ümbruskonnaga, vaid tuleb haarata ka kaugemaid rajoone.

Varumise ettevalmistustöös tuleb silmas pidada ka küllaldase hulga hüvituskaupade õigeaegset hankimist, sest tihtipeale on detsentraliseeritud varumise ja riikliku kokkuostu ulatuslikku teostamist takistanud põhjus, et töötavale talurahvale pole suudetud anda vastukaubaks küllaldasel hulgal tööstussaadusi.

Ülaltoodud puudused on suurelt osalt tingitud ka halvasti organiseeritud majanduslikust arvestusest. Viimane annab tähtsa andmestiku tegeliku varumise kohta ja aitab ühtlasi teostada selle operatiivset juhtimist. Seepärast esitatakse majanduslikule arvestusele eriti suured nõuded. Kõigepealt peab arvestus olema varumisplaani täitmise igapäevase kontrolli teostamise vahendiks, näidates kohalikele ja kõrgemaile organeile varumiskampaania käiku ning peegeldades ka kõiki väärnähtusi varumistöö alal. Majanduslik arvestus peab andma ka reaalse aluse uute plaanide koostamiseks. Selleks, et arvestus vastaks neile põhiülesannetele, tuleb organiseerida:

a) igapäevast kontrolli määratud varumishindadest ja varumise kulunormidest kinnipidamise jälgimiseks,

b) õiget sünteetilist ja analüütilist arvepidamist varumisorganisatsioonides ja

c) ühtset kohustuslikku dokumentatsiooni toodete vastuvõtu ja väljamineku vormistamise kohta.

Oma iseloomult jaguneb varumistöö arvestus varumisorganisatsioonides kaheks:

1) raamatupidamise arvuline ja summaline arvestus, mis väljendab varutud saaduse iga liigi liikumist ja varumistöö kulusid ning rentaablust, ja

2) operatiiv-statistiline arvestus, mis peab kiiresti ja õigeaegselt väljendama varumisplaani täitmise käiku, põllumajandussaaduste ja toorainete laondamist, töötlemist ja realiseerimist.

Varumise arvestus peab haarama kõiki probleeme, mis on seoses varumiskäibe otsese teostamise tehnikaga. Viimane haarab operatsioonide kompleksi, mis seisneb saabuvate kaupade vastuvõtmises, hoidmises ja töötlemises ning ka varumiskaupade realiseerimises, s. o. saatmises kaubandusvõrku niiviisi, et oleks võimalik pidev tarbijaskonna varustamine.

Neid operatsioone võib liigitada kaheks:

1) põhioperatsioonid, mis esinevad kõigis varumispunktides (saaduste vastuvõtmine, hoidmine, väljaandmine), ja

2) erioperatsioonid, mis annavad varumispunktide tegevusele vastava spetsiifilise profiili, näiteks sortimine, kompleksimine jne.

Vastavalt sellele tuleb organiseerida ka varumistöö arvestus, mis on üksikutel operatsioonidel erinev. Et ülaltoodud varumis- ja arvestustehniline probleemistik omab mitmeid erisusi võrreldes kaubandusliku käibega, siis on paratamatu alljärgnevalt nende üksikasjalisem käsitlemine.

VI peatükk.

VARUTUD SAADUSTE VASTUVÕTMINE.

1. Vastuvõtmise organisatsioonilised põhiprobleemid.

Varutud saaduste vastuvõtmine on tähtsamaid varumispunkti operatsioone. Vastuvõtt võib toimuda a) juhuslikelt tootjailt ja b) tootjailt müügikohustuse näol ning lepingute põhjal.

Varutud saaduste vastuvõtmise tehnika nõuab suurt täpsust. Nimelt peab põllumajandustoodete vastuvõtmise menetlus tagama:

1) õigeaegset ja kiiret transpordivahendite vabastamist kaupadest,

2) saabuvate kaupade koguse ja mihuse täpset määramist,

3) korralikku arvestust saabuvate kaupade ja varumisalaste kohustuste täitmise üle.

Nende ülesannete sooritamisel on vastuvõtmise korraldus ja tehnika erinev, sõltudes kauba eriomadustest. Üldiselt peab iga saabuv kaup läbima kaks vastuvõtu staadiumi — koguselise ja mihuselise. Säärane kaupade põhjalikkus vastuvõtmisel on paratamatu.

Vastuvõetavate kaupade koguse väär määramine ei võimaldaks kontrollida kohustuste täpset täitmist agraarkäitiste poolt, mille läbi võivad varumisorganisatsioonid saada suuri kahjusid. Viimasel juhul poleks tagatud saabuvate kaupade täpne arvestus. Mihuseline kontroll peab tõkestama alaväärtuslike kaupade pääsemist turule ja stimuleerima paremate kaupade tootmist.

K o g u s e l i s e v a s t u v õ t u menetlus on sõltuv kauba iseloomust ja pakkimisest. Ta võib toimuda kas otse kauba saabumisel või kahes järgus — a) eel- ja b) lõplikus vastuvõtus. Kui kaubad saabuvad taarata või lahtises taaras (korvid, künad jne.), siis eelvastuvõtt on ühtlasi ka lõplik (keeduvili, liha). Kinnise taara puhul (kastid, tünnid jne.) võetakse algul vastu vaid kohtade arv ja võrreldakse andmeid saatedokumentidega. Täpsem vastuvõtt jääb lahtipakkimise, ülelugemise ja nummerdamise juurde. Viimane vastuvõtu moodus levis eriti sõja ajal, tingituna 1943/1944. a. põllumajandussaaduste koristamise ja varumise kohta antud määrustest, mille põhjal varumispunkti või kolhoosi saadetav toodang tuleb enne kaaluda põllul ja selle saatmist teostada saatekirjaga. Saatekirja 1 eksemplar allkirjaga toote kättesaamise kohta antakse kolhoosi raamatupidajale hiljemalt järgmisel päeval pärast toote üleandmist.

Koos saatekirjaga kohaletoimetatud toodangupartiid vajavad tingimata kaalulist kontrollimist. Hoolikas koguseline kontrollimine on igal juhul kohustuslik ja peab toimuma puhtas (neto-) kaalus või mahus või ühikute arvus. Vahel on lubatud teostada ka valikkontrolli, seda harilikult standardpakendis saadetud kaupade puhul.

Saatekirjaga toodud kaup mittestandard-taaras kaalutakse tingimata terves ulatuses üle vastuvõtmisel ja saadud andmeid võrreldakse kaaskirja omadega.

Juhtumeil, kui taara kaalu pole antud, tehakse mõnikord vastuvõtu kiirendamiseks hinnast tingimuslik mahaarvestus kuni taara kaalu selgitamiseni. Kui saadused ja taara ei vasta kokkulepitud tingimustele, siis võetakse need vastu alandatud hinnaga, näidates konkreetselt ära mahaarvestuse põhjused. Tükikaubad (loomad jne.) võetakse vastu tükiviisi.

Kauba koguselisel vastuvõtmisel on igal juhul vaja kontrollida ka selle taara välist seisundit.

Peale koguselise kontrolli on samuti oluline varumispunktides tugevam järelevalve põllumajandustoodete kvaliteedi suhtes. Selleks rakendatakse nn. mihuselist vastuvõttu.

Mihuselise vastuvõtu aluseks on: a) tehnilised tingimused, b) standardid ja vahel ka c) mustrid.

Mihuseline kontroll toimub varumispunktides peamiselt kahel teel:

1) organoleptilisel teel, s. t. vastuvõtul tehakse välise vaatlusega kindlaks, kas kaup vastab nõuetele, milline on selle elastsus, värvus, lõhn, maitse jne. See nõuab kauba vastuvõtjailt suuri kogemusi;

2) laboratoorse analüüsi teel, kui esimesest võttest kauba mihuse kindlakstegemiseks ei piisa. Seda teostatakse a) tehnilise, b) keemilise või c) tehnoloogilise analüüsi teel.

Tehnilise analüüsi abil on võimalik saada ülevaadet selle kohta, kui palju analüüsitav põllumajandussaadus kui kaup sisaldab puhast kasutamiskõlblikku produkti.

Keemiline analüüs võimaldab saada täpsema ülevaate kvaliteedist, näiteks proteiinisisaldus nisu küpsetamiskõlvulisuse määramiseks, tärklisesisaldus õlleodras jne.

Tehnoloogiline analüüs võimaldab vastavale tootele anda täpse kvalitatiivse hinnangu.

Kuna kaks viimast analüüsi nõuavad viimistletud tehnikat täpsete mõõteriistadega, siis rakendatakse neid varumispunktide tingimustes harva.

Mihuselist vastuvõttu toimetatakse kas kogu vastuvõetud toodangupartii suhtes või valikuliselt. Näiteks kontrollitakse mihuseliselt 100%-liselt toornahku, mune, elusloomi.

Mihuselist vastuvõttu teostab kaubatundja või mõni teine isik, kes tunneb kauba liiki ja selle praakimise viise. Kui saabub madalama kvaliteediga kaupa, mis ei vasta ülesseatud nõudeile, siis hindab varumispunkt kauba ümber.

Koguseline ja mihuseline vastuvõtt langevad ühte, kui kauba mihus selgub koguselisel vastuvõtul (harilikult ruttu riknevad saadused, nagu munad, marjad jne.).

Kaupade vastuvõtmisega ühel ajal toimub ka nende arvestamine. Varumisplaan näeb ette kindla kvaliteediga produktide vastuvõtmist. Seejuures on mõnikord lubatud vastava arvestustehnika rakendamisega (kas juurde- või mahaarvamisega) asendada kindlaksmääratud produkte parema- või halvemakvaliteediliste saadustega vastavas vahekorras. Seega võime kõnelda varutud produktide koguse arvestamise kolmekordsuse võimalusest, nimelt 1) tegeliku kaalu, 2) arvestuskaalu ja 3) ekvivalentkaalu alusel.

T e g e l i k u k a a l u all mõistetakse kauba kaalu, mis on kindlaks tehtud vastuvõtmisel äraantava produkti kaalumise teel vastuvõtja poolt koos andjaga. Tegelik kaal on aluseks põhilise varumishinna maksmiseks. Teatav iseärasus tegeliku kaalu märkimisel on kehtiv elusloomade vastuvõtul. Siin tehakse eluskaalust mahaarvamisi olenevalt looma maos ja sooltes leiduvast söödahulgast. See mahaarvestuse määr on üksikute loomaliikide puhul (sarvloomad, lambad jne.) erinev. Selliselt väljaarvestatud kaal märgitakse vastuvõtmisel tegeliku kaaluna. Ühtlasi tuleb aga näidata ka brutokaal ja mahaarvestatav osa. Ilma sellise eluskaalust mahaarvestuseta võetakse loomi vastu ainult siis, kui need on teatava aja olnud söömata.

Ä r v e s t u s k a a l u k s nimetatakse spetsiaalselt väljaarvestatud kaalu, mille alusel võib määrata agraarkäitiste müügikohustuste ja varumisplaani täitmist.

Arvestuskaalu tarvituselevõtmine ja dokumentides märkimine oli tingitud asjaolust, et vastuvõetud saadused ei vastanud iga kord kvaliteedilt täpselt ülesseatud tingimustele.

Eriti laialdast tarvitamist leiab arvestuskaal neil juhtudel, kus kohustuslike müüginormide täitmisel antakse alakvaliteedilist kaupa. Alaväärtuslike kaupade andmisel ei arvestata plaani täitmist täie kaaluga, vaid tehakse kaalust teatavaid mahaarvamisi. Nii näiteks võib teravili sisaldada mitmesuguseid sõklaid lubatust suuremal määral. Sel juhul vähendatakse saaduste hulga arvestamisel tegelikku kaalu teatava % võrra ja tulemusena saadaksegi arvestuskaal. Näiteks nisu puhtus peab olema 96%. Kui aga sõklaid on üle 4%, väheneb arvestuskaal iga järgneva sõkalde % pealt 1,25% võrra. Samasugune lugu on ka pesemata lambavilla kohustuslike müüginormide vastuvõtmisel, kus on kindlaks määratud rendement. Kui see ei ole vastav, siis arvatakse vastuvõetud villa igalt normi ületavalt mustuse %-lt maha 1% villa tegelikust kaalust.

E k v i v a l e n t k a a l u k s nimetatakse ühe saaduse teisega asendatavuse ja teisele vastavuse kaalu.

Praksises on ta esile kerkinud sellega, et mõnede müügikohustusele alluvate produktide asemel lubatakse anda määratud hulgal teist. Viimast aga ei arvestata normikohustuse ja plaani täitmisel tegeliku kaaluga, vaid sellest tehakse vastavate koefitsientide alusel ümberarvestamisi. Ümberarvestamise tulemust nimetataksegi ekvivalentkaaluks (näiteks 4 kg rukist vastab 3 kg tatrale).

Varutud saaduste vastuvõtmisel tuleb märkida kõik kaalud eraldi.

Näide: Agraarkäitise kohustuslik müüginorm on 120 kg tatart. Seda tahetakse asendada rukkiga. Ekvivalentkaal — 120 kg tatart = 160 kg rukist. Vii-

mase puhtus ei ole aga 96%, nagu nõutav, vaid 92%. Seega tegelikku kaalu tuleb vähendada (96 — 92) × 1,25 = 5% võrra. Järelikult tuleb rukist tegelikult anda $\frac{160 \times 105}{100}$ = 168,0 kg. Vastuvõtukviitungile märgitakse:

1) tegelik kaal : 168,0 kg rukist
2) arvestuskaal : 160 kg „
3) ekvivalentkaal : 120 kg tatart.

Analoogiliselt toimub arvestus piimasaaduste puhul, kus aluseks võetakse rasvasisalduse %.

Tuleb silmas pidada, et nii arvestus- kui ka ekvivalentkaal näidatakse ainult mitmesuguste kohustuste ja plaani täitmise arvestamiseks. Arveldus produktide andjatega toimub aga ikkagi ainult tegeliku kaalu ja määratud hindade põhjal vastavalt toote kvaliteedile.

Kõiki toodete tegeliku vastuvõtu tulemusi võrreldakse agraarkäitise poolt koostatud saatekirja andmetega. Viimaseid koostavad sotsialistlikud ettevõtted (sovhoosid, kolhoosid). Üksikmajapidajad neid ei koosta.

2. Vastuvõtmise vormistamine.

Varutud kaupade vastuvõtmine, olenemata andjast (kolhoos, sovhoos, kolhoosnik, üksikmajapidaja), vormistatakse vastuvõtukviitungiga. (Tegelikus elus nimetatakse seda ka ostukviitungiks.) Vastuvõtukviitung on ostu tõendavaks dokumendiks. See on ühelt poolt varumise arveldamise põhiliseks aluseks kaubamüüjaga ja teiselt poolt näitab kaupade sissetulekut varumisorganite korraldusse. Edasi moodustab vastuvõtukviitung tsentraliseeritud varumisel dokumendi, mis tõendab kohustuslike müüginormide täitmist vastavas toodanguliigis ja kvaliteedis. Riiklikku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumist teostatakse harilikult lepingute alusel ja seejuures on vastuvõtukviitung lepingu täitmist tõendavaks dokumendiks.

Vastuvõtukviitung on rangelt arvestatav dokument. Varumispunkte varustatakse nummerdatud kviitungiraamatutega. Iga erineva varumisliigi kohta on erinev numeratsioon. Kviitungid, millede järgi võetakse kohustuslikke müüginorme, peavad olema varustatud pitseriga normi andjale antaval eksemplaril. Vastuvõtjatele antakse kviitungiraamatud allkirja vastu ja nende kasutamise üle teostatakse täpset kontrolli ja arvestust. Kontrolli hõlbustamiseks tuleb iga kviitungiraamatu kaanele märkida vastuvõtukviitungite üldarv ja esimese ning viimase kviitungi järjekorranumber. Varumispunkt registreerib varumiskontorilt saadud kviitungiraamatud erilises raamatus. Vastuvõtukviitungite arvestamiseks jäetakse selles raamatus iga varumisvormi jaoks erileheküljed (vt. vorm, lk. 86).

Kviitungiraamatud hoitakse juhatuse poolt määratud isiku käes, kes on vastutav nende kasutamise seadusepärasuse eest.

Mitte harvem kui korra kvartalis peavad kõrgemad organid kontrollima kviitungiraamatute kasutamise õigsust vastuvõtjate poolt ja koostama kontrolli tulemuste kohta akti.

Iga varumisvormi ja iga saaduste tooja jaoks kirjutatakse eri kviitung, milles märgitakse, missuguse varumisvormi alusel ja kellelt on saadud kvii-

tungis märgitud saadused. Vastuvõtukviitung kirjutatakse eraldi iga varumisvormi kohta (kohustuslikud müüginormid, MTJ-de naturaaltöötasu, seemnelaenude naturaalne tagasimaks, riiklik kokkuost jne.). Selleks märgitakse kviitungi vastaval real (lahtris) kas trükitult, templiga või käsitsi varumisvormi nimetus. Üldreeglina märgitakse kviitungiraamatud niiviisi ära juba enne nende kätteandmist varujatele. Selline vastuvõtukviitungite eraldamine on tingitud eri varumisvormide erinevaist hindadest, erinevaist varujate tasutariifidest jne.

Riigile kohustusliku müügi arvel kartulite varumise vastuvõtukviitungite arvestus.

Päev	Kuu ja aasta	Pearaamatu lausendi nr.	Rajooni varumiskontori arve kuupäev	Sissetulek		Väljaminek			Vastuvõtja allkiri
				Raamatute arv	Kviitungite arv raamatus	Kellele raamat välja antud	Raamatute arv	Kviitungite järjekorra nr-d	
1.	augustil 1945	57	29/II	40	50	—	—	—	
3.	augustil 1945	—	—	—	—	Smirnovile, V. P., varuja Punkt nr. 1	5	1201—1450	Smirnov

Kuni sõja alguseni võisid agraarkäitised põllumajandussaaduste äraandmisel osalt ise otsustada, millisesse varumisliiki toodud kaup määrata. Kitsendusena kehtis siin ainult põhimõte, et kõigepealt tuli katta kohustused riigi vastu (kohustuslikud müüginormid, kohustused kontraktatsioonilepingu järgi, MTJ-de naturaaltasu jne.) ning alles pärast seda teostada saaduste müüki vabatahtlikkuse alusel. Kuid täpsem põllumajandussaaduste müügi liigitamine, näit. millises järjekorras tasuda kohustused riigi vastu jne., sõltus agraarkäitisest.

Sõja ajal (1943/44. a.) tehti varumisarvestuses muudatus, mis kehtib ka tänapäeval. Selles muudatuses määratleti täpsemalt riiklike kohustuste tasumise järjekord. Kõigepealt tuli kustutada riigilt saadud laenud, samuti ka agraarkäitiste eelmiste aastate võlgnevus kohustuslike müüginormide ja MTJ-de naturaaltöötasu alal. Edasisest kohaletoodud saaduste partiist kantakse pool kohustuslike müüginormide ja teine pool MTJ-de naturaaltasu arvele. Ühtlasi kehtestati korraldus, et teravilja-, päevalille- jt. kultuuride äraandmine agraarkäitiste poolt kohustuslike müüginormide ja MTJ-de naturaaltöötasu arvel peab toimuma kulturide järgi täpses vastavuses, kätteantud kohustustele ja MTJ-de arvetele töö eest. Ainult üksikute põllumajandussaaduste osas (peamiselt õlikultuurid) oli lubatud asendamine vastavate ekvivalentide alusel.

Vastuvõtukviitungi vormid, väljaandmisele kuuluvate kviitungiraamatute arv ja iga raamatu (eri värvis) kasutamise otstarve on kinnitatud kõrgemate varumisorganisatsioonide keskuste poolt. Enamiku varumissaaduste jaoks

kasutatakse üldise vormiga vastuvõtukviitungit. Kviitungi täitmisel peavad olema täidetud kõik rekvisiidid, mis vormis on ette nähtud. Juurde- ja mahaarvamised näidatakse kviitungis eri ridadena ja selle järel arvestatakse summa, mis kuulub väljamaksmisele produktide eest (määratud hind + juurdemaksud — mahaarvamised). Vastuvõtukviitung vormistatakse kaubaandja allkirjaga raha kättesaamises ja vastuvõtja allkirjaga toodangu saamises. Tüübiline vastuvõtukviitungi vorm on järgmine:

..... (Organisatsiooni nimetus)

..... (Oblast, krai, vabariik)

K v i i t u n g nr. ..... „.....“ ..... 194.... a.

Vastu võetud .....
(müüja perekonna, ees- ja isanimi, organisatsiooni nimetus)

..... vallas ..... rajoonis
(aadress)

Vastu võttis .....
(vastuvõtja allkiri)

.....
(dokumendi nimetus ja koostamise aeg, mille järgi produktid vastu võetud)

Andmise alus ..... Andmise kategooria .....

Lepingu järgi „.....“ ..... 194.... või määruse nr. ..... järgi

N i m e t u s	Sort ja kvaliteet	Hulk või kaal	Ühiku hind	Summa
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
K o k k u ..... (kogus)			K o k k u:	
..... (sõnadega)	Juurdearvamised			
Andis ..... (allkiri)	.....			.....
Võttis vastu ..... (allkiri)	..... (põhjus)			.....
Raha summas	Mahaarvamised			
..... rbl. ..... kop. (sõnadega)	.....			.....
Võttis vastu ..... (allkiri)	..... (põhjus)			.....
Maksis ..... (allkiri)	1. Arvatakse produkti eest			.....
Kontrollis ..... (allkiri)	2. Veoraha			.....
..... 194.... a.	3. Avansi kinnipidamine			.....
	4. Kuulub väljamaksmisele			.....

Mitmesugused hinnatäiendid, näit. veokulu, näidatakse eri real, samuti näidatakse eri real avansisummade kinnipidamine, sest avansisummast ei või sõltuda antud saaduse hind.

Lahter „hulk" või „kaal" peab tingimata näitama kaaluühikut (võimalikult lühendatult, näiteks „20 kg"). Hind näidatakse selle kaaluühiku eest, mis on näidatud kaalu lahtris, või üldse selle ühiku eest, mis on näidatud hulga lahtris.

Peale eeltoodud üldise vormiga vastuvõtukviitungi kasutatakse spetsiaalse vormiga vastuvõtukviitungeid teravilja, toornahkade, villa, aed-juurvilja jne. vastuvõtmisel (vt. vorme lk. 88—92). Koostamise põhimõttelt on nad samasugused kui üldise vormiga vastuvõtukviitungid. Erinevad on vaid üksikud täiendavad andmed, mis iseloomustavad vastuvõetava kauba kvaliteeti. Mõned spetsiaalsed vastuvõtukviitungid (toornahkade, karusnahkade, villa vastuvõtmise kohta) koosnevad kahest osast. Esiküljele märgitakse andmed vastuvõetud saaduse ja tema väärtuse kohta. Kviitungi teisel küljel (tagaküljel) vormistatakse aga riiklikul kokkuostul ja detsentraliseeritud varumisel hangitud saaduste eest antavate hüvituskaupade müük. Kasutatakse veel ka teisi, spetsiaalseid vastuvõtukviitungeid.

Kviitungi kirjutab produktide vastuvõtja produkti vastuvõtmisel, kuna põhimõtteks on varumise viivitamatu vormistamine. Seejuures peab vastuvõtja kauba müüjaile selgitama kõik varumistingimused, hüvituskaupade saamise korra jne.

Teravilja vastuvõtukviitungi vorm.

Vinogradovi Tarb. Kooperatiiv
Riiklik kokkuost.

KVIITUNG nr. 40 „21." *aug.* 1945. *a.*

Vastu võetud: *kolhoosilt „Lööklane", Mõtitsinski rajoonis, lepingu põhjal TK-ga* 15. *aprillist* 1945. *a.*

Kultuur: *söödakaer* Nakatavus: *ei ole*

Loomus: 460 Niiskus: 14% Umbrohusus: 1%

Selle hulgas kahjulikke lisandeid: *ei ole* ..... % — .....
(nimetus)

Teralisi lisandeid: 1%. Kaal: 108 *kg (ükssada kaheksa kg)*

Tsentneri hind: 7 *rbl.* 70 *kop.* Kokku summa: 8 *rbl.* 92 *kop.*
(kaheksa rubla 92 *kop.)*

Vastuvõtja ..... Arveametnik .....
(allkiri) (allkiri)

Maksis: ..... Vastu võtnud: .....
(allkiri) (allkiri)

Lambavilla vastuvõtukviitungi vorm.

(Organisatsiooni nimetus) (Vastuvõtja nimi ja aadress)

KVIITUNG nr. .....

„.....“ ..... 194..... a.

Vastu võetud .....

(müüja perekonna, ees- ja isanimi, organisatsiooni nimetus)

Villa nimetus ja pügamise aeg	Mustad, poolpuhtad, puhtad	Rendemendi %	Mahaarvamised		Vastu võetud villa kaal	Ühiku hind		Summa		Arvestuskaal kohustuste täitmisel
			defektide eest	prahi eest		rbl.	kop.	rbl.	kop.	
					Kokku:					

Kokku villa ..... kg

Kvaliteedi arvel juurde või maha arvestada ..... kg

Võttis vastu .....
(allkiri)

Andis .....
(allkiri)

Kokku villa eest maksetud

Juurdemaks veo eest

—„— preemia %

Kinnipidamine avansi arvel

Kokku sularahas välja maksetud

.....
(summa sõnadega)

Raha saanud .....

Raha maksnud .....

Tagakülg

Vastukaupade saamine.

Kaupade nimetus	Hulk	Ühiku hind	Summa
	Kokku		

Kauba saanud villamüüja .....

Raha saanud .....

Vastuvõtukviitung juurvilja, kartuli, puuvilja ja marjade vastuvõtmiseks.

Varumisorganisatsiooni nimetus
või nurgatempel

..... 19.... a.
(kuupäev)

K v i i t u n g nr. .....

Vastu võetud ....
(nimi-, ees- ja isanimi, organisatsiooni nimetus) (TK) (rajoon)

..... kaudu ..... järgi ..... 194.... a.
(Org. voliniku nimi) (dokument) (kuupäev)

Lepingu järgi „.....“ ..... 194.... a. või kohustuse järgi nr. .....

.....
(Müügi liik)

Nimetus	Sort ja mihus	Kogus või kaal	Ühiku Hind	Summa	Kohustuse täitmise arvelevõtt teise kultuuri asemel		
					Mille asemel antud	Asendamisnorm ekvivalendi järgi	Asendatud hulk
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
Kokku							

Hinnalisandid:

Kokku .....
..... (kogus sõnadega)

....
....
..... (Mis eest)

Hinnavähendid:

....
....
..... (Mis eest)

Võttis vastu ..... 1. Toodangu eest .....
..... (allkiri) 2. Kohaletoomise veolisand .....
3. Kinnipeetud avanssi .....
Andis üle ..... 4. Välja maksta .....
..... (allkiri)

Raha .....
(summa sõnadega)
.....

Võttis vastu .....
(allkiri)

Maksis .....
(allkiri)

Kontrollis: .....
(raamatupidaja allkiri)

Toorkarusnahkade vastuvõtukviitungi vorm.

Varumisorganisatsiooni nimetus
või nurgatempel

Kviitung nr .....

„.....“ ..... 194 .... a. Vastu võtnud .....
(andja ees-, isa- ja perekonnanimi)

..... lepingu järgi „.....“ ..... 194 ..... a.

Saatekirja nr. ..... „.....“ ..... 194 .... a

Toorkarusnaha nimetus	Suurus ja värvus	Sort ja defektid	Hulk	Ühiku hind	Summa
.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....

Mahaarvamised mittestandardse töötlemise eest . . . . . .

Toorkarusnahad võttis vastu .....

Toorkarusnahad andis .....

Arvestatakse nahkade eest .....

Raha maksetud summas ..... Kinnipeetud avanss .....

..... Väljamaksmisele kuulub .....

Raha saanud ..... Raha maksis .....

Tagakülg

Antud jahitarbed	Hulk või kaal	Ühiku hind	Summa
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....
Kokku:			

.....
(summa sõnadega)

Jahitarbed võttis vastu: ..... (allkiri)

Raha saanud ..... (allkiri)

Toornahkade vastuvõtukviitungi vorm.

Varumisorganisatsiooni nimetus
või nurgatempel

KVIITUNG nr. .....

„.....“ ..... 194.... a. .....
(Andja organisatsiooni või isiku täielik nimi ja aadress)

Naha nimetus	Konservimine	Sort	Hulk	Kaal või dm²	Ühiku hind		Summa		Juurdearvamine konservimise ja töötlemise eest		Kinnipidamised veokuludes		Kokku välja maksta	
					rbl.	kop.	rbl.	kop.	rbl.	kop.	rbl.	kop.	rbl.	kop.

Kokku:

Toornahad võttis vastu ..... (allkiri)

Toornahad andis ..... (allkiri)

Raha võttis vastu .....

Raha maksis .....

Kontrollis .....

Nahakaupade andmine vastumüügiks

Kaupade nimetus	Hulk	Ühiku hind		Summa	
		rbl.	kop.	rbl.	kop.

Kokku:

Kauba saanud ..... (allkiri)

Kauba eest maksetud summa ..... (sõnadega)

Raha vastu võtnud ..... (allkiri)

Olenevalt arvelduse teostamise tehnikast kauba müüjatega täidetakse kviitung vastuvõtja poolt kas osaliselt või täielikult. Kui vastuvõtja ise maksab toojale saadaoleva summa, siis näitab ta vastuvõtukviitungil ka väljamaksetud summa. Kui maksmine toimub aga mujal, näiteks kontoris, siis väljamaksmisele kuuluv summa arvestatakse kontori raamatupidamisosakonnas. Viimasel juhul toimub mõnikord kviitungite väljaandmine ka raa-

matupidamisosakonnas. Selleks enne kviitungite väljaandmist vormistatakse iga vastuvõtupartii kauba vastuvõtja poolt erilise dokumendiga, nn. k a a l u l e h e g a. Sinna märgitakse kaubaandja nimi, vastuvõetud toote nimetus, sort ja kogus. Kaaluleht kirjutatakse kahes eksemplaris, millest üks läheb raamatupidamisosakonda vastuvõtukviitungi vormistamiseks, teine antakse aga kaubatoojale, kellel veel samal päeval see tuleb ümber vahetada vastuvõtukviitungi vastu. Kaalulehe kasutamine toimub harilikult lepingute põhjal toimunud varumise puhul, kuna kaubamüüjale on neil kordadel enamalt jaolt antud avanssi lepingu sõlmimisel, mis kuulub kviitungi väljaandmisel arvestamisele.

Avansside andmine tootjale on lubatud ainult kooskõlas valitsuse vastavate määrustega ja kõrgemalseisvate varumisorganite loal ning nende instruktsioonide alusel. Seejuures avansse ei anta välja terves summas, vaid teatud % kaubaväärtusest, mida tootja on kohustatud andma. Avansisumma peab olema alati väiksem kui kauba väärtus. Avansi väljaandmisel tootjale võtab varumispunkt müüjalt kohustuse, milles on näidatud saaduste üleandmise tähtpäevad ja saadud avansi kustutamise kord. Ühtlasi võetakse avansi saamise kohta allkiri eraldi lehel. Need avansiallkirjad antakse üle kontori raamatupidamisosakonda. Varujailt avansiallkirjade saamise kohta peab kontor neile selle kohta andma direktori ja vanemraamatupidaja allkirjadega tõendi.

Mõnede tihedamini (näit. iga päev) varutavate saaduste vastuvõtu vormistamine on komplitseeritum. Nii näiteks antakse piima vastuvõtuks talunikele vastuvõtukviitungite asemel harilikult erivormis m ü ü g i k o h u s t u s t e r a a m a t u k e, kuhu märgitakse:

a) kohustusliku piimanormi suurus, piima rasvasisalduse % ja äratoomise tähtajad;
b) varuja poolt tegelikult vastuvõetud piima hulk hommikul ja õhtul;
c) toodud piima rasvaprotsent ja selle põhjal väljaarvestatud müügikohustuse täitmise suurus (arvestuskaal);
d) toodud piima igakuine arveldus talunikuga.

Vastuvõtupunktis endas peetakse piima varumise kohta vastavat teatislehte, kuhu märgitakse müügikohustuse raamatukese nr., piimatooja nimi, iga päev toodud piima hulk ja selle rasvasisaldus.

Loomade ja lihasaaduste varumine vormistatakse spetsiaalse vastuvõtukviitungi väljaandmisega (vt. lk. 94).

Selleks, et kindlustada iga üksiku looma arvestamist, märgitakse varutud loomad eriliste nummerdatud plombidega (harilikult kõrva külge). Loomadele kinnitatud numbrite põhjal teostatakse hiljem arvestus kõigis sissetulekuja väljaminekudokumentides, samuti märgitakse see number ka vastuvõtukviitungis.

Vastuvõtukviitungis näidatakse tingimata ära vastuvõetud looma eluskaal ja kuidas ta on söödetud.

Varutud loomad annab kokkuostja üle varumispunkti või saadab nad karjas või raudteel varumiskontori poolt näidatud kohta.

Vastuvõtukviitung loomade ja lindude vastuvõtuks.

Varumisorganisatsiooni nimetus või nurgatempel.

L o o m a d e ja l i n d u d e

vastuvõtukviitungi nr. .....

..... 19..... a.

Müüja nimi .....

Aadress .....

Nr.	Looma (linnu) nimetus	Kuidas söödetud	Peade arv	Eluskaal		Ühiku hind	Summa
				bruto	peale mahaarvestamist (neto)		
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
					K o k k u :		

Kinnipidamised: .....

Kokku välja maksta .....

Netokaal .....

(sõnadega)

Looma vastu võtnud .....

Looma eest maksetud summa .....

(sõnadega)

Vastu võtnud: ..... Maksnud: .....

Loomade ajamisel kokkuostukohalt määratud kogumispunkti (varumispunktid, nuumabaasid, tapapunktid) koostab kokkuostja spetsiaalse dokumendi, nn. k a r j a t e a t i s l e h e, kuhu märgitakse kõik saadetavad loomad, nende numbrid, kaalud, üleandja nimi.

See teatisleht kirjutatakse 3 eksemplaris, milledest 2 antakse karjaajajale, aga kolmas ajaja allkirjaga loomade vastuvõtmise üle jääb hankijale — kokkuostjale.

Peale loomade määratud punktis üleandmist peab ajaja kokkuostjale tagasi tooma ühe eksemplari teatislehest ühes allkirjaga loomade üleandmise üle, kes selle koos väljamaksetud vastuvõtukviitungitega oma avansiaruandele lisandab.

Juhul, kui varutud loomad saadetakse raudteel, koostab kokkuostja peale karja loetelu veel määratud vormis s p e t s i f i k a t s i o o n i, kuhu tuleb alla kirjutada temal loomade andmise kohta ja vagunisaatjal loomade vastuvõtu kohta.

Spetsifikatsiooni tagaküljele teeb vagunisaatja märkused kulude kohta, mis on seoses loomade kohaletoimetamisega.

Varumispunktide juures on loomade pidamiseks ja kooshoidmiseks kuni tapmiseni olemas vastavad laudad ja karjamaad. Samuti on seal organiseeritud ka primitiivne tapaplats ja laod lihasaaduste säilitamiseks.

Saabunud loomad liigitatakse kõigepealt kaalu järgi. Kasutatavad kaalud kujutavad enestest harilikku loomakaalu, mille platvorm peab olema varustatud võrega ja kahe uksega. Kaalude asukoht on kas loomalaudas või selle kõrval asetsevas hoones. Kaalu platvorm asetseb ühel tasapinnal põrandaga.

Kaalumiseks aetakse loomad kaalumiskambrisse. Pärast kaalumist aetakse vastuvõetud elusloomad lautadesse, kust nad lähevad kas nuumale või tapmisele.

Määrused nõuavad, et loomade hoidmiseks kasutatavad sulud oleksid puhtad ja kuivad. Loomade kohtlemine ja nende eest hoolitsemine vastab üldiselt samadele põhimõtetele nagu agraarkäitisteski.

Varutud loomade söödakulude arvestamiseks kuni tapmismomendini kasutatakse varumispunktides vastavat s ö ö d a t e a t i s l e h t e, mille vorm on järgmine:

Varumisorganisatsiooni nimetus ja asukoht

Sööda teatisleht.

Sööda nimetus .....

..... 194.... a. kohta.

Kuupäev	Sööta kg												Zootehniku märkusi
	Veised			Lambad			Sead						
	Loomade arv	Söödakulu päevas ühe looma kohta	Söödakulu päevas kogu rühma kohta	Loomade arv	Söödakulu päevas ühe looma kohta	Söödakulu päevas kogu rühma kohta	Loomade arv	Söödakulu päevas ühe looma kohta	Söödakulu päevas kogu rühma kohta	Loomade arv	Söödakulu päevas ühe looma kohta	Söödakulu päevas kogu rühma kohta	
.....													
.....													
.....													
.....													
Kokku normi järgi		X	X		X	X		X	X				
Kokku tegelikult		X	X		X	X		X	X				
Hälbimised normist:													
a) vähem tarvitatud													
b) rohkem tarvitatud													

Karjatalitaja ..... Arveametnik .....

Sööda teatislehte peetakse iga loomarühma (veised, sead jne.) kohta. Söödakulu sissekanded tehakse iga päev. Sööda teatislehe alusel toimub igakuine äratarvitatud sööda mahakirjutamine.

Peale eespool vaadeldud vastuvõtumenetluse, kus kaupade vastuvõtt toimus vastuvõtukviitungite alusel, võib kaupade vastuvõttu toimetada ka v a r u m i s e t e a t i s l e h e alusel. Seda rakendatakse ainult neil juhtudel, kui toodud kauba eest tasutakse kohe sularahas, toodud partiid on väiksed ja paljude tootjate käest, kes ei nõua toodangu müügi kohta dokumenti. Teatislehte saab kasutada näiteks metsamarjade ja -viljade (seened), ravimtaimede ja tehniliste toorainete (seaharjased, hobusejõhv, sarved, kabjad, kondid, suled, karvaajamise vill, kaltsud, vanaraud, makulatuur) ja mitmesuguse utiilkauba (vanad jalatsid, purunenud klaas, konservipurgid jms.) varumise vormistamisel. Iga vastuvõtja võib pidada iseseisvalt varumise teatislehte iga vastuvõetud produktiliigi, (näiteks kontide, ravimtaimede jne.) kohta eraldi, kuid võib selleks kasutada ka ühte universaalset aruannet. Sissekanded aruandesse tehakse kohe saaduse ostmisel.

Varumise teatislehe tüübiline vorm.

..... rajoon ..... (oblast, krai, vabariik)

Varumise teatisleht nr. .....

Varumiskaupade vastuvõtja .....
(perek.-nimi, ees- ja isanimi)

„.....“ ..... 194.... a. kuni „.....“ ..... 194.... a.

Kuup.	Kaubamüüjad		Toodangu ja tooraine nimetus ja sort	Kaal või kogus	Ühiku hind	Summa	Kaubamüüja allkiri raha vastuvõtmise üle
	Perekonna-, ees- ja isanimi	Elukoht (küla, rajoon)					
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

Varumise teatisleht koostatakse kahes eksemplaris. Ta hõlmab harilikult päeva, tihtipeale aga ka pikema ajavahemiku (5 päeva) jooksul toimunud varumise kokkuvõtet. Teatislehe ühe eksemplari lisab vastuvõtja oma avansiaruande juurde, teine jääb temale.

Vastutus varumistehingute õige vormistamise eest lasub vastuvõtupunktide juhatajail ja vastuvõtjail. Raamatupidaja, kes on avastanud vormistamiseeskirjade rikkumise, peab sellest viivitamata teatama juhatusele süüdlase suhtes vastavate järelduste tegemiseks.

3. Arveldustehnika kaupade vastuvõtul.

Vastavalt NSVL RKN määrusele 25. juunist 1935. a. nr. 1247 peab põllumajandussaaduste eest maksetava hinna väljamaksmine toimuma igasuguse

takistuseta. Tasumine varutud saaduste eest peab toimuma veel samal päeval, mil saadused vastu võeti. Arveldused kolhooside, sovhooside jt. sotsialistlike majandusorganisatsioonidega tuleb toimetada vastavalt ettevõtte või organisatsiooni soovile kas sularahas või arveldusarve kaudu.

Vastavalt NSVL RKN 20. juuni 1935. a. määrusele toimetavad Riigipanga kohapealsed osakonnad tarbijate kooperatiivide poolt antud maksukäskude järgi kolhoosidele maksmist sel määral, kuivõrd pangas on kooperatiivil maksuvahendeid. Arveldusarvel maksuvahendite osalisel puudumisel võtab Riigipanga kohalik osakond maksukäsu vastu, aga maksab olemasolevate maksuvahendite ulatuses. Ülejäänud osa maksab pank välja kaupade müügist summade laekumisel esimeses järjekorras.

Kolhoosnike ja üksikmajapidajatega, samuti ka teiste individuaal-kaubamüüjatega (jahimehed, marjade korjajad jt.) toimub arveldus sularahas.

Igale varumispunktile vajaliku rahaliste vahendite limiidi määrab varumisorganisatsiooni juhataja (varumiskontori direktor). Samuti saavad kogujad vastavalt oma ülesande suurusele rahalist avanssi, mille kulutamise kohta nad esitavad perioodiliselt aruandeid, lisandades neile vastuvõtukviitungite ärakirjad, saatekirjad jm. dokumendid raha kulutamise kohta. Uut avanssi ei saa nad enne, kui on tõendanud varem saadud avansi äratarvitamist. Olenevalt varumispunkti töö ja operatsioonide mahust toimuvad arveldused kaubamüüjatega ja tegevuskulude väljamaks kolmel viisil, nimelt kas a) varumispunkti juhataja või b) erilise kassapidaja või c) Riigipanga juures eriliselt loodud vastava kassa kaudu.

Kõigi nende viiside juures on arveldustehnika sarnane eespool käsitletuga. Täiendavalt tuleb ainult märkida, et kui saaduste andjatega arveldatakse Riigipanga juures loodud erilise kassa (spetsiaalkassa) kaudu, siis kirjutatakse päeva lõpul kõigi vastuvõtukviitungite kohta harilikult üks ühine kassaorder.

Et vältida kaubamüüjate kahjuks arvestamist, eriti detsentraliseeritud varumise korral, on varumisorganisatsioonid kohustatud elanikkonnale laialdaselt teatavaks tegema kaupadele määratud varumishinnad. Varumispunktides tuleb nähtavale kohale üles panna kaupade hinnakirjad ja kvaliteedinõuded. Samuti tuleb ringisõitvaid varujaid varustada hinnakirjadega, et igal kaubamüüjal oleks võimalik neid kontrollida kauba äraandmisel. Selliseil hinnakirjadel ja varumistingimustel peab olema varumisorganisatsiooni pitser. Hinnakirjad ja varumistingimused tehakse teatavaks ka ajalehtedes avaldatavate ja vallamajades, maakauplustes, meiereides jm. kohtades väljapandavate kuulutuste kaudu.

Arveldamisel müüjatega võetakse arvesse kõik varem maksetud avansid ja hinnatäiendid (juurdemaksud ja mahaarvamised). Eriti oluline on see mitmesuguste hinnatäiend-preemiate maksmise puhul, millede tagasimaksmine varujaile (tarbijate kooperatiivid) toimub erilises korras. Hinnatäiend-preemiate kergemaks arvestamiseks vormistatakse selliste preemiate väljamaksmine spetsiaalsete kviitungitega (vt. lk. 98).

Mõnede teiste põllumajandussaaduste (villa, loomade) eest maksetud preemiate kohta koostab väljamaksu teostanud vastuvõtja (tarbijate kooperatiiv) nimekirja ehk registri, mis peab sisaldama järgmised andmed:

a) kus ja kelle poolt on preemia maksetud;
b) vastuvõtukviitungi kuupäev ja nr., mille järgi preemia välja maksetud;
c) väljamaksetud summa.

Nimekirjad koostatakse vastuvõtukviitungite põhjal, milledel on eri ridadel märgitud väljamaksetud preemia summa. Iga põllumajandussaaduste liigi kohta peab olema koostatud eri nimekiri. Nimekirjadele lisatakse kviitungite ärakirjad ja saadetakse rajooni varumiskontorile, mille alusel viimane nõuab väljamaksetud preemia summad vastavailt varumiskeskustelt tagasi.

Kviitung hinnatäiend-preemiate maksmise kohta.

Tarbijate kooperatiiv .....

Aadress .....

Vastuvõtupunkt ..... „.....“ .....194.... a.

KVIITUNG nr. .....

hinnatäiend-preemiate maksmise kohta

Kellele .....

..... rajooni ..... tarb. kooperatiivi poolt

..... teravilja varumispunkti

antud ..... kg nisu, päevalilleseemnete, riisi (mittevajalik kustutada) eest

kviitungi nr. ..... järgi.

Väljamaksetud hind ..... rbl. ..... kop.

Juurde arvestada ..... % hinnatäiend-preemiana rbl. ..... kop. .....

Vastuvõtupunkti juhataja ..... Vanemraamatupidaja .....

(Vastuvõtupunkti pitser)

Raha saanud ..... Raha maksnud .....

Harilikult tasutakse väljamaksetud hinnatäiend-preemiad varumiskontorile kas täitevkomitee rahandusosakonna (nisu, päevalill, riis jt.) või vastava põllumajandussaaduse varumise keskuse poolt (vill, sarvloomad jt.).

Preemiate tagasimaks peab toimuma kohe peale produktide üleandmist baasidesse. Peale vastavate nimestike saamist peavad varumiskontorid tasutud preemiad tarbijate kooperatiividele kohe tagasi maksma.

Preemiate väljamaks toimub sõltumata saadusest, mida müüdi, kui muud tingimused on täidetud.

Näiteks müüs kolhoos riigile kokkuostu korras 50 tsentnerit nisu ja 40 ts. riisi (lepingu põhjal ta oli kohustatud müüma 100 ts. nisu). 1 kg riisi ekvivalentkaaluks on 2 kg nisu. Seega müüs kolhoos riigile (50 ts. nisu + 40 × 2 ts. nisu) = 130 ts. nisu.

Nisu kg hind on 15 rbl., riisil — 26 rbl. Preemia on 20% müüdud kogusest. Nende andmete alusel leiame preemia ja üldise väljamaksu järgmiselt:

Nisu eest $50 \times 15 = 750 + 20\%$ sellest $\left(\frac{(750 \times 20)}{100}\right) = 900$ rbl.

Riisi eest $40 \times 26 = 1040 + 20\%$ „ $\left(\frac{1040 \times 20}{100}\right) = 1248$ rbl.

Arveldustehnikas esineb veel nn. ümberarvestus. See seisneb varumise kestel ilmnenud eksimuste korrigeerimises. Harilikult rakendatakse seda nahkade varumisel. Nimelt peavad toornahkade vastuvõtubaasid pärast tarbijate kooperatiividelt saadud partiisid kontrollima neid tarbijate kooperatiivide poolt tähendatud kvaliteediliste hinnangute alusel. Kui märkides tähendatud kvaliteediline hinnang erineb baasi kvaliteedilisest hinnangust, siis koostatakse vastav akt. Tarbijate kooperatiiv saab varumiskontori kaudu selle kohta aruande, mille alusel ta on kohustatud vastavate nahkade müüjatega tegema ümberarvestusi. Seda tehakse:

1) talinahkade suhtes kaks korda aastas (1. jaanuaril ja talihooaja lõpul);

2) kontraktatsioonilepingute järgi varutavate nahkade suhtes — lepingu tähtaja lõpul;

3) kaugel põhjas — 1 kord aastas varumishooaja lõpul.

Varumiskontori teadaande alusel, millele on juurde lisatud vastav aruanne, milles on näidatud ka vastuvõtukviitungite nr-d, teeb tarbijate kooperatiiv kindlaks nende saaduste müüjate nimed, kellega tuleb teostada (neile rohkem- või vähemmaksmise tõttu) ümberarvestusi. Kui sesooni lõpul ümberarvestuste tulemusena selgub, et üksikuile saaduste müüjaile on maksetud rohkem, kui nad oleksid olnud õigustatud saama, siis ei nõuta seda summavahet produktide müüjalt sisse, vaid kantakse varumisorganisatsiooni (tarbijate kooperatiivi) kahjuks peale organisatsiooni juhatuse poolt asja läbivaatamist ja vastava otsuse tegemist. Kui aga hooaja lõpul ümberarvestamisel selgub, et varumissaaduste andjale on vähem maksetud, kui ta oleks pidanud saama, siis maksetakse puuduv summa talle välja.

Väljakirjutatavate vastuvõtukviitungite eksemplaride arv ja üksikute eksemplaride kasutamise eesmärk oleneb varutud kaupade liigist ja arveldustehnikast (varumine lepingute alusel, ühekordne ost jne.). Seejuures tuleb reeglikohaselt raamatupidamisse kaks eksemplari vastuvõtukviitungist, milledest üks, mis on lisatud aruandva isiku kassa- või avansiaruande juurde, on aluseks väljamaksetud rahasummade mahakirjutamiseks, ja teine, mille kauba vastuvõtja esitab varumisaruande juures, on aluseks varutud kaupade sissetulekusse kandmiseks. Erandiks on seemne- ja söödaviljalaenude naturaalne tagasimaks, samuti ka MTJ-de naturaaltöötasu, millede puhul tuleb ainult üks eksemplar raamatupidamisse koos varumisaruandega.

Neil juhtudel, kui kviitungi kaubamüüjale andmine ei ole nõutav, kirjutatakse kviitung 3 eksemplaris. Esimene ja teine eksemplar esitatakse raamatupidamisele, kolmas jääb vastuvõtjale, mida viimane kasutab järelepärimistel ja varumise operatiiv-statistiliste kokkuvõtete koostamisel. Juhul, kui kviitungi ühe eksemplari andmine on vajalik ka kaubamüüjale täidetud kohustuste tõenduseks (näit. lepingu puhul jne.) või hüvituskaupade ostuks, kirjutatakse vastuvõtukviitung välja neljas eksemplaris (kaks kviitungi eksemplari raamatupidamisele, kolmas saaduste toojale ja neljas (konts) varumispunktile).

Kohustuslike müüginormide vastuvõtmisel kirjutatakse kviitung viies eksemplaris, milledest esimene ja teine lähevad raamatupidamisele, kolmas — produktide toojale tõendiks, et ta on müügikohustuse täitnud, neljas saadetakse rajooni varumiskontori kaudu koos NSVL Varumise Ministeeriumi

poolt määratud ajal ja vormis koostatud aruandega kohalikule varumisvolinikule. Selle alusel teostab varumisvolinik kontrolli kohustuslike müüginormide täitmise üle. Viies eksemplar (konts) jääb vastuvõtjale (lattu).

4. Hüvituskaupade vastumüük.

Kooskõlas valitsuse määrustega teostatakse riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise korral saaduste müüjatele hüvituskaupade vastumüüki. Ülalmainitud korras varutavate toodete ja saaduste müüja saab õiguse osta riikliku hinnaga normitud hulgas tööstustooteid. Kaupade müüki teostavad varumispunktide juhatajad, kolhooside varujad, kogujad ja kaupluste juhatajad. Kõik organisatsioonid ja isikud, kes teostavad hüvituskaupade vastumüüki, kannavad vastutust selle eesmärgipärase ja õiglase teostamise eest, s. o. et vastumüüki teostataks ainult varumissaaduste müüjaile määratud korras.

Detsentraliseeritud korras varutud saaduste müügi hüvituseks võidakse anda tööstuskaupu nii pärast kui ka enne kaupade kokkuostu. Tööstuskaupu peab olema kohal ulatuses, mis on küllaldane kõikide võimalikult müügiks tulevate saaduste müügi hüvitamiseks.

Hüvitus-tööstuskaupade müük toimub põllumajandussaaduste müügi eest kindlaksmääratud rahalise suhte piirides [38]. Näiteks müüakse piimatoojaile lähimast TK-st mitmesuguseid kaupu müügi-kviitungisumma poolteisekordses väärtuses, s. o. riigile müüdud piima eest saab põllupidaja osta vastukaupu 150% ulatuses piima väärtusest. Seejuures saab põllumajandussaaduste müüja osta vastukaubana: fondeeritud laiatarbekaupu (soola, tikke, seepi, petrooleumi, niiti, jalanõusid, õmblus- ja trikotaaztooteid), majatarbe-esemeid (söögi- ja kööginõusid, lambiklaase, lukke), ehitusmaterjali (naelu, rauda, aknaklaasi), põllumajanduse tarbekaupu ja põllumajandusinventari.

Tingituna praegusest sõjajärgsest majanduslikust olukorrast saab põllumajandussaaduste müüja üksikuid hüvituskaupu osta piiratult või teatavas vahekorras teiste kaupadega. Näit. iga 100 rbl. piima väärtuse kohta müüakse piimatoojale järgmisi kaupu:

suhkrut	mitte üle	1,75	kg	
kompvekke	„ „	1,75	„	
soola	„ „	5,5	„	
petrooleumi	„ „	3,0	„	
majapidamisseepi	„ „	600	g	
tualettseepi	„ „	100	„	
teed	„ „	25	„	
oakohvi	„ „	50	„	
tuletikke	„ „	12	toosi	
tubakasaadusi	„ „	rbl. 3.30	eest	
jõusööta (segavilja)	„ „	8	kg	

või vastava vahekorra alusel, vastavalt riigile müüdud piima hulga väärtusele, s. o. normeeritud hüvituskaupu saab osta proportsionaalselt müüdud piima hulga väärtusega.

---

38 Vastukaupade müügi kord, „Nõukogude kaubandus“ nr. 14, 1945, lk. 19—20.

Üldiselt samadel tingimustel teostatakse ka kanamunade, loomade ja lindude riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise puhul hüvituskaupade vastumüüki. Erinevus on vastukaupade sortimendis ja ka määras. Näiteks müüakse kanamunade toojaile vastukaupu mitte poolteisekordses, vaid kolmekordses väärtuses riigile müüdud kanamunade hinnast.

Vastumüügiks jaotatavatel kaupadel on, nagu juba mainitud, kindel eriotstarbeline ülesanne. Sellepärast nende kaupade väljaandmise kohta on organiseeritud karm kontroll. Hüvituskaupu müüakse vastavatest varumiskontori või TK peakaupluste ladudest faktuurarve või väljamineku-saatekirjaga, millele on peale märgitud „vastumüügiks". Kaupade vastumüüki toojaile teostatakse kviitungi esitamisel riigile põllumajandustoodete müümise kohta. Kviitungi kehtivus on harilikult 15 päeva, arvates väljakirjutamise päevast. Kui selle aja kestel ei ole tarbijate kooperatiivis tootjate poolt nõutavaid kaupu (eraldatud sortimendi piires), teeb kaupluse juhataja kviitungile märkuse selle kehtivuse pikendamise kohta.

Olemasolevad kaubad tuleb aga kviitungi esitamisel kohe välja anda. Hüvituskaupade kättesaamise ja müümise kohta kirjutavad vastuvõtukviitungi pöördele alla nii toodete müüja — vastukaupade saamise kohta, kui ka isik, kes kaupa müüb, — vastukaupade eest raha saamise kohta.

Hüvituskaupade sissetuleku ja nende edasimüümise kohta varumiskaupade müüjatele koostatakse iga 5 päeva tagant aruanne:

Nikolski
(Tarbijate kooperatiivi nimetus)

Aruanne nr. 6

hüvituskaupade sissetuleku ja müügi kohta põllumajandussaaduste ja tooraine toojatele 20. *apr. kuni* 25. *apr.* 1946. *a.*

Jakovlev, Pavel Ivani p. — *lao juhataja*
(Aruandva isiku perekonna-, ees- ja isanimi) — (amet)

Kaupade nimetus	Laoseis 20. *aprillil* 1945			Sisse tulnud 20.—25. *apr.* 1945			Müüdud 20.—25. *apr.* 1945			Laoseis 26. *apr.* 1945		
	Kogus	Summa		Kogus	Summa		Kogus	Summa		Kogus	Summa	
		rbl.	kop.		rbl.	kop.		rbl.	kop.		rbl.	kop
1	2	3		4	5		6	7		8	9	10
Tallad	209	798	60	225	1163	80	4	26	40	430	1936	—
Pooltallad	1	3	85	200	522	50	6	15	40	195	510	95
Pinsolid	71	164	49	50	137	50	1	2	75	120	299	24
jne.					jne.							
K o k k u :	—	4753	45	—	3801	16	—	1350	48	—	7204	13

Aruandva isiku allkiri .....

Aruannet kontrollis ja 2 sissetuleku-dokumenti ja 11 väljamineku-dokumenti võttis vastu

Raamatupidaja (allkiri)

Kinnitan : Juhatuse esimees (allkiri)

Hüvituskaupade liikumist näidatakse aruandes kauba nimetuste ja liikide järgi. Aruanne kirjutatakse kopeerpaberi abil kahes eksemplaris, milledest üks antakse raamatupidamisse koos sissetulekut ja väljaminekut tõendavate dokumentidega (sissetuleku kohta — ärakirjad sissetuleku aruannetest või arvetest, väljamineku kohta — ärakirjad kviitungitest ühes vastava allkirjaga kauba saamise üle), kuna teine (ärakiri) jääb aruandja kätte.

Kui kaupade vastumüüki teostatakse kaupluste juhatajate poolt, siis vastumüügi-kaupade sissetuleku ja müügi aruanne tuleb nende poolt esitada eraldi jaemüügi rahalisest aruandest.

Loomulikult on tarbijate kooperatiivid detsentraliseeritud varumise korral õigustatud vastukaupu müüma vaid neile talupidajaile, kes oma saadusi on müünud tarbijate kooperatiivile.

Hüvituskaupade olemasolu kontrollimist teostatakse aruandvate isikute juures iga kuu. Tarbijate kooperatiivis kontrollib juhatuse esimees või tema asetäitja varumise alal, varumiskontoris — direktor. Kontrollimise tulemuste üle koostatakse akt.

VII peatükk.

VARUTUD SAADUSTE HOIDMINE, SORTEERIMINE JA TÖÖTLEMINE.

1. Kaupade hoidmine varumispunktides.

Varumiskäibe teostamisel on teiseks tähtsaks varumispunktide põhioperatsiooniks kaupade hoidmine.

Selle organiseerimisel tuleb rakendada järgmisi põhimõtteid:

1) hoiu ajal ei tohi kaup kaotada oma esialgseid omadusi,

2) hoidmist tuleb organiseerida iga üksiku kauba suhtes kõige otstarbekohasemalt,

3) hoidmine varumispunkti ladudes peab olema võimalikult lühiaegne.

Et laondamise töö ja aja kulu oleks minimaalne, tuleb hoiukoha valikul juba ette arvestada kõiki tegureid, mis on vajalikud õige ja otstarbekohase hoidmise korraldamiseks (näiteks millisel hulgal kaubad saabuvad, kui sageli toimub kaupade ärasaatmine, kaupade kogukus jne.).

Kauba omaduste säilitamiseks on vajalik:

1) luua vastavad hoidmise tingimused (hoiuruumide temperatuur, niiskus, valgustus jne.),

2) määrata igale kaubale hoiuruumis kindel koht,

3) määrata vastavaile kaupadele laos otstarbekohane naabrus,

4) kaupade ärasaatmisel kinni pidada nende lattu saabumise järjekorrast,

5) organiseerida täpne operatiiv-arvestus ja kontroll kaubavarude üle,

6) organiseerida materiaalne vastutus hoiul olevate kaupade eest.

Väikestes ja keskmistes varumispunktides pole alati võimalik korraldada eri hoiuruumi igale kaubaliigile. Sel juhul on vajalik ühes ruumis hoitavaile kaupadele tagada teatav neutraalsus. Sagedane sama liiki kaubavarude vahetus põhjustab vajadust teostada nende väljaandmises kindlat kronoloogilist järjekorda. Seega tuleb varem saabunud kaubad välja anda varemini, et üksikud kaubapartiid ei jääks kauaks lattu. Seda saab ja tuleb korraldada laopindala ratsionaalse kasutamisega ja kaupade sellise rühmitamisega, et vana kaubapartii ei jääks uue partii taha. Iga kaubapartii tuleb tähistada eri sildiga, kuhu on märgitud kauba saabumise päev.

Kaupade paigutamine toimub samadel põhimõtetel nagu kaubanduses (virnades, kuhjades jne.). Hoidmine peab olema organiseeritud nii, et oleks väl-

ditud kaupade kõrvaldamise võimalus. Seda peavad tagama ka personaalne materiaalne vastutus, õige arvestus ja kontroll. Kaupade hoidmisel on vastutavaiks isikuiks hoiuruumide juhatajad ja laohoidjad, kes peavad ka organiseerima vastava arvestuse.

Väga tähtis on varumispunktides vastuvõetud kaupade hoiuaja lühidus. Seda kõigepealt selleks, et kiirendada majanduslikku ringlemist ja vähendada varumisega seoses olevaid kulusid.

Varumises väljendub majanduslik ringlemine esijoones rahaliste vahendite kasutamises. Mida kiirem on ringlemine, seda vähem on vaja finantsvahendeid varumisplaani täitmiseks, ja ümberpöördult — mida aeglasem on ringlemine, seda rohkem vajatakse finantsvahendeid, raha. Samasugune seos on ka krediitide kasutamise ja majandusliku ringlemise vahel. Nimelt määratakse krediitide tagasimaksmise tähtajad kaupade plaanilise liiklemisaja alusel. Krediit peab panga kassasse tagasi maksetama sõltumatult sellest, kas majandusliku ringlemise tsükkel lõppes või mitte. Krediidi tähtajaks tagasimaksmise paratamatus on tähtis tegur, mis kiirendab kaubamassi ringlemist. Mitteõigeaegne krediidi tagasimaks on signaaliks, et majanduslik ringlemine on aeglustunud.

Varumises esineb kolm ringlemise põhifaasi:

1) v a s t u v õ t u f a a s on see, kus rahaliste vahendite eest ostetakse saadusi, s. t. kus raha muutub kaubaks,

2) l a o n d a m i s f a a s — vastuvõetud kaubad sorteeritakse, viimistletakse ja säilitatakse kuni nende ärasaatmiseni; seega selles faasis varutud saadused muutuvad müügivalmis kaubaks,

3) r e a l i s e e r i m i s f a a s — müügivalmis kaup saadetakse ostjaile, seega varutud kaup muutub jällegi rahaks.

Ringlemise üksikute faaside ja kogu majandusliku ringlemise uurimiseks on võimalik kasutada alljärgnevaid matemaatilisi valemeid:

$$l_1 + o = m + l_n \quad \text{(I)},$$

kus l_1 — laoseis vaadeldava perioodi algul,

l_n — laoseis vaadeldava perioodi lõpul,

o — kaupade kogunemine (varumine) vaadeldaval perioodil,

m — kaupade ärasaatmine (realiseerimine) vaadeldaval perioodil.

Sellest põhivalemist tuletuvad järgmised matemaatilised avaldised:

$$l_1 = m + l_n - o$$
$$o = m + l_n - l_1$$
$$m = l_1 + o - l_n$$
$$l_n = l_1 + o - m$$

Nende avaldiste alusel on võimalik arvestada ringlemise üksikuid faase mõjutavate tegurite — varumise, ärasaatmise ja laoseisu — suurust. Sel teel selgitatakse kõige kiiremini ebakorrapärasused, mis häirivad normaalset ringlemist.

Ringlemise korrapärasuseks omavad suurt tähtsust laoseisud, s. o. kaubavarud. Kaubavaru arvestatakse kas absoluutseis suurusis (kg, m, ts.) või väärtuses (rbl.). Kui kaubavaru suurust väljendatakse päevades, siis seda ajaperioodi, mis kulub antud laoseisuga kaubavaru realiseerimiseks, nimetatakse laovälteks.

Arvestustehniliselt väljendatakse laovälde järgmises valemis:

$$L_v = L : \frac{m}{P} = \frac{L \times P}{m} \text{ (II)},$$

kus L_v — laovälde (kaubavaru suurus väljendatult päevades),
L — antud laoseis,
P — vaadeldava perioodi pikkus päevades.

Arvestustehniliselt väljendatakse laovälde järgmises valemis:

$$L = \frac{L_v \times m}{P}$$

$$P = \frac{L_v \times m}{L}$$

$$m = \frac{L \times P}{L_v}$$

Majandusliku arvestuse kergendamiseks on võetud aluseks, et majandusaasta võrdub 360 päevaga, kvartal — 90 päevaga, kuu — 30 päevaga. Arvestuse realiteedi põhinõudeks on arvestuse aluseks võetud hinnaühikute ühtlus, s. o. saaduste väärtus varumisel, laondamisel ja realiseerimisel tuleb väljendada kas varumis- või väljalaskehindades.

Laovälte suuruse väljendamine on vajalik näitamiseks, milline osa põllumajanduslikust toodangust on vastaval hetkel varumisvõrgus ja millisel määral ta ajaliselt tagab rahvamajanduslike vajaduste rahuldamist realiseerimisel. On vajalik ka arvestada keskmist laoseisu vastaval perioodil ja keskmist laoväldet perioodi kestel. Vastavad valemid selleks on järgmised:

$$L_k = \frac{l_1 + l_2 + \ldots + l_n}{n} \text{ (III)},$$

$$L_{vk} = \frac{L_{v1} + L_{v2} \ldots + L_{vn}}{n} \text{ (IV)},$$

kus L_k — keskmine laoseis vaadeldaval perioodil,
L_{vk} — keskmine laovälde vaadeldaval perioodil,
n — vaadeldavate laoseisude (III) ja laoväldete (IV) arv perioodi kestel.

Keskmine laoseis tähendab seega keskmist kaubamäära, mis on ringluses. Harilikult leitakse keskmine laoseis sel teel, et võetakse iga kuu või kvartali lõpul alg-laoseisu ja lõpp-laoseisu summa ja jagatakse see kaheks. Kuid säärane arvestus annab keskmisest laoseisust väära pildi ja ta ei kajasta alati kaubamassi reaalset liikumist antud perioodil. Ta teeks seda vaid pidevalt ühtlase varumise ja realiseerimise puhul. Kuid tegelikult nii varumine kui ka realiseerimine muutub perioodi jooksul väga tugevasti. Seepärast saame kaubavarude liikumisest õigema pildi, kui vaatleme antud perioodil suuremat arvu laoseise. Tulemusena saame seega kogu kaubamassi liikumise suuna.

Hüviste kaubavaru kujul majanduslikus ringlemises viibimise aega nimetatakse käibekiiruseks.

Käibekiiruse väljendamiseks on kaks näitarvu: käibevälde ja käibesagedus. Käibevältega tähistame päevade arvu, mida vajame teatava hüvise realiseerimiseks, arvates tema varumispunkti saabumise päevast. Mõõtühikuks on seejuures päev. Ta on käibekiiruse pöördvõrdeline väljend, s. t. mida suurem on käibevälde, seda aeglasem on käibekiirus, ja ümberpöördult. Käibesageduseks nimetatakse majanduslike ringlemiste arvu vaadeldaval perioodil. Teda väljendatakse kordades. Ta on käibekiiruse võrdeline väljend, s. t. mida suurem on käibesagedus, seda suurem on ka käibekiirus.

Arvestustehnilised valemid käibevälte ja käibesageduse arvutamiseks on järgmised:

$$S = \frac{m}{L_k} \text{ (V) ehk } S = \frac{P}{c} \text{ (VI),}$$

kus S — käibesagedus vaadeldaval perioodil,
c — käibevälde vaadeldaval perioodil.

Neist valemeist tuletub järgmine põhivalem:

$$\frac{m}{L_k} = \frac{P}{c} \text{ (VII).}$$

Sellest põhivalemist saame järgmised avaldised:

$$P = \frac{c \times m}{L_k}$$

$$c = \frac{P \times L_k}{m}$$

$$m = \frac{P \times L_k}{c}$$

$$L_k = \frac{c \times m}{P}$$

Kõik eespool toodud valemid väljendavad kogu majanduslikku tegevust ja üksikuid funktsioone tervikuna, mispärast neid valemeid nimetataksegi sünteetilisteks valemiteks. Nad aitavad ruttu selgitada majanduslikku ringlemist ja avastavad häireid üksikuis ringlemisfaasides. Selleks, et selgitada täpsemalt majandusliku tegevuse edukust üksikutes ringlemisfaasides, kasutatakse sünteetiliste valemite kõrval analüütilisi valemeid ja arvestustehnilisi võtteid, mida käsitleme hiljem.

Eriti suur tähtsus kaupade laondamisel on kaupade kadudel. Varumistöö tingimustes esineb kaks kadude liiki:

1) loomulikud kaod ja
2) muud, nn. akteeritavad kaod.

Mõned kaubad on oma loomult sellised, et varumispunktis olemise ajal muutuvad nende füüsikalis-keemilised omadused, millest tingituna nad kaotavad oma esialgse kaalu ja mahu. Selliste nn. loomulikkude kadude alla kuuluvad a) hoidmise ja b) transpordi kaod, nagu näiteks kaod

kaupade kuivamise, tolmamise, murenemise läbi ja ka eksimuste läbi mõõtmisel ja kaalumisel.

NSVL Varumise Ministeeriumi poolt on iga üksiku kauba kohta määratud loomuliku kao normid; neisse kuuluvad kõik loendatud kaoliigid. Need normid on diferentseeritud vastavalt klimaatilistele tingimustele ja aasta-aegadele.

Kuigi loomulikud kaod on iseenesest paratamatud, saab nende suurust tööratsionaalse korraldamisega vähendada. Suurte kadude põhjusteks võivad olla hoidlate korratus, ebasanitaarsus, oskamatu ja hooletu kaupade käitlemine, vajaliku järelevalve puudumine jne. Nende puuduste kõrvaldamisega ja tööõige korraldamisega on võimalik kadusid miinimumini vähendada. Kadude vähendamise võimalusi pole praegugi täielikult ära kasutatud. On olemas orgaaniline seos loomuliku kao normimise ja laonduse korraldamise probleemide vahel.

Kadude normimise probleem on väga keeruline, sest seejuures tuleb arvestada ladude tüüpide mitmekesisust, ruumide seisundit ja seadeldist, hoiu eritingimusi, klimaatilisi ja atmosfäärilisi tegureid, taarat, pakkimisviisi, kauba mihust jne. Kõiki neid tegureid täpselt arvestada on raske, mispärast varumises kasutatakse nagu kaubanduseski kaonormide lihtsustatud määramist. Selleks võib kasutada järgmist valemit:

$$K = \frac{(m + L) \times c \times N}{P \times 100}, \text{ kus}$$

K — otsitav kadu,
m — kauba käive,
L — laoseis kadude arvestamise momendil,
N — lubatav kaonorm %-des,
c — hoiu keskmine aeg (käibevälde),
P — kaonormile määratud aeg.

Selle valemi alusel määratud normid on küll teataval määral relatiivsed, kuid nad suudavad iseloomustada normaalse töö puhul esinevat loomulikku kadu.

Valemi kasutamiseks tuleb kõigepealt määrata kauba keskmine hoiuaeg, mille saame jagades kuu keskmise laoseisu sama perioodi keskmise käibega.

Näide: Teatava kauba realiseerimine näiteks 1. I — 1. VII on 120 000 kg. 6 kuu laoseisude summa on 210 000 kg, seejuures laoseis 1. VII 20 000 kg. c leidmiseks tuleb kõigepealt arvutada keskmine laoseis $L_k = 210\,000 : 7 = 30\,000$ kg, kuu keskmine minem võrdub $120\,000 : 6 = 20\,000$, järelikult keskmine hoiuaeg $c = 30\,000 : 20\,000 = 1{,}5$ kuud.

Oletame, et kaubale on määratud järgmised kaonormid: kuus 0,40%, 3 kuuga 0,60%, 6 kuuga 0,80%. Arvestamisel võetakse lähem kõrgem norm, s. o. antud näite puhul 0,60% (3 kuu norm). Kasutades eeltoodud valemit saame:

$$K = \frac{(120\,000 + 20\,000) \times 1{,}5 \times 0{,}60}{3 \times 100} = 420 \text{ kg (lubatud kadu).}$$

Esitatud valemi kasutamine on lubatud ainult siis, kui kao suurus muutub päriproportsionaalselt hoiuajaga. Tegelikus elus aga ilmneb, et niiskelt saabunud kaupade kuivamine laos on intensiivsem hoidmise algperioodil, hiljem aga aeglustub. Seepärast sääraste hügroskoopiliste kaupade (teravili, vill,

lina, kanep jt.) puhul kaonormi määramisel eelmainitud proportsioonist kinni ei peeta. Valemit kasutatakse sel puhul järgmiste muudatustega: a) kaonorm N võetakse vastavalt keskmisele hoiuajale c ja kui c on vahepealne aeg, siis vastavalt lähemale kõrgemale hoiuajale; b) põhivalemis asendatakse hoiuaeg c selle ajaga, millele vastab määratud käesoleva kauba kaonorm, s. o. P-ga (pärast c määramist).

Kui kaubaks on teravili või mõni teine hügroskoopiline aine, siis on lubatud kadu (vastavalt toodud näitele) järgmine:

$$K = \frac{(120\,000 + 20\,000) \times 3 \times 0{,}6}{3 \times 100} = 840 \text{ kg (lubatud kadu).}$$

Ladudes aga, kus arvestatakse hoiuaega tonn/päevades (näiteks koopereerunud ladudes) ja kus on võimalik täpselt määrata vastava kauba või selle osa hoiuaega, arvutatakse kao suurust valemi järgi: $K = \frac{o \times N \times c}{P}$, kus o on hoiule antud kaupade hulk (muud tähed endise tähendusega).

Üksikute kaupade jaoks määratakse erinev kaonorm. Näiteks on kuuajalisel hoidmisel kaonormina ette nähtud kartulil 1,4%, porgandil 1,8%, sibulal 2,0%, peedil 1,2% jne. Kaonorm on ühe ja sama kauba suhtes erinev, sõltuvalt erinevaist hoiutingimustest (ladudest), näit. kartulil:

lahtisel	hoidmisel	on	kaonormiks	1,4%
kuhjades	„	„	„	1,3%
hoidlates	„	„	„	1,0%

Samuti on kaonorm erinev üksikuil hoidmiskuudel, näiteks porgandil:

oktoobris	1,8%
novembris	1,2%
detsembris	0,7%
jaanuaris	0,5%
veebruaris	0,3%
märtsis	0,8%
aprillis	1,0%
mais	1,8% jne.

Ülalmainitud loomuliku kaonormi sisse ei arvata praaki ja jäätmeid, mis saadakse kauba lattu panemisel, sorteerimisel jne. Sellised kaod tuleb maha kirjutada eri aktide alusel. Loomulik kadu suuremates hoidlates, kus kaup kauem seisab, tuleb maha kirjutada perioodiliselt (harilikult iga kuu) vastavate normide alusel keskmiselt laoseisult.

Akteeritavad kaod on seotud kaupade ebaõige hoidmise ja käitlemisega: rikkumine, lõhkumine, mustamine jne. Varumises moodustavad need kaod küllaltki suure summa ja nende põhjuseks on lohakas töökorraldus. Nende kadude vältimiseks tuleb varumistöölistes kasvatada hoidlikku suhtumist kaubasse kui sotsialistlikku omandisse, mis on usaldatud neile riigi poolt. Kaupade riknemise üle aktide koostamisest võtavad osa materiaalselt vastutavad isikud ja ühiskondlike organisatsioonide (ametiühingute jt.) esindajad.

Varumispunktide ja ladude juhatajad peavad laoraamatuid, kus varutud kaubad arvestatakse hulgaliselt. Ümbersõitvad kokkuostjad-kogujad, korjajad jne., kes on kohustatud kogutud saadusi kohe peale nende hankimist üle

andma varumispunkti ja kellel ei ole oma ladu, ei ole kohustatud pidama ka varutud saaduste hulgalist arvestust enda juures.

Varutud kaupade hulgaliseks arvestamiseks ladudes peetava laoraamatu vorm:

Operatsiooni teostamise aeg	Dokumendi nimetus	Dokumendi nr.	Sissetulek	Väljaminek	Laoseis (jääk)

Üksikutes spetsiaal-ladudes peetava laoraamatu vorm on erinev. Näiteks peetakse teraviljaladudes-aitades laoraamatuid, kuhu teravilja koguse kõrval märgitakse ka andmed tema kvaliteedi (niiskus, puhtus jne.) kohta.

Laoraamatu lehed peavad olema nummerdatud ja nööritud, lehtede arv peab olema märgitud raamatu viimasel lehel ja kinnitatud varumispunkti (kooperatiivkaubanduses TK) juhataja ja raamatupidaja allkirjadega ning pitseriga.

Arvestuse õigeks organiseerimiseks ladudes ja raamatupidamisosakondades on määratud kaupade hulgalise arvestuse nomenklatuur.

Vastavalt sellele nomenklatuurile avatakse laos ja raamatupidamisosakonnas igale kaubaliigile oma arve. Erandina arvestatakse utiilkaubad (mustmetall, sarved, kabjad-sõrad, kondid, suled, takud, vanad jalatsid jt.) summaliselt ühel koondarvel. Utiilkaupadest ainult kaltsud ja värvilised metallid arvestatakse summaliselt ja hulgaliselt eri arvetes.

Hulgalist arvestust peetakse kaalus (harilikult kg-des). Detsentraliseeritud varumise korras hangitud kaupade kohta peetakse eriarvestust. Samuti arvestatakse eraldi ka seemneks ostetud saadusi (seemekartul, seemerukis jne.).

Hulgalist arvestust tuleb mõnede kaupade kohta pidada kahe näitarvuga. Näiteks arvestatakse toornahku nahkade arvu ja kaaluga (kg-des), lamba- ja kitsenahku — nahkade arvu ja suurusega (dm^2), elusloomi — loomade arvu ja kaaluga, linde ja jahisaadusi — arvu ja kaaluga, jne.

Üldreeglina peab varutud saaduste hulgaline arvestus täpselt vastama laos hoitavate saaduste hulgale. Eraldi arvestatavat kaupa ei tohi laos segada teiste samaliigiliste kaupadega, samuti ei tohi seda segada ka teiste kaupadega. See on üks tähtsamaid eeltingimusi varutud saaduste õigeks hulgaliseks arvestamiseks.

Juhul, kui määratud nomenklatuuri alusel kaupade arvestamiseks avatud arvel arvestatakse mitut sorti kaupa, on vajalik organiseerida nende kaupade mihuseline vastuvõtt ja hindamine ostmisel ning hiljem nende sorteerimine sortide järgi enne äraandmist.

Mõnede varutud kaupade (nn. tükikaubad, nagu toornahad, loomad jne.) täpsemaks arvestamiseks märgitakse nad kõik üksikult. Märkimise all mõeldakse erilise sildi kinnitamist igale üksikule kaubale. Nii vastavalt NSVL Varumise Ministeeriumi käskkirjadele on varumisorganisatsioonid kohustatud märkima kõik hangitud metsloomade (pantri, pesukaru, orava, tuhkru, rebase

jt.) karusnahad. Märgil (sildil) näidatakse organisatsioon, kes karusnaha vastu võttis, vastuvõtukviitungi nr. (mis on ka sildi numbriks) ja vastuvõetud naha kvaliteet. Samal viisil peavad olema märgitud ka kõik toornahad.

Laoraamatus märgitakse iga üksik karusnahk ja iga üksik toornahk nii sissetulekus kui ka väljaminekus eri reale. Samal viisil peetakse vastavaid arveid ka raamatupidamises.

Säärane märkimise ja sissekandmise süsteem võimaldab võrrelda iga üksiku karus- ja toornaha vastuvõtu ja väljaandmise korrapärasust laos ja selgitada hälbimusi, kui neid esineb.

Laoraamatu sissekanded teeb aineliselt vastutav isik isiklikult: sissetuleku osas iga päev vastuvõtukviitungite või sissetuleku-aruannete kontsude järgi, väljamineku osas aga rajooni varumiskontori vastuvõtuaktide, saatedokumentide (kui tooted on saadetud raudteel või laevadega) ja kuluaruannete alusel (kui tooted on antud oma süsteemi ettevõtteile). Raamat ise peab olema peetud kõigi raamatupidamisreeglite silmaspidamisega.

Kuu lõpul arvestab aineliselt vastutav isik välja laoseisu, märgib selle laoraamatusse ja kannab selle järgmise kuu esimeseks päevaks iga üksiku arve järgi raamatusse. Neid sissekandeid tuleb võrrelda raamatupidamise sissekannetega. Seesugune igakuine kontroll on kohustuslik. Võrdlemise kohta tehakse eriline märkus laoraamatusse ja kinnitatakse kooperatiivkaubanduse süsteemis TK esimehe või selle asetäitja poolt allkirjadega. Sellele kirjutavad alla ka raamatupidaja ja varuja.

Varumispunkti juhataja on vastutav varutud kaupade hoiu dokumentaalse vormistamise ja esialgse arvestamise eest.

2. Varutud saaduste sorteerimine ja eeltöötlemine.

Terve rida varutud kaupu kuulub sorteerimisele ja nn. eeltöötlemisele selleks, et tõsta nende kvaliteeti ja teha võimalikuks nende säilitamine, transportimine ja realiseerimine.

S o r t e e r i m i s e all mõeldakse seesugust tegevust, kus varumispunkti toodud kaubad rühmitatakse seatud tingimustele vastavalt rühmadesse, millistes neid realiseeritakse või antakse töötlemisele. Seega sorteerimisprotsessis kaupu ei töödelda, vaid neid kontrollitakse kvaliteediliselt ja liigitatakse sellele vastavalt. Sorteerimisega rööbiti võib esineda ka e e l t ö ö t l e m i n e, näiteks prahi kõrvaldamine, teravilja kuivatamine jne., samuti ka kaupade vastav pakkimine. Säärase eeltöötlemise peaülesandeks on anda kaubale selline seisund, et ta säiliks võimalikult kauemini. Sorteerimisel ja eeltöötlemisel ei muutu varutud saaduste esialgne kuju.

Sorteerimise ja eeltöötlemise tulemusena kõrvaldatakse praht, üleliigne niiskus, roiskunud saadused, mille tõttu varutud toodangu hulk väheneb. Teisest küljest kaupade rühmitamisel üksikutesse sortidesse saadakse uus kauba sortiment.

Kui sorteerimise ja eeltöötlemise tulemusena kaupade sort muutub vaid sama nimetuse ja sama hulgalise arvestuse nomenklatuuri piirides, siis peale sorteerimist ei tehta mingisugust kaupade ümberpaigutust ühest sordist

teise. Kui aga sorteerimisel saadakse kaup, mis hulgalise arvestuse nomenklatuuri järgi kuulub teise nimetuse alla, siis tehakse sorteerimisakti alusel vastav ülekanne ühelt arvelt teisele.

Kuid vaatamata sorteerimise ja eeltöötlemise tagajärjel muutunud kaupade sortidele ei teostata mingisugust uut kaupade hindamist.

Sorteeritud kaubad hinnatakse nende esialgse varumishinna summas (enne sorteerimist), mida vähendatakse praagi väärtuse summa ulatuses, kui viimane esineb, s. t. sorteerimisel ja eeltöötlemisel saadud praak, mis on vormistatud juhatuse poolt määratud aktidega, kantakse sisseostuhinnast maha.

Kõik sorteerimisega seoses olevad kulud (äratarvitatud materjalide väärtus, ajutiselt palgatud sorteerimistööliste töötasud jne.) kuuluvad varumisega seoses olevate kulude hulka ja need arvestatakse varumise käibekuludesse.

Kogu see varumispunktide erioperatsioon (sorteerimine ja eeltöötlemine) vormistatakse ja arvestatakse eri dokumentides. Harilikult kasutatakse selleks eri akti, kuhu märgitakse kõik vastavad andmed, nagu sorteerimisele antud saaduste nimetus, kogus, saadud kaupade ja jäätmete nimetus jne.

Näitena esitame NSVL Kaubandusministeeriumi süsteemi kuuluva Aed-Juurvilja Varumise PV aparatuuris kasutatava sorteerimisakti vormi:

Esikülg

Aed-Juurvilja Varumise Peavalitsus
Moskva oblasti Jegorjevski rajooni varumispunkt

Akt nr. 49

aed-juurvilja sorteerimise ja eeltöötlemise kohta

„22." *mail* 1945. a.

Aed-juurvilja saadud: *mitmelt kolhoosilt*

Vastuvõtuakti

kaubasaatekirja nr. 1, 9, 28, 43. 15. *okt.* 1944 *järgi*

Sorteerimine teostati järgmise koosseisuga brigaadi poolt: brigadiir sm. *P. N. Surov* ja sorteerijad sm-d *Sahharov* ja *Rogaškov.*

Sorteerimisel saadud: *absoluutseid jätteid 340 kg, ostuhinnaga 34 rbl. Jätted välja veetud prügimäele kauba väljamineku saatekirja 22. maist* 1945. *a. nr.* 1215 *järgi.*

Tagakülg

Sorteeritud põllukultuuri nimetus: *kartul.*

Sorteerimisel saadud	Sort	Kohtade arv	Kaal		Maksumus	
			bruto	neto	tonni hind rbl.	Summa rbl.
18 920 *kg*	I	*Ühes kuhjas*	—	18 920 *kg*	85.40	1615.77

Komisjoni liikmed .....
(allkirjad)

Selle akti alusel toimub laost sorteerimisele antud kaupade mahakirjutamine ja samaaegselt sorteeritud produktide ja hinnaliste jäätmete sissekandmine.

Akti tagakülg (sorteeritud kultuuri nimetusega) täidetakse komisjoni poolt sorteeritud aed-juurvilja tegeliku kaalu alusel. Sorteerimisakt koostatakse kahes eksemplaris, milledest üks läheb raamatupidamisse ja teine jääb vastuvõtupunkti.

Teistes varumisorganisatsioonides on kasutamisel erineva vormiga sorteerimisaktid. Näiteks TKKL süsteemis kasutatava sorteerimisakti vorm on järgmine:

..... (Ettevõtte nimetus)

Akt

valmissaaduste, toorainete, materjalide .....

.....

sorteerimise kohta, mis saadud arvega nr. ..... (kuupäev) 194.... a.

Kogus ..... Hind ..... Summa .....

Sorteerimist alustatud ..... Jäätmed: ..... { Kogus ..... Summa .....

Saadud sorteeritud kaupa { Kogus ..... Summa .....

Kuup.	Dokumendi nr.	Sorteerimiselt saadud kaupu (valmistooteid), tooraineid, materjale	Kaal või hulk	Määratud hind	Summa	Tegeliku ostuhinna järgi	
						hind	summa
1	2	3	4	5	6	7	8
		Kokku					

Protsendiline suhe tegeliku hinna ja määratud hinna summade vahel

Ettevõtte juhataja ..... (allkiri) Raamatupidaja ..... (allkiri)

Varumisorganisatsiooni juhataja ..... (allkiri)

Sorteerimine lõpetatud ..... (allkiri)

Kuna mõlemal esitatud sorteerimisaktil puuduvad andmed sorteerimiskulude arvestamiseks, siis on kõige otstarbekohasem kasutada prof. Lozinski poolt soovitatud sorteerimisakti vormi [39] (lk. 113).

39 A. J. Lozinski, Kaubandusliku arvestuse kursus, Gosplanizdat. Moskva, 1940, lk. 214.

.....
(Kuupäev)

Akt nr. .....
eeltöötlemise ja sorteerimise kohta

ajavahemikus ..... kuni ..... 194.... a.

	Deebet	Krediit	Summa
Töötlemisele võetud			
Kes akti koostanud			

Kulud									On saadud sorteerimisest ja töötlemisest					
Milliste dokumentide järgi		Nimetus	Saadused ja materjalid			Summa	Kulude summa		Nimetus	Sort	Hulk või kaal	Hind	Summa	Summa
Dok. nr.	Dok. kuupäev		Sort	Kaal või hulk	Hind		rbl.	kop.						rbl.	kop.
Kokku									Kokku						

Aktis nimetatud sorteeritud saadused ja jäätmed vastu võtnud .....
(kuupäev)

(Allkirjad)

See akt on ühtlasi ka kalkulatsioonileheks, kust kajastuvad ühelt poolt sorteeritud saaduste varumisväärtus ja teiselt poolt nende sorteerimisega seotud kulud.

Kuigi sorteerimise ja eeltöötlemise kulud arvestatakse varumise käibekulude arves, on otstarbekohane summeerida neid väljaspool süsteemi ka kaupade sorteerimise aktis, selleks et määrata varutud kaupade omahinda. Seejuures tuleb sorteerimis- ja töötlemiskulud näidata aktis eraldi. Sorteerimisest saadud jäätmed (muld, roiskunud aedvili jne.), mida ei saa realiseerida, kaalutakse riikliku inspektsiooni juuresolekul ja vormistatakse eri aktis.

Pikema säilitamisajaga kaupu (juurvili, puuvili) vaadatakse üle ja sorteeritakse perioodiliselt. Iga sellise sorteerimise kohta koostatakse vastav akt. Saadud kaupade ja jäätmete hulk ja väärtus peavad aktis võrduma töötlemisse antute omadega. Neid tuleb hinnata vastavuse järgi uuele mihusele ja sortimendile. Säärased aktid on dokumentaalseks tõendiks varumispunktile või vastuvõtjale ja lisatakse aruandele.

3. Varutud saaduste töötlemine.

Erioperatsioonidest on väga suur tähtsus varutud kaupade t ö ö t l e m i s e l. Töötlemine erineb sorteerimisest ja eeltöötlemisest sellega, et töötlemisprotsessis muutub varutud saaduste esialgne kuju, sorteerimis- ja eeltöötlemisprotsessis aga jääb see muutumata.

Varumispunkti tähtsamate töötlemisoperatsioonide hulka kuuluvad juurvilja, puuvilja, marjade ja metsasaaduste ümbertöötamine või konserveerimine (kapsaste, kurkide, tomatite, arbuuside soolamine ja hapendamine, marjadest ja puuviljast keediste ja mahlade valmistamine, seente keetmine ja soolamine, või, juustu jt. piimasaaduste valmistamine, teravilja jahvatamine, loomade ja lindude tapmine jne.).

Töötlemist on vaja eriti ette võtta ruttu riknevate kaupade (piim, liha, marjad, värske ja külmutatud kala) puhul, mida ei saa kiiresti realiseerida. Sellist töötlemist võib sooritada majanduslikul teel kas omas ettevõttes või lepingu alusel teiste organisatsioonide (kohalikud artellid, tööstuskombinaadid jne.) ettevõtetes. Viimast töötlemismoodust kasutavad peamiselt väiksemad varumisorganisatsioonid, kellel puudub võimalus organiseerida ise vastavaid töötlemispunkte. Suuremate varumispunktide juures on aga organiseeritud töötlemispunktid, kus toimubki kaupade töötlemine. Tihtipeale on seejuures laojuhataja ise vastutavaks isikuks tema laos asuvate kaupade töötlemise eest. Säärasel korral ei koostata ka erilist dokumenti kaupade töötlemiseks andmise ja töötlemiselt tagasisaamise kohta.

Kui aga kaubad antakse laost töötlemiseks teisele materiaalselt vastutavale isikule või saadetakse hoopis teisele ettevõttele, siis kaupade üleandmine vormistatakse vastava väljamineku-saatekirja väljakirjutamisega, mis on ka aluseks arvestustehniliste lausendite tegemiseks raamatuis. Töötlemiseks saadetud kaubad kantakse laoraamatust maha varumishinnaga.

Töötlemise organiseerimisel on kõigepealt vajalik kindlaks määrata normid toodangu väljatuleku koguse ja mihuse kohta. Tuleb meeles pidada, et töötlemisettevõtete raamatupidamise aluseks on t o o t e o m a h i n d. Kõik töötlemiskulud arvestatakse toodangu omahinna hulka.

Töötlemisarvestuse peamine ülesanne on välja selgitada töödeldava toodangu tegelik omahind. See omahind koosneb:

a) töötlemiseks antud saaduste ja tooraine hinnast,
b) töötlemisel kulutatud abimaterjalide väärtusest,
c) kütte- ja elektrienergia kulust,
d) töötasudest ühes mitmesuguste palgalisandite ja maksudega,
e) transpordikulude sellest osast, mis langeb töötlemisele antud toorainele,
f) kõikidest muudest töötlemisega seoses olevatest kuludest.

Omahinna selgitamiseks ja töötlemisprotsessist ülevaate saamiseks on vajalik koostada t ö ö t l e m i s a r u a n n e, kus leiaksid lahenduse järgmised küsimused:

1) tegelikud töötlemiskulud ja aruandeline kalkulatsioon,
2) saaduste omahinna alandamise ja plaani täitmise pidev kontroll,
3) töötlemistöö arvestamine,
4) plaanis ettenähtud töödeldava valmistoodangu hulga ja kvaliteedi kontroll,
5) töötlemisettevõtete tegevuse tulemuse selgitamine,
6) materiaalsete väärtuste säilitamise kontroll (sotsialistliku omandi kaitse).

Töötlemisaruandes märgitakse:

1) töötlemiseks antud tooraine nimetus,
2) selle hulk ja sort,
3) üksuse hind ning summa,
4) töötasude arvestus,
5) töötlemise algus ja lõpp.

Peale selle märgitakse aruandes omahinna arvestamiseks:

1) kulude liigid ja summad,
2) valmissaaduste nimetus,
3) nende sort ja hulk,
4) määratud hind ja summa,
5) tegelik omahind üksuse kohta ja summa,
6) jäätmete hulk ning %-line vahekord määratud ja tegeliku omahinna vahel.

Tüübiline töötlemisaruande vorm.

(Ettevõtte nimetus) Esikülg

T ö ö t l e m i s a r u a n n e nr. .....

..... töötlemise kohta
(Saaduste, toorainete nimetus)

Töötlemise algus ..... 194.... a. Lõpp ..... 194..... a.

Kuupäev	Antud toorainet töötlemiseks					Töötasu arvestus				
	Saatekirja nr.	Tooraine, materjalide ja sordi nimetus	Kogus	Ühiku hind	Summa	Meistri ja tööliste perekonnanimi (või palgalehe number)	Töö nimetus	Tegelik töötoodlikkus (töödeldud toodangu hulk)	Tasunorm	Summa
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

Toodangu väljatulek ja omahinna kalkulatsioon.

	Kulud		Toodangu väljatulek					Tegelik omahind		Märkused
	Kulude nimetus	Summa	Nimetus	Sort	Hulk	Määratud hind	Summa	Hind	Summa	
1.	Tooraine ja materjalid									
2.	Töötasu ühes juurdearvestusega									
3.	Küte									
4.	Muud kulud: a) ..... b) ..... c) ..... d)									
	Kokku		Kokku							

Organisatsiooni juhataja .....

Ettevõtte juhataja ..... Raamatupidaja .....

Aruande esiküljele kirjutatakse töötlemiseks tarvitatud toormaterjal ja töötlemist toimetavate tööliste töötasuarvestus. Pöördele kirjutatakse kõik töötlemisega seoses olevad kulud ja koostatakse toodangu omahinna-kalkulatsioon töötlemisel saadud produktide kohta.

Töötlemisaruandega koos esitatakse harilikult ka andmed omahinna plaani täitmise (tegeliku ja määratud omahinna summade suhe), jäätmete hulga (%-des) ja kahanemise või põlemise % kohta.

Töötlemist toimetav isik täidab koha peal aruandes ainult koguse ja kaalu näitarvud, s. t. märgib töötlemisel tarvitatud tooraine hulga ja saadud toodangu. Teised aruande rekvisiidid täidetakse raamatupidamisosakonnas. Selleks kontrollitakse kõigepealt aruanne, lisatakse vastavad dokumendid, märgitakse töötlemiskulude summa ja määratakse väljatöötatud toodangu tegelik omahind. Seega töötlemisaruanne on dokument, mille põhjal otsustatakse töötlemispunkti tegevuse edukuse üle.

Töötlemisaruandeid läbi töötades peab raamatupidamine võrdlema toodangu väljatulekut määratud normidega. Kõik hälbimused määratud normidest tuleb teatada varumiskontori direktorile (või TK juhatuse esimehele), kes otsustab, kelle süü läbi tekkisid kahjud ja kes peab need kandma.

Töötlemisprotsessis on omahinna alandamine üks töötlemisettevõtte peamisi ülesandeid, kusjuures omahinna alandamine ei või sündida saaduste kva-

liteedi arvel. Omahinna suuruse määrab töötlemiskulude suurus, mida omahinna kalkulatsioonis tuleb üksikute töötlemiskulude liikide kaupa eraldada.

Sisuliselt liigitatakse töötlemiskulud 1) põhikuludeks ja 2) lisakuludeks.

P õ h i k u l u d on sellised töötlemiskulud, mis on vahetult seotud saaduste valmistamise tehnoloogilise protsessiga ning mis määravad saaduste iseloomu ja tehnoloogilised omadused. Siia kuuluvad:

a) töötlemistööliste töötasud ühes juurdearvestustega,
b) toorained, põhi- ja abimaterjalid ning poolfabrikaadid,
c) tehnoloogiline küte,
d) kulud jõuenergiale (elekter, aur, gaas jne.),
e) masinate, töötlemisseadeldiste ja instrumentide amortisatsioon.

L i s a k u l u d e hulka kuuluvad kulud, mis on seoses töötlemisprotsessi organiseerimise ja juhtimisega. Lisakulud ei ole seega otseses seoses töödeldava saadusega. Siia kuuluvad:

1) töötasud administratiiv-juhtivale ja insener-tehnilisele personalile,
2) töötlemis- ja kontoriruumide, kontorisisseseade ja inventari amortisatsioon,
3) kulud töötlemisruumide kütteks ja valgustuseks,
4) ruumide üür,
5) ruumide, seadeldiste, masinate ja inventari jooksva remondi kulud,
6) mitmesugused ettevõtte majanduskulud,
7) muud üldised töötlemis- ja osakondade kulud.

Olenevalt sellest, kuidas kulud arvestatakse saaduste omahinna juurde, jagatakse kõik kulud raamatupidamis-tehniliselt otsesteks ja kaudseteks. O t s e s t e k u l u d e hulka loetakse kulud, mida võib otseselt arvestada ühe või teise saaduse omahinna juurde, kuna nad on otseselt seotud teatud saaduse töötlemisega (näit. toormaterjal). Igas ettevõttes, mis toodab rohkem kui ühte liiki saadusi, on otseste kulude kõrval ka selliseid väljaminekuid, mida otseselt ei saa arvata teatud saaduste omahinna juurde. Sääraseid kulusid nimetatakse k a u d s e t e k s k u l u d e k s. Viimaseid jagatakse üksikuile toodanguliikidele kas:

a) proportsionaalselt iga saadud kauba väärtusega väljalaskehindades,
b) proportsionaalselt töötlemistööliste töötasuga,
c) proportsionaalselt kulutatud tooraine hinnaga või hulgaga,
d) proportsionaalselt otseste kulude summaga,
e) proportsionaalselt kõrgemate organite poolt määratud koefitsientidega.

Pärast töötlemise kaudsete kulude jaotamist ükskõik millise ülaltoodud arvestusvõtte abil määratakse saadud toodete omahind.

Tootele tegeliku omahinna määramist illustreerib järgmine näide.

Oletame, et kõik töötlemiskulud (toorained, abimaterjalid, töötasud jne.) on kokku rbl. 1351,50; töötlemisel saadi kaks sorti kaupa:

I sorti 100 kg, määratud väljalaskehind rbl. 10.— kg, kokku rbl. 1000.—
II sorti 50 kg, määratud väljalaskehind rbl. 8,75 kg, kokku rbl. 437,50

Kokku rbl. 1437,50

Nüüd arvutame, kui suure % moodustab tegelik omahind (rbl. 1351,50) töötlemisel saadud toodangu koguväärtusest väljalaskehinnas (rbl. 1437,50).

See on $\frac{1351{,}50 \times 100}{1437{,}50} = 94\%$.

Saadud suhtarvu põhjal leiame töötlemisel saadud kogutoodangu tegeliku omahinna (antud juhul sortide järgi) ja saadud toodete ühiku omahinna järgmiselt:

$$\text{I sort} = \frac{1000 \times 94}{100} = 940 \text{ rbl.}; \; 940 : 100 = 9{,}40 \text{ rbl. kg.}$$

$$\text{II sort} = \frac{437{,}50 \times 94}{100} = 411{,}50 \text{ rbl.}; \; 411{,}50 : 50 = 8{,}23 \text{ rbl. kg.}$$

Neil juhtudel, kui töötlemisel saadakse ainult ühte liiki ja sorti kaupa, moodustavad kõik kulud kokku selle kauba tegeliku omahinna ja üksuse omahind leitakse kulude summa jagamisega valmistoodangu hulgaga.

Töötlemisel saadud jäätmed, kui nad on kasutamiskõlblikud mingisuguseks otstarbeks, hinnatakse nende tegeliku hinnaga; kui nad on aga täiesti kasutamiskõlbmatud, siis arvestatakse nad lihtsalt kuluna ja nende hind läheb juba saadud toodete hinna sisse (selle väärtuse kui kao võrra on saadud tooted kallimad).

Leitud omahind on aluseks, millega arvestatakse töötlemispunktide kaupu.

Iga töödeldava saaduse jaoks võetakse analüütilisel arvestusel eri arve. Nendele tehakse iga kuu kokkuvõtted. Need arved lõpetatakse, kui töötlemine on lõpule viidud; pooleli töötlemisega arvetel tuuakse välja saldo, mis kinnitatakse aruandekuu viimasel päeval koostatava aktiga.

Lõpetamata töötlemiste kohta võõrastes ettevõtetes tuleb nõuda vastav tõend sellelt organisatsioonilt, kelle ettevõttes toimub töötlemine.

4. Arvestustehnilisi erinevusi tähtsamate töötlemispunktide tegevuses.

Varumisorganisatsioonide süsteemi kuuluvate tähtsamate töötlemispunktide hulka kuuluvad:

1) loomade ja lindude nuumapunktid,
2) loomade ja lindude tapamajad (tapaplatsid),
3) veskid teravilja jahvatamiseks,
4) mitmesugused aed- ja juurviljade töötlemispunktid.

Loomade ja lindude nuumapunktide tegevuses on põhilisteks küsimusteks:

1) nuumal ja karjatamisel olevate loomade arvestamine ja
2) nuuma- ja karjatamiskulude arvestamine ja saadud toodangu omahinna selgitamine.

Vastavalt nendele küsimustele korraldatakse nuumal ja karjatamisel olevate loomade analüütiline ja sünteetiline arvestamine.

Loomade nuumale andmine või looduslikele karjamaadele laskmine vormistatakse järgmise (tüüp-) aktiga:

Organisatsioon
Ettevõte

Kuupäev ..... 19..... a.

Loomade nuumamisele-karjatamisele andmise akt nr. .....

1. Komisjon koosseisus .....
koostas akti selle kohta, et tänasel päeval on antud nuumamisele / karjatamisele .....
looma allpool antud nimestiku järgi.

2. Loomade kaalumist on toimetatud peale ööpäevast puhkust ja peale ..... tundi söömata-joomata pidamist.

Looma nimetus	Looma inventari-nr.	Ostmisel					Nuumale-karjatamisele andmisel		
		Dokument			Kuidas söödetud	Kaal kg-des	Kuidas söödetud	Kaal kg-des	Kokku
		Nimetus	Kuupäev	Nr.					

Kokku antud $\frac{\text{nuumale}}{\text{karjatamisele}}$ loomi ..... pead üld-eluskaalus .....

Üleandja: ..... Vastuvõtja: .....

Komisjoni liikmete allkirjad .....

Aktis tuleb tingimata näidata iga looma kaal.

Akti koostamisega üheaegselt kirjutatakse loomad sisse nuumapunkti kontrollraamatusse, kuhu märgitakse kõik vastuvõtuakti andmed. Kontrollraamatu järjekorra-nr. põletatakse looma sarvele või kinnitatakse plekist number looma kõrva külge. Kontrollraamatu lehekülje vorm on järgmine:

Loomade rühm .....

Järjekorra-nr.	Looma nr.	Akti nr.	Kuidas söödetud	Kaal nuumale andmisel	Nuumale paneku kuupäev	Nuumalt võtmise kuupäev	Kaal peale nuumamist	Nuumamise kestus	Kaaluline juurdekasv	Looma lõppemine	Märkusi

Peale nuumamise lõppu iga loom kaalutakse ja kontrollraamatusse märgitakse: aeg, millal nuumamine lõppes, nuumamise kestus, looma kaal peale nuumamist, kaaluline juurdekasv.

Nuumatud loomade äraandmine toimub samuti aktiga nagu vastuvõttki. Kui nuumamine ei õnnestunud (haigestumise tõttu või mõnel muul põhjusel) või kui loom lõpeb, siis koostatakse selle kohta eri akt ja fikseeritakse põhjused. Need põhjused tuleb aktis selgesti formuleerida, samuti märkida looma väärtus, et saaks tekkinud kahjusid süüdlaselt sisse nõuda. Akti põhjal tehakse vastav sissekanne kontrollraamatusse.

Söödakulu arvestamine toimub selleks määratud normide alusel loomarühmade järgi (veised, sead, linnud, küülikud, lambad jne.). Rahalised väljaminekud rühmitatakse kululiikide järgi.

Loomade arvestuseks nuumamisele võtmise ja äraandmise kohta peetakse iga loomarühma kohta veel arvestuskaarti, mille tüübiline vorm on järgmine:

Nimetus: ..... Kaart nr. .....

(loomade liik) Jääk plaani järgi .....

Dok. nr.	Kellelt võetud, kellele antud	Sissetulek		Väljaminek		Järele jäänud		Märkusi
		Hulk	Kaal	Hulk	Kaal	Hulk	Kaal	

Nuumamise tulemus nähtub loomade kaalu juurdekasvus nuumaperioodi kestel. Selle selgitamiseks kaalutakse loomi iga kuu (harilikult järgmise kuu 1. kuupäeval) ja nuumamise lõpetamisel. Igakuise kaalumise ja nuumamise lõpetamisel asetleidva kaalumise tulemused vormistatakse vastavas aktis:

Organisatsioon
Ettevõte

Kuupäev ..... 194.... a.

Akt nr. .....

loomade kaalumise kohta

1. Komisjon koosseisus: .....

.....

.....

2. Kaalutud loomad peale ..... tundi söömata-joomata hoidmist.

Loomade nimetus	Loomade inventari-nr.	Eelmise kaalumise kuupäev	Kaal (kg-des)		Muutused kaalus		Mitme päeva eest
			eelmisel kaalumisel	praegune kaal	juurde-kasv	vähene-mine	

Komisjoni liikmete allkirjad: .....

.....

Nuumapunkt esitab kindlail tähtaegadel aruande loomade liikumise kohta arvestuskaartide järgi, mille vorm võib olla järgmine:

Aruanne nr. .....

Aja eest .....-st kuni ..... 194..... a.

Jrk.-nr.	Loomade nimetused	Loomad perioodi algul		Sissetulek		Väljaminek		Loomad perioodi lõpul		Märkusi
		Hulk	Kaal	Hulk	Kaal	Hulk	Kaal	Hulk	Kaal	
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

Nuumapunkti aruanded kuuluvad analüütilisele arvestamisele. Peale kontrollimist need aruanded rühmitatakse ja hoitakse kaustas igas nuumapunktis.

Karjatamise ja nuuma omahinna plaani täitmise kontrolliks tuleb iga kuu võrreldes toote ühiku (1 eluskaalu-kg) tegelikke kulusid plaanilises kalkulatsioonis ettenähtud kulude summaga.

T a p a m a j a d. Suuremad ja moodsamalt sisustatud tapamajad asuvad tavaliselt linnades. Kuid kaubandus- ja varumisorganisatsioonid, mis asuvad linnast kaugel, organiseerivad tapamaju ka maal. Otseselt lasub selline ülesanne tarbijate kooperatiividel, kuid seda teevad ka teised organisatsioonid. Harilikult on need tapamajad küllaltki primitiivsed ja kujutavad endast tihtipeale ainult taraga piiratud platsi ja seepärast neid nimetatakse ka t a p a p l a t s i d e k s. Tapamajad ja tapaplatsid organiseeritakse vastavalt selleks antud määrustele. Loomade tapmise dokumentaalseks vormistamiseks tuleb pidada kas vastavat žurnaali või koostada akt, kuhu kantakse andmed tapetud loomade ja saadud toodangu kohta.

Looma tapmine võib toimuda ainult loa alusel. Need load esitatakse tapmise eest raha maksmisel ja neid peab kviitungi ärakirja juures alal hoitama pool aastat. Tapaplatside kasutamise eest maksetava tasu suurus on ette nähtud vastavas määruses.

Tapmine tapaplatsidel vormistatakse tapaaktiga, kus iga tapetud looma kohta tehakse sissekanne, näidates tema numbri, omahinna ja tapmiskulud. Aktis loetletakse saadud produktid: liha, rasv, nahk jne. ning märgitakse nende hulk ja väärtus. Tapmisel täidetakse vaid lahtrid hulga kohta, muud andmed lisandatakse hiljem. Aktile kirjutavad alla tapaplatsi juhataja, varumisorganisatsiooni esindaja ja veterinaararst.

Kõik tapmisest saadud tooted (liha, sooled jm.) antakse viivitamata karilooma omanikule tagasi, kuna tapmistoodete tapaplatsile hoiulejätmine on keelatud.

Liha jm. saadused veetakse jaevõrku laiali harilikult kaubandusorganisatsiooni korralduse alusel. Seejuures kirjutatakse iga kaupluse jaoks eri saatekiri mitmes (3—5) eksemplaris, millest 2 antakse vedajale allkirja vastu kontsul. Saatekirjas on märgitud vaid hulk ilma hinnata. Kui liha kaal osutub

puudulikuks, siis koostatakse saatekirja tagaküljele akt. Kaupluse sissetulekusse märgitakse liha tõeliselt saabunud hulgas ja määratud hindades.

Saatekirjad tapmiseks antud loomade kohta ühes kaupluse juhataja vastuvõtu-allkirjadega süstematiseeritakse iga päev iga tapmisele saadetud partii järgi. Kaubaaruandeid nendega kõrvutades saab kontrollida, kas tapmisele saadetud loomade liha on kõik kauplustesse saabunud või leidub puudujääke.

Rööbiti loomade tapmisega tapaplatsidel toimub tapatoodete, eriti kõrvaltoodangu (soolte, nahkade, sarvede, sõrgade, harjaste) ostmine ja hüvituskaupade müük kauba andjaile.

Varumiskaupade vastuvõtmist, arveldamist kaubamüüjatega ja hüvituskaupade vastumüüki vormistatakse eespool kirjeldatud korra järgi (vt. VI ptk.).

Määratud tähtaegadel, kuid mitte harvemini kui kord viie päeva kestel, esitab tapaplatsi juhataja tarbijate kooperatiivi raamatupidamisele aruanded rahasummade sissetuleku ja väljamineku kohta, varutud kaupade vastuvõtmise ja edasiandmise kohta ja hüvituskaupade müügi kohta. Neil juhtumeil, kui tapaplatsil varumiskaupade vastuvõtmist ja hüvituskaupade müüki toimetab erivastuvõtja (laohoidja), siis viimane esitab ka aruanded. Tapaplatsi juhataja esitab sel puhul ainult eri aruande loomade tapmisest saadud sissetulekute kohta.

J a h v a t a m i n e. Terad saadetakse veskisse saatekirjaga, harilikult kolmes eksemplaris, milledest 2 lähevad kaasa vedajaga, kolmas jääb varumispunkti või laojuhatajale. Üks saatekirja eksemplar jääb veskisse, kuna teise toob vedaja terade veskisse vastuvõtmise kohta allkirjaga tagasi. Veskist võidakse välja anda ka nn. v e s k i k v i i t u n g, mis tuleb saatekirja teise eksemplariga tagasi ja mille järgi teravili laost välja kirjutatakse.

Jahu veetakse veskist otse kauplustesse või pagaritööstustesse; kui veski pole kaubandusorganisatsiooni oma, siis jahu vastuvõtmiseks ja laialisaatmiseks määratakse eriline töötaja, kes vormistab need operatsioonid. See töötaja esitab iga päev saatekirjade teised eksemplarid ühes kaupluste juhatajate allkirjadega jahu vastuvõtmise kohta. Veski tegevust iseloomustavad dokumendid ühendatakse jahu laialisaatmise dokumentidega, et selge oleks, kas kõik jahu on müügile saadetud. Lõpuks määratakse ka jahu omahind.

Mitmesugustesse a e d- j a j u u r v i l j a d e t ö ö t l e m i s p u n k t i d e s s e antakse vastavad saadused töötlemiseks välja saatekirjadega varumishindade alusel. Samasuguste saatekirjadega antakse välja ka abimaterjalid (vürtsid jm.). Iga eri liigi (tomatite, kurkide, kapsaste soolamine, õunte, pirnide kuivatamine jne.) töötlemine peab toimuma eraldi sobivais partiides. Töötlemisviisi ja partiide järgi koostatakse aktid, kuhu märgitakse ühelt poolt iga töötlemiseks antud partii saaduste hulk, hind, summa, andmise kuupäev ja sissetuleku saatekirja nr. ning teiselt poolt töötlemisel saadud produktide nimetus, hulk, hind, väärtus, väljamineku kuupäev ja saatekirja nr.

Soolamiselt lattu tuleval kaubal peab olema sissetuleku ja väljamineku nr. ja kaal — bruto, taara ja neto. Need andmed tuleb märkida väljalaske-saatekirjas. Kui ladu on töötlemispunkti juhataja vastutusel, siis valmistoodete sissetulek töötlemisest vormistatakse töötlemisaktis, kuna väljamisarved ja saatekirjad koostatakse alles kauba väljaandmisel laost.

VIII peatükk.

VARUTUD KAUPADE REALISEERIMINE.

Varutud kaupade varumispunktidest realiseerimiseks loetakse nende a) müüki võõraile ostjaile, b) üleandmist organisatsiooni oma ettevõtteile (kas teistele varumispunktidele, töötlemisasutustele jne.), c) kasutamist oma majanduslikeks vajadusteks.

Kuna varumispunktid alluvad enamasti varumiskontoritele, siis toimub kaupade väljaandmine varumiskontorite poolt vastavas vormis väljaantud kirjalike o r d e r i t e g a. Orderis märgitakse varumispunkti lao nimetus, kauba sort, mõõtühik, hulk ja ostja nimetus. Orderite kehtivuse aeg on piiratud ja selle määrab varumisorganisatsiooni juhataja oma käskkirjaga. Kui orderi kehtivuse aeg on möödunud, siis tema esitamisel ilma vastava märkuseta (kehtivusaja pikendamise kohta) kaupa välja ei anta. Kõik aegunud nõudmised peab varumispunkt annulleerima ja tagastama. Kaupade väljaandmine toimub orderite saabumise järjekorras. Erandi moodustavad erikorralduste alusel antud s p e t s i a a l o r d e r i d, mille põhjal kaupade väljaandmine toimub esmajärjekorras.

Kaupa antakse välja 1) kas vastuvõtuks volitatud isikule või 2) saadetakse nõudmise järgi kätte.

Esimese väljaandmisviisi korral tuleb kaupade vastuvõtuks volitatud isikute nimestik ja nende isikute allkirjaproovid saata varumispunktide ladudele. Kaupu vastuvõtval isikul peab olema kaasas vastav volitus, mida varumispunkti juhataja peab kontrollima.

Kaupade saatmine raud- või veeteel toimub ainult kirjalike nõudmiste alusel.

Oma jaevõrku lastakse varumispunktide poolt detsentraliseeritud korras hangitud kaupu. Sel puhul kauplustele kaupade saatmiseks piisab harilikult kaupluste poolt antud kirjalikust või telefonilisest tellimusest.

Kaupade väljaandmise korraldamine toimub üldiselt samadel põhimõtetel, mis kehtivad hulgikaubanduslikes baasides. Eriti oluline on organiseerida võimalikult pidevat kaupade väljaandmist, sest kaupade väljaandmise ebaühtlus takistab varumispunktide plaanipärast tegevust. Seejuures on alati oluline arvestada antud hetkel olevaid kohalikke tingimusi. Näiteks kui varumispunkt on saanud ülesande teatav hulk kaupu ära saata, siis ei ole küllaldane valmis panna ainult vastav kaubahulk, vaid tuleb üksikasjadeni lahendada ja

korraldada ka kõik antud ülesande kõrvalküsimused, nagu kohaleveo ja tööliste küsimus, külmakartvale kaubale õlgkatte hankimise küsimus, ilmastiku arvestamine jne.

Üheks varumise õige organiseerimise põhitingimuseks on toodangu sordi ja mihuse täpne määramine nii otseseilt tootjailt vastuvõtmisel kui ka rajooni varumiskontorile või otsesele ostjale äraandmisel. Sellepärast on arvepersonali kui ka operatiivtöötajate tähtsamaks ülesandeks kindlustada varutud kaupade selline väljaandmine ja dokumentaalne vormistamine, mis teeks võimatuks kuritarvitused väljaantava kauba koguse ja mihuse suhtes. Saaduste realiseerimise õigel vormistamisel on suur tähtsus ka varumise organiseerimise suhtes isemajandamise printsiibil.

1. Kaupade realiseerimine raud- ja veeteel.

Eriti tähtis on varutud kaupade mihuse ja sordi täpne määramine nende saatmise puhul raud- ja veeteedel. Üks põhilistest varumise iseärasustest seisnebki selles, et varutud saaduste realiseerimisel suurem osa neist saadetakse laiali raud- või veeteel ja ainult väike kogus antakse välja ja tarvitatakse vahetult koha peal. Seega loomulikult varumispunktide poolt kaupade saatmise operatsioonide väär vormistamine võib esile kutsuda kaupade vastuvõtmisel pretensioone kaupade koguse, kvaliteedi, hinna, taara jne. suhtes.

Seepärast ongi varumisorganisatsioonide operatiivtöötajate tähtsamaks ülesandeks kindlustada varutud kaupade niisugune dokumentaalne vormistamine, mis kõrvaldaks kuritarvitused ja eksimused saadetavate kaupade hulga, kvaliteedi ja muude tingimuste suhtes.

Nende eesmärkide saavutamiseks on vajalik:

a) kaaluda saadused pealelaadimisel vastuvõtupunktides kui ka jaamas. Kui jaamas puuduvad vagunikaalud, siis tuleb kaupade ülekaalumist teha koormakaaludega;

b) määrata toodangu kvaliteet pealelaadimise momendil riikliku kvaliteedi-inspektori juuresolekul, kusjuures selle kohta tuleb koostada ka spetsiaalne dokument, nn. s e r t i f i k a a t e h k k v a l i t e e d i t õ e n d;

c) teostada sunduslik taara märkimine ärasaadetud toodangu õige netokaalu määramiseks, näidates seejuures varumispunkti nr., bruto-, taara- ja netokaalu.

Varumispunktis on kauba müügi arvestamise esialgseks dokumendiks harilikus vormis koostatud v ä l j a m i n e k u - s a a t e k i r i, millesse märgitakse raudteele (veetranspordile) antud kauba nimetus ja hulk. Väljamineku-saatekiri kirjutatakse harilikult neljas eksemplaris, milledest üks antakse raudteele veokirja juurde, kaks saadetakse raamatupidamisse ja üks (talong) jääb varumispunkti (või lattu). Kahest saadud kviitungi-eksemplarist lisab raamatupidamine ühe arve-faktuuri juurde, mis saadetakse kaubaostjale. Kauba raudteele veoks vastuvõtmise üle annab raudtee kaubasaatjale k v i i t u n g i, milles on näidatud vastuvõetud kaupade kohtade arv ja kaal. Raudtee kviitungi andmed peavad ühtima väljamineku-saatekirja omadega.

Kui toodang saadetakse taaras, siis peale mainitud dokumentide kirjutatakse välja veel s p e t s i f i k a t s i o o n.

Spetsifikatsioon kirjutatakse 5 eksemplaris, milledest esimene läheb lähtejaama veokirjale lisamiseks, teine — vagunisaatjale vagunis ülespanemiseks, kolmas — varumiskontorile arve-faktuuri juurde lisamiseks, neljas — varumiskontori raamatupidamisosakonnale ja viies jääb varumispunkti.

Spetsifikatsioonis näidatakse iga koht (tünn, kast jne.) eraldi ühes numbriga ja taara nimetus, kauba kaal ja sort standardi järgi.

Kauba ostjatele saadetakse a r v e - f a k t u u r, milles märgitakse ainult lähetatud kaupade üldkogus, kuna teda täiendab spetsifikatsioon.

Arve-faktuur kirjutatakse väljalaskehindades, s. o. varumishind pluss ostjaga kokkulepitud hinnalisandid sordi, standardi jne. eest, juurdehindlus varumiskontori heaks ja käibemaks. Eraldi näidatakse veel saadetava taara hind ning saate- ja veokulud. Ostjaile kirjutatakse arve-faktuur väljamineku-saatekirja alusel, kui kaup saadetakse raudteel ostjale kätte, või lao kuluaruande järgi, millel on ostja allkiri, kui kaup otse kohal ostjale üle antakse.

Arve-faktuuri ja väljamineku-saatekirja kontrollimisel on vaja silmas pidada järgmisi asjaolusid:

a) kas kaup on lähetatud õigesse sihtjaama,

b) kas saatekirjas märgitud kaup on täiel määral veoks üle antud,

c) kas sellel pole märkusi taara halva seisundi kohta (kastid on üle täidetud, halvasti kokku löödud, sees on kuulda kolinat, on aukudega, vaadid jooksevad läbi jne.).

Selliste märkuste esinemise korral tuleb leida süüdlane ja astuda samme praagi kõrvaldamiseks. Määruste järgi ei vastuta transpordiorganisatsioon kauba puudujäägi ja riknemise eest, kui see on edasisaatmiseks antud puudulikult pakitult. Et tõsta kaubasaatjate vastutust taara ja saadetava kauba korralikkuse eest, on vajalik täita järgmisi nõudeid:

a) aed-köögivilja kõvas taaras saatmisel tuleb selle ühele küljele märkida tootja ja saatja nimi, kogumise ja saatmise kuupäev ning pakkijate numbrid, vastasküljele aga kauba nimetus ja sort (näit. lavakurgid, I sort),

b) pehmes taaras saatmisel tuleb igale pakkeühikule kinnitada pabersildike samade andmetega,

c) aed-keeduvilja lahtiselt ja ilma ülevaatuseta (riikliku kvaliteedi inspektsioonita), s. o. ilma sertifikaadita saatmisel tuleb koostada saatmisaegse kauba kvaliteedi kohta eri tõend, mille vorm on järgmine:

Tõend nr. .....

..... (Kuupäev)

1. Saatja .....
2. Saaja .....
3. Lähtejaam .....
4. Sihtjaam .....
5. Väljamineku-saatekirja nr. .....
6. Kelle korraldus ja selle nr. .....
7. Kauba nimetus .....
8. Kaal .....
9. Kauba mihuseline seisund .....
10. Selle õigsust tõendavad: .....

.....

.....

Saatja allkiri .....

Tõend kirjutatakse harilikult kolmes eksemplaris, milledest üks lisatakse arve-faktuurile, teine läheb vagunisaatjale (pannakse hariliкult vaguniseinale) ja kolmas jääb varumispunkti.

Mitmesuguste põllumajandussaaduste (juurvili, puuvili, teravili jms.) saatmisel raud- või veeteel tuleb aga koostada üksikasjaliseт kvaliteeditõend, mille kinnitab riiklik kvaliteedi-inspektor.

Kvaliteeditõendi tüübiline vorm.

NSVL Kaubandusministeerium
Aed-Juurvilja Varumise Peavalitsus
Moskva oblasti *Jegorjevski* rajooni
varumispunkt

4. mail 1946. a.

Kvaliteeditõend nr. 130

Kartul „*Victoria*"

1. Saatejaam: *Jegorjevsk*
2. Saatja: *Jegorjevski rajooni varumispunkt*
3. Sihtjaam: *Kalats, Lääne rdt.*
4. Saaja: *Uvarovi RL varumiskontor*
5. Vaguni liik: *Suletud*
6. Laadimise süsteem: *Ladumine*
7. Vaguni nr. *388875*
   Laeva või lodja nimi
8. Rdt.-saatekirja nr.: *Seer. A*
   Konossemendi nr. 034974
9. Vaguni varustus: .....
10. Kaal rdt.-saatekirja järgi ..... *15778 kg*
11. Laadimise kuupäev: *4. mai 1946. a.*
12. Saabumise kuupäev: .....

Kohtade arv ja taara liik	Pakendi ühiku kaal	Standardne või mittestandardne	Kvaliteedi näitarvud (%-des)						Tärklise % tööstuslikus kartulis
			Mugulaid defektideta	Kahjustatuid röövikuist ja mehhaaniliselt	Väikesi	Haigeid ja mädanevaid	Absoluutselt mädasid	Muda ja prahti	
—	—	*Standardne*	93,5	3,0	—	3,5	—	—	—

Saatja allkiri, kes on vastutav kvaliteedi määramise eest: .....
(agronoomi allkiri)

Kvaliteeditõend kirjutatakse 4 eksemplaris, milledest esimene antakse lähtejaamale veokirjale lisamiseks, teine kinnitatakse vagunis või laevas nähtavasse kohta, kolmas saadetakse rajooni varumiskontorisse saajale väljakirjutatava arve juurde lisamiseks ja neljas jääb varumispunkti.

Väljamineku-saatekirjad laaditud toodangu kohta ühes raudteekviitungite ja kvaliteeditõenditega saadetakse varumispunktide ja ladude poolt iga päev raamatupidamisele kaubasaajaile arvete kirjutamiseks.

Kauba üleandmisel ostja ladudesse, mis asuvad samas rajoonis, kus varumiskontori laod, kirjutatakse varumiskontori lao poolt saatekiri välja kahes eksemplaris, milledest üks läheb koos kaubaga ostjale. Viimane saadab kaubasaamise tõendamiseks varumiskontorile (kauba üleandja kaudu) vastuvõtukviitungi.

2. Kaupade realiseerimine auto- või hobutranspordiga.

Kaupade saatmist auto- või hobutranspordiga toimetatakse harilikult kohalikele ostjaile varumiskontori korraldusel või kaupade ümberpaigutamisel oma organisatsiooni teistele varumis- ja töötlemispunktidele. Mõlemal juhul toimub vormistamine väljamineku-saatekirjaga, milles on üksikasjaliselt ära näidatud toodangu nimetus, sort, kogus, hind ja summa.

Saatekiri kirjutatakse kolmes eksemplaris, milledest kaks antakse transportijale (autojuht, voorimees) või isikule, kes kauba üle annab, ja kolmas — transportija allkirjaga — jääb lattu. Transportija annab ühe saatekirjaeksemplari kaubasaajale, teise aga ühes kaubasaaja allkirjaga kauba kättesaamise üle tagastab lattu. Terve rea kaupade saamisel (toornahad, karusnahad jne.) kirjutab kaubasaaja kaupade saabumisel omalt poolt vastuvõtuakti, mis võib olla koostatud järgmises vormis:

Varumiskontori
nimetus (nurgatempel)

A k t nr. 4

1946. a 27. apr.
(kuupäev)

Vastu võetud: *TARASSOVI Tarb. Kooperatiivi varuja N. A. ORLOVI kaudu*
(perek.-, ees- ja isanimi, amet)

Väljamineku-saatekirja nr. 17 põhjal
(saatekirja nimetus)

Toote nimetus	Kogus		Mihus		On saada toodangu eest				Komisjonitasu kooperatiivile			Lisatasu kohaleveo eest	Kokku	
	Kooperatiivi saatekirja järgi	Varumiskontori poolt vastu võetud	Kooperatiivi hinnang	Varumiskontori hinnang	Hind		Summa		Tasu suurus % -des	Summa				
					rbl.	kop.	rbl.	kop.		rbl.	kop.		rbl.	kop.
Mutt, suur	25	25	I	I	1.—	—	25.	—	23	5.	75	—	30.	75
—„—	8	8	I	II	—.	75	6.	—	23	1.	38	—	7.	38
Tõhk, must, suur	32	32	I	I	3.	—	96.	—	23	22.	08	—	118	08
Metsjänes	43	43	I	I	1.	—	43.	—	23	9.	89	—	52.	89
—„—	12	12	II	III	—.	45	5.	40	23	1.	24	—	6.	64
Kokku:	120	120	—	—	—		175	40	23	40.	34	—	215	74

Kakssada viisteist rbl. 74 kop.
(Summa sõnadega)

Andis üle ..... Võttis vastu .....
(allkiri) (allkiri)

Kontrollis ja komisjoni tasuarvestuse koostas

Pearaamatupidaja .....
(allkiri)

Lõpparve on tehtud ülekandmisega Riigipanga kaudu maksukäsuga *nr. 33, 29. aprillil 1946. a.*

Raamatupidaja .....
(allkiri)

Akt koostatakse kolmes eksemplaris, milledest kaks antakse varutud toodete üleandjale (üks läheb aruandega arveosakonda ja teine jääb toodete üleandjale), kuna kolmas jääb laohoidjale.

Vastuvõtuakti ülesandeks on selgitada koguselised ja mihuselised erinevused varumiskontori poolt vastuvõetud toodangu ja kaubaga kaasaskäiva dokumendi (tarbijate kooperatiivi väljamineku-saatekiri) andmete vahel.

Kui varumiskontori laohoidja ja TK varumistoodete andja vahel tekivad lahkarvamused antud toote kvaliteedis ja hinnas, siis otsustab küsimuse varumiskontori direktor. Kui sel teel ei suudeta asja siiski rahuldavalt lahendada, teeb varutud saaduste andja akti kõigi eksemplaride tagaküljele vastava märkuse ühes oma eriarvamuse põhjendusega. Küsimus lahendatakse hiljem TK juhatuse ja varumiskontori direktori vahelise kokkuleppe teel.

Lahkarvamuste esinemisel peab varumiskontor viivitamata õiendama arved TK-ga oma hinnangu järgi, ootamata lahkarvamuste lõplikku lahendust.

Lahkarvamuste korral üleantud saaduste hinnas (teine kvaliteedihinnang või tarvitatav hind) peab TK raamatupidaja kiiresti hankima selles küsimuses juhatuse otsuse summade mahakandmiseks vastavalt arvelt. Mahakandmisel tuleb otsust rakendada just varumiskontori poolt arvestatava summa ja ostusumma vahe kohta. Need vahed ei tohi kuni kuu lõpuni jääda maha kandmata. Kategooriliselt on keelatud neid summasid katta varumiskontoril saadaolevate komisjonitasudega. Neil juhtudel, kui tehakse kindlaks, et vahe on tekkinud varuja süü läbi, kantakse vahe juhatuse otsusega tema arvele.

Vastuvõtuakt on ka varumiskontori ja TK vahel oleva arvestuse aluseks iga üksiku kaubasaadetise kohta niihästi toodangu hinnas kui ka TK-le kuuluvas varumise komisjonitasus.

Iga vastuvõtuakti peab kontrollima ja kinnitama ühelt poolt TK juhatuse esimees või tema asetäitja varumise alal ja teiselt poolt rajooni varumiskontori direktor.

Kaupade andmine omadele kaubandusettevõtteile toimub samas korras nagu muudelegi organisatsioonidele. Arveldus ühe ja sama varumisorganisatsiooni süsteemi kuuluva varumiskontori ja ettevõtete vahel toimub erijuhendi alusel, mis koostatakse vastavalt arvelduste üldmäärustele.

3. Realiseerimisoperatsioonide arveldus.

Eespool esitatud dokumentide liikumine kujuneb selle järgi, kellele kaup läheb ja kuidas on korraldatud raamatupidamine. Vormistamine ise toimub mitmel viisil, sõltuvalt kaupade arvestamise otstarbest ja tingimustest. Kui laos on tsentraliseeritud arvestus, siis algdokumentatsioon piirdubki väljamineku-saatekirja koostamisega. Teised dokumendid — arve-faktuur, spetsifikatsioon — koostatakse varumiskontori keskaparaadis. Detsentraliseeritud arvestusel (kui varumine on suure ulatusega) koostatakse laos ka teised dokumendid, s. o. arve-faktuur, mõnel juhul ka sorteerimissildid ja spetsifikatsioon igale saadetavale partiile.

Varutud kaupade kohta, mida TK on vahetult üle annud ostjatele varumiskontori korraldusel kooskõlas ostjate poolt varumiskontoriga sõlmitud

lepinguga, peab TK arveid otse varumiskontoriga. TK on kohustatud saaduste üleandmise päeval varumiskontorile edasi andma kõik dokumendid üleandmiste kohta selleks, et varumiskontor saaks ostjale välja anda arve. Varumiskontor vormistab selle toimingu vastuvõtuaktiga. Aktis tehakse viide müügidokumentidele. TK raamatupidamises vormistatakse need operatsioonid võõraste ostjatega samuti kui varumiskontorile saaduste otsese üleandmise korral. Analoogiliselt vormistatakse ka operatsioonid, kui TK varumiskontori korraldusel annab kauba vahetult üle ostjate ladudesse (baasidesse). Kui määratud korra kohaselt TK-d annavad varutud saadused vahetult üle oblasti või vabariigi liidu-baasidesse, siis õiendavad nad arved otse tarbijate kooperatiivide oblastilise (TKOL) või vabariikliku (TKVL) liiduga. Kõik realiseeritud saadused antakse TK poolt üle sorteeritult, vastavalt ettenähtud nomenklatuurile ja määratud standardsordile.

Realiseeritud kauba mahakirjutamisel peab hoolikalt kontrollima kontori vastuvõtuakti ja kindlalt jälgima, et mahakirjutusel ei tekiks vigu, vaid et maha kantaks tegelikult antud saadused vastavalt nende eri sortidele.

Raamatupidaja peab võrdlema, kas lattu jäänud kaupade hind vastab ka tegelikule varutud kaupade hinnale (s. o. kas raamatuis näidatud sisseostuhind on ka järelejäänud kaupade tõeline hind). Nende hind võib olla kaupade kõrgendatud hinnaga mahakirjutamise tagajärjel alanenud. Mahakirjutatud kaupade hind võib omakorda kerkida sorteerimise, töötlemise ja konserveerimise kulude tõttu.

Kui vastaval võrdlemisel selgub, et raamatuis näidatud saaduste hind on kõrgem laoseisu tõelisest hinnast, siis on raamatupidaja kohustatud sellest viivitamata ette kandma TK juhatusele. Sellele järgneb kontroll ja juhatuse vastav otsus, mille alusel toimub raamatupidamises ümberarvestamine. Seega rakendatakse siin sama menetlust nagu lahkarvamuste korral varumiskontoriga.

Peale nende puht realiseerimisoperatsioonide põhjal kaupade mahakirjutamise toimub varutud kaupade ladudes mahakirjutamine veel kaupade loomuliku kahanemise ja roiskumise tõttu.

K a u p a d e l o o m u l i k k u k a h a n e m i s t transportimisel ja ladudes hoidmisel arvestatakse normidega, mis on määratud iga kaubaliigi jaoks.

Kaupade loomuliku kahanemise arvestamisel ja inventuuri tegemisel ilmnenud kauba-puudujääkide ja -ülejääkide kohta koostatakse varumisorganisatsioonides aktid samas vormis ja korras nagu kaubanduses.

K a u b a r o i s k u m i s e avastamisel peab varumispunkti juhataja viivitamata sellest teatama varumiskontori juhatajale ja samal ajal tarvitusele võtma abinõusid roiskumise tõkestamiseks kauba ümbersorteerimise, pesemise jne. teel. Roiskunud kauba kohta koostatakse komisjoni poolt samasugune akt kui kaubanduseski. Komisjoni koosseisu määrab varumiskontori juhataja. Akti koostamise juures viibib varumispunkti juhataja.

Kuna kaupade mahakirjutamine tähendab varumisorganisatsioonile kahju, siis on varumistöötajate üheks tähtsamaks ülesandeks kaubakadude vähendamine ja aktiivne võitlus nende kadude tekkimise võimaluste vastu.

IX peatükk.

PÕLLUMAJANDUSSAADUSTE VARUMISE ARVESTUS JA ARUANDLUS.

1. Sünteetilise arvestuse iseloomustus.

Praktikas on tuntud 3 erinevat varutud kaupade sünteetilise arvestuse menetlust, mis erinevad omavahel varumisprotsesside peegeldamises, arvestustehnikas ja tähtsamate varumiskaupade jooksva arvestuse hindamises. Alltoodud tabel näitab üksikute arvestusmenetluste põhilisi erinevusi.

Arvestusmenetluse nimetus	Varumisprotsesside peegeldamine raamatupidamises	Tähtsamate varumiskaupade hindamine jooksvas arvestuses
1. Plaanilise omahinna alusel toimuv arvestus (rakendati NSVL Kaub. RK-s kuni 1937. a.)	Tegeliku omahinna järgi	Plaanilise omahinna järgi
2. Varumishinna alusel toimuv arvestus (rakend. NSVL Kaubanduse RK-s 1937. a., praegu rakendatakse seda kooperatiiv-kaubanduses)	Tootjaile maksetud varumishinna järgi	Tootjaile maksetud varumishinna järgi, millele on lisatud operatiiv- ja üldkulud nende määratud normide piirides (plaanilised kulud)
3. Tegeliku omahinna alusel toimuv arvestus (rakendatakse praegu NSVL Kaubandusministeeriumis)	Tegeliku omahinna järgi	Tegeliku omahinna järgi

Esimene menetlus kindlustab raamatupidamise arvestussüsteemis varumisplaani täitmise tagajärgede peegeldumise toodangu omahinna suhtes ja kindlustab ka varutud kaupade iga liigi tegeliku omahinna väljaselgitamise. Tema põhiline puudus seisneb aga selles, et tema kasutamisel tekib kaupade

hindamises jooksva arvestuse ja bilansi vahel vahe. Selle vältimiseks tuleb avada erilised reguleerivad arved, mis arvestust mõnevõrra komplitseerivad.

Teine menetlus, kus arvestamine toimub varumishinna alusel, lihtsustab tunduvalt arvestustehnikat ja lubab võrrelda tegelike ja plaaniliste kulude summasid. Puuduseks on aga asjaolu, et operatiivarvestus jätab selgitamata tegeliku omahinna, sest varumiskulusid ei arvestata üksikute varutud saaduste liikide omahinna juurde, vaid kantakse vastavate käibekulude arvele. Saaduste hinna juurde arvatakse varumiskontorites komisjonitasud tarbijate kooperatiivile varumise eest ja muud tarbijate kooperatiivile tasutavad väljaminekud. Seetõttu tekib säärane kaupade hindamine, mis ei vasta tegelikule ega ka plaanilisele varutud kaupade omahinnale.

Kolmas sünteetilise arvestuse menetlus kindlustab kõigepealt tegeliku omahinna arvestamise varutud toodangu iga liigi kohta. Edasi märgitakse kaubad nii jooksvas arvestuses kui ka aruandebilansis ühes ja samas hinnangus, mistõttu vastupidi esimesele arvestusmenetlusele ei teki siin vahet jooksva arvestuse ja bilansi hinnangu vahel. Puuduseks on asjaolu, et raamatupidamise arvestussüsteemis puuduvad näitarvud varutud toodangu omahinna plaani täitmise selgitamiseks.

Varutud kaupade kohta peetakse arvestust üheaegselt nende säilitamise kohtades kui ka varumiskontoris. Säilitamiskohtades ja varumispunktides arvestatakse kaupu ainult hulgaliselt, kontoris aga nii hulgaliselt kui ka summaliselt. Mõlemal juhul avatakse eraldi arved igale varutud kaubale, näiteks igale köögiviljale (porgand, sibul, kapsas jne.), igale teraviljaliigile (rukis, nisu, mais jne.). Hulgalisel arvestamisel, nagu juba eespool nägime (vt. VII peatükk), tarvitatakse mõnede kaupade puhul kahte mõõtühikut.

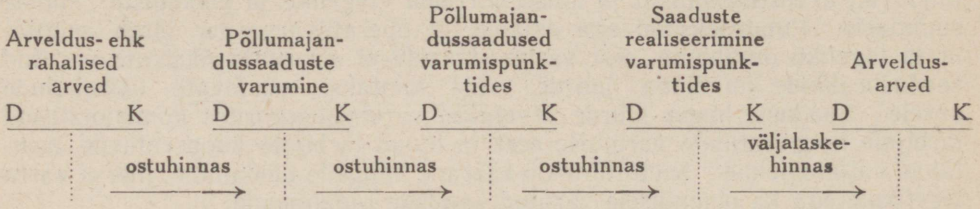
Suurt tähtsust varumise arvestamisel omab varumise omahinna selgitamine, sest see näitab varumisorganisatsiooni tegevuse majanduslikku kvaliteeti (isemajandamise printsiibi rakendamist). Varumise omahinna selgitamiseks koostatakse igale varutavale saadusele kalkulatsioon (plaaniline ja tegelik). Kalkulatsiooni kasutatakse ka kõrgemate organite poolt määratud juurdehindluse ja ühtlaste väljalaskehindade seaduspärasuse kontrollimiseks.

Varumise arvestust võib organiseerida detsentraliseeritult või tsentraliseeritult, sõltuvalt varumise iseloomust ja suurusest. Enamik varumiskontoreid kasutab tsentraliseeritud arvestussüsteemi ja iseseisvat bilanssi. Selleks on nad loonud oma arvestusaparaadi, arvestusplaani ning dokumentide ja aruandluse süsteemi. Olenevalt varumistöö mitmekesisusest kasutatakse mitmesuguseid arvestusmarsruute. Viimased oma komplitseerituses jagunevad kolmeks, nagu seda näeme alljärgnevaist skeemidest (vt. lk. 132).

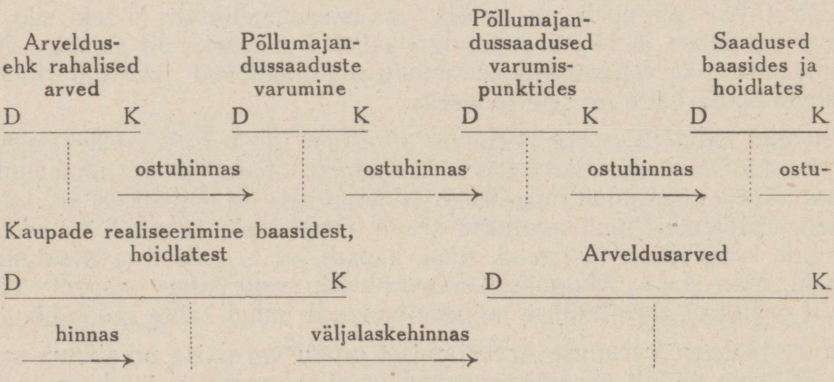
Üks või teine arvestusmarsruut, mida mööda kulgeb arvestusoperatsioon, tuleneb tema iseloomust ja varumiskontori majandusliku töö ulatusest. Komplitseeritum on viimane — varutud saaduste töötlemisoperatsioonide marsruut. Siin toimub analüütiline arvestus tootmiskohal töödeldava toodangu liikide järgi.

Varumisoperatsioonide arvestusmarsruudid [40].

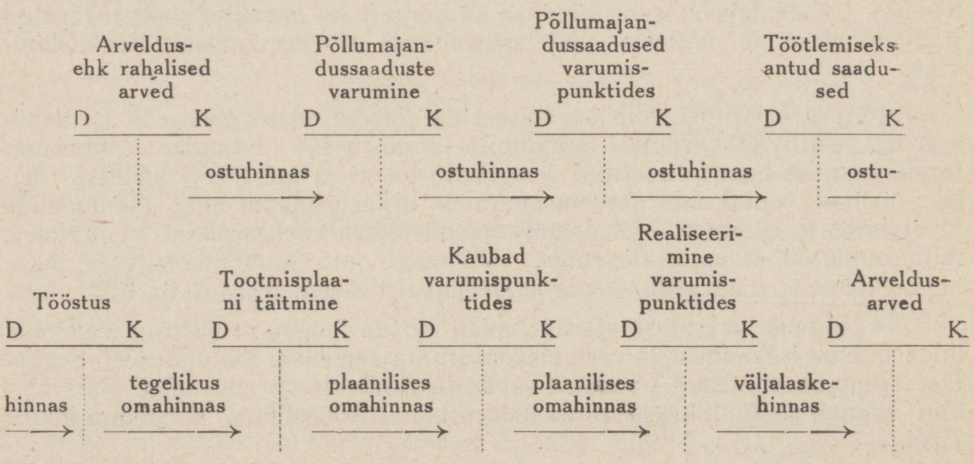
a) Varutud saaduste realiseerimine varumispunktide kaudu.

b) Varutud saaduste realiseerimine baaside ja hoidlate kaudu.

c) Varutud saaduste töötlemine ja realiseerimine.

[40] Skeemis tarvitatud lühendid: D — deebet, K — kreedit.

2. Varumispunktide aruandlus.

Tsentraliseeritud arvestussüsteemi juures on kõik varujad ja kogujad (olenemata sellest, kelle nimel nad tegutsevad) aruandekohustuslikud. Arvestussuhted nendega määratakse instruktsioonidega. Et enamik varujaid ja kogujaid asub laialipillatuna üle rajooni eemal varumiskontorist, siis omab varumise edukaks läbiviimiseks suurt tähtsust raamatupidamise arvestuse ja aruandluse õige organiseerimine. Erakordselt suur tähtsus on varumispunktide varumis-algdokumentatsioonil, milles on vormistatud kogu toimunud varumine.

Varumispunktid esitavad algdokumendid varumiskontori raamatupidamisele koos aruannetega. Viimased kujutavad endast üksikute operatsioonide järgi süstematiseeritud dokumentide loetelu ja peegeldavad iga üksiku väärtuse liigi käivet ja laoseisu.

Varumispunktides on aruandelisteks väärtusteks rahalised vahendid, varutud kaubad, taara, taaramaterjalid ja mitmesugused muud materjalid majanduslikeks vajadusteks.

Varumispunkti poolt esitatakse varumiskontorile:

1) rahaliste vahendite ja avansisummade kasutamise aruanne,
2) varutud kaupade käibearuanne,
3) taara ja mitmesuguste materjalide aruanne.

Varumispunktid esitavad aruanded varumisorganisatsioonide poolt määratud tähtpäevadeks, kas iga päev, üle kahe päeva jne., kuid mitte harvemini kui kord viie päeva jooksul. Kõige õigem on nõuda aruannete esitamist iga päev, millega tagatakse arvestuse operatiivsus.

Rahaliste vahendite ja avansisummade kasutamise aruanne näitab varumispunkti poolt tehtud rahalisi kulutusi. Avansina saadud raha võib varumispunkti juhataja kulutada põllumajandussaaduste müüjatega arveldamiseks ja kinnitatud plaani piirides mitmesuguste käibekulude katmiseks.

Kõik vabad rahasummad, välja arvatud jooksvaiks arveldusteks vajalik summa, tuleb hoida pangas jooksval arvel.

Varumispunkti rahaliste vahendite sissetulek ja väljaminek kantakse kassaraamatusse. Kassaraamatu sissekanded tehakse läbi kopeerpaberi kahele lehele. Kassaraamatu esimene leht on ärarebitav ja see ongi ühtlasi rahaliste summade kasutamise aruandeks (vt. lk. 134).

Sellise kassaaruande esitavad aga ainult suuremad varumispunktid, kellel on oma kassapidaja. Enamik varumispunkte, samuti ka põllumajandussaaduste kogujad-kokkuostjad jt., esitavad ainult avansiaruanded, lisades neile väljamaksetud summade kohta kaupade vastuvõtukviitungid, samuti ka varumiskontori ja varumisladude poolt väljaantud vastuvõtutõendid neilt kauba vastuvõtmise kohta. Sellised avansiaruanded esitatakse harilikult ühel ajal varutud kaupade üleandmisega, kuid mitte harvemini kui iga 5 päeva järel.

Avansiaruanne koostatakse tavalisel avansiaruande blanketil, mis on kehtestatud aruandmisele alluvate summade arvestamiseks.

Avansiaruanne koostatakse avanssi saanud isiku või varumispunkti juha-

taja poolt kahes eksemplaris, milledest esimene koos aruannet tõendavate dokumentidega antakse varumiskontori raamatupidamisosakonda, kuna teine jääb aruandva isiku kätte.

Organisatsiooni, varumispunkti nimetus, nr. (nurgatempel)

Kassapidaja .....
(nimi)

Kassaaruanne nr. .....

aja eest ..... kuni ..... 194.... a.

Sissetuleku dokumendid .....

Väljamineku dokumendid .....

Kuupäev	Dok. nr. Sissetuleku	Dok. nr. Väljamineku	Operatsiooni lühike kirjeldus	Sissetulek Kokku	Sissetulek Sellest			Väljaminek Kokku	Väljaminek Sellest Kaupade ost	Väljaminek Sellest Käibekulud	
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
			Sularaha kassas perioodi algul								
			Kokku kuu algusest peale								
			Kokku kvartali algusest peale								
			Plaan								
			Sularaha kassas perioodi lõpul ..... (kuupäev)								

Kassapidaja (allkiri)

Aruannet kontrollinud ja dokumendid vastu võtnud (allkiri)

Aruande vastuvõtmisel kontrollib raamatupidaja viibimata kõigi dokumentide vormistamist. Juhul, kui aruande juures on valesti vormistatud dokumente, koostab raamatupidaja reklamatsiooni, milles näitab dokumendi mittevastuvõtmise põhjused. Ühtlasi kontrollib raamatupidaja aruandvate isikute poolt koostatud dokumentide vormistamise tähtaegu. Pärast aruande kontrollimist ja selle vastuvõtmist kinnitab aruande varumiskontori juhataja (kooperatiivkaubanduses kooperatiivi esimees või selle asetäitja varumise alal). Raamatupidaja annab aruande vastuvõtmise kohta rebitaval talongil allkirja, mis jääb aruande esitajale.

Kontrollitud avansiaruande põhjal kantakse kulutatud avansisumma vastava isiku arvelt maha ja võetakse ostetud saadused arvele.

Mis puutub kaubandusvõrku, siis siin kaupluste juhatajad annavad nende poolt varumise teostamiseks kulutatud summade üle aru tavalises korras kauba- ja kassaaruannetega, milledele juurde lisavad päeva jooksul tehtud kulud ja samuti ka kaupade ladudesse vastuvõtmist tõendavad dokumendid.

Et avansiaruanne on ainult summaline, siis koos sellega esitatakse varutud kaupade kohta ka koguseline aruanne.

Organisatsiooni nimetus või nurgatempel

Varutud kaupade koguseline aruanne

15.03.1946. a.

Varuja: Lepp, Joh. Jaani p.

Kaer			Oder			Nisu		
Kviitungi nr.	Hulk kg	Summa	Kviitungi nr.	Hulk kg	Summa	Kviitungi nr.	Hulk kg	Summa
550	2000	100.—	547	100	60.—	548 549	1000 500	1000.— 500.—
Kokku	2000	100.—		100	60.—		1500	1500.—

Kokku varutud ühetuhande kuuesaja kuuekümne (100 + 60 + 1500) rbl. eest.

(Allkiri)

Varutud kaupade koguseline aruanne on aluseks varutud produktide analüütilisel arvestamisel.

Lepingulise varumise puhul tuleb varutud saaduste vastu antud kviitungid lisada eri kassaorderi juurde (ja eraldada avansiaruandeis) selleks, et sel juhul maksetud summade ja varutud saaduste kohta oleks võimalik koostada eri aruannet. Viimane on vajalik lepingulise varumise täitmise kontrolli korraldamiseks. (Iga lepingu kohta on koostatud vastav kartoteegileht, millele kantakse antud lepingu järgi vastuvõetud produktide kogus ja väärtus.)

Järgmiseks aruandeks on varumiskäibe aruanne.

Üksikutes varumisorganisatsioonides tarvitatakse selleks mitmesuguses vormis aruandeid, kuid põhiliselt on neil aruandeil ühesugune sisu, mis on erinev jaekäibe aruannete omast.

Varumiskäibe aruande põhilised erinevused jaekäibe aruandest on järgmised:

1) jaekäibe aruanded koostatakse ainult summaliselt, varumiskäibe aruanded aga harilikult koguseliselt, tihti aga nii koguseliselt kui ka summaliselt,

2) jaekäibe aruanded koostatakse kõigi kaupade kohta nende kogusummas, varumiskäibe aruanded aga alati liigitusega üksikute varumisvormide ja üksikute saaduste järgi.

Varumiskäibe koguselise aruande tüübiline vorm on toodud lk. 136/137.

Aruande sissetuleku-poolel näidatakse varutud saadused varumisvormi järgi eri ridadel. Väljamineku-poolel näidatakse produktide saaja või mahakirjutuse põhjus, s. o. iga eri dokumendi (varumisakti, kuluaruande jne.) järgi toimunud väljaminek eri real.

Produktide aruandeperioodi alguse laoseis saadakse eelmise aruande andmeist (viimase lõpp-laoseis).

Aruandele lisatakse kõik tõendavad dokumendid peale nende, mis lisatakse avansiaruandele. Viimastele vaid vihjatakse aruandedokumentide loendis. Väljamaksmata vastuvõtukviitungid märgitakse varumiskäibe koguselises aruandes eraldi.

Esikülg

NSVL Kaubandusministeerium
Aed-Juurvilja Varumise Peavalitsus
Moskva oblasti *Jegorjevski* rajoon
Varumispunkt nr. 5

Varumiskäibe koguseline aruanne nr. 12

3.—5. *maini* 1946. *a.*

Surogin, Ivan Sergei p., laohoidja
(Materiaalselt vastutava isiku perekonna-, ees- ja isanimi)

Produktide saamise allikad Sissetulek	Dokumendi järgi			Varutud produktide nimetus			
	Nimetus	Kuupäev	Nr.	Kartul	Sibul	Salat	Till
1	2	3	4	5	6	7	8
Laoseis 3. V 1946.				95650 *kg*	2560 *kg*	—	—
1. *Kolhoosilt „Punane Aednik"*	*kontraktatsioon*	4. V 46	43	—	—	105 *kg*	3 *kg*
.....							
.....							
Kokku sissetulek ilma laoseisuta						105 *kg*	3 *kg*

Väljaminek	Dokumendi järgi			Varutud produktide nimetus			
	Nimetus	Kuupäev	Nr.	Kartul	Sibul	Salat	Till
1	2	3	4	5	6	7	8
1. *Jegorjevski varumiskontorile*	*Väljam. saatek.*	4. V 46	342	92442 *kg*			
2. *Mahakirjutatud jäätmeid*	*akt*	4. V 46	17	340 *kg*			
3. *Loomulik kadu säilitamisel*	*akt*	4. V 46	18	2868 *kg*			
Kokku väljaminek				95650 *kg*	—	—	—
Laoseis 6. maiks					2560	105 *kg*	3 *kg*

Märkusi: *sissetuleku-dokumente* 1, *väljamineku-dokumente* 3.

Materiaalselt vastutav isik: *Surogin.* Arveametnik: *Pavlova.*

Aruande koos dokumentidega võttis vastu: *raamatupidaja Gromov*
(amet ja allkiri)

Kuupäev 7. V 1946. *a.*

Aruannet kontrollis: *Uvarov*
(raamatupidaja allkiri)

Põllumajandussaaduste nomenklatuuri ühtlustamiseks ja kokkuvõtete tegemise kergendamiseks kasutatakse harilikult järgmist põllumajandussaaduste koondnomenklatuuri:

1) teraviljad ja loomasööt,
2) taimekiud,
3) tubakas ja mahorka,
4) muud taimekasvatussaadused,
5) liha- ja lihaloomad,
6) linnud,
7) piimasaadused,
8) karjamajanduslikud toorained,
9) utiiltoorained,
10) mitmesugused muud saadused.

Varumiskäibe koguselisse aruandesse paigutatakse iga kaup vastavalt toodud nomenklatuurile. Seejuures plaani täitmise kontrollimiseks esinevad aruandes tihti ka üksikute tähtsamate kultuuride plaanilised näitarvud.

Käibed kuuluvad statistilisele töötlemisele üksikute müüjate- ja ostjaterühmade järgi. Need tehakse kindlaks algdokumentatsiooni alusel.

Rööbiti varumiskäibe koguselise aruandega koostatakse ka varumiskäibe summaline aruanne, mille tüübiline vorm on antud lk. 138.

Varumiskäibe nii koguseline kui ka summaline aruanne koostatakse kahes eksemplaris; neist antakse esimene ühes juurdelisatud dokumentidega allkirja vastu raamatupidamisosakonda, kuna teine jääb materiaalselt vastutava isiku kätte ja asendab mõningail juhtudel koguselise arvestuse raamatut.

Tarbijate kooperatiiv .....

Rajoon .....

Aruanne nr. 3

põllumajandussaaduste ja -toorainete vastuvõtmise ja üleandmise kohta aja eest *11. aprillist kuni 15. aprillini 1946. a.*

Morgunov P. J., laojuhataja

(Materiaalselt vastutava isiku perekonna-, ees- ja isanimi, amet)

Vastu võetud (sissetulek)				Üle antud (väljaminek)			
Kuup.	Milliste dokumentide järgi	Summa		Kuup.	Milliste dokumentide järgi ja kellele	Summa	
11	*Vastuvõtukviitung nr.* 359, 360, 361, 362, 363	121.	05	13	*Väljamineku saatekirja nr. 52 järgi rajooni varumiskontorile*	285.	75
13	*Vastuvõtukv. nr.* 364, 365, 367, 368	127.	30				
14	*Vastuvõtukv. nr.* 368, 370, 371, 372, 373 . . .	96.	50				
15	*Vastuvõtukv. nr.* 374, 375	33.	70				
	Kokku:	378.	55		Kokku	285.	75

Aruanne on läbi vaadatud ja kuulub vastuvõtmisele:

sissetuleku osas summas 378 *rbl.* 55 *kop.*

väljamineku osas summas 285 *rbl.* 75 *kop.*

Raamatupidaja: (allkiri)

Varuja: (allkiri)

Kinnitan: (allkiri, amet)

Aruandele juurde lisatud 16 sissetuleku- ja 1 väljamineku-dokument, millised koos aruandega andis üle (allkiri)

võttis vastu (allkiri)

Varumiskontori raamatupidamisosakonda saabunud varumiskäibe aruanded ja dokumendid kuuluvad kontrollimisele järgmises:

a) kas dokumendid on õigesti vormistatud,
b) kas vastuvõtukviitungeil märgitud hinnad on kooskõlas kinnitatud hinnakirjadega,
c) kas varutud saaduste hinne vastuvõtukviitungil on õige,
d) kas aruandeperioodi alg-laoseis on aruandes nii koguseliselt kui ka summaliselt õigesti näidatud,
e) kas aruande sissetulekute-väljaminekute sissekanded on kooskõlas juurdelisatud algdokumentidega,
f) kas aruandes peegeldub õigesti kaupade sisemine ümberpaigutamine (ühest varumispunktist teise),

Aruanne

taara ja taaramaterjali käibe kohta

..... kuni ..... 194.... a.

	Hinnakirja nr.	Laoseis perioodi algul		Sissetulek		Väljaminek		Laoseis perioodi lõpul	
		Kogus	Summa	Kogus	Summa	Kogus	Summa	Kogus	Summa
Taara:									
Pesad tomatitele									
„ kurkidele									
„ kapsale									
„ puuviljale									
Võrgud									
Korvid									
Kotid									
„ roguskist									
.....									
Kokku:									
Taara- ja pakkematerjalid:									
Marli									
Laastud									
Traat									
Naelad									
Sidumisnöör									
Raudvitsad									
Köis									
Paber									
.....									
Kokku:									

Lisa: vastuvõtu saatekirjad nr. ..... kuni nr. .....

väljamineku „ nr. ..... kuni nr. .....

Varumispunkti juhataja (allkiri)

g) kas varumiskäibe aruandele lisatud vastuvõtukviitungid on kooskõlas avansiaruandele lisatud maksutõenditega,

h) kas aruandes on näidatud õigesti perioodi lõpp-laoseis.

Eeskätt kontrollib raamatupidaja kõiki dokumente ja selle järel aruannet. Kui kõik aruande ja sellele lisatud dokumentide andmed on õiged, kirjutab raamatupidaja aruandele alla ja annab edasi esimehele (tarbijate kooperatii-

vis — esimehe asetäitjale varumise alal) kinnitamiseks. Peale kinnitamist annab raamatupidaja aruande ärakirja selle esitajale tagasi.

Taara ja mitmesuguste materjalide käibearuanne koostatakse samal viisil nagu varumiskäibegi aruanne. Taara käibearuandes näidatakse vastavalt püstitatud nomenklatuurile kõik taaraliigid (taara number ja tünnide puhul ka nende maht). Materjalide käibearuandes näidatakse iga üksiku materjali laoseis ja selle käive. Mõnedes varumispunktides ja ladudes (TKKL süsteemis) ei ole sisse seatud taara ja materjalide käibe kohta eri aruannet.

Taara ja taaramaterjalide käibearuande näitlik vorm on antud lk. 139.

Taara ja materjalide käibearuandeid kontrollitakse raamatupidamises samuti nagu varumise käibearuandeid.

Mõnikord kasutatakse eespool kirjeldatud kolme aruande asemel ainult ühte, nn. üldaruannet. See koosneb kolmest osast: I — avansiaruandest, II — varumise koguselise käibe aruandest ja III — taara käibearuandest. Kõik need osad on omavahel seostatud.

Aruandluse korra ja tähtajad varumispunktidele määrab varumiskontor oma instruktsioonides. Neist instruktsioonidest tuleb täpselt kinni pidada. Vastasel korral pole varumiskontoril võimalik oma aruannete tähtaegne esitamine kõrgemaile organeile ja kohalikule varumisvolinikule. Varumisvolinikel on õigus määrata varumisorganisatsioonide juhtidele rahatrahvi (vabariiklik varumisvolinik kuni 1000 rubla, rajooni varumisvolinik kuni 500 rbl.) varumise teostamise käigu kohta seatud aruannete mitteõigeaegse esitamise eest. Aruandluskorra süstemaatilise rikkumise puhul on neil õigus süüdlasi kohtu alla anda. Säärane karm kord on tingitud aruandeliste andmete suurest operatiivsest tähtsusest varumise eduka juhtimise ja läbiviimise organiseerimisel.

Varumisoperatsioonide raamatupidamise arvestuse ja aruandeliste andmete põhjal toimub varumise arvestus juba varumisorganisatsiooni kõrgemais lülides. Siin tuleb esijoones märkida varumiskontori raamatupidamise aruandlust. Need aruanded näitavad varumiskäivet bilansi vormis rahalises väljenduses. Sellise aruande tüübiline vorm on järgmine:

Varumiskäibe aruanne.

..... 194... kuni ..... 194 ...

1. Laoseis aruandeperioodi algul
2. Varutud oma varumisaparaadi poolt
3. Saadud tööstusest ja töötlemisest
4. Muud sissetulekud

Kokku sisse tulnud

5. Realiseeritud varutud kaupu
6. Antud tööstusse
7. Üle antud kaubandusvõrku
8. Kaod ja muud mahaarvamised
9. Muud väljaminekud

Kokku välja läinud

10. Laoseis aruandeperioodi lõpul

Kõik aruande näitarvud on antud varumishindades. Säärane raamatupidamise aruandlus väljendab varumise üldmahtu ja võimaldab määrata varumise dünaamikat. Need andmed on vajalikud ka varumise kvaliteetse näitarvu — varumise käibekulude taseme — väljaarvestamiseks. Säärased aruanded esitatakse iga kvartali ja aasta kohta. Rööbiti raamatupidamise aruandlusega omab suurt tähtsust operatiiv-statistiline arvestus.

3. Operatiiv-statistiline arvestus ja aruandlus.

Operatiiv-statistilise arvestuse organiseerimine ja aruandeliste näitarvude süsteem on varumise eri harudes erinev. Kuid on olemas rida ühiseid momente, mis on omased varumise arvestusele üldse ja samal ajal eraldavad varumise arvestust teiste nõukogude kaubandusharude arvestusest.

Algdokumendiks, millega vormistatakse varumine ja mis on põhiallikaks niihästi raamatupidamises kui ka varumisoperatsioonide operatiiv-statistilises arvestuses, on vastuvõtukviitung. Vastuvõtukviitungis on antud kõik tähtsamad näitarvud varumise koguse, liigi, kvaliteedi jne. kohta. Üksikjuhtudel täidab vastuvõtukviitungi aset vastav aruanne (vt. eespool, VI ptk.).

Et varumise arvestus peab näitama seda osa põllumajanduse turutoodangust, mis on haaratud varumisaparaadi poolt kaubakäibesse või tööstuslikuks ümbertöötamiseks, siis tuleb lugeda varumiseks ainult saaduste vahetut ostu põllumajanduslikelt tootjatelt. Selliste toodete ost teistelt varumisorganisatsioonidelt ei ole enam varumine sõna otseses mõttes

V a r u m i s e a r v e s t u s e m o m e n d i k s loetakse tootjalt saaduste tegeliku vastuvõtmise momenti. Seega, kuigi tooted on ostetud või nende hankimise kohta on sõlmitud leping, kuid tooted ise pole veel varumispunkti korraldusse antud, ei loeta neid saadusi varutud saaduste hulka. Teisest küljest aga kõik varumispunkti äraantud saadused, millede kohta on vastuvõtukviitung välja kirjutatud, arvestatakse varutuks, olgugi et nende eest ei ole tootjaile mingil põhjusel veel tasutud [41]. Seejuures on tingimuseks, et operatiiv-statistiline arvestus toimuks varumispunktides ja tegelike varujate poolt. Kuid tegelikult jääb säärane varumise arvestamine varumispunktides või tarbijate kooperatiivides teostamata sealse arvestusaparaadi nõrkuse tõttu, kellele suure ja komplitseeritud operatiiv-statistilise aruandluse koostamine on tihtipeale üle jõu käiv. Seepärast toimub varumise arvestus varumiskontorites. Et aga vältida seejuures tekkida võivat varumise arvestusmomendi hälbimist tegelikust varumise momendist, kasutatakse nn. t s e n t r a l i s e e r i t u d v a r u m i s a r v e s t u s e m e n e t l u s t. See seisneb selles, et varumispunktid ja tarbijate kooperatiivid varutud (kokkuostetud) saaduste kohta saadavad vastuvõtukviitungite ärakirjad koos registriga (kviitungite loetelu) hiljemalt järgmisel päeval rajooni varumiskontorile statistiliste kokkuvõtete tegemiseks.

---

41 Erandina antud arvestusmomendist loetakse tarbijate kooperatiivides kokkuostetud utiilkaubad varutuks varumiskontori ladudesse üleandmise momendist. Kui tarbijate kooperatiiv annab kokkuostetud utiilkaubad vahetult tööstusse, siis saadab ta ärakirja kaupade tööstusele üleandmise aktist varumiskontorile, kes selle alusel arvestab tööstusele üleantud saadused varutute hulka.

Põllumajandussaaduste varumise operatiiv-statistiline arvestus on mitmeti erinev teiste rahvamajandusharude operatiiv-statistilistest arvestustest. See on tingitud esijoones põllumajandusliku tootmise erisustest, eriti tema sesoonsusest, mis ka määrab varumise arvestuse ja aruandluse iseloomu.

Varumise operatiiv-statistilise aruandluse perioodilisus on mitmesugune. Terve rea tähtsamate varumiskaupade aruandeperioodiks on 5 päeva, teistel dekaad, 15 päeva, kuu jne. Ühe ja sama saaduse suhtes on seejuures aasta kestel erinevad aruandlusperioodid. Näiteks teravilja varumisel on kehtivad 5-päevased telegraafi teel esitatavad ja kuulised posti teel esitatavad aruanded, karja riiklikul kokkuostul on kehtivad dekaadi- ja kuuaruanded, villa varumisel dekaadiaruanded jne. Kartuli varumisel on selle varumise sesoonil 1. VIII — 1. XII aruandlus iga 5 päeva järel, perioodil 1. XII — 1. VII tuleb varumise käigu kohta esitada kuuaruanded ja perioodil 1. VII — 1. VIII dekaadiaruanded.

Varumise operatiiv-statistilise arvestuse perioodilisus peab olema selline, mis tagab lühima ajaga teadete andmist alama lüli tegevuse kohta keskusele. Selline operatiivsus juhtimisel võimaldab õigeaegselt rakendada vahendeid häirete kõrvaldamiseks varumise käigus. Seepärast kasutataksegi posti teel esitatava aruandluse kõrval ka telegraafilist aruandlust terve rea näitarvudega. Näiteks kasutatakse teravilja varumisel telegraafi varumise viispäevakute kohta aruannete esitamiseks ja samuti ka kuuaruannete esitamiseks juhtudel, kui postikäigu kestus kahe üksteisele järgneva lüli vahel on üle ühe ööpäeva. Et mitte liialt koormata telegraafi, on selle aruandluseks kasutamine lubatud ainult rajooni varumiskontori ja kõrgemalseisvate organisatsioonide vahel.

Tarbijate kooperatiivide varumisalane aruandlus peab toimuma posti teel. Et seejuures siiski saada vajalikke andmeid ja kokkuvõtteid varumise käigu kohta õigeaegselt, on lubatud kaugemalseisvaile tarbijate kooperatiividele ja varumispunktidele kõrvalekaldumisi kalendrilisest aruandeperioodist. Nii näiteks lubatakse erandina juurvilja varumise kohta antud instruktsioonides niisugustes punktides hälbimist kalendrilisest aruandeperioodist ühe päeva võrra. Neil juhtudel on tegemist nn. s e g a - a r u a n d e p e r i o o d i d e g a. Kogu varumiskampaania iseloomustamiseks ei evi need hälbimused suuremat tähtsust. Mõningad hälbimused varumise dünaamikas saavad märgatavaks ainult varumise kasvamise või alanemise perioodil. Nimelt varumise kõrgepinge lähenemisel aruandlus mõnevõrra vähendab tegeliku varumise suurust, hooaja lõppjärgul vastupidi suurendab tegelikku varumist.

Et varumisplaan sisaldab endas territoriaalseid näitarve — vabariikide, oblastite, kraide varumisplaan rajoonide omi, rajooni plaan üksikute agraarkäitiste omi —, siis on arusaadav, et ka arvestus peab toimuma territoriaalses läbilõikes: NSVL Varumise Ministeeriumis kontrollitakse plaani täitmise käiku igas vabariigis, oblastis (krais), oblasti koondaruanne näitab iga rajooni plaani täitmist, rajooni aruanne — agraarkäitiste plaani täitmist. Ainult selline plaani täitmise kontroll võimaldab kiiresti ja õigeaegselt likvideerida varumises esinevaid häireid ja puudusi.

Neil juhtumeil, kus tootjal on mõnel põhjusel (näit. paremad liiklemistingimused) otstarbekohasem viia saadused mitte oma rajooni (A), vaid hoopis

naaberrajooni (B) varumispunkti, ei tohi seda neile keelata. See asjaolu muudab aga varumise arvestuse ja plaani täitmise kontrolli komplitseeritumaks, kuna normaalse varumiskäigu juures ilmneb näit. B-rajooni varumisplaani ületäitmine, aga A-rajooni plaani alatäitmine, kuigi üksikud tootjad on oma plaani täitnud. Seepärast, et kooskõlastada aruandlust plaaniga, tuleb tegelikku varumist arvestada vastavalt rajooni administratiivpiiridele, s. t. toodud näite puhul tuleb B-rajoonil arvestada eraldi need saadused, mis on toodud tema rajooni tootjate poolt, ja eraldi need, mis on varutud A-rajooni tootjailt. Kui kaupu saabub mitme rajooni tootjailt, siis tuleb arvestust teostada eraldi iga rajooni kohta. B-rajooni varumisplaani analüüsimisel lähtutakse saaduste hulgast, mis on hangitud ainult B-rajooni tootjailt. Vastavalt sellele eraldatakse rajooni varumiskontori, oblasti ja vabariigi koondaruandes teatava rajooni tootjailt toimunud varumine iga naaberrajooni tootjailt toimunud varumisest.

Aruandeliste andmete põhjal on võimalik jälgida kõigepealt lühiajaliste operatiivplaanide (viie päeva, dekaadi- jne. plaanide) ja nende alusel kogu varumisplaani täitmist. Et lühiajalised plaanid haaravad tervest varumisplaanist ainult väikest osa, siis ka aruandlus nende plaanide täitmise üle omab signaliseerivat tähtsust. Hälbimine lühiajalistest operatiivplaanidest on loomulik, kuna näiteks üksikute viispäevakute jooksul toimunud varumine võib mõnedel juhuslikel või ajutiselt mõjuvail põhjusil olla suurem või väiksem. Säärane varumise dünaamika jälgimine on huvitav ja annab täpseid andmeid analüüsiks, kuid lühiajalistes plaanides väljenduvad kõikumised võrreldes aastaplaaniga pole kuigi näitlikud.

Selgema ja täielikuma pildi varumisplaani täitmise käigu kohta annab arvestus kasvavais ehk nn. kumulatiivseis aruande-kokkuvõtteis. Selliseis aruandeis ei näidata enam üksikul perioodil toimunud varumist, vaid tegeliku varumise kogusummat vastava perioodi lõpuks.

Mõlema aruandelise võtte kasutamist iseloomustab kõige paremini alljärgnev näide. Oletame, et varumisplaan on 1000 tsentnerit. Varumise algus on 1. juulil. Plaani täitmist näitab järgmine statistiline tabel:

Dekaadiaruande tulemused			Tulemused kasvavais kokkuvõtteis		
Aruande-periood	Varutud kogus	% aasta-plaanist	Kuupäev	Varutud kogus	% aasta-plaanist
1.—10.VII	20 ts.	2%	kuni 10.VII	20 ts.	2%
11.—20.VII	30 „	3%	„ 20.VII	50 „	5%
21.—31.VII	80 „	8%	„ 31.VII	130 „	13%
1.—10.VIII	50 „	5%	„ 10.VIII	180 „	18%
11.—20.VIII	180 „	18%	„ 20.VIII	360 „	36%
21.—31.VIII	200 „	20%	„ 31.VIII	560 „	56%

Tabelis toodud dekaadiaruande näitarvud iseloomustavad varumistempo kasvamist juulis ja augustis, kuid mis määral on täidetud kogu aastaplaan, seda neist vahetult ei nähtu. Tabeli teise osa kasvavaist kokkuvõtteist nähtub juba selgesti aastaplaani täitmine.

Mõningatel juhtudel on varumise aruandluses antud mõlemad näitarvud — aruandeperioodi varumise tulemused ja tulemused kampaania algusest peale. Kuid et selline aruannete koostamise viis teeb aruandluse laialivalguvaks ja suurendab kokkuvõtete tegemise töö mahtu, siis tuleb kahest varumiskäiku iseloomustavast näitarvust valida üks tähtsam, milleks on kasvavad kokkuvõtted varumiskampaania algusest peale. Sellise arvestuse suureks paremuseks on veel see, et nende alusel tehtud kokkuvõtteis ei väljendu juhuslik üksikute varumisorganisatsioonide aruannete puudumine. Näiteks oblasti keskuses pole millegipärast saadud antud dekaadi kohta ühe rajooni varumiskontori aruannet. Seega antud dekaadi kohta on oblasti keskuses olemas teatav andmete ebatäpsus, mis aga automaatselt likvideerub varumiskontori järgmise dekaadi aruande kasvavate kokkuvõtete arvestamisel. Esitades aga ainult aruandeperioodi tulemusi ei parandaks järgnevad aruanded koondaruandesse läinud ebatäpsust. Seepärast enamikul juhtudel toimubki varumise aruandlus kasvavais kokkuvõtteis. Sellise aruandluse puhul on vajalikel juhtudel ka võimalik kergesti selgitada varumise tõusu ja mõõna tempot ühest perioodist teise (tuleb ainult kokkuvõttest lahutada eelmise perioodi aruande andmed).

Varumisaruande vormid on igal varutaval saaduste rühmal (teravili, juurvili, liha, piimasaadused jne.) erinevad. Üldiselt kujutab enamik tähtsamaid aruandevorme enesest suuremal või vähemal määral üksikasjalist bilanssi, mis sisaldab järgmisi elemente:

I. Laoseis aruandeperioodi algul (l_1).

II. Saaduste sissetulek (o):

1. Varumine:
   a) jaotus varumisvormide järgi (kohustuslikud müüginormid, kontraktatsioon, MTJ-de naturaaltasud, seemeviljade tagasimaks, riiklik kokkuost jne.),
   b) jaotus müüjate järgi (kolhoosid, sovhoosid, kolhoosnikud jne.).
2. Saadused töötlemiselt.
3. Muud sissetulekud (teistelt varujatelt).

III. Saaduste väljaminek (m):

1. Saadetud varumiskeskustele ja kõrgemalseisvatele organisatsioonidele ja mujale vastavalt korraldustele (näidatakse harilikult iga üksik saaja).
2. Kasutatud koha peal vastavalt korraldustele.
3. Antud töötlemiseks.
4. Kaod ja muud väljaminekud aktide järgi.

IV. Laoseis aruandeperioodi lõpul (l_n).

Toodud aluste rakendamist illustreerib näitena kartuli varumise aruanne, mille vorm on esitatud lk. 145.

Analoogiline, kuid veidi keerulisem on aruandevorm loomade ja lindude varumisel. Selle aruande komplitseeritus on tingitud vajadusest koostada arvestus iga looma- ja linnuliigi (veised, lambad, sead, kanad, pardid jne.), samuti ka nende töötlemissaaduste (liha, vorstid, konservid jne.) kohta eraldi.

Kartuli

tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud varumise
aruanne.

Kampaania algusest ..... kuu 194..... a.

..... rajooni varumiskontoris

(kogused on antud tsentnerites).

Jrk.-nr.	Saabumise allikate järgi ja bilanss	Kokku kampaania algusest	Sellest adm.-rajoonides (kampaania algusest)	
			Oma rajoonid	Teised rajoonid (nimetus)
1	2	3	4	5
1.	Kohustuslik müük:			
	a) Kolhoosidelt			
	b) Kolhoosnikelt (mitte ühiskülvist)			
	c) üksiktalupidajailt			
	Kokku kohustuslikust müügist:			
2.	Teised tsentraliseeritud varumised:			
	a) MTJ-de naturaaltasu			
	b) Sovhoosi (nimetus) toodang			
	c) Seemnelaenu tagasimaks			
	d)			
	Kokku tsentraliseeritud varumine (1+2)			
3.	Eelmistel aastatel saamata jäänud kohustused			
4.	Riiklik kokkuost			
5.	Detsentraliseeritud varumine			
6.	Muud sissetulekud			
	.....			
	Kokku saadud (1+2+3+4+5+6)			
7.	Minem mitmeks otstarbeks			
8.	Puudujääk ja kadu aktide põhjal			
	Kokku väljaminek (7+8)			
9.	Üldine laoseis			
	Sellest hoitakse kuhjades			

Üksikuil juhtumeil esineb toodud bilansist erinevusi kas mõne näitarvu puudumise tõttu (näit. varumisorganisatsiooni juures puudub varutud saaduste igasugune töötlemine) või tingituna vajadusest lihtsustada ja vähendada aruande mahtu ning kergendada sellega arvestustööd (näiteks jäetakse ära üksikasjaline tootjate-müüjate osatähtsuse märkimine bilansis). Mõnede vähem tähtsate varutud saaduste aruandluse lihtsustamiseks antakse ainult mõned bilansi elemendid (näiteks laoseisud ja varumine).

Ülaltoodud varumise aruandeline bilanss võimaldab pidevat kontrolli põllumajandussaaduste varumise ja kasutamise üle; bilansi iga element toetub dokumentaalselt põhjendatud arvudele.

See aruandeline bilanss annab ka häid võimalusi varumistöö analüüsimiseks; ta valgustab üksikasjaliselt plaani täitmise käiku, iseloomustab varutud saaduste suunamist, kasutamist, töötlemist ja kadu.

Peale varumiskäibe näitarvude, mis on antud bilansis, haarab aruandlus veel rida küsimusi, mis on seotud varumise teostamisega, nagu regulaarne aruandlus tähtsamate põllumajandussaaduste hankimiseks sõlmitavate lepingute käibe kohta.

Neis ettevõtteis, kus toimub põllumajandussaaduste esialgne töötlemine, on selle kohta organiseeritud spetsiaalne aruandlus.

Varumisharudes, kus on vajalik varutud produktide pakkimine (munad jne.), esinevad aruandluses ka taara ja taaramaterjalid.

Kõik varumise operatiiv-statistilised aruanded koostatakse koguseliselt, kaaluühikuis (tonnides, tsentnerites, kg-des), tükkides (näiteks nahkade, munade jne. puhul), peade arvus (elusloomade puhul jne.). Kuna operatiiv-statistiline aruandlus toimub eraldi iga saaduse kohta, siis ei teki koguselisel aruandmisel erilisi raskusi. Juhtumeil, kui on vajadus mitmesuguseid saadusi näidata üldsummas, tuleb teha vastav ümberarvestus, milleks kasutatakse kõrgemate organite poolt määratud koefitsiente (näiteks liha riikliku kokkuostu dekaadiaruanded näidatakse eluskaalu alusel; seega kogu varutud liha tuleb ümberarvestuse teel näidata eluskaalu alusel).

II OSA.

Põllumajandussaaduste varumise plaanimine.

X peatükk.

VARUMISPLAANI MÕISTE, OLEMUS JA KOOSTAMINE.

1. Plaanimajanduslik üldprobleemistik.

NSVL rahvamajandus kujutab endast gigantset ja keerulist tootmisorganismi, mida juhitakse sotsialistliku riigi poolt. Kõige oma keerukuse juures osutub NSVL sotsialistlik rahvamajandus monoliitseks, esinedes ühtse võimsa tootmisorganismina. NSVL rahvamajanduse ühtsust tagab proletariaadi diktatuur, mis riikliku rahvamajandusliku plaani kaudu määrab ja suunab kogu NSVL majanduselu. Selline plaanimajanduslik kord on ette nähtud NSVL Konstitutsiooni §-s 11, mis kõlab: „NSV Liidu majanduslik elu määratakse ja suunatakse riikliku rahvamajandusliku plaaniga ühiskondliku rikkuse suurendamise, töötava rahva ainelise ja kultuurilise taseme järjekindla tõusu, NSV Liidu sõltumatuse kindlustamise ja ta kaitsevõime tugevdamise huvides."

Sääraselt määratletud plaanimajanduslik kord põhineb järjekindlal sotsialistlikul demokratismil, mis seisneb ühelt poolt tugeval tsentraliseeritud juhtimisel ja teiselt poolt linna ja maa paljumiljonilise kollektiivi piiramatuil võimalusil aktiivselt osa võtta kõigi rahvamajanduse juhtimise ja plaanimise küsimuste lahendamisest ja realiseerimisest. NSVL rahvamajanduse plaani ettevalmistamine ja koostamine ei kujune mingisuguse eri aparaadi eksklusiivseks funktsiooniks, vaid nõukogude majandusplaanid koostatakse kommunistliku partei juhtimisel miljonite töötajate poolt. Nende plaanimisest osavõtu vormid on väga mitmekesised, nagu näiteks üksikute rahvamajandusharude töötajate konverentsid, üksikute ettevõtete aktiivi nõupidamised, tootmiskoosolekud jne. Seega on NSVL rahvamajanduse plaanimine üleriigiline ja üldrahvalik üritus.

Rahvamajandusliku plaani koostamise protsess jaguneb mitmesse staadiumi. Kõigepealt tuleb läbi viia jooksva rahvamajandusliku plaani [42] täitmise ja saavutatud majandusliku arengutaseme esialgne hindamine, direktii-

[42] Jooksvaks majandusplaaniks nimetatakse käesoleval ajavahemikul (harilikult kalendriaastal) kehtivat plaani.

vide ja limiitide väljatöötamine järjekordse rahvamajandusliku plaani jaoks ja nende teatamine ministeeriumidele, majanduslikele ettevõtteile jm. Edasi toimub saadud korralduste põhjal plaani väljatöötamine üle kogu maa ja lõpuks rahvamajandusliku plaani väljatöötamine riikliku plaani kavandi kujul vahenditult NSVL Riikliku Plaanikomisjoni ja tema kohalike organite poolt. Pärast selle riikliku rahvamajandusliku plaanikavandi kinnitamist NSVL kõrgeimate riigivõimuorganite poolt saab ta seaduseks, mille täitmine on kõigile kohustuslik.

NSVL rahvamajanduslik plaan pole arvude ja ülesannete loend, vaid miljonite töötajate tootva tegevuse juhtimise ja organiseerimise vahend.

Pärast plaani kinnitamist järgneb täitmine ja korralduste läbiviimine, mis tehakse partei ja valitsuse poolt plaani realiseerimise protsessis. Plaani eeskujulikuks teostamiseks on vajalik organiseerida kontrolli selle täitmise käigu kohta. Plaani täitmise kontroll toetub hästi korraldatud arvestuse ja aruandluse süsteemile.

Arvestuse süsteem koosneb NSVL ettevõtteis kolmest iseseisvast, kuid vastastikku seotud lülist, nimelt: raamatupidamine, operatiivne arvestus ja statistika. Kõigile neile kolmele arvestuslülile ühise ülesande kõrval — teenida plaanipärase juhtimise vajadusi — evib igaüks neist lülidest konkreetseid ülesandeid ja eriomadusi.

R a a m a t u p i d a m i s e ülesandeks on materiaalsete varade arvestamine rahalistes väärtustes (rublades), et sel teel selgitada ja kontrollida ettevõtte majandusliku tegevuse tulemusi ja tööd. Raamatupidamine fikseerib täpselt iga üksikut fakti ettevõtte materiaalsete väärtuste sissetulekute ja väljaminekute alal, fikseerib iga fakti, mis muudab ettevõtte materiaal-õiguslikke suhteid ühe või teise kontrahendiga.

Arvestusdokumendid, milledes need üksikfaktid on fikseeritud, süstematiseeritakse ja kantakse läbi vastavaist kahekordse raamatupidamise süsteemis omavahel seotud arveist.

O p e r a t i i v n e (või nagu sageli nimetatakse — operatiiv-tehniline) arvestus fikseerib samuti üksikuid fakte, kusjuures aga selle fikseerimise eesmärgiks on tarbe korral arvestatavate nähtuste vahetu mõjutamine. Näiteks kuulub operatiivse arvestuse hulka varumistööliste tööle ilmumise arvestus. Operatiivse arvestuse abil fikseeritud töölise tööle mitteilmumise fakt annab põhjuse mõjutada operatiivselt seda töölist juhul, kui mitteilmumiseks ei olnud vabandavat põhjust. Edasi võib operatiivarvestuse objektiks olla näiteks transpordivahendite rikete või mõnesuguste muude varumistöös tekkivate takistuste arvestamine. Sellised operatiivse arvestuse abil fikseeritud faktid annavad vastavale organile või töölisele võimaluse mõjutada antud ettevõtte vastavat sektorit (remontida masin, kõrvaldada tema seismajäämise põhjused jne.).

Operatiivset arvestust iseloomustab see, et tema huvikeskuseks on alati üksikfaktid, mis üldreeglina ei ole arvestatavad rahalises väärtuses.

Erinevalt raamatupidamisest ja operatiivsest arvestusest s t a t i s t i k a ei tunne huvi üksikfaktide või -objektide vastu, vaid ta ülesandeks on kogu faktide või objektide massi üldistav iseloomustamine ja selles esinevate seaduspärasuste selgitamine. Massiliste seaduspärasuste all mõistetakse

reeglipäraseid nähtuste muutusi, mida võib avastada vaid ühesuguste nähtuste massilisel esinemisel (üksikjuhtudel nad ei ole märgatavad).

Massilise seaduspärasusena esineb näiteks tööliste töötootlikkuse tõusu seaduspärasus sotsialistlikus majanduses, nende töötasu tõusu seaduspärasus jne. Nii ühe kui teise nähtuse seaduspärasust võib selgitada vaid massilise vaatluse teel, kusjuures näiteks antud näite puhul üksikud töölised võivad juhuslikult alandada oma töötootlikkust, võivad samuti ühel või teisel põhjusel teenida vähem, kui nad teenisid varemini, jne.

Statistikat iseloomustavaks erijooneks on uuritavate objektide kohta mitmesuguste mõõtühikute kasutamine. Sellega seoses võivad statistilise uurimise aineks olla nii rahas hinnatavad kui ka muud nähtused. Statistika rakendamise ulatus on tunduvalt laiem, kui see on raamatupidamisel ja operatiivsel arvestusel.

Üldlaadi tuletuste tegemiseks võtab statistika valmismaterjalid raamatupidamise ja operatiivse arvestuse andmeist või organiseerib nende puudumisel iseseisva vajalike andmete kogumise. Selliseina esinevad näiteks vajaduse korral teostatavad statistilised loendused.

Kõigi arvestusliikide üldülesandeks plaanimajanduses on eeskätt plaani täitmise jälgimine. Näiteks ei konstateeri statistika mitte üksnes plaani täitmise määra ühes või teises tegevusalas, vaid annab võimalusi avastada plaani mittetäitmise põhjusi ning kindlaks teha plaani mittetäitmise sõltuvust ühest või teisest ettevõtte töös esinevast momendist.

Arvestussüsteemi loogiliseks jatkuks ettevõttes on aruandlus, s. o. ettevõtte töö kohta süsteemikindlate andmete saatmine vastavaile organeile. Aruandega annab ettevõte tähtsamad üldistatud arvestusandmed, mis iseloomustavad olukorda ühes või teises ettevõtte osas. Aruandlus informeerib kõrgemalseisvaid organeid neile alluvate ettevõtete tööst. Selles seisneb aruandluse rahvamajanduslik tähtsus.

Iga sotsialistliku tööstuse ettevõte peab omama kindlat arvestuse ja aruandluse süsteemi. Ettevõtte juhid peavad tundma üldist arvestuse näitarvude süsteemi, mis iseloomustavad ja selgitavad ettevõtte majanduslikku olukorda. Nad peavad kõigepealt teadma, millistele ettevõtte olukorda ja ettevõtte tööd iseloomustavatele küsimustele võib ja peab andma vastust ettevõttes olemasolev arvestus ning kuidas korraldada ettevõttes vajalikku arvestust. Ettevõtte juhtivad kaadrid peavad hästi mõistma arvestusandmeid, peavad teadma, mis peitub iga arvestuse näitarvu taga, ning peavad oskama kasutada arvestusandmeid operatiivsete korralduste tegemiseks.

Arvestus täiendab ning real juhtudel korrigeerib andmeid, mida majandusjuht on saanud ettevõtte töö kohta oma isikliku vaatluse põhjal. Arvestuse ja aruandluse andmete osav kasutamine võib anda majandusmehele selge ja seejuures täiesti objektiivse ettekujutuse olukorrast ja tööst kõigil ettevõtte komplitseeritud majandusaladel. Et saada selgust arvestuse ja aruandluse mitmekesisest andmestikust, peab tundma alusnäitarve teatud arvestussüsteemis. Ilma selleta ei saa mõista nende vastastikust seost, ei saa õigesti selgitada tööd üksikutes ettevõtte osades ega saa mõista vajalikul määral ettevõtte majandust.

Arvestuse ja aruandluse põhiülesandeks sotsialistlikus majanduses on

olla operatiivse juhtimise vahendiks ja ühtlasi vahendiks kindlaksmääratud plaani täitmise jälgimisel. Arvestuse ja aruandluse näitarvude süsteem on laiem plaani näitarvude süsteemist. Plaan määrab kindlaks, kuidas peab toimuma ettevõtte töö. Plaan elimineerib katkestuste ja korratuste võimaluse ettevõtte töös. Arvestuses ja aruandluses peegelduvad mitte üksnes positiivsed faktid, vaid ka rida negatiivseid nähtusi, mida plaan ette ei näe. Säärastena esinevad näiteks üksikud tööseisakud, tööliste töölt puudumine, varutud kaupade roiskumine, avariid jne. Nende negatiivsete nähtuste esiletoomine arvestuses ja aruandluses on tarvilik võitluseks nende vastu, plaani mittetäitmise põhjuste selgitamiseks ning ettevõttes olemasolevate kasutamata reservide avastamiseks.

2. Varumisplaani mõiste ja olemus.

Samadele põhimõtetele nagu rahvamajandusplaangi vastab ka varumisplaan. Ta on tähtsamaks riiklikuks abinõuks, et määrata kõigi varumisorganisatsioonide töö ühtsust, et suunata agraarkäitiste toodangu enamikku riigi tsentraliseeritud ressurssideks ja et kujundada agraarkäitisi poliitiliselt, majanduslikult ja tootmistehniliselt kooskõlas riigi poliitilis-majanduslike eesmärkidega. Säärasena moodustab varumisplaan tervikliku osa rahvamajandusplaanist, olles ühtlasi tihedas seoses põllumajandus- ja kaubandusplaaniga.

Varumisplaani koostamisel saavad lähtekohaks NSVL majanduspoliitilistele põhimõtetele rajatud direktiivid ja limiidid, mis on antud kõrgemate organite poolt NSVL Varumise Ministeeriumile ja vabariiklikele organeile väljatöötamiseks. Neid direktiive ja limiite nimetatakse tihti ka varumisplaani põhinäitarvudeks, sest nad annavad üldise aluse varumisplaani koostamisel. Need põhinäitarvud kajastavad ühelt poolt riigi majanduspoliitilist suunda varumise alal ja teiselt poolt varumise sidet teiste rahvamajandusharudega, esijoones kaubanduse ja põllumajandusega.

Arusaadavalt on need põhinäitarvud väga üldise iseloomuga, määratledes ainult varumisplaani põhiülesanded ja põhikontuurid ning andes seesmiselt seostatud ja põhjendatud plaanilise visandi.

NSVL Varumise Ministeerium ja vabariiklikud organid omakorda annavad saadud direktiivide ja limiitide põhjal konkreetsed ülesanded varumisorganisatsioonidele, kohalikele organeile, agraarkäitistele jne., mille põhjal viimased koostavadki varumisplaani.

Plaani väljatöötamise protsessis varumisorganisatsioonides, agraarkäitistes, kohalikes organeis jne. selgitatakse kõik olemasolevad võimalused põllumajandussaaduste varumiseks, käibekulude alandamiseks, tööjõudude ja töövahendite maksimaalseks kasutamiseks jne. Säärane tõeliselt üldrahvalik plaanimistöö, mis arendab kohalikku algatust, võimaldab järjest täielikumalt selgitada ja arvestada miljonite töötajate loovas töös peituvaid hiiglareserve ning -võimalusi. Sel teel täpsustatakse varumisplaani põhinäitarvud ja konkretiseeritakse varumistöö üleliidulises ulatuses.

Koostatud varumisplaan kontrollitakse riiklike organite poolt eesotsas ÜK(b) P KK ja NSVL Ministrite Nõukoguga, kusjuures kõigepealt selgita-

takse, kas vastav plaan on kooskõlas antud direktiividega. Vajaduse korral tehakse esitatud plaanides muudatusi ja seda selleks, et paralüseerida ebareaalsete plaanide koostamises avalduvaid üksikute majandusorganisatsioonide juhtide riigivastaseid tendentse.

Varumisplaanis märgitud plaanilisi ülesandeid väljendatakse mitmesugustes koguselistes ja mihuselistes, naturaalsetes ja rahalistes *näitarvudes*, nagu tähtsamate varutavate saaduste kogus, töötajate arv, käibekulude suurus, varumishinnad jne. Kõik plaani näitarvud peavad olema üksteisega kooskõlas, sest nad määravad vastava varumisorganisatsiooni kogu tegevuse. Vastasel korral ei omaks varumisplaan mingit tähtsust tegevuse suunamisel.

Näitarvud peavad selgesti väljendama plaani põhilisi ülesandeid ja samal ajal olema tõhusad miljonite tegeliku töö organiseerimiseks plaani täitmisele. Nad peavad olema teaduslikud, kuid arusaadavad ka laiemaile hulkadele.

Varumisplaani näitarvude koostamisel tuleb aluseks võtta üks plaani näitarvudest, mida nimetatakse *alusnäitarvuks*, ja vastavalt sellele määrata kõik teised plaani näitarvud. Sääraseks otsustava tähtsusega alusnäitarvuks varumisplaanis on varumiskäibe suurus.

Varumisplaani näitarvud omavad nii üldist kokkuvõtlikku iseloomu, näiteks varumise üldmaht, töötajate üldarv jne., kui ka üksikasjalist sortimendilist iseloomu, näit. üksikute varutavate kaupade hulk, kvaliteet jne.

Säärane plaanimise süsteem tagab iga üksiku varumisorganisatsiooni plaani vastavuse üleliidulisele varumisplaanile ja allumise sellele.

Peale sortimendilise lõike peab varumisplaan omama veel *territoriaal-rajoonilist* läbilõiget. Selleks tuleb konkretiseerida täpsed ülesanded territooriumide kaupa, näit. rajooni varumisplaan määrab ülesanded üksikutele varumispunktidele, oblasti varumisplaan — üksikutele rajoonidele, vabariigi plaan — üksikutele oblastitele ja varumise üldplaan — üksikutele vabariikidele.

Territoriaalses liinis muutub varumisplaan seda täpsemaks, mida väiksema territooriumi või organisatsiooni tegevust ta haarab. Väiksemaiks ettevõtteiks varumise alal, mille tegevust määratakse kõrgemate riiklike organite poolt, on rajooni varumiskontorid. Siin saavutab määratud plaani-näitarvude süsteem oma kõige täiuslikuma kuju, sest siin märgitakse kõik varumisplaani näitarvud. Need on järgmised:

1) põllumajandussaaduste varumine liikide ja sortide järgi;
2) varumiskäive:
   a) laoseisud perioodi alguses ja lõpus,
   b) realiseerimisplaan üksikute minemikanalite järgi (lepinglastele, omadele ettevõtetele, töötlemiseks jne.),
   c) saatmisplaan (veovahendite hankimise ja laadimise tähtajad),
   d) taara ja muu materjali tarvitamise plaan;
3) hangitud toodangu töötlemise-realiseerimise plaan;
4) koosseisude ja töötasude plaan;

5) tulude-kulude eelarve:
   a) käibekulude plaan,
   b) tulude ja rentaabluse plaan,
   c) varumiskäivete koondplaan;
6) finants- ja krediidiplaanid ja eri liigina siinjuures ka kapitalimahutuste plaan.

Rajooni varumiskontorid omakorda konkretiseerivad ülesandeid, viies need viimse adressaadini — TK-ni, varumispunktideni, vastuvõtjateni jne., kasutades selleks nn. *süsteemisisest ehk käitismajanduslikku plaanimist*. Eriti rohkesti rakendatakse seejuures lühemaperioodilisi plaane (viie päeva, dekaadiplaanid jne.).

Loomulikult peab käitismajanduslik plaan olema kooskõlas varumiskontorite kõrgemate organite poolt kinnitatud ja määratud tegevusplaaniga.

Seega kujunebki lõpuks välja varumispunkti tegevusplaan, olles niiviisi terviklik osa riiklikust rahvamajandusplaanist. Antud plaanilised ülesanded muutuvad seda täpsemaks ja konkreetsemaks, mida allapoole nad liiguvad. Nad muutuvad aga ka lihtsamaks, sest nende koosseisust kaob terve rida ainult üldsüsteemilist tähtsust omavaid plaani-näitarve, mis pole olulised üksiku varuja suhtes. Seepärast, kui kõnelda varumisplaani viimisest üksiku töötajani, siis ei tähenda see seda, et plaani-näitarvude terve süsteem tuleks viia üksiku töötajani. Just vastupidi, plaanimajanduslik põhiülesanne seisneb siin just selles, et leida varumisplaanist need näitarvud, mis otseselt puudutavad vastaval alal tegutsevaid töötajaid, ning anda neile edasi vastavad näitarvud küllalt selgel ja arusaadaval kujul.

Säärane käitismajanduslik plaanimine, kus varumisplaan minimaalsete plaani-näitarvude juures viiakse üksikute varumispunktideni, üksiku töötajani, pole tähtis mitte ainult majanduslikult, vaid ta omab ka suurt poliitilist tähtsust. Nimelt muutub käitismajandusliku plaanimise puhul iga töötaja teadlikuks oma ülesandest varumispunkti ja ka kogu organisatsiooni plaani täitmisel, ta muutub teadlikuks oma töö mõjust teiste tööle ja vastupidi. Sellega iga töötaja harjub plaani järgi konkreetselt ja asjalikult mõistma ettevõtte juhtimise meetodit ja kogu plaanimajandust, õpib ise juhtima majanduslikku tegevust, võttes aktiivselt osa mitmesuguste küsimuste läbiarutamisest ja otsustamisest (tootmisnõupidamised jne.). Selleks, et süvendada sääraseid töötajate teadmisi plaanimajanduse alal, on NSVL paljudel majandusaladel, nende seas ka kooperatiivkaubanduses, välja antud erilised taskuplokid, kus iga varumistöötaja võib näha kõiki plaani-näitarve ja näitarve kuni oma töökohani. Sel teel saab igale töötajale konkreetsel kujul selgeks tema vastutuse ulatus ettevõtte töös ja selle plaani täitmises.

Varumisplaanid, aluseks võttes ajaperioodide pikkust, mida nad haaravad, liigitatakse kaheks:

1) perspektiivplaanid ja
2) operatiivplaanid.

Perspektiivplaanides on varumise arengule antud pikemaks ajaks suund ja eesmärgid (näit. viisaastakuplaanid jne.). Loomulikult on

need plaanid üldised ja annavad ainult plaanitud tegevuse arenemise mahu ja suuna.

Operatiivplaanides on varumisorganisatsioonidele antud konkreetsed ülesanded lühemaks ajavahemikuks, kõige rohkem aastaks. Operatiivplaanid lähtuvad perspektiivplaanidest ja konkretiseerivad selle suundi ja eesmärke. Seejuures on ka arusaadav, et operatiivplaanid täpsustavad ja konkretiseerivad üksteist. Nii näit. peab kvartaliplaan täpsustama aastaplaani, kuuplaan kvartaliplaani jne. Seejuures kõik lühikest ajavahemikku haaravad plaanid lähtuvad pikema ajavahemikuga plaanides märgitud ülesandeist kui minimaalseist, mida tuleb tingimata täita.

Operatiivplaanide hulgas moodustavad eri liigi nn. sesooniplaanid. Nende all mõistame plaane, mis on koostatud ainult teatavate hooajaliselt esinevate saaduste varumiseks, näiteks marjade kokkuost jne. Kuna põllumajanduslik tootmine omab tugevasti hooajalist iseloomu, siis varumisplaanide hulgas ongi eriti suur tähtsus sesooniplaanidel. Nende koostamisel tuleb arvestada tegureid, mis mõjutavad üksikute põllumajandussaaduste tootmise sesoone.

Tuleb rõhutada, et varumisorganisatsioon peab täitma kõik temale pandud varumisalased ülesanded, sest need on minimaalseks kohustuseks tema tegevuses.

Varumisplaani täitmine tähendab:

1) aasta-, kvartali- ja sesooniplaanide täitmist mitte keskmiselt, vaid päev päeva järel, vastavalt varem väljatöötatud tegevusplaanidele,

2) plaani täitmist mitte ainult keskmiselt varumisorganisatsiooni järgi, vaid iga varumispunkti järgi üksikult,

3) plaani täitmist mitte ainult keskmiselt varumispunkti järgi, vaid iga varumistöötaja järgi üksikult,

4) mitte ainult plaani kvantitatiivsete näitarvude täitmist (varumiskaupade ost), vaid ka plaani kvalitatiivsete näitarvude (käibekulud, rentaablus jne.) täitmist.

3. Varumisplaani koostamise printsiibid ja meetodid.

NSVL rahvamajandus on ühtne ja monoliitne tervik, kus kõik harud alluvad ühele eesmärgile — sotsialistliku majanduse õitsengu saavutamine. Seepärast on ka plaanide koostamiseks kehtiv ühtne menetlus. Selle ühtsuse tagamiseks määratakse kõigile plaaniorganeile kohustuslik plaanide koostamise tehnika, ühtsed tabelivormid, ühtne näitarvude süsteem, ühtne arvestusmetoodika jne.

Varumisplaanide koostamisel on kehtivad järgmised printsiibid, millele peavad vastama kõik plaanid:

1. **Ühtsuse printsiip,** milles eraldatakse
   a) sisulist ühtsust ja
   b) vormilist ühtsust ehk kontinuiteeti.

Varumisplaani sisuline ühtsus seisneb selles, et ta peab olema kooskõlas NSVL majanduspoliitikaga. Ta peab olema nn. plaan-direktiiv, mis suu-

nab ja juhib varumisorganisatsioone ja käitisi kooskõlas kõrgemate organite poolt ülesseatud majanduspoliitiliste põhimõtetega. Säärase sisulise ühtsuse printsiip plaanimisel on põhitingimuseks, sest iga probleemi, iga arvu, iga kava käsitlemisel on oluline just poliitiline käsitlus. Tuleb meenutada sm. Stalini sõnu, et „võimatu on eraldada poliitikat majandusest. Me ei pääse majandusest, samuti nagu me ei pääse poliitikast. Tavaliselt eraldatakse uurimistöö kergendamiseks metodoloogiliselt poliitika küsimused majanduslikest. Kuid seda tehakse ainult metodoloogilistel kaalutlustel, kunstlikult, uurimise hõlbustamiseks. Tegelikus elus on nad eraldamatud . . . Ja kes mõtleb tegelikus elus eraldada majandust poliitikast, tõhustada majanduslikku tegevust poliitilise töö nõrgendamisega või vastupidi — see satub paratamatult ummikusse".

Varumisplaani vormiline ühtsus seisneb selles, et üksikute varumislülide poolt koostatavad plaanid peavad omama ühesugust põhivormi ühtsete plaani-näitarvudega. Samuti on ka varumisplaanide koostamise tähtajad kooskõlastatud kogu nõukogude varumisaparaadis ülalt alla ja alt üles. Need nõuded eeldavad seega varumisplaanide terviklikkust; kõik plaanid omavad ühesugust näitarvude nomenklatuuri ja vastavaid koostamistähtaegu.

2. **Teaduslikkuse printsiip** seisneb selles, et plaanide koostamisel tuleb lähtuda tootmise ja ühiskonna majandusliku arenemise seadustest ja teaduslikult põhjendatud arvestusvõtteist. Plaaniliste ülesannete kindlaksmääramisel on vajalik hoolikalt uurida tootmisjõudude arengu lähtetaset ja majandusseadusi, mille toimet tuleb kasutada ja rakendada teadlikult selleks, et saavutada tootmisjõudude arengu kiiret tõusu. Ressursside ja võimaluste hoolikas arvestamine, majandusseaduste tundmine, iga ajaloolise momendi tegelike iseärasuste täpne selgitamine — selles seisnebki plaanide teaduslikkuse printsiibi peatingimus.

3. **Reaalsuse printsiip** seisneb selles, et kõik plaanid peavad vastama tegelikule olukorrale, sest „oleks rumal arvata, et tootmisplaan on ainult arvude ja ülesannete loetelu. Tegelikult on tootmisplaan miljonite inimeste elav ja praktiline tegevus" [43]. Seega on plaani põhitingimuseks tema vastavus tegelikule elule, s. t. tema reaalsus. Selle printsiibi rakendamiseks on vajalik põhjalikult tunda majanduselu ja seda mõjutavaid tegureid.

4. **Operatiivsuse printsiip** tähendab plaanide koostamist, kinnitamist ja teatavakstegemist enne vastava perioodi algust. Nimelt peavad kõik plaanid olema koostatud, kinnitatud ja vastavaile varumisorganisatsioonidele teatavaks tehtud enne plaanitava perioodi algust, sest iga juhtiv ja vastutav töötaja peab aegsasti teadma oma ülesandeid järgnevaks perioodiks.

Loetletud printsiipidele vastava varumisplaani koostamiseks kasutatakse mitmesuguseid plaanimismeetodeid, milledest tähtsamad on järgmised:

1. **Võrdlemise meetod,** kus võrreldakse mitmesuguseid majanduslikke nähtusi omavahel plaani koostamiseks vajalike andmete saamiseks. Näit. võrreldakse tegelikku varumist plaanis ettenähtuga, ühe kuu varumist teise kuu omaga jne. Võime vahet teha a) ajalise ja b) ruumilise võrdlemise vahel.

---

43 Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 308.

Ajaline võrdlemine on säärane, kus võrdleme vastava varumisorganisatsiooni või -ettevõtte tegevust mitmel ajaperioodil, näit. jaanuarikuu varumist veebruari-, märtsi-, aprillikuu jne. varumisega. Seejuures fikseeritakse ilmnenud muutused (neid muutusi nimetatakse ka tegevuse dünaamikaks) ja tehakse saadud tulemustest vastavad järeldused.

Ruumiline võrdlemine on säärane, kus võrreldakse eri rajoonides ja kohtades töötavate varumisorganisatsioonide või -ettevõtete tegevust samal ajaperioodil, näiteks Tsentrumi Teravilja Varumise Koondise teatava kuu tegevust Lõuna Teravilja Varumise Koondise sama kuu tegevusega. Selline võrdlemine aitab selgitada mitmesuguste geograafiliste ja organisatsiooniliste tegurite mõju varumistöös. Ruumilise võrdlemise teostamine varumisorganisatsioonis endas võimaldab selgitada eeskujulikke ja halbu varumispunkte ja varumistöötajaid. Sel teel avaneb võimalus teha vastavaid korraldusi nende tegevuse parandamiseks.

2. **Bilansimeetod** seisneb selles, et mitmesugustest majanduslikest nähtustest koostatakse bilanss, mille mõlemad pooled peavad olema võrdsed. Selle meetodi rakendamine võimaldab kindlaks määrata proportsioone üksikute varumisplaani elementide vahel ja kooskõlastada plaani üksikuid näitarve. Nii kasutatakse bilansimeetodit hüvituskaupade müügiplaani vastavuse määramisel riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise plaanile. Seda meetodit rakendatakse ka varumisorganisatsioonide finantsiliste vahendite vajaduse ja nende kätteallikate vahelise kooskõla selgitamiseks. Seega on varumisplaan üles ehitatud samadel põhimõtetel nagu raamatupidamises bilanss, kuid ainult selle vahega, et ta ei fikseeri juba lõpuleviidud majandusliku tegevuse tulemusi, vaid taotleb anda täpset arvulist väljendust majanduslikule tegevusele selle tegeliku teostamise eel. Plaanilise bilansi koostamine nõuab nagu raamatupidamiseski kahekordset arvestust, millega saavutatakse plaani täpsus ja on võimalik selle üksikute näitarvude omavahelise kooskõla kontrollimine. Neil põhjusil on plaani koostamisel bilansimeetodi kasutamine väga tähtis ja seda tuleb rakendada igal võimalikul juhul.

3. **Valikumeetod** seisneb selles, et antud nähtustest uuritakse ainult tüübilisi. Selleks tehakse kõigist meid huvitavaist nähtustest valik, et kergendada tüübiliste elementide uurimist. Selle meetodi headeks omadusteks on tema teostamise operatiivsus ja odavus ning seejuures ka küllaldane täpsus ja üksikasjalisus. Eriti kasutatakse teda statistilistes vaatlustes, analüüsi teostamisel jne. Valikumeetodi läbiviimisel rakendatakse mitmesuguseid võtteid, mis sageli üksteist täiendavad. Levinumaiks valikuvõtteiks on: 1) tüübiline, 2) juhuslik, 3) kombineeritud ja 4) mehhaaniline valik.

Tüübiline valik seisneb selles, et uuritavad nähtused jaotatakse üksikuiks erinevaiks rühmadeks ja igast rühmast valitakse uurimiseks tüübilised elemendid. Näit. teatava varumisorganisatsiooni tegevuse uurimisel valitakse selleks üksikud tüübilised varumispunktid, mille tegevuse põhjal otsustatakse kogu organisatsiooni tegevuse üle.

Juhuslik valik seisneb selles, et uuritavad elemendid valitakse tervikust umbkaudu, s. t. juhuslikult. See meetod annab võrdlemisi häid tulemusi, kusjuures resultaadi täpsus paraneb valiku mahu suurenemisega.

K o m b i n e e r i t u d v a l i k seisneb selles, et suurema tähtsusega tüübilised tunnused uuritavast tervikust valitakse esimese võttega, s. t. teostatakse tüübilist valikut. Vähem tähtsad tunnused valitakse juhuslikult. Seega on käesolev võte eelmise kahe võtte kombinatsioon.

M e h h a a n i l i n e v a l i k seisneb selles, et uuritava nähtuse tunnused võetakse (valitakse) mehhaaniliselt, kindlas korrapärasuses, näit. iga viies, kümnes jne. See valik on täpsem kui juhuslik valik, kuid ebatäpsem kui kombineeritud valik.

Valikumeetodi rakendamise otseseks eesmärgiks on uurimisel saadud tulemuste laiendamine tervikule selle nähtuse selgitamiseks. Selline laiendamine teostatakse mitmesuguste matemaatiliste võtetega, milledest on tähtsamad: 1) otsene arvestus ja 2) koefitsientide kasutamine.

O t s e n e a r v e s t u s seisneb selles, et valikumeetodi juures leitud keskmist arvu kasutatakse puhtmatemaatiliselt terviku selgitamiseks.

Näiteks on vaja selgitada kolhoosi keskmine arvatav nisu- ja kaerasaak ühe ha kohta ja selle põhjal määrata tähendatud kultuuride loodetav kogutoodang. Kolhoosis on 400 ha nisu- ja 500 ha kaerapõldu. Saagi selgitamiseks võeti nisupõllult 250 proovi à 1 m² pindalalt ja saadi kokku 0,3 ts. nisu, kaerapõllult võeti vastavalt 100 proovi ja saadi kokku 0,08 ts. teri.

Järelikult oleks antud näite puhul otsesel arvestusel saak ühe ha kohta

$$\text{nisul} \quad \frac{0{,}3 \times 10\,000}{250} = 12 \text{ ts.}$$

$$\text{ja kaeral} \quad \frac{0{,}08 \times 10\,000}{100} = 8 \text{ ts.}$$

Loodetav kogusaak oleks vastavalt nisul ($12 \times 400 =$) 4800 ts. ja kaeral ($8 \times 500 =$) 4000 ts.

K o e f i t s i e n t i d e kasutamine seisneb selles, et valikumeetodi põhjal teostatud uurimise tulemused väljendatakse koefitsiendina, s. t. suhtarvuna ja seda koefitsienti rakendatakse üldiste nähtuste täpsustamiseks ja selgitamiseks. Eriti rohkesti kasutatakse seda võtet mitmesuguste statistiliste üleskirjutuste parandamiseks ja täpsustamiseks. Selleks otstarbeks arvutatud koefitsiente nimetatakse k o r r e k t i i v k o e f i t s i e n t i d e k s.

4. Graafiline meetod seisneb mitmesuguste skeemide, diagrammide, kartogrammide jne. kasutamises. Et graafiline meetod on väga piltlik, siis on otstarbekohane teda alati kasutada, sest ta võimaldab väga kiiresti kontrollida plaani täitmist ja selgitada varumistöö sesoonsust ning muid varumisega seoses olevaid probleeme.

Peale kirjeldatud meetodite on plaanimisel kasutusel ka terve rida peamiselt arvestustehnilisi meetodeid. Viimaste kasutamine peab aga sündima suure ettevaatuse ja tugeva kriitikaga, sest vastasel korral nad võivad muuta plaanide koostamise puhttehniliseks ja mehhaaniliseks toiminguks, mille tulemuseks võib olla plaanide ebareaalsus ja paberlikkus.

Plaanide koostamisel kasutatavamad arvestustehnilised meetodid on järgmised:

1. Eksperdi hinnangu meetod. Seda ei saa sisuliselt nimetada meetodiks selle sõna teaduslikus mõttes. Selle olemus seisneb selles, et nõupidamisel

üksikute isikutega-asjatundjatega, kellel on suuri kogemusi ja teadmisi, küsitakse nende hinnangut antud küsimuste kohta.

Eksperdi hinnangu meetod avab aga praktikas avaraid võimalusi asendada plaanide tõeline põhjendamine üksikute kodanlike eriteadlaste autoriteedile toetumisega, mis teel on võimalik kahjulike nõukogudevastaste elementide poetamine plaanidesse. Seepärast on soovitatav koguda paljude vastava ala asjatundjate hinnanguid ja alles siis otsustada, milline ekspertide hinnang on õige. Veel soovitatavam ja otstarbekohasem on sääraseile üksikute isikute ekspertiisihinnanguile vastu seada masside kogemusi ja parimate stahhanovlaste ja lööktööliste saavutusi ning üldistades peegeldada neid plaani näitarvudes. Ei tohi unustada, et masside kaasatõmbamine plaanimistööle on koostatavate plaanide elulisuse ja reaalsuse möödapääsmatuks tingimuseks.

2. Tehnilis-ökonoomiliste arvestuste meetod seisneb mitmesuguste näitarvude hoolsas tehnilises arvestamises ja nende igakülgses majanduslikus põhjendamises. Selle meetodi kasutamine tähendab mitmesuguste normide, koefitsientide, suhtarvude jne. arvutamist ja nende põhjal näitarvude tuletamist. Nii näiteks määratakse selle meetodiga kaadrite tarvidus, lähtudes töötootlikkuse plaanilistest normidest ja varumisvõrgu struktuurist. Seda meetodit rakendatakse laialt ka käibekulude plaanimisel.

Kõik kasutatavad normid, koefitsiendid jne. peavad olema reaalsed, s. t. peavad vastama tegelikkusele. Norme tuleb pidevalt kontrollida ja vastavalt uutele olukordadele muuta. Normid peavad olema progressiivsed ja samal ajal saavutatavad töötajate põhimassile. Järelikult peavad uued normid olema alati kõrgemad kui olemasolevad, kuid nad peavad asuma madalamal kui eesrindlike käitiste tippsaavutused. Seega peavad nad asuma praeguste normide ja eesrindlike töötajate saavutuste vahel.

Oma toimelt on normid kahesugused:

1) m i i n i m u m n o r m i d, millest allapoole koostatava plaani vastavad näitarvud ei tohi langeda (näit. töötootlikkus),

2) m a k s i m u m n o r m i d, mida vastavad plaani-näitarvud ei tohi ületada (näit. käibekulud).

Eriti suurt ettevaatust nõuab mitmesuguste s t a a t i l i s t e j a d ü n a a m i l i s t e k o e f i t s i e n t i d e m e e t o d i t e kasutamine, sest nende rakendamine võimaldab kahjurluse sisseviimist majandustegevusse. Nii näiteks lähtub staatiliste koefitsientide meetod eeldusest, et majanduslike elementide vahelised proportsioonid peavad jääma muutmatuks. Seepärast piirdub ta ka ainult möödunud plaanieelsel perioodil olnud proportsioonide selgitamisega ja samade vahekordade määramisega ka tulevikus. Staatiliste koefitsientide täienduseks peavad dünaamilised koefitsiendid kindlaks tegema rahvamajanduse üksikute alade arenemistempo minevikus selleks, et sama tempot laiendada ka plaaniperioodile. Pole raske kindlaks teha nende meetodite sisemist sugulust nn. „empiiriliste seaduspärasustega", mis eitavad plaani osa rahvamajanduse ümberkorraldamise abinõuna.

See nende meetodite puudus ei tähenda aga seda, et plaanide koostamisel tuleks loobuda plaanitava arenemistempo võrdlemisest eelnenud perioodi tempoga või tuleviku tarvis määratud proportsioonide võrdlemisest käesoleva aja

omadega. Nende meetodite põhjal tuletatud vahekorrad pole plaanimisel sugugi kohustuslikud, vaid nende ülesanne on ainult kujundada kõige otstarbekamate vahekordade ja tempode määramist, arvestades majanduses teostatavaid ümberkorraldusi. Nii on võimalik sesoonsuse määramisel mõnikord kasutada ekstrapolatsioonimeetodit, mille juures laiendatakse eelnevail perioodidel kindlakstehtud korrapärased nähtused ka tulevastele perioodidele. Siin kasutatakse mitmesuguseid suhtarve, nn. ekstrapolatsioonikoefitsiente.

Näiteks on teada 1944. a. IV kvartali tegelikud andmed, samuti 1945. a. IV kvartali üldplaan. On vaja leida 1945. a. üksikute kuude plaanid. Seejuures on võimalik kasutada järgmist arvestustehnikat:

Kuud	1944. a.		1945. a.	
	absoluutarv	%	absoluutarv	%
		ekstrapolatsioon		→
oktoober	100 000	20	200 000	20
november	150 000	30	300 000	30
detsember	250 000	50	500 000	50
IV kvartal kokku	500 000	100	1000 000	100

Arvestuse teostamisel tuleb silmas pidada, et ekstrapolatsioonimeetodit pole ülaltoodud kujul otseselt võimalik rakendada, vaid eelkõige tuleb arvestada tegelikku olukorda ja muutusi majanduselus. Nende tegurite mittearvestamisel kujuneb ekstrapolatsioonimeetod mehaaniliseks ja tagajärjeks on ebareaalsete plaanide koostamine.

Edasi leiab kasutamist interpolatsioonimeetod, mis seisneb antud suuruste järgi mingisuguse vahepealse suuruse leidmises. Peamiselt rakendatakse seda meetodit mitmesuguste tariifide, töötasude jne. arvutamiseks. Näiteks [44] on antud järgmised peale- ja mahalaadimistööde ajanormid koormaliikide järgi (minuteis autotonnaaži täiskoormuse kohta):

Auto kandejõuga 1,5 t, teravili kottides, mahalaadimine käsitsi 10,5 min.
„ „ 3 t, „ „ „ „ 16 „
„ „ 5 t, „ „ „ „ 22 „

Vahepealse tonnaažiga autode jaoks leitakse ajanormid interpoleerimise teel.

Näiteks 4-tonnise teraviljakoorma mahalaadimisaja normatiiv leitakse järgmiselt: $5 - 3 = 2$ t, mida tuleb laadida $22 - 16 = 6$ min. Seega 1 tonn tuleb laadida $6 : 2 = 3$ min. ja $4\text{ t} = 16 + 3 = 19$ min.

Ka selle arvutustehnika juures tuleb eelkõige lähtuda tegelikust olukorrast ja tegelikest tingimustest. Muidu muutub selle võtte rakendamine mehhaaniliseks ja saadud resultaadid on ebareaalsed.

[44] Näide on võetud ENSV T 1945, nr. 7, artikleist 93 ja 94.

NSVL-s on rakendatud nn. tsentraliseeritud plaanimise süsteem, mis seisneb selles, et kogu plaanimist juhitakse vastavast keskusest, milleks kogu rahvamajanduse ulatuses on NSVL Riiklik Plaanikomisjon ja varumise alal NSVL Varumise Ministeerium.

Tsentraliseeritud plaanimise süsteem omab suuri paremusi võrreldes detsentraliseeritud plaanimise süsteemiga. Nimelt võimaldab tsentraliseeritud plaanimine kooskõlastada üksikplaane ning jälgida nende reaalsust ja otstarbekohasust. Samuti on võimalik jälgida, kas on kinni peetud varumisplaani kohta ülesseatud koostamisprintsiipidest. Kõrgemal lülil on võimalik autoritatiivselt teha vastavaid parandusi temale esitatud plaanikavandeis.

4. Varumisplaani koostamise menetlus.

Rajooni varumiskontoris või tarbijate kooperatsiooni süsteemis asutakse plaanide koostamisele pärast kõrgemalt lülilt vastava käsu, nn. direktiivse korralduse saamist. Direktiivsetes korraldustes lähtutakse konkreetseist ülesandeist varumise alal. Nendega on vastavale varumisorganisatsioonile teada antud tema esialgsed ülesannete perspektiivid vastavalt riigi majanduspoliitikale. Direktiivseid ülesandeid ei või samastada plaaniliste ülesannetega. Varumise plaaniliste ülesannete kindlaksmääramiseks on eelkõige vaja tunda kohalikke võimalusi ja olusid varumise alal, kuna muidu võivad plaanilised ülesanded eluvõõraks osutuda. Selle puuduse vältimiseks tuleb rakendada laia varumistöötajaskonna osavõttu varumisalaste plaaniliste ülesannete kindlaksmääramisel kooskõlas direktiivsete korraldustega. Seega direktiivsed korraldused annavad juhtnööre ja andmeid tulevase plaani koostamiseks ja on esimeseks aluseks plaani koostamisel. Et direktiivseis korraldustes kajastub partei poliitiline suund, siis nende aluseks võtmine tähendab sisuliselt ühtsuse printsiibi rakendamist plaanimisel.

Pärast direktiivsete korralduste saamist tuleb asuda tegelikule plaani koostamisele, rakendades plaani reaalsuse ja teaduslikkuse printsiipi. Plaani koostamisel lähtutakse mitmesuguseist andmeist, mis käsitlevad majanduselu. Säärast materjali nimetatakse majanduslikuks andmestikuks. Vastavalt majandusliku andmestiku hankimise allikaile tehakse vahet 1) sisekäitisliku ja 2) väliskäitisliku andmestiku vahel.

Sisekäitisliku andmestiku moodustavad varumisorganisatsiooni enda andmed oma otsesest tegevusest. See andmestik ei piirdu ainult raamatupidamise arvestusandmetega, vaid ta peab sisaldama ka statistilisi ja eriti operatiivse arvestuse materjale. Sisekäitislike andmete kogumisel ja nende kasutamisel tuleb silmas pidada:

a) et kogutud materjal peab andma täpse ja õige pildi möödunud perioodide majanduslikust tegevusest, samuti ka plaanide täitmisest,

b) et kogutud materjal peab haarama ka jooksvat plaanilist perioodi kuni plaanide koostamise päevani.

Tegelikus elus on märgata nende nõuete väärhindamist, mispärast lepitakse tihtipeale puuduliku andmestikuga. Tagajärjeks on ebareaalsete, fantastiliste arvudega plaanide koostamine. Tuleb karmilt võidelda sääraste

plaanide koostamise vastu. Plaanide koostamisel kasutatav majanduslik andmestik peab koosnema järgmisist andmeist:

a) raamatupidamise pea- ja kvartaliarvestused, üld- ja üksikute varumispunktide kuubilansid;

b) raamatupidamise kuu-läbikäigu aruanded; statistilised aruanded;

c) rahaliselt väljendatud inventuuri-aruanded, varutud saaduste ja materjalide laoseisude loendid, varade ülestähendused; vastastikuste arvete kontrollresultaadid, aktid ja muud dokumentaalse revisjoni aruanded;

d) kõrgemate organite instruktiivsed materjalid, juhatuse käskkirjad, tootmisnõupidamiste protokollid ja otsused, juhatuse ja revisjonikomisjoni protokollid, volitatud esindajate koosolekute protokollid, kaebusraamatute ja seinalehtede materjalid jne.

Seega üksikasjaline sisekäitislik andmestik peab sisaldama kõik andmed, mis puudutavad ettevõtte tegevust ja iseloomustavad tema tegevuse majanduslikku olukorda.

V ä l i s k ä i t i s l i k u a n d m e s t i k u moodustavad mitmesugused varumisse puutuvate ajakirjade ja raamatute materjalid, samuti ka pideva kontakti kaudu varumisalal töötajailt saadud materjalid.

Pärast sellise üksikasjalise majandusliku andmestiku hankimist tuleb seda uurida ja põhjalikult tundma õppida, s. t. seda a n a l ü ü s i d a. Majandusliku andmestiku analüüsimise peamiseks ülesandeks on avastada neis majanduslikke seoseid ja selgitada tegureid, millede mõjul toimub plaani täitmine. Seejuures tuleb analüüsijal alati vastata küsimustele: „mispärast" ja „kuidas?". Rööbiti majanduslike seoste avastamisega tuleb hinnata ka nende tähtsust ja neid m õ õ t a, s. o. väljendada nende suurust arvuliselt. Mõõtmisele rajanev analüüs võimaldab:

1) vältida analüütilises töös vaba arvamust, s. t. subjektiivsust,

2) kaaluda iga üksikut tegurit ja eraldada peategureid kõrvalistest,

3) anda analüüsija tööle operatiivset tähtsust ja võidelda plaani täitmise eest,

4) analüütilisi tulemusi muuta vaieldamatuks ning sellega anda analüüsile kaaluva tõendava dokumendi tähtsust.

Oma olemuselt jaguneb analüüs 1) perioodiliseks ja 2) pidevaks.

P e r i o o d i l i n e a n a l ü ü s viiakse läbi pärast plaanitava perioodi lõppu, kusjuures ta ülesanne on kontrollida plaani täitmist, selgitada konkreetsete korralduste ja juhtnööride otstarbekust ja läbiviidavust tegelikus elus ning ettevõtte majandusliku andmestiku läbitöötamisel avastada tegevust häirivaid põhjusi.

P i d e v a t a n a l ü ü s i teostatakse jooksva perioodi plaani täitmise käigu selgitamiseks. Ta peab käsitama jooksvat plaani täitmist ja seejuures

õigeaegselt avastama plaani täitmisel ilmnenud ebakorrapärasusi nende viivitamatuks kõrvaldamiseks.

Lähtudes analüüsi ulatusest tehakse vahet a) üksikasjalise (detailse) ja b) lihtsustatud analüüsi vahel.

Üksikasjaline (detailne) analüüs on säärane, kus ettevõtte majanduslikku tegevust uuritakse kõigis peensustes. Tulemuseks on hea ülevaade ettevõtte tegevusest ja majanduslikust olukorrast. Oma ulatuselt on see analüüs väga mahukas, haarates laialdasi materjale. Nende töötlemine on aga kuni tänini rakendatavate raskepäraste võtete tõttu keeruline ja aegaviitev, mispärast ta kaotab tihtipeale operatiivsuse ja ülevaatlikkuse. Sel põhjusel pole säärase analüüsi sagedane teostamine võimalik. Üksikasjalist analüüsi tehakse vaid kord või kaks aastas.

Lihtsustatud analüüsi puhul jälgitakse ainult tähtsamaid majandusnäitarve. Et selleks vajalik andmestik on väike, siis on ka analüüsi teostamine kiire. Tema puuduseks on andmete lünklikkus ja analüüsi pealiskaudsus, kuna tihtipeale jääb valgustamata paljusid tegureid, mis majanduslikku tegevust mõjutavad. Seepärast võib lihtsustatud analüüsi kasutada ainult üldise orienteeringu ja hinnangu saavutamiseks, mida vajatakse kiiresti operatiivses töös. Üksikasjalisi andmeid peab andma aga detailne analüüs.

1943. a. koostas prof. N. Veitsmann nn. majanduslike põhinäitarvude süsteemi, mis taotleb kõrvaldada eespool kirjeldatud analüüsivõtete puudusi. Majanduslike põhinäitarvude süsteem koosneb 40 näitarvust igalt majandusalalt (tootmine, omahind, realiseerimine ja finantsid). Nende arvutamine on kiire ja seetõttu on neid võimalik kasutada operatiivtöös. Et nad annavad ka küllaldase ülevaate igast majanduslikust probleemist, siis on nad täpsemad kui lihtsustatud analüüsi puhul ja seepärast operatiivtöös kasutamiseks otstarbekohasemad. Esijoones on see majanduslike põhinäitarvude süsteem küll rakendatav tööstuskäitistes, kuid mõningate muudatustega saab teda kasutada kõigil majandusliku tegevuse aladel, ka varumises.

Pärast majanduselu põhjalikku analüüsimist tuleb koostada seletus selle kohta. Seda seletust nimetatakse majanduselu konjunktuur-analüütiliseks ülevaateks. Säärane ülevaade peab olema täielikult kooskõlas üksikuid majandusnäitarvusid väljendavate suurustega. Ta täiendab ja seob arvulist materjali, on seejuures lühike, asjalik ja selge.

Peale konjunktuur-analüütilise ülevaate koostamist asutakse plaanide kavandamisele. Selle all mõistetakse oma tulevast tegevust määravate ülesannete koostamist ja nende esitamist kõrgemale organile. Siin on põhiliseks meetodiks nn. majandusliku põhjenduse meetod. See väljendub nõudes põhjendada iga plaanikavandis esitatud arvu majanduslikult, s. t. iga majandusnäitarv peab tõendama vastava ettevõtte tegevuse otstarbekohasust ja tema töö vastavust majanduslikele põhimõtteile. Ettevõtte säärase tegevuse all tuleb mõista seda, et antud vahenditega tuleb saavutada maksimaalne tulemus või et antud ülesanne tuleb täita minimaalsete kuludega.

Tegelikus elus kasutatakse kahesuguseid plaanikavandeid: 1) suulisi ja 2) kirjalikke.

Suulisi plaanikavandeid kasutatakse peamiselt rajooni varumiskontori süsteemi allosade (varumispunktide) töö plaanimisel. Praktikas toimub see tootmisnõupidamisel, kus kontori plaanija ühes varumispunkti juhataja ja töölistega ühiselt koostavad vastava varumispunkti plaanikavandi. Seejuures arvestatakse direktiivseid korraldusi ja varumispunkti tegelikku olukorda.

Kirjalikke plaanikavandeid kasutatakse varumiskontori ja kõrgemate lülide töö plaanimisel. Plaanikavand koostatakse juba alluvate ettevõtete plaanikavandite, tegeliku majandusliku olukorra ja direktiivsete korralduste põhjal. Plaanikavandiga koos saadetakse kõrgemale organile veel nn. plaani seletuskiri, kus majanduslikult põhjendatakse kõiki plaanikavandis esitatud näitarvusid. Kuigi see nõue on väga oluline, patustatakse tema vastu palju. Tegelikus elus esitatakse tihtipeale seletuskirju, milles pole jälgegi majanduslikult põhjendatud arvestustest. Nende koostajate argumentatsioon piirdub peamiselt sõnaliste kinnitustega, kusjuures ei tehta katsetki tõendada neid objektiivsete andmete ja arvudega. Plaani-näitarvude põhjendamisel on vajalik neid alati tõendada vastavalt väljatöötatud ja rühmitatud arvestusandmetega. Niiviisi vormistatud ja seletuskirjadega varustatud plaanikavandid omavad suurt tähtsust kõrgemate lülide plaanimistöö suhtes, sest nende põhjal määratakse plaanilised ülesanded vastavale varumiskontorile ja esitatakse kinnitatud plaani kujul. Kõrgemate organite poolt kinnitatud plaan annab miinimaalsed ülesanded igale varumisorganisatsioonile ja neid ülesandeid on kohustatud täitma kõik vastava organisatsiooni töötajad. Kinnitatud plaani põhjal määrab vastav varumisorganisatsioon kindlaks konkreetsed ülesanded kõigile oma süsteemi kuuluvaile varumispunktidele ja varujaile. Ühtlasi koostatakse kinnitatud plaani põhjal lepingud kohalike tarbijate kooperatiividega, kus nähakse ette vastastikused kohustused ja materiaalne vastutus lepingute täitmisel varumise alal.

Pärast plaani kinnitamist tuleb organiseerida plaani täitmise kontrolli. Plaani täitmise kontrolli teostamiseks tuleb esitada aruandeid majandusliku tegevuse ja plaani täitmise käigu kohta nii süsteemi kõrgemaile lülidele kui ka vastavaile kohalikele organeile.

5. Varumisplaanide koostamise organisatsioon ja aparaat.

NSVL varumise tsentraliseeritud plaanimise süsteem tähendab seda, et kogu plaanimistööd teostatakse kõrgemate partei- ja riiklike organite juhtimisel, kusjuures rakendatakse tootlus-territoriaalset juhtimisprintsiipi. Selleks on looduð vastav plaanimisorganisatsioon.

Kõige kõrgemaks organiks NSVL plaanimisorganisatsioonis on NSVL Ministrite Nõukogu. Temale allub otseselt NSVL Riiklik Plaanikomisjon, kelle ülesandeks on teostada NSVL rahvamajanduse plaanimist ja plaani täitmise kontrolli üleliidulises ulatuses. Sellisena on NSVL Riiklikul Plaani-

komisjonil samasugused õigused ja kohustused nagu üleliidulistel ministeeriumidelgi. NSVL Riiklik Plaanikomisjon koos oma vabariiklike ja kohalike organitega moodustab riikliku tsentraliseeritud plaanimisorganisatsiooni keskse liini, mida nimetatakse Riikliku Plaanikomisjoni liiniks. Riikliku Plaanikomisjoni kohalikud organid koostavad vastava territooriumi ulatuses koondplaani (rajooni plaan, oblasti plaan jne.), mis haarab vastava territooriumi kõiki majandusalasid, ja teostavad ka kontrolli koondplaani täitmise üle. Kohalike organite ülesandeks on ka koostada ülevaateid kogu majanduselu kohta neile allutatud territooriumil.

NSVL Riiklik Plaanikomisjon koostab rahvamajanduse üldise plaanikavandi ja üksikute rahvamajandusharude plaanikavandid (nende hulgas ka varumisplaani kavandi) ja esitab need kinnitamiseks NSVL Ministrite Nõukogule.

Varumise plaanimise organisatsioon jaguneb kaheks:

a) riiklik varumisliin (NSVL Varumise Ministeeriumi süsteem) ja b) varumisorganisatsioonide liin.

Riikliku varumisliini plaanimisorganisatsiooni kõrgemaks astmeks on NSVL Varumise Ministeerium. Ta töötab üleliidulise kinnitatud varumisplaani alusel välja täpsed varumisplaanid üksikuile vabariikidele, kraidele ja oblastitele ning annab alluvaile organeile direktiivseid korraldusi plaanikavandite koostamiseks. Vastavalt neile direktiivseile korraldustele koostavad riikliku varumisliini üksikud lülid oma plaanikavandid, milledest esitavad ühe eksemplari aste-astmelt oma liini kõrgemale lülile ja teise eksemplari Riikliku Plaanikomisjoni liinile. Nii näeme, et plaanikavandite koostamine on korraldatud samal põhimõttel nagu aruandlussüsteemgi, kus rahvamajandusplaani koostav keskus Riikliku Plaanikomisjoni liinis saab plaanikavandid kahte kanalit mööda. Vastavalt üleliidulisele varumisplaanile ja esitatud plaanikavandeile kinnitab NSVL Varumise Ministeerium esitatud plaanikavandid ja teatab need alluvaile organeile (parandustega, kui need osutuvad vajalikuks). Viimased kinnitavad plaanilised ülesanded neile allutatud ettevõtteile jne. Kinnitatud plaanide täitmise kontrolli teostatakse aruandlusega.

Varumisorganisatsioonide liini plaanimisorganisatsioon on ehitatud samal põhimõttel ja omab niisama palju administratiivseid lülisid nagu riiklik varumisliin.

NSVL-s teostatakse varumise plaanimist selleks spetsiaalselt loodud plaanimisaparaadi poolt, mille üksikud osad tungivad kuni varumispunktideni.

Suuremais varumispunktides koostab plaani arveametnik või raamatupidaja koos varumispunkti juhatajaga. Samasugune kord on kehtiv ka väiksemais varumiskontoreis. Suuremais varumiskontoreis on plaanimisaparaadi osana ellu kutsutud juba erisektor või koguni eriosakond, kus töötavad ökonomistid ja plaanijad statistikute kaasabil. Nende sektorite või osakondade ülesanne on koostada kõik varumistööks vajalikud plaanikavandid, kinnitada oma süsteemi ettevõtete ja käitiste plaanid ja kontrollida nende plaanide täitmist; ühtlasi peavad nad andma kõrgemaile organeile teateid oma süs-

teemi majandusliku tegevuse kohta mitmesuguste aruannete esitamise teel. Alates oblasti varumiskontoreist on loodud erilised plaani- ja finantsosakonnad. Siin ilmneb plaanimisaparaadi juures juba erinevusi võrreldes madalamate lülide plaanimisaparaadi osadega. Nimelt on siin plaanimise alal läbi viidud spetsialiseerumine, s. o. teatava kitsama ala küsimusi lahendavad eritöötajad (näit. taimekasvatussaaduste varumise alal vastav plaanija, karjamajandussaaduste varumise plaanija, töö ja töötasude plaanija jne.). Veelgi enam on detailiseeritud NSVL Varumise Ministeeriumi plaanimisaparaadi ehitus.

Selliselt ülesehitatud plaanimisorganisatsiooni ja -aparaadi ülesanne on kindlustada rahvamajanduse ja üksikute majandusharude tsentraliseeritud juhtimist.

XI peatükk.

PLAANIMISTEHNIKA ÜLDPROBLEEMISTIK.

1. Plaanimistehnika ja plaani koostamise etapid.

Plaanimistehnika all mõistetakse plaani tegeliku koostamise protsessi. Plaani koostamise käigus võime eraldada järgmisi etappe:

1. Ettevalmistus plaani koostamiseks:
   a) direktiivsete korralduste saamine ja vastavalt sellele majandusliku andmestiku analüüsi läbiviimise plaani koostamine,
   b) majandusliku andmestiku kogumine ja selle kvaliteedi kontrollimine,
   c) majandusliku andmestiku läbitöötamine ühes tabelite ja graafikute koostamisega,
   d) analüüsi tulemuste vormistamine ja sellest tulenevate ettepanekute tegemine.
2. Plaanikavandi koostamine:
   a) plaanivisandi koostamine ja üksikute plaani-näitarvude määramine,
   b) koondplaani koostamine.
3. Plaani elluviimist ja täitmist tagavate konkreetsete organisatsioonilis-tehniliste abinõude kindlaksmääramine (plaanikavandi seletuskiri).

2. Ettevalmistus plaani koostamiseks.

Vastavalt saadud direktiivsetele korraldustele tuleb kõigepealt läbi viia vajalike majanduslike andmete analüüs. Selleks tuleb koostada analüüsija tööplaan, kus on täpselt määratud analüüsi läbiviimise ulatus, selleks vajaliku majandusliku andmestiku allikad ja töö tähtajad, et analüüsi tulemused säilitaksid operatiivsuse. Nimelt kaotavad analüüsi poolt esitatud hilinenud järeldused palju oma väärtusest. Seega on vajalik analüüsi teostamise plaanis ette näha aeg, mis kulub majandusliku andmestiku kogumiseks, selle kontrollimiseks, läbitöötamiseks ja analüüsi lõppotsuste koostamiseks.

Et õigesti tunnetada ökonoomikat, on vajalik käsitamiseks tõepärane ja reaalne majanduslik andmestik. Iga aruandeliste andmete moonutamine

mõjutaks otseselt või kaudselt analüüsi tulemusi. Seepärast on vajalik kogutud majandusliku andmestiku tõepärasuse kontrollimine, mis seisneb:

1) vormilises või aritmeetilises kontrollis, kus selgitatakse arvulise andmestiku matemaatiliste tehete õigsust, ja

2) sisulises kontrollis. Andmete sisuline kontrollimine on raskem ja nõuab vastava aja arvestustehnika põhjalikku tundmist, kuna segiajamised arvestuses ei ole alati kergesti avastatavad.

Näide. Oletada, et antud bilansis on lahtris „tulevased kulud" näidatud kuludena 1500 rbl. Kontrollides vastavaid arveid leiame, et on tehtud järgmised sissekanded:

1. X.	Ruumide üür 6 kuuks à 300 rbl.	kokku rbl. 1800.—
20. XII.	Ajalehtede tellimine järgmise aasta kolmeks kuuks . .	„ 300.—
		Kokku rbl. 1500.—

Andmete vormiline kontroll näitab, et siin on kõigepealt tegemist matemaatilise veaga: sissekannete summad on teineteisest lahutatud, oleks tulnud aga liita. Sisuline kontroll avastab aga ka veel teist laadi vigu. Lähtudes sellest, et aasta lõppbilanss koostatakse 31. detsembriks, tuleb seega korrigeerida esimest sissekannet. Ruumide üür on ette maksetud ainult kolmeks kuuks. Seega peale korrigeerimisi saame järgmise tulemuse:

1. I.	Ruumide üür kolmeks kuuks à 300 rbl.	rbl. 900.—
20. XII.	Ajalehtede tellimine	„ 300.—
		Kokku rbl. 1200.—

Peale arvestusandmete korrigeerimist enne analüüsimistöö algust tuleb mõnikord teha ka parandusi arvudes veel analüüsi enda käigus, kui esialgu vaieldamatuina näivate arvestusandmete läbitöötamisel ilmneb ebatäpsusi. Kõige sagedamini kerkib sellise parandamise vajadus üles käibekulude suhtes, kus näiteks raamatupidaja on üksikud kuluparagrahvid ebaõigelt jaotanud üksteisele järgnevate aruandeperioodide vahel. Seda laadi ebatäpsusi peab analüüsija kõrvaldama nende avastumisel, kui ta soovib, et tema arvulisele analüüsile järgnev seletus ja sellega seoses olevad arvestused oleksid ehitatud täiesti laitmatule arvulisele alusele.

Kui aruandeliste andmete sisu vajab olukorraga tutvumist tööpaigal, peab analüüsija sooritama kohapealse töö kontrollimist. Ei tohi unustada, et analüüsijale põhimaterjaliks olevad aruande- ja arvestusandmed ei ammuta kõiki andmete allikaid. Seega kontrollida majanduslikku andmestikku ei tähenda kontrollida neid ainult kantseleis ja formaalsete andmete järgi, vaid kõigepealt tuleb neid kontrollida töökohal. Seejuures on üheks tähtsaks analüüsiandmete allikaks isikute — vastavate ettevõtete juhtivate jõudude ja parimate töötajate küsitlemine. Nende küsitlemine aitab analüüsijal avastada ühtede või teiste häirete ja puuduste põhjusi töös, soodustades sellega nende kõrvaldamist.

Kui aruandeliste andmete korralikkus on kontrollitud, asub analüüsija oma otsese ülesande juurde, nimelt kogutud materjali läbitöötamisele. See tegevus koosneb kahest teineteisele järgnevast etapist:

1) mitmesuguste arvuliste andmete muutmine kõrvutatavaiks;
2) analüütiliste arvestuste ja analüütiliste tabelite või graafikute koostamine.

Esimene etapp, kuigi see on ettevalmistav, on suure tähtsusega, sest analüüsi edukus oleneb just sellest, kuidas suudame arvulisi andmeid kõrvutada. Näiteks mitme perioodi varumise väärtuseline väljend tuleb muuta kõrvutatavaks siis, kui varumishind on vahepeal muutunud. Ka võib agraarkäitiste toodangu struktuur erinevatel perioodidel muutuda. Seepärast tuleb analüüsijal alati arvestada andmete kõrvutamise nõudeid. Andmete mittekõrvutatavus võib raskendada analüüsi eriti siis, kui tegu on plaani-näitarvude võrdlemisega. Sellistel juhtudel tuleb saavutada kõrvutatavus mitmesuguste suhtarvude, koefitsientide jne. kasutamise teel.

Andmete kõrvutamist võib raskendada ka erinevus arvestusmetoodikas. Need erinevused on sageli nii olulised, et analüüsija peab sooritama hulga tööd selleks, et liita või lahutada summasid, mis registreeriti erinevatel aruandeperioodidel erinevalt.

Säärane materjali läbitöötamine selgitab ka, millise detailsusega on võimalik olevate materjalide põhjal süveneda ühtedesse või teistesse küsimustesse. Kui kogutud materjalis pole küllaldaselt andmeid ettevõtte töö hindamiseks, siis seatakse üles täiendavaid küsimusi ja hangitakse lisaks täiendavat materjali.

Kui kõik uurimisele kuuluv majanduslik andmestik omab kõrvutatavat kuju, siis tuleb see rühmitada ja paigutada tabelitesse. Tabelid kujutavad endast vahendeid arvude rühmitamiseks ja nende ülesandeks on kergendada ja muuta ülevaatlikuks paljude arvude käsitamist. Vastavalt andmetele, mida tabelid sisaldavad, jagunevad nad kolmeks:

1) operatiiv-statistilised (aruandelised) tabelid,
2) plaanilised tabelid,
3) analüütilised tabelid.

Operatiiv-statistilised tabelid on sellised, mis annavad andmeid ettevõtte tegeliku töö kohta.

Plaanilised tabelid näitavad ettevõtte ülesandeid tulevasteks perioodideks.

Analüütilised tabelid on sellised, mis näitavad, kuidas on ettevõte täitnud oma plaanilised ülesanded.

Analüütiliste tabelite ülesanne on abistada juhtivaid töötajaid kontrolli teostamisel. Nad peavad selgitama, kuidas on täidetud vastava ettevõtte plaani koguselised ja väärtuselised näitarvud, ja signaliseerima hälbimusi plaanist. Tabelid peavad ka kergendama ökonoomika tunnetamist, näidates majandusliku tegevuse dünaamikat. Selleks tuleb tabelites peale analüüsitava perioodi plaaniliste ja tegelike andmete näidata veel nn. baas-andmeid [45]. Võrdlus viimastega näitab ökonoomika kujunemise suunda ja aitab ühtlasi määrata dünaamika tempot üksikutel perioodidel ka tuleviku kohta.

---

45 Baas-andmeteks nimetatakse neid andmeid, millest lähtutakse analüüsitava majandusliku tegevuse dünaamika selgitamisel (harilikult kasutatakse selleks eelmise perioodi andmeid).

Olenevalt tabelite koostajatest võime tabeleid jagada 1) käitismajanduslikeks ja 2) rahvamajanduslikeks.

K ä i t i s m a j a n d u s l i k u d e h k s i s e k ä i t i s l i k u d t a b e l i d on sellised, mida kasutatakse ainult vastava (varumis-) organisatsiooni siseliikluses, näit. plaaniosakonnas, ettevõtte administratiivses keskuses jne. Säärased sisekäitislikud tabelid võivad tungida majanduselu väiksemate üksikasjadeni ja neid võib koostada iga üksiku majandusliku nähtuse kohta. Nende suhtes on nõudeks, et nad oleksid operatiivsed, s. o., et nende andmed ei oleks vananenud.

R a h v a m a j a n d u s l i k u d e h k v ä l i s k ä i t i s l i k u d t a b e l i d on sellised, mida tarvitatakse vastavas rahvamajandusharus tervikuna ja mis vastavad kontinuiteedi ja operatiivsuse nõudeile, s. t. nende vorm, koostamise metodoloogia, näitarvude süsteem ning nende arvutamismenetlus on ühtlane, samuti ka esitamise tähtajad on kindlaks määratud NSVL Riikliku Plaanikomisjoni ja NSVL Varumise Ministeeriumi poolt. Viimast liiki tabelid peavad haarama suuremat materjali hulka kui käitismajanduslikud tabelid.

Edaspidises käsitluses vaatleme peamiselt käitismajanduslikke tabeleid ja nende koostamise tehnikat.

Analüütiliste andmete läbitöötamisel on seega esimeseks sammuks kohaste käitismajanduslike tabelivormide koostamine.

Vastavalt tabeli suurusele võime kõnelda liht- ja kombineeritud tabelist.

L i h t t a b e l sisaldab lahtreid majandusnäitarvude nimetuse võrreldavate andmete ja hälbe kohta.

Tüübiline lihttabeli vorm on järgmine:

Majandusnäitarvu nimetus	Baasperiood[46]	Analüüsitav periood		Hälve	
		Plaan	Tegelikkus	Baasandmeist	Plaanist
1	2	3	4	5	6

K o m b i n e e r i t u d t a b e l i d on sellised, mis sisaldavad suurema hulga mitmesuguseid majandusnähtusi iseloomustavaid näitarve. Oma vormilt ja suuruselt võivad nad olla mitmesugused. Kombineeritud tabeli koostamisel on põhinõueteks:

1) et tabel võimaldaks ruttu ja kergesti kontrollida temast tulenevaid järeldusi, mida on esitanud analüüsija, ja
2) et ei esineks kombineeritud tabelite liialdusi, s. t. et tunnuste arv, mille kohta esitatakse tabelis arvuliste andmete liigitus, ei oleks liiga suur.

Kõige vastuvõetavamad on kombineeritud tabelid neil juhtumeil, kui nad võtavad kokku hulga lihttabeleid, kus jälgitav majandusnähtuste ring on juba põhjalikult läbi töötatud. Kombineeritud tabel on säärasel korral (kogu materjali sünteesina) kõige otstarbekohasem. Maksimaalne lahtrite arv kombineeritud tabelites võib kõikuda 24—35 vahel. Suuremaid tabeleid koos-

46 Vrd. joonealuse märkusega 45.

tada on raske juba puhttehnilistel põhjustel. Samuti kaotaks tabel lahtrite arvu edasise suurendamisega oma ülevaatlikkuse.

Normaalseks tabeli suuruseks peetakse 7 kuni 20 lahtriga tabelit. Väiksemate koostamine on küll lihtne ja väga ülevaatlik, kuid nad on teataval määral ebaratsionaalsed, sest nende arv peab ülevaatlikuma analüüsi jaoks olema suur.

Tabeli paremaks kasutamiseks peavad tema lahtrid ja read olema nummerdatud.

Iga käitismajanduslik analüütiline tabel peab koosnema vähemalt kolmest osast:

1) analüüsitava majandusnäitarvu ja tema elementide nimetusest,
2) võrdlusmeetodi rakendamiseks vajalikest lahtreist,
3) hälvete või võrdlustulemuste lahtreist.

Viimane osa tabelist ongi aluseks analüütiliste konstateeringute ja järelduste tegemiseks.

Analüütilist materjali saab tabelisse paigutada kolmel viisil, kas 1) tõelise, ehtsa materjalina, 2) lihtsustatud kujul või 3) läbitöötatud kujul.

Arvulised andmed nende esialgsel kujul, nagu nad esinevad aruandeis, kokkuvõtteis ja dokumentides, satuvad harva analüütilistesse tabelitesse, sest nad on käsitamiseks tihtipeale liiga raskepärased (täpsus kopikates, grammides jne.). Paigutada tabelisse selliseid paljukohalisi arvusid tähendab suurendada tabeli kogu ja raskendada tema lugemist. Mainitud täpsusest pole sagedasti ka kasu, sest ühetaoliste summade mehhaaniline loendamine või nende puutumata säilitamine tabeleis (näit. kopikalise täpsusega) vaevalt kergendab analüüsijal tema ülesannete lahendamist. Seepärast tavaliselt kasutataksegi materjale ülevaatlikumal või hoopis ümbertöötatud kujul, mis kergendab arvude rägastikus orienteerumist.

Analüütilise materjali läbitöötamisel on esimeseks sammuks l i h t s u s t a m i n e. Arvulise materjali lihtsustamiseks on võimalik kasutada mitmesuguseid võtteid. Levinenum neist on ü m m a r d a m i n e, näit. antakse andmed 1000-rublase täpsusega, tonnise täpsusega jne. Järgmiseks lihtsustamise võtteks on mitme ühetaolise summa asendamine neid ühendava kokkuvõttega, s. t. s u m m e e r i m i n e. Selle võtte rakendamine on nõutav eriti siis, kui komponentide arv on väga suur ja nende loendamine tabelis vaid tumestaks tõelist pilti. Näiteks varumise struktuuri analüüsimisel on üldine orienteerumine mõeldav vaid üksikute varutud saaduste liikide koondamisel põhirühmadeks, näit. teraviljad, lihasaadused, utiilkaup jne.

Lihtsustamisel võib absoluutseid suurusi asendada ka s u h t e l i s t e g a, peamiselt %-arvudega. Suhtarvude paremuseks võrreldes absoluutarvudega on nende ülevaatlikkus, mis võimaldab esile tõsta ühte või teist iseloomulikku omadust.

P r o t s e n t i m i n e on esimeseks sammuks arvuliste kokkuvõtete asendamisel tuletatutega. Protsentsuurused on siiski veel tihedas seoses oma prototüübi — absoluutsuurusega.

Kuid analüüsimisel tuleb sagedasti konkreetset materjali töödelda, nii et ta hoopiski kaotab oma esialgse ilme ja saab täiesti uue vormi. Sellisteks

matemaatilisteks võteteks kasutatakse peamiselt: 1) indeksimist, 2) koefitsientimist ja 3) keskmiste leidmist.

Neid arvutustehnilisi võtteid käsitletakse üksikasjalisemalt kaubanduse ökonoomikas, mispärast siin piirdume ainult lühikeste märkustega nende kohta.

Indeksnumbrid ehk indeksid on suhtarvud, mis iseloomustavad teatavate üksikarvude, arvusummade või nende keskmiste arvude olekut (staatikat) või liikumist (dünaamikat) ajas või ruumis. Indeksite abil püütakse kujundada mainitud arvudele aluseks olnud nähtusi ülevaatlikult sel teel, et üks suurema tähtsusega võrreldavaid suurusi võetakse aluseks ja võrrutatakse 100-ga ja ülejäänud näitarvud väljendatakse tema suhtes %-des. See võte on analüüsijale suure tähtsusega, sest see võimaldab täpselt jälgida mingi majandusnähtuse arenemisteed ja sesoonsust. Matemaatiline valem indeksite arvestamiseks on järgmine:

$$I = \frac{a \times 100}{b}, \text{ kus}$$

I — indeks,
a — analüüsitav majandusnäitaja (absoluutne suurus),
b — aluseks võetud majandusnäitaja (absoluutne suurus).

Suure tähtsusega on analüüsijale koefitsientide kasutamine. Koefitsientideks nimetatakse kahe omavahel seoses oleva majandusnähtuse absoluutarvude suhet. Koefitsiendi valemiks on $K = \frac{a}{b}$, kus K tähendab koefitsienti.

Koefitsientide tuletamisel asendab analüüsija konkreetsed arvestusandmed absoluutarvudes hoopis erinevate uute suurustega. Koefitsientide kasutamine aitab määrata seost majandusprotsessi kõige mitmekesisemate elementide vahel või võimaldab iseloomustada analüüsitava ettevõtte erinevusi. Koefitsiente kasutatakse eriti mitmesuguste tehnilis-majanduslike näitarvude arvestamisel, nagu näiteks toodanguliikide ühtlustamine ja üleviimine ühele tingühikule, sesoonsuse väljendamine jne.

Indeksimine ja koefitsientimine on paremaid vorme analüüsitava materjali kasutamisel, sest neis peegeldub kõik olulisem, mida sisaldab majanduslik andmestik. Indeksite ja koefitsientide abil saab analüüsija kiiresti ülevaate olukorrast vaadeldavas ettevõttes.

Keskmiste tähtsus, milliseid analüüsija tuletab olevaist andmeist, on mitmesugune. Vahel nad iseloomustavad kõikumiste amplituudi teatavas majanduslikus tegevuses (näit. kuu keskmise varumise võrdlemine igakuise tegeliku varumisega jne.). Arvestustehniliselt kasutatakse mitmesuguseid keskmisi, nagu lihtkeskmist, kaalutud keskmist jne. Nendel arvestustehnilistel võtetel peatutakse üksikasjalisemalt statistika kursuses.

Üksikute majanduslike nähtuste omavaheliste seoste kergemaks tunnetamiseks kasutatakse graafilist meetodit. Graafiline meetod on ka paremaks vahendiks arvestus-analüütiliste andmete populariseerimiseks laiemates rahvahulkades.

Analüütiliste tabelite ja graafikute koostamisele järgnevas analüüsimistöö protsessis võime eraldada kahte momenti:

1) tegevuse kirjeldamine, s. t. sündinud faktide konstateerimine,

2) nende faktide iseloomustamine, s. t. nende seletamine, seostamine ja neist järelduste tegemine.

Seega analüüsija töö analüüsi alal nagu iga teinegi uurimistöö algab faktide konstateerimisega. Selleks võivad olla arvestusandmed esitatud tabelite või üksikute näitarvude kujul ja samuti ka analüüsija enda otsesed tähelepanekud. Uurides majanduslikke fakte, kõrvutades ja seletades neid, jõuab analüüsija ettevõtte tegevust määravate detailsemate konstateeringute ja majanduslike seadusteni.

Pärast faktide konstateerimist tuleb neid iseloomustada, omavahel siduda ja selgitada nende mõju üksteisele. Seega faktide konstateerimine ja nende põhjuslike suhete tundmaõppimine on analüüsiprotsessis omavahel seotud ja üksteisest tingitud. Põhjuslike suhete tundmaõppimine toimub uue konstateeringu puhul. Majanduslike faktide konstateerimine on esimeseks astmeks analüüsi teostamisel. Ta tõstab esile küsimusi, milledele vastamine kuulub analüüsi juurde. Teatavate faktide konstateerimine signaliseerib plaanist kõrvalekaldumistest. Neid hälbimusi arvuliselt väljendades (kas absoluutarvudes või %-des) saame aluse antud käitise töö edukuse või ebaedukuse üle.

Kuid analüüsija ei tohi olla ainult passiivne faktide registreerija; ta peab leidma pideva plaanilise distsipliini aluse. Seepärast peab analüüsija pärast konstateerivate arvude väljatoomist selgitama tegureid, mille läbi teatav majanduslik tulemus on saavutatud ja mille abil on võimalik seda tulemust parandada. Sellise piiritlemise kergendamiseks tuleb selgitada primaarsed (põhilised) ja sekundaarsed tegurid ja vastavalt tegurite mõjule jagada need negatiivseteks (majanduslikku tegevust takistavaiks) või positiivseteks (majanduslikku tegevust soodustavaiks). Ühtlasi tuleb välja selgitada vahendid, millega on võimalik esile kutsuda või kõrvaldada vastavaid tegureid. Olenevalt tekkimispõhjustest võib neid tegureid liigitada sisekäitislikeks (ebatäpne plaan, tööliste arvu vähesus, ootamatu remont, vahendite kasutamise efektiivsus jne.) või väliskäitislikeks (raudteetransport, kõrgema lüli eksimused jne.).

Säärane tegurite rühmitamine aitab meile selgitada vastavate tegurite efektiivsust. Loomulikult ei tohi arvata, et meil on võimalik iga tegurit määrata ja vaadelda isoleerituna teistest. Tegelikult on peaaegu kõik tegurid omavahel suuremal või vähemal määral seoses.

Analüüsi teostamisel tuleb silmas pidada järgmist:

1) analüüs peab olema objektiivne, s. t. kõik järeldused ja tulemused peavad baseeruma kindlail andmeil,

2) analüüs peab olema täpne, s. t. ta peab selgitama iga teguri, mis avaldab mõju vastavale nähtusele, ja seejuures ära määrama põhilised (primaarsed) tegurid sekundaarsete hulgas,

3) analüüs peab olema korrigeeriv, s. t. ta peab selgitama, millised tegurid pidurdavad ja millised soodustavad majanduslikku tegevust. Seejuures tuleb leida ühtlasi vahendeid teatavate tegurite esilekutsumiseks või nende mõju kõrvaldamiseks.

Nende analüüsiprintsiipide ellurakendamisega muutub analüüs plaani eeskujuliku rakendamise vahendiks majanduslikus tegevuses.

Arvulise analüüsi poolt väljendatud majanduslikud faktid ühendatakse ja formuleeritakse sõnalises analüüsis. See ei tohi aga olla faktide ja tabelite paljaks ümberjutustuseks, vaid peab selgitama üksikute faktide ja tegurite omavahelist seost. Ta peab olema asjalik, lühike ja selge ning kooskõlas arvulise analüüsiga. Kõik sõnalises analüüsis, analüütilistes ülevaadetes, seletuskirjades jne. toodud väited peavad baseeruma põhjendatud arvestustel, s. t. mingit teesi, väidet kaitstes tuleb seda tõestada arvestusandmetega, mis on esitatud vajalikus rühmituses. Siin loomulikult ei saa piirduda ainult raamatupidamise arvestuse näitarvudega, vaid peab rakendama ka statistilist ja eriti operatiivse arvestuse materjali. Kui analüüs on hästi teostatud, siis tagab see ka plaanikavandite ja seletuskirjade kõrget väärtust ning mõjutab hästi analüütilisi tulemusi, mis saadetakse kõrgemalseisvaile majanduslikele instantsidele.

Pärast sellist analüüsi poolt üksikute elementide üheks tervikuks sidumist tuleb analüüsi lõpposa, nimelt selle tulemuste ja nende alusel vajalike korralduste vormistamine. Oma uurimistöö käigus saab analüüsija pildi ettevõtte tööst analüüsitavas sektoris ja ühes sellega valmivad tal ka ettepanekud selle töö parandamiseks. Kui analüüsile ei järgne ettepanekuid, siis tähendab see ainult seda, et analüüs on lõpule viimata.

Et analüüsi tulemustega peab tutvuma laiem isikute ring, siis nõuab see ka eriti hoolikat suhtumist analüütilise aruande vormistamisse. Analüütiline aruanne peab olema kirjalik ja varustatud analüüsija allkirjaga. Analüütilise aruande koostamiseks kasutatakse kahte viisi:

1) esitatakse lühidalt analüüsi tulemused ja ühtlasi nende aluseks olevad ettepanekud ühes analüütiliste tabelitega,

2) esitatakse üksikasjaline analüütiline ülevaade, kus selle tekst ja tabelid on orgaaniliselt seotud ja kogu käsitlus on üles ehitatud nii, et lugejal on võimalik jälgida, kuidas analüüsija jõudis oma järeldusteni.

Esimene viis on sobiv siis, kui analüüsi eesmärgiks on õigeaegne signaliseerimine (s. t. on tegemist pideva analüüsiga) ja järeldused suunatakse isikuile, kes seda laadi materjali alusel suudavad orienteeruvalt seisukohta võtta.

Teine viis sobib nn. konjunktuur-analüütiliste (kvartali-, aasta-) ülevaadete puhul, mis eeldavad suuremat lugejate ringi ja seetõttu peavad olema populaarse käsitlemisviisiga. Siin on vajalik esitada seletusi lõppotsustes figureerivate näitarvude arvestustehnika kohta ja arvulised andmed lisada tabelite, eriti aga graafikute kujul. Analüüsist tulenevad ettepanekud tuleb formuleerida konkreetselt ja seejuures määrata nende teostamise aeg ja teed.

3. Plaanikavandi koostamine.

Nagu eespool selgus, koosneb terviklik varumisplaan reast näitarvudest — osaplaanidest. Üks neist näitarvudest — alus-näitarv — on primaarne, s. t. on lähtepunktiks kogu plaanile. Kõik ülejäänud plaani-näitarvud on sekundaarsed ja lihtsa arvestuse teel alusnäitarvust tuletatavad. Seega plaanikavandi koostamisel on suurimaks raskuseks reaalse alusnäitarvu kindlaksmääramine. Seda raskust suurendab veel asjaolu, et alusnäitarv, olgugi et ta on iseseisev, ei ole väljatöötatav ilma arvestamata neid võimalusi, mis

esinevad teiste plaani-näitarvude poolt reguleeritavail alədel (materiaal-tehniline baas, hüvituskaupade saamise võimalused jne.). See asjaolu püstitab plaanimises uue ülesande, nimelt ülesande enne üksikute plaani-näitarvude määramist koostada tervikliku plaani üldvisand, milles on esitatud kogu tegevuse üldkontuurid. Plaani üldvisandi koostamiseks tuleb määrata tähtsamate plaani-näitarvude (varumise suurus, töötlemine, realiseerimine, materiaal-tehniline baas jne.) orienteerivad suurused.

Plaani üldvisandi põhjal toimub osaplaanide fikseerimine ja nende omavaheline kooskõlastamine.

Lühema ajavahemikuga plaanide (näiteks kvartaliplaanide) koostamisel tuleb kogu tähelepanu suunata aastaplaani täitmise ja ületamise kindlustamisele. Selleks tuleb rööbiti vastava kvartali kohta käivate direktiivsete korralduste ja konkreetsete varumisvõimaluste kõrval arvestada ka aastaplaani täitmise käiku ja sel puhul mitmesuguste analüüsi poolt avastatud väärnähtuste kõrvaldamiseks tarvitusele võetud vahendite kasutamise tulemusi.

Pärast üksikute osaplaanide fikseerimist tuleb koostada varumise koondplaan, mis koosneb neljast osast:

1) töö ja töötasude plaanist,
2) tulude-kulude eelarvest,
3) varumiskäibe koondplaanist ja
4) finantsplaanist.

Koondplaan antakse nii koguselises kui ka väärtuselises väljenduses. Seejuures on oluline näidata varumiskäivet nii varumis- kui ka väljalaskehindades, et sel teel saada ülevaadet varumisorganisatsiooni tulude suuruse kohta. Koondplaani koguseline väljendamine kergendab varumise ja teiste rahvamajandusharude (tööstus, põllumajandus, kaubandus jne.) bilansilist sidumist.

Plaanikavandi koostamisel kasutatakse nagu analüüsigi puhul suurel määral tabeleid. Need tabelid on koostatud samadel põhimõtetel nagu analüütilised tabelid (käitis- ja rahvamajanduslikud, liht- ja kombineeritud tabelid jne.). Oma sisult on nad mõningal määral keerulisemad, sest nad ei näita ainult käesolevat majanduslikku olukorda, vaid ka ettevõtte tegevuse arengut tulevikus.

Varumiskontor esitab oma plaanikavandi kõrgemaile organeile alati kirjalikult. Plaanikavand peab olema varustatud plaanija ja varumiskontori direktori allkirjadega. Esitatud plaanikavand kujutab kõrgemas lülis dokumenti, mille põhjal määratakse varumiskontorile plaanilised ülesanded tuleviku kohta.

Nende kõrgemate organite poolt kinnitatud plaaniliste ülesannete põhjal koostatakse lühiaegsed operatiivplaanid oma süsteemi üksikuile varujaile ja vastuvõtupunktidele.

4. Plaanikavandi seletuskirja koostamine.

Plaanimise lõppetapiks on plaanikavandile seletuskirja koostamine. Siin tuleb rööbiti vastavate plaani-näitarvude arvestamise ja põhjendamisega määrata ka need organisatsioonilis-tehnilised abinõud, mis kindlustavad

varumisplaani elluviimist ja täitmist. Seletuskirjas tuleb ette näha varumiskontori ja tarbijate kooperatiivide poolt sõlmitavad varumisalased lepingud. Edasi tuleb ette näha varujate aktiivi organiseerimist iga tarbijate kooperatiivi juures, selgitustöö läbiviimist, varumiskaadrite sobivuse kontrollimist ja nende koosseisu tugevdamist, kaadrite tehnilise ja poliitilise kvalifikatsiooni täiendamist, materiaal-tehnilise baasi kontrollimist ja parandamist, varumispunktide õigeaegset varustamist rahaliste vahenditega jne.

Plaani koostamisel tuleb rangelt läbi viia plaani operatiivsuse printsiip. Operatiivsuse puudumine on plaani oluliseks puuduseks.

Peale selle üldise puuduse esineb paljudes kohtades põllumajandussaaduste varumise plaanimisel veel terve rida teisi väärnähtusi ja puudusi, nimelt:

1) põllumajandusliku toodangu suuruse mitte küllalt täpne uurimine ja sellest tingituna ebareaalsete varumisplaanide koostamine,

2) möödunud tegevuse mitteküllaldaselt põhjalik analüüsimine, millest on tingitud mitteküllaldane võitlus esinevate vigade ja puuduste vastu,

3) rajooni varumiskontori nõrk osavõtt tarbijate kooperatiivide ja varumispunktide tegevusest plaanimistöö alal,

4) plaanide hiline koostamine ja tähtaegadest mittekinnipidamine,

5) ebatäpsus ja lohakus plaani-näitarvude arvestamisel ja kooskõlastamisel.

Plaanimistöös esinevad puudused on sageli tingitud vastavate töötajate nõrgast ettevalmistusest, kuid tihti ka kahjurlikust tegevusest.

Et neid puudusi kõrvaldada, tuleb tõsta töötajate kvalifikatsiooni, tugevdada kontrolli varumistöös ja konkretiseerida selle juhtimist ja plaanimist, tõmmates kõige laiemas ulatuses kaasa agraarkäitiste aktiivi.

XII peatükk.

VARUMISE SUURUSE PLAANIMINE.

1. Turutoodangu määramine varumise tagamaal.

Enne varumise suuruse plaanimist peab iga varumiskontor kindlaks määrama üksikute põllumajandussaaduste kogutoodangu oma varumise tagamaal. See on tarvilik selleks, et selgitada maksimaalset varumisvõimalust igas rajoonis, sest põllumajandusliku toodangu turulise osa väljaarvestamine toimub just kogutoodangu alusel. Nagu teame, tuleb turutoodangu all mõista seda osa põllumajanduslikust kogutoodangust, mis jääb agraarkäitistele üle nii tootmisalane (seeme, loomasööt, kindlustusfond jne.) kui ka isiklikust tarbimisest. Järelikult kuulub turutoodangu hulka mitte ainult see osa kogutoodangust, mis realiseeritakse kolhoosituru, riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise kaudu, vaid siia kuulub ka rangelt tsentraliseeritud varumise korras agraarkäitiste poolt realiseeritud toodang (põllumajandussaaduste kohustuslik müük riigile, MTJ-de naturaaltöötasu, matimaks jne.).

Turutoodangu suuruse väljaarvestamiseks on vajalik põhjalikult tunda oma rajooni ökonoomikat. Teatava ülevaate selle kohta annavad meile agraarkäitiste tootmisplaanid, mille põhjal saab otsustada plaanitud külvipinna, keskmise viljakuse ja arvatava kogutoodangu üle võrreldes eelmise aasta andmetega. Nende andmete alusel võib orienteerivalt määrata arvatavat varumise kasvu plaanitaval aastal üksikute toodanguliikide järgi. Selleks tuleb täiendavalt hankida andmeid elanike arvu, koostise, elamisstandardi muutumise jne. kohta. Seejuures on eriti oluline selgitada seda osa turutoodangust, mis jääb agraarkäitistele pärast rangelt tsentraliseeritud varumiskohustuste täitmist ja mis realiseeritakse harilikult riikliku kokkuostu, detsentraliseeritud varumise ja kolhoositurgude kaudu.

Plaanimisel turutoodangu sellele osale erilise tähelepanu pühendamine on vajalik seepärast, et rangelt tsentraliseeritud põllumajandussaaduste varumise suurus määratakse kohalike varumisvolinike juhendite alusel [47]. Seega rangelt tsentraliseeritud varumise osas evib plaan täiesti kindlat alust.

---

47 Vt. üksikasjalisemalt „Riigile põllumajandussaaduste kohustusliku müügi ja kokkuostu määrused", Tallinn, 1945, lk. 6—13.

Turutoodangu suuruse kindlaksmääramiseks on soovitatav koostada üksikute (rajooni seisukohalt tähtsamate) toodete kohta plaanilised bilansid. Nende kaudu on võimalik määrata ühe või teise rajooni toodangu ülejääke kolhoosikaubanduse jaoks.

Arvestades bilansimeetodi komplitseeritust ja uudust rajooni turutoodangu kindlaksmääramisel oleks aga ebaõige toetuda ainult ülaltoodud andmeile. Põllumajandusliku turutoodangu suuruse määramisel on vajalik ära kasutada kõiki seniseid töökogemusi, joonduda paremate eeskujude järgi ning võtta arvestamisel aluseks antud direktiive, turutoodangu maksimaalse mobiliseerimise vajadust ja toodangu efektiivsemat kasutamist kaubakäibe arendamiseks. Nende põhimõtete rakendamiseks tuleb koostatud bilansside põhjal väljaarvestatud rajooni-turutoodangu suurust kontrollida ja täpsustada töökogemuste, varumisvõimaluste jne. operatiivse arvestuse ning möödunud perioodide varumise analüüsi alusel. Ainult kõigi nende momentide arvestamine võimaldab lõplikult kindlaks määrata turutoodangu ülejääke ja vormistada nende hankimist vastavate lepingute alusel.

Tuleb aga hoiduda halvast praktikast rajada kogu plaanimine ainult aruandelistele andmetele püüdega varumise mahtu „kuidagi" tingimuslikult suurendada. Seejuures jäetakse aga arvestamata tooraineressursid ja nihked rajooni ökonoomikas. Seepärast tuleb varumisplaan rajada vähemalt 2—3 a. tegeliku varumise andmeile ja tähtsamate põllumajandussaaduste turutoodangu ressursside bilanssidele.

See bilanss koosneb kahest poolest:

I — tootmine, kus näidatakse kogutoodang, ja

II — tarbimine, kuhu kuuluvad järgmised näitarvud:

1. Rangelt tsentraliseeritud varumine (kohustuslikud müüginormid, kontraktatsioon, MTJ-de naturaaltöötasu jt. rangelt ja esijoones arvestatavad varumised).
2. Agraarkäitiste tootmisalane tarbimine. Siia kuuluvad:
   a) seemnefond,
   b) kindlustusfond,
   c) loomasööt.
3. Tööpäevade väljamaks kolhoosides.
4. Isiklik tarbimine.
5. Kolhooside jagamata fond.
6. Turutoodangu ülejääk kolhoosikaubanduse jaoks (riiklik kokkuost jne.).

Arvestustehniliselt on turutoodangu ülejääk kogutoodangu ja ülalmainitud näitarvude (p. 1—5) vahe.

Selgitatud turutoodangu ülejääk annab võimaluse kindlaks määrata riikliku kokkuostu, detsentraliseeritud varumise ja kolhoosituru-kaubanduse ulatust.

Põllumajandussaaduste turutoodangu ülejääkide kindlaksmääramiseks vajalike bilansside koostamise metoodika on lühidalt järgmine:

1) Taimekasvatussaaduste alal on plaanitava aasta kogutoodangu määramiseks vaja teada külvipindala suurust ha-tes ja keskmist plaanitud saaki ha-lt. Nii see kui teine näitarv võetakse tootmissektorite järgi vastavalt kontrollarvule. Loomakasvatussaaduste alal on kogutoodangu määramiseks vaja teada karjakäibe ja nuumamise aastaplaani. Kolhoosnike ja üksikmajapidajate kogutoodang arvestatakse isikliku majapidamise (talundi) järgi.

2) Naturaaltasu tööpäevade eest peegeldub bilansis kolhooside väljaminekuna ja kolhoosnike sissetulekuna. Selle suuruse arvutamine toimub bilansi kulude osas (vt. täpsemalt allpool, p. 8).

3) Kohustuslike müüginormide suurus määratakse kindlaks seaduslike kohustuste järgi sel alal. Andmeid selle kohta annab rajooni varumisvolinik. Bilansis arvestatakse nad esijärjekorras, sest nende täitmine on kohustuslik ja vastuvaidlematu. Samuti esijärjekorras arvestatakse kõiki teisi rangelt tsentraliseeritud varumisi, nagu kontraktatsiooni, seemnelaenude naturaalset tagasimaksu jne.

4) Seemnefondi suurus arvestatakse kohalike organite poolt määratud külvinormide ja plaanitavale aastale järgneva aasta külvipindala suuruse järgi, s. t. näiteks 1945. a. varumisplaani koostamisel arvestatakse seemnefond 1946. a. külvipindala (kaasa arvatud 1945. a. talivilja külvipindala) põhjal.

5) Kindlustusfond võetakse kohalike organite poolt määratud protsentides seemnefondist.

6) Loomasööt plaanitakse söödanormide ja karja keskmise suuruse alusel (vastavad andmed võetakse agraarkäitiste tootmisplaanidest).

7) Kolhooside jagamatud fondid arvestatakse kohalike organite poolt määratud protsentide alusel kogutoodangust.

8) Naturaaltasu tööpäevade eest määratakse kui vahet kolhooside kogutoodangu ja kõigi eespool mainitud bilansi kululiikide vahel $[p_1 - (p_3 + p_4 + p_5 + p_6 + p_7)]$. Jagades tööpäevade naturaaltasu plaanilise tööpäevade arvuga, saame keskmise tööpäevatasu. Viimast näitarvu on vaja võrrelda möödunud aastal tegelikult väljamaksetud tasuga selleks, et näidata tööpäeva naturaaltasu dünaamikat. Plaani koostamisel peab olema eesmärgiks tööpäeva naturaaltasu järjekindel suurendamine.

9) Kolhoosnike ja üksikmajapidajate isiklik tarbimine võetakse samuti keskmiste tarbimisnormide alusel, mis on püstitatud kohalike organite poolt kooskõlas kohalike tingimustega, ja samuti ka rahvastiku plaanilise tiheduse alusel.

10) Turutoodangu ülejääk näidatakse bilansis vahena tootmise ja tarbimise vahel.

Plaanilise bilansi skeem [48] taimekasvatuse toodangu alal on järgmine:

I. Tootmine.

1. Üleminev laoseis eelmisest aastast
2. Külvipind plaani järgi (ha-tes)
3. Keskmine ha viljakus plaani järgi
4. Kogutoodang (tonnides)

Bilanss

II. Tarbimine.

1. Rangelt tsentraliseeritud varumine:
   a) kohustuslikud müüginormid
   b) naturaaltöötasud MTJ-dele
   c) matimaks
   d) seemevilja- ja söödalaenude tagasimaks
   e) kontraktatsioon
   f) Punaarmee fond
2. Isiklik tarbimine
3. Tootmisalane tarbimine
   a) seemeviljafond
   b) kindlustusfond
   c) karjasöödafond

4. Laoseisud aasta lõpul

Kokku

5. Turutoodangu ülejääk, mida võib realiseerida kolhoosikaubanduse korras

Bilanss

Kerkib küsimus, mil viisil arvestada tootjaile jäävaid toodangu üleminevaid laoseise, kui bilanss koostatakse kalendriaastaks. See probleem omab suurt tähtsust, sest neist laoseisudest sõltub plaanitava aasta turutoodangu ülejääkide suurus. Kuid laoseisud aasta alguseks ja lõpuks pole ühesugused. Seejuures, kui laoseis aasta alguseks on suurem kui aasta lõpuks, siis ka turutoodangu osa on suurem, ja vastupidi. Seega laoseisude suuruse mittearvestamine võib turutoodangut bilansis kas suurendada või vähendada ja sellega anda ebaõige orienteeringu varumise plaanilise suuruse kohta.

[48] Bilansi mõlemal poolel näidatakse harilikult ka naturaaltasu tööpäevade eest. Et see aga tegelikult ei suurenda rajooni kogutoodangut, vaid tähendab ainult kogutoodangu ümberjaotamist (kolhooside kogutoodang väheneb, kolhoosnike oma suureneb), siis käesolevas skeemis pole seda näidatud.

Laoseisude suuruse kindlaksmääramisel tuleb kõigepealt selgitada põhjused, mis tingivad erinevuse aasta alg- ja lõpplaoseisude vahel. On ilmne, et juhul, kui plaanitaval aastal märgatavalt suureneb külvipind ja kasvab saak, siis aasta lõpu laoseis võib osutuda suuremaks, kui see oli aasta algul. Kui aga jooksval aastal varumiskampaania ebaõnnestus ja varumisplaan jäi täitmata, siis võivad tootjate poolt realiseerimata toodangu arvel laoseisud plaanitava aasta alguseks olla kõrgemad kui plaanitava aasta lõpuks.

Plaaniline bilanss ..... turutoodangu ülejäägi
(saaduse nimetus)
suuruse määramiseks 194.... aastaks.

Tootmine						Tarbimine					
Näitarvud	Sovhoosid	Kolhoosid	Kolhoosnikud	Üksikmajapidajad	Kokku	Näitarvud	Sovhoosid	Kolhoosid	Kolhoosnikud	Üksikmajapidajad	Kokku
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Külvipindala						1. Seemnefond					
2. Keskmine saak ha-lt						2. Kindlustusfond					
3. Kogutoodang						3. Loomasööt					
4. Tasu tööpäevade eest	X	X		X		4. Väljamaks tööpäevade eest	X		X	X	
						5. Isiklik tarbimine kuni 1. jaanuarini					
						6. Jagamata fondid					
						7. 1. jaanuariks realiseeritav turutoodanguosa (kaasa arvatud rangelt tsentraliseeritud varumine)					
						8. Laoseis tootjate juures 1. jaanuariks					
Bilanss						Bilanss					

Praktiliselt nende laoseisude arvestamine tekitab teatavaid raskusi, mis on eriti tingitud sellest, et nende suuruse kohta ei peeta mingisugust arvestust.

Prof. S. Dneprovski soovitab [49] nende laoseisude selgitamiseks koostada kolm arvestusbilanssi, nimelt:

[49] S. Dneprovski ja R. Melnik, Põllumajandussaaduste varumine ja selle plaanimine, Moskva, 1938, lk. 32.

1) Bilanss, mis haarab jooksvat aastat ajavahemikus viljakoristamise momèndist kuni aasta lõpuni, näiteks 1. IX 46 kuni 1. I 47. Selle bilansi ülesanne on kindlaks määrata plaanitava aasta alglaoseisu suurus.

2) Bilanss, mis haarab plaanitavast aastast sama ajavahemikku nagu esimenegi, s. o. 1. IX 47 — 1. I 48. Selle bilansi ülesanne on määrata plaanitava

Plaaniline bilanss .....
(saaduse nimetus)

turutoodangu ülejäägi suuruse määramiseks 194.... a. ..... rajoonis.

Tootmine	Sovhoosid	Kolhoosid	Kolhoosnikud	Üksikmajapidajad	K o k k u	Tarbimine	Sovhoosid	Kolhoosid	Kolhoosnikud	Üksikmajapidajad	K o k k u
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Laoseis eelmistest aastatest						1. Rangelt tsentraliseeritud varumine:					
2. Külvipindala						a) kohustuslikud müüginormid					
3. Keskmine saak ha-lt						b) kontraktatsioon					
4. Kogutoodang						c) MTJ-de naturaaltöötasu					
5. Tasu tööpäevade eest	X	X		X		d) seemevilja ja söödalaenude tagasimaks					
						e) muud esmajärjekordsed kohustused					
						2. Tootmisalane tarbimine:					
						a) seemnefond					
						b) kindlustusfond					
						c) söödafond					
						d) jagamata fondid					
						3. Tasu tööpäevade eest	X		X	X	
						4. Isiklik tarbimine					
						5. Laoseis järgmiseks aastaks					
						Kokku:					
						6. Turutoodangu ülejääk kolhoosikaubandusele					
Bilanss						Bilanss					

aasta lõpplaoseisu suurus. Nende bilansside põhjal määratud laoseisud sisaldavad:

a) Isiklik tarbimine aasta algusest kuni uue lõikuseni.
b) Loomasööt sama aja eest.
c) 1. jaanuarist peale realiseeritav turutoodang.

Nende kahe bilansi (p. 1 ja 2) vorm on toodud lk. 179.

3) Bilanss kogu plaanitavaks aastaks. Siia tuleb märkida aasta alg- ja lõpplaoseisud, mis on kindlaks määratud kahe eelmise bilansi järgi. Selle bilansi tüübiline vorm on toodud lk.180.

Esitatud komplitseeritud arvestusmetoodikat on otstarbekohane kasutada ainult siis, kui laoseisude suurus mõjutab tunduvalt turutoodangu suuruse kujundamist. Muil juhtudel tuleb üleminevate laoseisude suurus arvestada operatiivses korras, lähtudes töökogemustest ja majanduslikest tingimustest. Seejuures tuleb selgitada möödunud aastate majanduse näitarvud, esijoones vastava territooriumi analüüsitava aasta kogu- ja turutoodang üksikute toodanguliikide kaupa, nende dünaamikat võrreldes baas-aastaga jne. Vastav analüütiline tabel on järgmine:

Saaduse nimetus	Mõõtühik	Kogutoodang					Turutoodang						
		Baas-aasta	Analüüsitav aasta		Hälve		Baas-aasta		Analüüsitav aasta			Hälve	
			Plaan	Tegelik	Baas-aastast	Plaanist	Kogus	Osatähtsus kogutoodangus	Plaan	Kogus	Osatähtsus kogutoodangus	Baas-aastast	Plaanist
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Samasuguste plaaniliste bilansside koostamisel karjamajandussaaduste kohta tuleb silmas pidada mõningaid erisusi.

Enne kogutoodangu kindlaksmääramist tuleb siin koostada k a r j a k ä i b e p l a a n. See väljendatakse samuti bilansi kujul (vt. lk. 182).

Selle bilansi (lk. 182) arvutamise aluseks on: karja arvuline koosseis aasta alguses, karja arvulise koosseisu soovitav suurus aasta lõpuks ja mitmesugused normatiivid (juurdekasv, protsentuaalne vahekord loomade üksikute liikide vahel, loomade suremus, karja praakimine, keskmine kehakaal loomade üksikliikide järgi jne.).

Enne karjakäibe bilansi koostamist on vaja koostada loomade paaritamise ja poegimise plaan. Selleks tuleb teada järgmisi näitarve:

1) analüüsitaval aastal tegelikult toimunud paaritused,
2) emaloomade koosseis,
3) noorloomade vanus kuude ja aastate järgi,
4) vanus, mil võib hakata noorloomi paaritama,
5) tiinuse kestus päevades.

Veisekarja käibebilansi näide.

Jrk.-nr.	Loomarühm	Loomade arv aasta alguses	Suurenemine				Vähenemine					Loomade arv aasta lõpul
			Efektiivne juurdesünd	Üleminek nooremast rühmast vanemasse	Ostud	Kokku	Müügid	Praakimine: Peade arv	Praakimine: %	Üleminek vanemasse rühma	Kokku	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.	Sugupullid . . .											
2.	Härjad üle 2 aasta											
3.	Lehmad											
4.	Mullikad kuni 2 a.											
5.	Pullvasikad kuni 2 a.											
6.	Lehmvasikad kuni 1 a.											
7.	Pullvasikad kuni 1 a.											
8.	Juurdesünd . . .											
	a) lehmvasikad											
	b) pullvasikad .											
	Kokku:											

Normaalselt paaritatakse loomi ühe kuu jooksul peale poegimist, kuna esimest korda poegivaid loomi paaritatakse teise kuu jooksul peale poegimist. Vanus, mil loomi võib hakata paaritama, on üksikutel loomaliikidel erinev, näit. lehmade vanus peab olema 21 kuud, sigade vanus 10 kuud jne. Samuti ka tiinuse kestus on erisugune — lehmadel 285 päeva, sigadel 120 päeva jne.

Paaritamise ja poegimise plaani põhjal koostatakse karjakäibe bilanss.

Pärast karjakäibe bilansi koostamist on juba võimalik määrata üksikute karjamajandussaaduste, nagu liha, piima, nahkade jne. turutoodangu suurust.

Karjakäibe bilansi koostamise tehnika iseloomustamiseks esitame järgmise näite:

Oletame, et karjafarmile määrati ülesandeks:

1. 1946. a. plaanis tõsta loomade üldarv 1. jaanuariks 1947. a 1800-ni, sellest lehmi 700, vasikaid 800. Riigile tuleb anda 74 lihalooma, üldkaaluga 340 tsentnerit, kolhoosidele tuleb noorkarjast müüa tõuloomadeks 404 looma.
2. Karja koosseis 1946. a. algul oli:

sugupulle	14
lehmi	680
esimest korda tiineid	45
1944. a. sündinud mullikaid	90
1944. a. sündinud noorpulle	90
1945. a. sündinud lehmvasikaid	170
1945. a. sündinud pullvasikaid	185
üle 2 a. vanuseid kastraate	11
tööhärgi	155
Kokku:	1440

3. 1945. a. toimunud paarituste tähtajad (žurnaali kanded).

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Kokku
Lehmad:	—	—	—	60	80	100	120	110	105	10	10	20	615
Mullikad:	—	—	—	—	20	15	10	—	—	—	—	—	45
												Kokku:	660

4. Lehmade poegimise kalender.

Paarituskuu	I	II	III	IV	V	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Poegimiskuu	X	XI	XII	I	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX

5. 1944. ja 1945. a sündinud mullikate sündimiskuud.

Kuud / Grupid	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Kokku
1944. a. mullikad	—	—	—	10	6	4	12	14	14	8	8	14	90
1945. a. mullikad	5	8	17	42	46	14	4	6	6	8	6	8	170

6. Iga 60 lehma kohta tuleb arvestada 1 pull. Keskmine sugupulli kaal on 600 kg, lehma kaal 450 kg, 1944. a. sündinud pullvasikate kaal 420 kg, praagitud tööhärgade kaal 500 kg.

Eeltoodud andmete alusel tuleb koostada 1946. a. paaritamise ja poegimise plaan.

See on järgmine:

Kuud Grupid	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Kokku
Paaritused 1946. a.:													
a) lehmad	20	60	80	—	120	110	105	10	10	20	20	60	615
b) esimest korda poeginud mullikad	—	—	—	20	15	10	—	—	—	—	—	10	55
c) 1944. a. mullikad	10	6	4	12	14	14	8	8	14	—	—	—	90
d) 1945. a. mullikad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	8	17	30
Kokku:	30	66	84	32	149	134	113	18	24	25	28	87	890

Kuud Grupid	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Kokku
Poegimised 1946. a.:													
a) lehmad	60	80	100	120	110	105	10	10	20	20	60	80	775
b) esimest korda tiined mullikad	—	20	15	10	—	—	—	—	—	10	6	4	65
Kokku:	60	100	115	130	110	105	10	10	20	30	66	84	840

Edasi arvutame:

a) vajalik sugupullide arv on 840 :60 = 14 pulli.

Suurendades viimast arvu (arvestades võimalikke õnnetusjuhtumeid) ühe võrra, saame sugupullide arvuks 15. 1944. a. pullvasikaist arvatakse sugupullide hulka 4, 3 sugupulli läheb praakimisele ja lihaloomadeks. Nende praakloomade arvel saab liha: $3 \times 600 = 1800$ kg.

b) Lehmade hulk suureneb 1946. a.

1. jaan. 1946. a. esimest korda tiined mullikad	45
1944. a. IV—VI sündinud mullikad	20
Kokku:	65

Müügiks võib praakida lehmi:

680 + 65 — 700 = 45 looma, kes annavad liha

$45 \times 450 = 20\,250$ kg.

c) Esimest korda tiinete loomade arv suureneb vanemate lehmvasikate ülekandmisega nende hulka.

d) 1944. a. mullikatest arvatakse piimakarja hulka 20 ja ülejäänud lähevad esimest korda tiinete loomade hulka.

e) 1944. a. sündinud pullvasikatest arvatakse 4 sugupullide hulka (vt. p. a), 20 müüakse kolhoosidele tõuloomadeks, 26 läheb praakimisele, ülejäänud arvatakse kastreeritud karja hulka jne.

Pärast toodud arvestusi kujuneb karjakäibe bilanss lõplikult järgmiseks:

Sugulised ja vanuselised grupid	1. I 1946. a.	Sissetulek			Väljaminek					1. I 1947. a.
		Sünde jooksval aastal	Ost	Ületulek teistest gruppidest	Ületulek	Müük lihaks			Müük tõuloomadeks	
						Arv	Looma kaal kg	Üldine kaal ts.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Sugupullid	14	—	—	4	—	3	600	18	—	15
Lehmad	680	—	—	65	—	45	450	202,5	—	700
Esimest korda tiined	45	—	—	100	45	—	—	—	—	100
1944. a. mullikad	90	—	—	—	90	—	—	—	—	—
1944. a. pullvasikad	90	—	—	—	44	26	420	109,2	20	—
1945. a. lehmvasikad	170	—	—	—	30	—	—	—	—	140
1945. a. pullvasikad	185	—	—	—	—	—	—	—	20	165
Juurdesünd 1946. a.:										
lehmvasikad	—	420	—	—	—	—	—	—	215	165
pullvasikad	—	420	—	—	—	—	—	—	109	311
veohärjad	155	—	—	11	—	2	500	10,0	—	164
Üle 2 a. vanused kastraadid	11	—	—	40	11	—	—	—	—	40
Kokku:	1440	840	—	—	—	76	—	339,7	404	1800

Eeltoodu alusel võime koostada järgmise kokkuvõtte:

	Riigi poolt antud ülesanne	Täidetud
Loomade üldarv	1800	1800
Lehmad	700	700
Vasikad	800	840
Lihanormid	340 ts.	339,7 ts.
Müük tõuloomadeks	404	404

Põllumajandussaaduste plaanilised bilansid koostatakse vabariikides oblastite kaupa, oblastis rajoonilises läbilõikes ja rajoonis — tarbijate kooperatiivide kaupa. Tihti aga jäetakse rajoonides vastava tööjõu puudumise tõttu üksikasjalisemad bilansid koostamata, kuid nende koostamine on siiski vajalik, kas või ainult tähtsamate kultuuride ja toodete suhtes. Üksikasjalisemate

bilansside koostamine toimuks aga oblastis (rajoonide järgi) ja vabariigis (oblastite järgi).

Üksikute bilansside alusel selgitatud kolhoosikaubandusele minevad põllumajandussaaduste ülejäägid väljendatakse koondtabelis:

Põllumajandussaaduse nimetus	Mõõtühik	Tootjad					Kokku
		Sovhoosid	Kolhoosid	Abimajandid	Kolhoosnikud	Üksikmajandid	
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Rukis							
2. Kartul							
3. Aedvili							
jne.							

2. Territoriaalse varumismahu analüüs ja plaanimine.

Pärast turutoodangu ülejääkide määramist tuleb kindlaks määrata kolhoosikaubanduse üksikute kanalite osatähtsus, s. t. tuleb selgitada, milline osa toodangust realiseeritakse kolhoositurgudel ja milline osa varumise kaudu. Selleks on vaja kasutada:

1) põllumajandussaaduste varumise kohta antud direktiivseid korraldusi,

2) analüüsi andmeid varumisplaani täitmise, varumise osatähtsuse kohta turutoodangus jne.

Andmeid tuleb võrrelda ka eelmise aasta vastavate tulemustega, et selgitada dünaamikat.

Andmete analüüsimiseks kasutame tabelit:

Saaduse nimetus	Mõõtühik	Tegelik turutoodang		Varumine							
				Eelmisel aastal		Analüüsitav aasta			Hälve		
							Tegelik				
		Eelmisel aastal	Analüüsitaval aastal	Kogus	Osatähtsus turutoodangus	Plaan	Kogus	Osatähtsus turutoodangus	Eelmisest aastast	Plaanist
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Varumise osatähtsuse selgitamine turutoodangus lubab otsustada, kuivõrd hästi on täidetud suure majanduspoliitilise tähtsusega ülesanne: haarata võimalikult suurem osa turutoodangust varumise kujul riiklike ja kooperatiivsete organite

käsutusse. Sel puhul rakendatav analüüs ei tohi olla mehhaaniline andmete võrdlus, vaid analüüsimisel tuleb arvestada kõiki tegelikke majanduslikke ja muid tegureid, mis soodustasid või takistasid plaani täitmist.

Varumise majandusliku andmestiku analüüs seisneb kõigepealt tegeliku varumise võrdlemises plaaniga. Loomulikult tuleb plaani täitmist jälgida iga varumisvormi kohta eraldi, s. t. tuleb selgitada eraldi tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud varumise plaanide täitmist, samuti ka varumisplaani täitmist põllumajandussaaduste liikide (teravili, liha jne.) järgi territoriaalses (vabariikide, kraide, oblastite, rajoonide jne.) läbilõikes. Rajooni varumisplaani täitmist tuleb selgitada üksikute valdade, sovhooside, kolhooside kaupa. Vajalik on analüüsida ka varumise dünaamikat, s. t. analüüsitava perioodi varumist tuleb võrrelda eelmise perioodi või eelmise aasta vastava perioodi varumisega. Kuna varumisplaani absoluutne suurus on eri aastail erinev, siis on otstarbekohane varumise dünaamika kergemaks selgitamiseks arvutada vastavad indeksid.

Varumise üldmahu dünaamiline analüüs toimub kõigi varutud saaduste ümberarvestamisega kindlatesse hindadesse (1926/27. a. hinnad) ja selle põhjal nn. varumise füüsilise mahu indeksi arvutamisega.

Analüüsi üheks objektiks on küsimus, milline osa varumisest langeb tsentraliseeritud ja milline osa detsentraliseeritud varumise arvele. Seda analüüsi on otstarbekohane teostada üksikute saaduste kaupa, koondades neid vastavalt varumisvormile. Selleks kasutame vastavat analüütilist tabelit:

Varumisvormi nimetus	Mõõt-ühik	Baas-aasta		Analüüsitav aasta				Hälbed			
				Plaan		Tegelik varumine		Suuruses		Osatähtsuses (%)	
		suurus	osatähtsus (%)	suurus	osatähtsus (%)	suurus	osatähtsus (%)	baas-aastast	plaanist	baas-aastast	plaanist
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
I. Tsentraliseeritud varumine	1000 rbl.										
1. Kohustuslikud müüginormid	„										
a) nisu	ts.										
b) rukis jne. . .	ts.										
2. Kontraktatsioon	1000 rbl.										
a) lina	ts.										
b) suhkrupeet jne.	ts.										
II. Detsentraliseeritud varumine	1000 rbl.										
a) kartul jne. . .	ts.										
Kokku	1000 rbl.		100,0		100,0		100,0				

Üksikute varumisvormide osatähtsust saab arvestada ainult siis, kui varutud saaduste maht on väljendatud rahalises väärtuses. Selleks, et võimalik oleks võrrelda ühte aastat teisega, peavad ümberarvestamise alused, s. t. üksikute saaduste hinnad olema püsivad. Seepärast kasutataksegi Statistika Keskvalitsuse poolt määratud tingväärtust (1926/27. a. hindu).

Analüüs peab selgitama ka varumise allikaid ja nende osatähtsust. Selleks on otstarbekohane järgmine tabel:

Varumisvormi nimetus	Mõõtühik	Varumise suurus kokku	Varutud saaduste hulgast müünud									
			Sovhoosid		Kolhoosid		Kolhoosnikud		Üksikmajandid		Muud allikad	
			Kogus	Osatähtsuse %	Kogus	Osatähtsuse %	Kogus	Osatähtsuse %	Kogus	Osatähtsuse %	Kogus	Osatähtsuse %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I. Tsentraliseeritud varumine	1000 rbl.											
1. Kohustuslikud müüginormid	1000 rbl.											
a) nisu jne.	ts.	10 000	3000	30,0	6000	60,0	400	4,0	350	3,5	250	2,5
Kokku	1000 rbl.											

Selline varumisallikate analüüs on veel täpsem kui selgitamine, milline on iga tootjate rühma kogutoodangu „turulisus", s. o. turuline osa. Et selle selgitamine on seotud raskustega, siis sooritatakse sellist analüüsi harvemini ja peamiselt ainult vabariikide ning oblastite varumise-keskaparaadis.

Kõigi nende tegurite arvestamisel ja samuti ka tegeliku töö kogemuste põhjal määratakse vabariikide ja oblastite (kraide) varumisorganisatsioonide poolt varumisplaan üksikute rajoonide järgi ja sõlmitakse plaani täitmiseks lepingud.

Varumisplaanile tuleb anda konkreetne, operatiivne kuju. Selleks määratakse varumise läbiviimise tähtajad ja varumise suurus üksikuil ajavahemikel. Et aga varumine ei toimu läbi aasta ühtlaselt, siis on oluline selgitada varumise sesoonsust ja esijoones üksikute kvartalite osatähtsust aastaplaanis. Selline selgitamine annab meile aluse uute operatiiv-, eriti sesooniplaanide koostamiseks, milledes on arvestatud varumist mõjutavaid tingimusi erinevail kvartalitel. Varumise sesoonsust (kvartalite järgi) saame selgitada järgmise analüütilise tabeliga:

Varumisvormi nimetus	Mõõtühik	1. kvartal				2. kvartal				3. kvartal				4. kvartal				Kogu aasta		
		Plaan	Tegelik	Plaani täitmise %	Osatähtsus	Plaan	Tegelik	Plaani täitmise %	Osatähtsus	Plaan	Tegelik	Plaani täitmise %	Osatähtsus	Plaan	Tegelik	Plaani täitmise %	Osatähtsus	Plaan	Tegelik	Plaani täitmise %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
I. Tsentraliseeritud varumine																				
1. Kohustuslikud müüginormid																				
a) rukis jne.																				
I. Detsentraliseeritud varumine																				

Seda kvartalite sesoonsust määravat tabelit peab täpsustama iga kvartaliplaani täitmise analüüs, mis on ühendatud tervikliku aastaplaani täitmise kontrolliga. Viimane on vajalik selleks, et

1) näidata, kui palju jäi ühte või teist toodet hankida aastaplaani lõpliku täitmiseni, ja

2) avastada, milliste varumisvormide alal on plaani täitmine ebasoodus, milliste alal soodus jne.

Ühtlasi on otstarbekohane näidata eelmise aasta sama kvartali varumist, selleks et esile tuua dünaamika. Analüütiline tabel selleks on järgmine:

Varumisvormi nimetus	Mõõtühik	1944. a. III kvartalis varutud	1945. a. plaani järgi ette nähtud	Plaanist täidetud I ja II kv. jooksul	III kvartal 1945. a.			Täidetud aastaplaanist %	Dünaamika 1945. a. III kvartalis võrreldes 1944. a. III kvartaliga
					Plaanis ette nähtud	Tegelikult täidetud	Täitmise %		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Selle tabeli põhjal teostatav analüüs annab aluse tulevase aastaplaani täitmise jaotamiseks üksikute kvartalite järgi. Seejuures tuleb veel arvestada:

1) ühe või teise saaduse tootmise sesoonsust,

2) möödunud aasta tegelikku kvartaalset varumist ja iga kvartali varumise osatähtsust aastases varumises,

3) operatiivse töö kogemusi, eelmise aasta varumist mõjutanud tingimusi ja nende esinemist plaanitaval aastal (varumisvõrgu, materiaal-tehnilise baasi seisund jne.).

Ühtlasi on oluline arvestada üksikute põllumajandustoodangu liikide ja toorainete suhtes nihkeid ja edusamme rajooni ökonoomikas. Vajalik on lähendada varumise läbiviimise tähtajad toodangu massilise väljalaskmise perioodile ja ühtlasi plaanis ette näha varumise teostamiseks võimalikult lühike ajavahemik. Loomulikult peavad varumise kvartaliplaanid olema kooskõlas vastava toote varumise reaalsete võimalustega.

Eelmise kvartali varumisplaani ala- või ületäitmist ei tohi mehhaaniliselt üle kanda järgmisse, vaid eelkõige tuleb selgitada põhjused, mis tingisid hälbimise plaanist. Harilikult on IV kvartali plaan kõige suurem, sest saaduste enamiku tootmine langeb III kvartali lõppu ja IV kvartali algusse. Tuleb ka silmas pidada, et nelja kvartali plaanide summa ei või olla vähem aastaplaanist.

Jagades aastaplaani kvartaalseteks tuleb kohe mainida, et I kvartalil on seejuures orienteeriv tähtsus. Aastaplaaniga üheaegselt tuleb koostada ka I kvartali plaan, mille juures tuleb arvestada nii möödunud aasta I kvartali kui ka viimase kvartali varumist ja nende osatähtsust aastase plaani täitmisel. II, III ja IV kvartali juures tuleb arvestada samu tegureid. Plaani andmeid saab aga juba rohkem täpsustada operatiivandmestiku olemasolul ja vastava aasta majanduslike tegurite täpsemal teadmisel. Seejuures on ühe või teise kvartaliplaani koostamisel oluline arvestada möödunud aastate sama kvartali tegelikku varumist, jooksvat aastaplaani täitmise käiku jne. Plaanide koostamisel võiks kasutada järgmises vormis tabelit:

Varumisvormi nimetus	Mõõtühik	1944. a. III kvartali tegelik varumine	1945. a. varumisplaan	Sellest täidetud I ja II kv. jooksul		1945. a. III kvartali plaan	Aastaplaani täitmine kolme kvartali jooksul % -des	Dünaamika % -des 1945. a. III kvartalis võrreldes 1944. a. III kvartaliga
				Kokku	% -des			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Riiklik kokkuost								
a) kartulid	ts.	700	2400	720	30,0	840	65,0	120

Ülaltoodud tabelis on toodud arvestustehniline näide. Nimelt oli teada, et I ja II kvartali tegelik kartulite kokkuost moodustas 720 ts., kokkuostuplaan

1945. aastaks oli 2400 ts. Järelikult kokkuostuplaanist I ja II kvartali jooksul oli täidetud

$$\frac{720 \times 100}{2400} = 30{,}0\%.$$

Seega III ja IV kvartali jooksul tuleb aastaplaanist täita 70%. See olukord vastab reaalsetele tingimustele, sest kartulid valmivad sügisel, seega ka nende peamist varumist tuleb teostada aasta II poolel. Sellest järgneb, et III kvartalis peab kartulite varumine olema suurem kui eelmiste kvartalite varumine kokku. Teades ka, et kartulite turutoodang võrreldes eelmise aastaga on tunduvalt suurem, võime arvutada III kvartali varumise dünaamikat 20% (lahter 9); sellest lähtudes oleks III kvartali kartuli kokkuostuplaani maht koguseliselt

$$\frac{700 \times 120}{100} = 840 \text{ ts. ja}$$

aastaplaani täitmine seega kolme kvartali jooksul

$$\frac{(720 + 840) \times 100}{2400} = 65\%.$$

Juhul, kui kõrgemad organid tahavad kiirendada kartuli varumist niiviisi, et plaani täitmiseks vajalikust kokkuostust III kvartalil toimuks 60% ja IV kvartalil 40%, siis arvestustehniliselt oleks III kvartali kokkuostuplaan järgmine:

$2400 - 720 = 1680$ ts. (vajalik kokkuost aastaplaani täitmiseks),

$\frac{1680 \times 60}{100} = 1008$ ts. (vajalik kokkuost III kvartalis).

Plaani täitmise tagamiseks tuleb varumisorganisatsioonidel luua tihedad sidemed kolhooside ja üksikmajapidajatega, kasutades selleks turutoodangu ülejääkide määramiseks koostatud bilansse ja analüüsi andmeid. Kvartaliplaan tuleb omakorda jaotada kuuplaanideks. Siin tuleb arvestada juba varumise konkreetseid võimalusi ja ülesannet teostada varumist võimalikult kiiresti. Kuuplaanid jaotatakse täitmise mõttes omakorda lühimateks ajavahemikkudeks, harilikult dekaadi-, viie päeva jne. plaanideks. Viimased omavad eriti suurt operatiivset tähtsust, sundides varumisorganisatsioone paremini ja plaanile vastavamalt töötama. Selliste plaanide alatäitmine signaliseerib vastavate organisatsioonide või territooriumide varumistöö puudustest ja võimaldab kiiresti operatiivsete vahendite tarvitusele võtmist üldise varumisplaani täitmiseks ja ka ületamiseks.

Varutavate saaduste koguselise plaaniga rööbiti on vaja koostada veel kvalitatiivne plaan, kus määratakse kindlaks üksikute saaduste sortiment, omadused ja muud kvaliteedinõuded, millele varutavad saadused peavad vastama. Seejuures on suur tähtsus varutud saaduste sortimendilisel analüüsil. Selleks on vajalik lähemalt tutvuda varutavate põllumajandussaaduste ja -toorainete sortimendilise struktuuriga, võrrelda nende omadusi kehtivate nõuete ja instruktsioonidega, vaadelda üksikute saaduste osatähtsust kogu varumises ja selgitada nende vastavust vajadusele. Juhul, kui varu-

tud saaduste sortimendiline struktuur vastab vajadusele, tuleb varumine lugeda õnnestunuks.

Ülesseatud nõudeile mittevastav varumine võib olla tingitud:
1) ebaõigest saaduste valikust,
2) saaduste kvaliteedi mittevastavusest nõudeile (näit. osteti õunu küll ülesantud koguses, kuid need olid magusad, pidid aga olema hapud),
3) saaduste halvast säilitamisest ja hoidmisest.

Kõik need asjaolud olenevad varumisaparaadi organisatsioonilis-tehnilisest tööst. Põllumajandussaaduste ja -toorainete ebaõige valik näitab varumisorganisatsiooni teadmatust ja võhiklikkust nende tegeliku nõudmise suhtes. Samasugune on lugu, kui on üldiselt küll varutud õige sortimendiga saadusi, kuid nende kvaliteet ei vasta nõudeile.

Selliste väärnähtuste kõrvaldamiseks on vajalik varumistöö üksikasjaline analüüsimine, mis peab avastama puuduste asukoha ja näitama vahendeid nende kõrvaldamiseks. Analüüsimisel tuleb eelkõige uurida üksikute organisatsioonide, eriti kooperatiivkaubanduse varumisplaani täitmist ja selgitada üksikute varumisorganisatsioonide töö vastavust plaanile. Mittevastavuse puhul tuleb selgitada selle põhjusi ning leida vahendeid puuduste kõrvaldamiseks. Juhul, kui varumistöö tulemuste plaanile mittevastavus ei olene organisatsioonilisest tööst, siis tuleb järeldada, et viga peitub valesti koostatud ja ebareaalses plaanis. Viimast laadi viga tuleb järgmise plaani koostamisel arvestada.

3. Varumisplaani määramine üksikutele organisatsioonidele.

Territoriaalne varumisplaan jaotatakse pärast tema koostamist üksikute varumisorganisatsioonide vahel. Varumisorganisatsioonidest on tähtis kooperatiivkaubanduse varumisaparaadi varumisalase tegevuse määramine, sest teised varumisorganisatsioonid tegutsevad rajoonis kas ainult teatavate toodete (näit. teravili) või detsentraliseeritud varujatena.

Kooperatiivkaubanduse varumistöö ulatuse määravad:

1) tööjaotus teiste varujatega,
2) oma keskuse direktiivid,
3) plaani täitmise ulatus ja osatähtsus rajooni varumises,
4) varumistöö kvaliteet,
5) materiaal-tehnilise baasi (laod, transport, taara) seisund ning varumiskaadrite arv ja kvalifikatsioon.

Üksikutes rajoonides esineb kooperatiivkaubandus mõne saaduse varumises monopolistina. Kohtades, kus kooperatiivkaubandusel seda seisundit ei ole, tuleb plaani koostamisel lahendada küsimus, kas laiendada või koondada kooperatiivkaubanduse osatähtsust varumisel. Selleks tuleb kõigepealt selgitada kooperatiivkaubanduse osatähtsus rajooni varumises. Peale selle on vaja näidata kooperatiivkaubandusliku varumise osatähtsuse dünaamikat, kõrvutades tema töötulemusi varumistöö alal teiste varumisorganisatsioonide töötulemustega. Seda selgitame järgmise tabeliga:

Varumisvormi ja saaduse nimetus	Mõõtühik	1945. a.			1944. a.			1943. a.			Dünaamika		
		Üldine varumine rajoonis	Kooperatiivkaubandus		Üldine varumine rajoonis	Kooperatiivkaubandus		Üldine varumine rajoonis	Kooperatiivkaubandus		1945. a.		1944. a. võrreldes 1943. a.
			Kogus	Osatähtsuse %		Kogus	Osatähtsuse %		Kogus	Osatähtsuse %	Võrreldes 1944. a.	Võrreldes 1943. a.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Antud tabel näitab meile kooperatiivkaubanduse osatähtsuse dünaamikat üksikute varutavate saaduste järgi. Tabeli andmed annavad meile aluse kooperatiivkaubanduse varumise osatähtsuse määramiseks plaanitaval perioodil. Seejuures ei tohi aga analüüsitava perioodi kohta kindlakstehtud kooperatiivkaubanduse osatähtsust varumisel mehhaaniliselt üle kanda plaanitavale perioodile, vaid iga kord on vaja arvestada kõiki organisatsioonilis-majanduslikke abinõusid ja võimalusi varumistegevuse parandamiseks.

Rööbiti sellega on vaja näidata ka üksikute varumisorganisatsioonide osatähtsust üldises varumises. Säärast analüüsi on tehniliselt raske läbi viia, sest iga varutava saaduse kohta tuleb koostada eri tabel. Sellise tabeli tüübiline vorm on järgmine:

..... varujad
(saaduse nimetus)

Varumisorganisatsiooni nimetus	1945. a.		1944. a.		1943. a.		Dünaamika		
							1945. a.		1944.
	Kogus	Osatähtsuse %	Kogus	Osatähtsuse %	Kogus	Osatähtsuse %	võrreldes 1944.a.	võrreldes 1943.a.	võrreldes 1943. a.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Kooperatiivkaubandus									
2. Tsentraalne teravilja varumise koondis									
3. TVO-d									
jne.									
Kokku:		100,0		100,0		100,0			

Varumisorganisatsiooni plaani täitmise analüüs tuleb ühendada kõigi tema poolt sõlmitud lepingute täitmise analüüsiga. Seejuures on oluline selgitada:

1) aasta kestel esinenud hälbimusi kinnitatud varumisplaanist ja millest need olid tingitud;

2) lepingute täitmise astet varutud toodangu hulga, summa ja kvaliteedi järgi. Seejuures tuleb eriti selgitada, kuidas on täidetud üksikute toodete ja toorainete kvaliteedi ja sordi kohta ülesseatud nõudeid;

3) toodangu varumise ja laadimise tähtaegadest kinnipidamist;

4) varumishindadest ja komisjonitasumääradest kinnipidamist;

5) kohustuste täitmist taara alal;

6) kohustuste täitmist varumisega seotud finantseeringu alal;

7) tagatiste, viivitus- jt. trahvide maksmise põhjusi, kelle poolt tasutud jne.;

8) organisatsioonilis-tehnilise töö analüüsi tulemusi, nagu varumisvõrgu laiendamist, varujate, kokkuostjate-kogujate jne. tegevuse organiseerimist, nende valikut, vastavust tööks jne. Siinjuures tuleb veel selgitada, kuidas on varumiskontor abistanud agraarkäitisi tootmistöö organiseerimisel.

Kõigist varumise edukust määravaist tegureist omab eriti suurt tähtsust varumistöö õigeaegne organiseerimine (varumisorganisatsioonile tagamaa määramine, vastava varumisaparaadi loomine, ühenduse loomine agraarkäitistega, finantsvahendite hankimine varumiseks jne.).

Kindlaks määrata kahju, mis on varumisele tekitatud varumistöö mitteõigeaegse organiseerimisega, võib ainult väga umbkaudselt, kasutades selleks oletust, et varumine oleks toimunud ühtlaselt kogu plaanis ettenähtud aja kestel. Seega oleks umbkaudne näiteks varumispuudujäägi arvutamine, mis on tekkinud varumispunktide hilinenud organiseerimisest rajoonis, ja vastupidi — täiendava varumiskäibe arvutamine varumise algamisest enne tähtaega. Ainult selliste piiramistega saab ligikaudselt arvestada mõlema mainitud teguri mõju varumiskäibele.

Arvestustehniliselt võime mitteõigeaegsest organiseerimisest tingitud puudujääki varumises selgitada järgmise analüütilise tabeli ja arvestuse abil:

Varumispunkti nimetus	Varumispunkti juhataja nimi	Varumisplaan (tuh. rublades)	Varumistöö alguse kuupäev			Tegelik varumise suurus (tuh. rublades)	Hälbimine			Puudujääk varumises hälbe põhjuste j. (tuh. rbl.)		
			Plaani järgi	Tegelikult			Plaanilise ja tegeliku varumise aja vahe %-des	varumisplaanist				
				Varumisplaani kindlaksmääramine (millal)	Varumispunkti töö algus (millal)			Absoluutarvudes (tuh. rublades)	%-des	Varumisrajooni hilinenud määramine	Varumispunkti töö alguse hilinemine	Muud põhjused
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Varumispunkt nr. 1	*Mägi*	650	1.X	5. X	15. X	470	—16,7	—180	— 27,7	36	72	72
Varumispunkt nr. 2	*Ivanov*	900	1.X	5. X	20. X	595	—22	—305	—33,9	50	150	105

Arvestustehnikat:

Teadaolevad andmed paigutame lahtritesse 1—7. Varumise kestuseks oli ette nähtud IV kvartal, s. o. 90 päeva. Tegelikult algas varumine 15 päeva hiljem (lahter 6). Seega on tegelik varumisaeg võrreldes plaaniga $\frac{(90-15) \times 100}{90} = 83{,}3\%$, s. t. hälve 16,7% (lahter 8).

Tegeliku varumise hälve varumisplaanist on absoluutarvudes 650 — 470 = — 180 tuhat rbl. (lahter 9) ehk %-des $\frac{180 \times 100}{650} = -27{,}7\%$ (lahter 10).

Seega näeme, et varumisplaani mittetäitmine valdavas enamikus oli tingitud varumistöö mitteõigeaegsest organiseerimisest, kuna muud tegurid moodustasid 11% (27,7—16,7).

Hälbe põhjuse määramisel lähtume eeldusest, et varumine toimub kogu perioodi jooksul ühtlaselt, seega keskmine päevane plaaniline varumine oleks 650 : 90 =7,2 tuh. rbl. (ümmardatult). Sellest järgneb, et varumisplaani mittetäitmine oli tingitud (arvestades tuhandetes rublades): kõrgemate organite korraldustest (hilinemine) — 5 ×7,2 = 36 tuh. rbl. (lahter 11), varumispunkti töö alguse hilinemisest — 10 × 7,2 = 72 tuh. rbl. (lahter 12) ja muudest põhjustest — 180 — (36 + 72) = 72 tuh. rbl.

Toodud andmetest näeme, et kõrgemate organite hilinenud korraldustest põhjustatud varumisplaani mittetäitmine moodustab ainult 5,5% $\left(\frac{36 \times 100}{650}\right)$ üldisest hälbimisest varumisplaanist. Varumisorganisatsiooni töös esinevate puuduste tõttu oli aga hälve 22,2%.

Nii puudulik kui ülaltoodud analüüs olekski, võimaldab ta siiski kõrvale heita tihtipeale kulunud viidet „objektiivseile organisatsioonist mitteolenevaile põhjustele", mis nagu takistasid õigel ajal alata plaaniliste ülesannete täitmisega. Esitatud näites võib plaani mittetäitmises süüdistada peamiselt varumisorganisatsiooni ennast.

Ei ole halb, kui analüüsimisel uuritakse ka lepingute tekste ja nende kohta käivat kirjavahetust. See vajab küll täiendavat tööd (vajalike väljavõtete koostamist), kuid see töö võimaldab tungida küsimuse olemusse. Praktika näitab, et lepingu täitmise analüüs tihti sunnib loobuma traditsioonilisest vaatest, nagu oleks lepingu täitmine olenev objektiivseist, nn. „väliskäitislikest" tegureist, mis ei allu ettevõtte kontrollimisele. Analüüs on siin siiski avastanud, et sagedasti lepingu mittetäitmine kontrahendi poolt on tingitud ettevõttest endast.

Väga suur tähtsus varumisorganisatsiooni tegevuse uurimisel on detsentraliseeritud varumise analüüsil, sest riiklike ja kooperatiivsete kaubandusettevõtete bilansis peab detsentraliseeritud varumine moodustama ca 30%. Siin on hälvete ulatus plaani ja tegeliku kokkuostu vahel palju suurem kui tsentraliseeritud varumise alal. Plaani ületavad siin tavaliselt väikesed ja hästi organiseeritud ettevõtted. Seepärast tuleb ka põhjuste analüüsile, miks detsentraliseeritud varumises on tekkinud vahe plaani ja täitmise vahel, pühendada erilist tähelepanu.

Kuigi riikliku ja kooperatiivse kaubandusvõrgu osavõtt kolhoosikaubanduses kasvab aasta-aastalt ja muutub tähtsaks allikaks kaubakäibe avardamisel maa ja linna vahel, ei tohi saavutatud tulemused siiski varjutada selle ala puudulikku korraldust üksikute ettevõtete praktikas.

Detsentraliseeritud varumist mõjutavad tegurid on väga mitmekesised. Nad kajastavad kõigepealt kas painduvat või saamatut organiseerimist ja ettevõtte juhtide oskust astuda vajalikesse suhetesse põllumajandussaaduste tootjatega normaalse kaubavahetuse piirides (üle astumata varumishindade limiidist) ja saavutada võimalikult täielikumat majanduslikku tulemust.

On arusaadav, et põhjused, mis tingivad tsentraliseeritud varumise plaani täitmist, mõjutavad ka detsentraliseeritud varumist. Veel rohkem — sellised momendid nagu kaupade mitteõigeaegne väljaostmine, lepingu vormistamise venitamine jne., võivad siin mõjuda intensiivsemalt kui tsentraliseeritud varumise alal. Peamiselt on see tingitud sellest, et detsentraliseeritud varumisele kuuluvad kaubad on teisejärgulise tähtsusega ja seetõttu nende hankimisel osutavad ettevõtted palju väiksemat distsipliinipidamist kui tsentraliseeritud varumisel.

Võrreldes plaanilist ja tegelikku detsentraliseeritud varumist, leiame sageli suurt ületäitmist, mida analüüsija saab õigesti hinnata vaid siis, kui ta on täielikult orienteerunud kogu varumise teostamise olukorras. Analüüsi on siin eriti tähtis teostada üksikute kaubarühmade ja, kui vähegi võimalik, isegi varutud kaupade järgi (muidugi neis kaupades, milledel on suur osatähtsus sortimendis). Detsentraliseeritud varumises väärivad erilist tähelepanu ühekordsed sisseostud (eriti siis, kui need on tehtud vastutavate isikute poolt või on välja maksetud otse kassas).

Praktikas on detsentraliseeritud varumise plaani ületamine (arvates siia ka ühekordsed sisseostud) sageli tõhusaks vahendiks mahajäämise korvamiseks teistel aladel. Analüüsija võib selles veenduda, kui ta kõrvutab tegelikult saabuvad ja plaanis ettenähtud kaupade summad, liigitades neid ostuallikate järgi. Näiteks:

Detsentraliseeritud varumise kuuplaani täitmine (tuh. rublades).

Jrk.-nr.	Ostuallikate nimetus	Plaan	Tegelik	Plaani täitmise %	Tegeliku varumise osatähtsus %-des
1	2	3	4	5	6
1.	Lepingute järgi	8970	7371,1	82	23,3
2.	Juhuslikud ühekordsed sisseostud väljaspool lepinguid	2500	10682,6	412,4	34,0
3.	Ülekanded (teistest kontoritest)	12000	13532,3	127,5	42,7
	Kokku	23470	31586,0	134	100,0

Tabelist nähtub, et väljaspool lepinguid sooritatud sisseostud korvavad täiel määral puudujäägi varumises lepingute järgi on otsustavaks teguriks detsentraliseeritud varumise plaani ületamisel.

4. Varumisplaani määramine tarbijate kooperatiividele ja varumispunktidele.

Varumisorganisatsioonidele määratud ja lepingutega kinnitatud põllumajandussaaduste varumise aastaplaan tuleb viia iga tarbijate kooperatiivini ja varumispunktini. See ongi rajooni varumiskontori tähtsam ülesanne varumise plaanimisel. Varumiskontor koostab varumisplaanid üksikute tarbijate kooperatiivide ja varumispunktide järgi vastavalt nende varumise-tagamaa turutoodangule ja nende materiaal-tehnilise baasi seisundile.

Et põllumajandussaaduste turutoodangu bilansid on koostatud üksikute tarbijate kooperatiivide ja varumispunktide kaupa ja ainult põhiliste kohalike toodanguliikide alal (2—3 tähtsamat toodet), siis säärase menetluse korral jääb enamik turutoodangu ressursse kas täiesti või osalt välja selgitamata. Seepärast iga tarbijate kooperatiivi varumisvõimaluste selgitamiseks on vajalik ka teiste majandusnäitarvude kasutamine.

Tähtsamad neist näitarvudest ja andmeist on:

1) Plaanitava aasta külvipind kultuuride järgi, selle kasv ja osatähtsus rajoonis.

2) Iga tarbijate kooperatiivi tagamaa agraarkäitiste kogutoodang üksikute liikide järgi ja selle osatähtsus kogu rajooni agraarkäitiste kogutoodangus.

3) Möödunud aastate tegelik varumine igas tarbijate kooperatiivis, nende osatähtsus üldises rajooni varumises ja varumisplaani täitmise aste iga kooperatiivi kohta.

4) Tarbijate kooperatiivide ja varumispunktide poolt esitatud plaanikavandid.

Suurimat tähtsust neist evivad esimesed kaks. Sellepärast ongi varumiskontori ülesanne kõigepealt koguda ja süstematiseerida oma rajooni kogu- ja turutoodangu kohta käivaid andmeid, sest et need moodustavad aluse tarbijate kooperatiividele ja varumispunktidele plaaniliste ülesannete määramiseks.

Järgmise probleemina omab suurt tähtsust iga tarbijate kooperatiivi ja varumispunkti plaani täitmise analüüs. Siin on vajalik hoolikalt avastada nii plaani ala- kui ka ületäitmist tingivad põhjused üksikutes kooperatiivides. Erilist tähelepanu tuleb pöörata varumise läbiviimise ja korraldamise organisatsioonilisele ja metoodilisele küljele ning varumistööliste kvalifikatsioonile. Ühenduses nende küsimustega on vajalik selgitada:

1) V a r u m i s k ä i b e - e e l s e t e g e v u s e t õ h u s u s, nimelt: kas igal tarbijate kooperatiivil on kolhoosides või külades varujate aktiiv (kokkuostjad-kogujad ja korjajad); kas tehakse massiliselt selgitustööd varumise poliitilise ja majandusliku tähtsuse näitamiseks; kas kooperatiivil on loodud elav side kolhoosidega varumise ettevalmistamiseks jne.

2) Varumise teostamisega üleskerkivad küsimused, nagu: kuidas on praktiliselt organiseeritud hüvituskaupade vastumüük; kuidas iga tarbijate kooperatiiv täidab oma lepingulisi kohustusi agraarkäitiste vastu; kas ei esine kuritarvitusi arveldamisel talunikega (valearvestamine, hinnatäiend-preemiate mittemaksmine, lubamatud soodustused jne.).

3) Varumisvõrgu materiaal-tehnilise baasi seisund: millises seisukorras on varumisvõrgu materiaal-tehniline baas; kas on see vastavate seadeldistega (kaalud jne.) varustatud, kuidas on korraldatud laod ajutiseks hoidmiseks, milline on varutud toodangu hoidmise kord jne.

4) Varumiskaadrite seisukord: kas tarbijate kooperatiivi varumisjuht ja teised varumistöötajad on oma ülesannetele vastavad, kuidas on organiseeritud varumiskaadrite kvalifikatsiooni tõstmine jne.

Kõigi nende küsimuste väljaselgitamine lubab tarbijate kooperatiivi varumistöö kohta anda õiget hinnangut.

Eriti oluline on jälgida tähtsamatest keskustest ja liiklemisteedest kaugel asuvate süvarajoonide tarbijate kooperatiivide tööd varumise alal. On vajalik selgitada, kuidas need oma tööga hakkama saavad võrreldes teiste, parema geograafilise asendiga kooperatiividega. Tähtis on ka sealsete varumishindade võrdlemine kogu rajooni keskmiste hindadega.

Varumisplaani täitmise esialgset analüüsi üksikute tarbijate kooperatiivide järgi võib teostada järgmise tabeli abil:

Tarbijate kooperatiivi nimetus	Varumine					
	Kartul (tonnides)				Munad (tk-des)	
	Plaan	Tegelik	Hälve plaanist	Osatähtsus %	Plaan	jne.
1	2	3	4	5	6	7
.....						
.....						
Kokku				100,0		

Tabelist selgub ka üksikute tarbijate kooperatiivide osatähtsus rajooni varumiskontori üldises varumises. Seejuures üksikud kooperatiivid omavad erinevat osatähtsust erinevate toodete varumise alal. See on tingitud sellest, et üks kooperatiiv ostab ühte, teine teist saadust vastavalt rajooni põllumajandusliku toodangu iseloomule.

Tarbijate kooperatiivide ja varumispunktide poolt esitatud plaanikavandid peavad tsentraliseeritud varumise osas olema kooskõlas rajooni varumisvoliniku arvestustega.

Tarbijate kooperatiivi poolt varumiskontorile esitatav varumise aastaplaani kavand koostatakse harilikult järgmises vormis:

Varutud saaduse nimetus	Mõõtühik	Turutoodang (või kogutoodang)			TK varumine möödunud aastal			Plaanitavaks aastaks		Varumise osatähtsus turutoodangus			Dünaamika võrreldes eelmise a-ga	
		Eelmine (baas-) aasta	Plaanitav aasta	Dünaamika %	Plaan	Tegelik täitmine	Täitmise %	TK kavandi järgi	Varumiskontori direktiivi järgi	Eelmisel (baas-) aastal	Plaanikavandi järgi	Varumiskontori direktiivi põhjal plaanitavaks aastaks	TK plaanikavandi järgi	Direktiivi põhjal
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Kartul jne.	ts.	2000	3000	150,0	1000	1100	110,0	1680	1800	55,0	56,0	60,0	152,7	164,0

Tabeli lahtrid 10,13 ja 15 täidetakse rajooni varumiskontoris. Peale plaanikavandi saamist täpsustab varumiskontor kavandis esinevaid turu- (või kogu-) toodangu andmeid. Juhtumil, kui tarbijate kooperatiivil ei ole võimalik näidata turu- või kogutoodangut, teeb vastavad arvestamised varumiskontor enda ja nende materjalide järgi, mida ta saab rajooni organitelt (täitevkomiteelt jt.). Seejärel kooskõlastatakse tarbijate kooperatiivi ülejäänud arvestused kõrgemate organite poolt kontorile antud plaaniliste ülesannetega ja antakse kinnitatud plaan kooperatiivile tagasi juba direktiivsete ülesannetena.

Arvestustehnikat:

Toodud näites (tabeli sissekanded) teadaolevad andmed märgime lahtritesse 1, 2, 3, 4, 6, 7 ja 8. Turutoodangu kasvu (lahter 5) leiame:

$$\frac{3000 \times 100}{2000} = 150\%,$$

s. o. turutoodang suurenes võrreldes eelmise aastaga 50% võrra.

Eelmise aasta varumise andmeid kasutatakse kui teatavat orienteeringut plaani koostamisel, sest nende andmete järgi võime otsustada varumist teostava tarbijate kooperatiivi töö headuse üle. Eelmise aasta varumise osatähtsuse (lahter 11) turutoodangust (või selle näitarvu puudumisel — kogutoodangust) leiame: $\frac{1100 \times 100}{2000} = 55\%$.

Arvutatud näitarvude alusel kavatses tarbijate kooperatiiv oma varumise osatähtsust turutoodangus suurendada 1% võrra võrreldes eelmise aastaga, s. o. täita 56% turutoodangust (lahter 12). Koguselt moodustab see (300 × × 56% =) 1680 ts. (lahter 9). Võrreldes eelmise aasta andmetega on suurenemine varumises $\frac{1680 \times 100}{1500} = 152{,}7$, s. t. dünaamika on 52,7%, ületades turutoodangu kasvu 50%.

Nagu esitatud näitest selgub, on varumiskontor võtnud endale eesmärgiks suurendada veelgi rohkem varumise ulatust üldises turutoodangus ja määrab selle osatähtsuse seepärast 60%-le (lahter 13), millele vastavalt kujuneb ka plaan: 3000 × 60% = 1800 ts. (lahter 10). See kindlustab varumise kasvu võrreldes eelmise aasta varumisega 64% (lahter 15), mis ületab turutoodangu kasvu 14% võrra.

Tarbijate kooperatiivi varumise plaanikavandi läbitöötamine ja temale lõplike ülesannete määramine viiakse rajooni varumiskontoris läbi tarbijate kooperatiivi esindajate — esimehe ja varuja osavõtul.

Paljude varumissaaduste alal pole võimalik tugineda sellistele majandusnäitarvudele, nagu on kogutoodang, turutoodang jne. Niisuguste saaduste kohta [näit. karusnahad, utiiltoorained, metsikult kasvavad saadused (seened, marjad jm.)] puuduvad sellised andmed. Nende saaduste varumisplaani koostamine toimub operatiivkorras varujate kogemuste, möödunud perioodide tegeliku varumise arvestuse ja kõrgemailt organeilt saadud direktiivide alusel.

5. Harjutusülesandeid varumisplaani koostamiseks.

Harjutusülesanne nr. 1.

Koostada kartulite turutoodangu kindlaksmääramiseks bilanss järgmiste andmete alusel:

1) Kartulite külvipindala eelseisval aastal on:
   kolhoosides 200 ha,
   kolhoosnikel 20 ha.
2) Plaanis ettenähtud saak — 15 tonni ha-lt.
3) Seemneks läheb 1,6 t ha-le. Külvipindala juurdekasv on ette nähtud kolhoosides 20 ha.
4) Kindlustusfond kolhoosides — 10% seemnefondist.
5) Tööpäevade eest maksetakse naturaaltasuna kolhoosnikele 600 t.
6) Loomasöödaks tarvitavad kolhoosid 200 t, kolhoosnikud 100 t.
7) Ühe inimese tarbeks kolhoosis kulub aastas keskmiselt 0,2 t kartuleid; kolhoosides on 2000 inimest.
8) Kolhooside jagamata fond — 2% kogusaagist.
9) Kartulite tsentraliseeritud riiklik varumine:

kolhooside kohustuslikud müüginormid	800	tonni
MTJ-de naturaaltasu	50	„
kolhoosnike kohustuslikud müüginormid	40	„

Harjutusülesanne nr. 2.

Selgitada: a) piimakarja plaaniline suurus (peades),
b) lihaloomade „ arv „ ja realiseerimine sellest aasta jooksul;
c) karja suurus aasta lõpuks.

Selleks koostada karjakäibe bilanss järgmiste andmete alusel:

1) Karjafarmi karja koostis oli aasta algul järgmine:

lehmi	500
sugupulle	10
noori lehmi, 2-a.	15
lehmmullikaid, 1—2-a. . .	80
pullmullikaid, 1—2-a. . .	60
lehmvasikaid kuni 1 a. . .	120
pullvasikaid „ 1 a. . .	100

Käesoleval aastal on ette nähtud 590 poegimist, seejuures pull- ja lehmvasikate arv loetakse võrdseks. Noortest lehmvasikatest, kes saavad 1 a. vanaks, jäetakse 70% vastavalt riikliku karjamajanduse arendamise põhimõtteile kolhoosi, 30% müüakse teistele. Pullvasikad lähevad kasvatamisele ja nuumale. Pullid üle 2 a. I, II ja III kvartali poegimistest kuuluvad 80% ulatuses riigile andmiseks müüginormide korras, kolhoosikaubandusse riiklikuks kokkuostuks, kolhoositurgudele ja ka sugupullidekarja täiendamiseks. Täiskasvanud karjast (lehmad ja sugupullid) kuulub 10% praakimisele ja realiseerimisele. Aasta algul 2 a. vanad olnud lehmmullikad viiakse üle piimakarja hulka, 1—2-aastastest lehmvasikatest arvestada mullikateks 25. Sugupulle arvestada aasta lõpuks 1 iga 50 lehma kohta.

Harjutusülesanne nr. 3.

Määrata eelmises ülesandes toodud karjakäibe alusel piima turutoodang ja koostada vastav bilanss. Käsitada järgmisi täiendavaid andmeid:

1. Lehma aastane keskmine piimaand — 1800 kg.
2. Kohustuslikeks müüginormideks farmi kohta — 3000 ts. piima.
3. Vasikate jootmiseks tarvitatakse 120 ts. piima.

Harjutusülesanne nr. 4.

Karjakäibe bilansi andmeil (harjutusülesanne nr. 2) leida:

1) Tapakarja turutoodang, kui teame, et sugupulli keskmine eluskaal on 600 kg, lehma eluskaal 400 kg ja noore (2—3-a.) härja eluskaal 300 kg.

2) Suurte ja keskmiste nahkade turutoodang.

Harjutusülesanne nr. 5.

Leida farmi seakarja suurus aasta lõpuks ja aastane turutoodang liha ja nahkade alal, kui on teada järgmised andmed:

1) Sigade arv aasta algul oli järgmine:

emiseid	100
kulte	6
väljapraagitud emiseid ja orikaid nuumal	15
noori (4—6 kuu vanuseid) sigu	150
põrsaid (2—4 kuu vanuseid)	150
noori emiseid	20
noori kulte	2

2) Poegimiste arv emise kohta aastas on keskmiselt põhikarjas 1,8 ja noorkarjas 1,2;
3) elujõuliste põrsaste arv ühes pesakonnas keskmiselt 9 tk.;
4) põrsad pannakse nuumale 4 kuu vanuselt ja võetakse nuumalt 8 kuu vanuselt;
5) emiste ja kultide väljapraakimine — 25%;
6) valik imevatest põrsastest emisteks ja kultideks — 3%;
7) noored emised ja kuldid antakse üle põhikarja 8 kuu vanuselt;
8) poegimiste kalender (osatähtsuse % üldisest juurdekasvust):

Kuud	Poegimiste arv	
	põhikarjas	noorkarjas
jaanuar	—	—
veebruar	0,1	—
märts	0,2	—
aprill	0,25	0,2
mai	0,3	0,15
juuni	0,2	0,15
juuli	0,3	0,2
august	0,2	0,25
september	0,15	0,15
oktoober	0,10	0,10
november	—	—
detsember	—	—
Kokku aastas	1,8	1,2

9) keskmine tapasea eluskaal 8-kuiselt 90 kg, täiskasvanud väljapraagitud seal 150 kg;
10) toodangu koostis:

a) liha	75%
b) rasva	6%
c) turustatavaid jäätmeid	17%
d) kadusid	2%
Kokku	100%

Harjutusülesanne nr. 6.

Teostada alljärgnevate andmete põhjal põllumajandussaaduste varumise analüüs ning määrata tarbijate kooperatiivi osatähtsus varumiskontori varumistegevuses (nii üldises kui ka üksikute toodete varumises). Koostada vastavad tabelid ja seletus.

Põllumajandussaaduse nimetus	Mõõtühik	Plaan		Tegelikult varuti				Varumine eelmisel aastal	
				TK kaudu		Rajooni varumiskontori aparaadi kaudu			
		kogus	summa (tuh. rublades)	kogus	summa (tuh. rublades)	kogus	summa (tuh. rublades)	kogus	summa (tuh. rublades)
1. Veised	eluskaal ts.	1798	322,2	1329	189,3	108,08	19,2	1792	277,9
2. Munad	1000 tk.	374	89,9	3726	86,0	74,8	17,6	384,8	89,5
3. Nahad	tk.								
a) suured . .	„	3180	59,3	3274	62,3	61	0,7	3054	55,4
b) väikesed .	„	10700	69,6	17338	121,4	36	0,2	12562	97,5
d) seanahad . jne..	„	4700	32,4	2242	17,2	17	0,1	3924	36,6
Kokku	×	×	805,6	×	678,7	×	94,7	×	690,5

XIII peatükk.

VARUMISKÄIBE PLAANIMINE.

Eelmises peatükis vaatlesime varumise mahu määramist ja põllumajandussaaduste ladudesse sissetuleku plaanimist. Käesolevas peatükis peatume varumiskäibe teiste elementide — laoseisude ja varutud kaupade minemi plaanimisel.

1. Laoseisude analüüs ja plaanimine.

Kõigepealt on vaja märkida põhilist erinevust varumispunktide ja kaubanduskäitiste laoseisude vahel. Kui kaubanduses peavad laoseisud moodustama vajaliku kaubavaru, mis kindlustab tarbijate katkestamatu rahuldamise ja mis seetõttu ei tohi langeda allapoole kindlat miinimumseisu, siis varumispunktidel pole vaja mingit põllumajandustoodete varu.

Varumispunktide laoseisude suurus sõltub:

1) Varumispunkti töötajate töötootlikkusest ja töö organiseerimisest, nagu kaadrite valikust, töökohale paigutamisest, poliitilisest kasvatusest, töökäigu ratsionaliseerimisest, stahhaanovlikust liikumisest jne.

2) Varumise enda iseloomust ja sortimendist: mida keerukam on varutavate saaduste sortiment, seda rohkem aega võtab partii kogumine ärasaatmiseks ja seda suurem on laoseis.

3) Varutud toorainete ja toodete laadimise ja saatmise korrast. Ühed tooted laaditakse vaguniviisi, näit. teraviljad, juurviljad jms., teised aga kindlaksmääratud komplektsete partiidena, näit. karusnahad, udusuled, karvad jne. On selge, et seni, kui pole kogutud määratud partiid, ei saa toimuda laadimine. Samuti ka, mida aeglasemalt ja väiksemal arvul tuleb kaupu kokku, seda aeglasemalt toimub nende ärasaatmine.

4) Varumise sesoonsusest: varumishooaja kõrgpunktil koguneb saadusi ladudesse kiiremini kui suudetakse ära saata, mille tulemuseks on laoseisude suurenemine.

5) Varutud toodete ettevalmistamisest (sortimisest, pakkimisest jne.) laadimiseks. See tegur, põimudes küll tihedalt eelmistega, omab samal ajal ka iseseisvat tähtsust. Nimelt võib koguneda varutud toodete küllaldane partii laadimiseks, kuid see pole laadimiskõlblikus olekus (on sortimata, pakkimata). Aja võrra, mis kulub varutud saaduste viimiseks laadimiskõlblikku seisukorda, pikeneb ka kauba viibimise aeg varumispunktis.

6) Saadetise vagunisse või laevale laadimise ajakulust. Selle suurus on tihedas seoses üldise töökorraldusega ja töötajate töötootlikkusega.

Peale loetletud tegurite võivad põllumajandussaaduste laoseisude suurusele ja varumispunktis viibimise ajale mõju avaldada vagunite mittesaamine ettenähtud tähtpäevadel, materiaal-tehnilise baasi seisund, eriti auto-hobutranspordi töö, ja taara seisund. Näiteks transpordi ja taara puudumisel ei saa varutud kaupu rajooni tagalas õigel ajal laadimispunkti transportida. Samuti avaldab laoseisude suurusele mõju finantsmajanduse olukord (näiteks Riigipanga poolt lühemate tähtaegadega finantseerimine sunnib suurendama laadimiskiirust jne.).

Kõigist neist tegureist mõjutatuna kujunebki laoseisude suurus ja nende käibekiirus varumispunktides. Varumispunktide ülesandeks on vähendada nende tegurite negatiivset toimet, kiirendada saaduste kogumise protsessi, laadimise ettevalmistamist ja laadimise teostamist, millega laoseisud viiakse miinimumini.

Varumiskäibe analüüsi põhimiseks ülesandeks on näidata, kuidas varumispunkt hoolitseb kauba õigeaegse ärasaatmise eest.

Nagu ülaltoodust selgub, on varumispunktide laoseisud rangelt sesoonse iseloomuga ja nende maksimaalne suurus on varumishooaja kõrgpunktis. Sellepärast on otstarbekohane analüüsida varumiskäivet sesoonide ja kvartalite kaupa, mitte aga terve aasta kohta. Varumiskäibe väljaarvestamine aasta kohta ei oma praktilist tähtsust.

Varumiskäibe analüüsimist tuleb alustada varumispunkti laoseisude analüüsimisega, s. t. tuleb kõigepealt selgitada käibekiirus (vt. arvestustehnilisi valemeid, ptk. VII). Käibekiirust väljendavate näitarvude väljaarvestamiseks võib kasutada nii koguselisi (tonn, ts., tk.) kui ka väärtuselisi (rbl.) andmeid. Viimasel juhul laoseisud ja käive peavad olema väljendatud kõrvutatavais hindades, s. t. kas varumis- või väljalaskehindades.

Analüüsides üksikute perioodide tegelikku käibeväldet ja -sagedust, tuleb neid võrrelda plaaniliste normatiividega, samuti ka eelmiste analoogiliste perioodide (eelmiste aastate vastavate kuude, kvartalite jne.) andmetega. Esimene võrdlus (plaaniliste normatiividega) näitab plaaniliste ülesannete täitmist, teine — varumistöö dünaamikat ja konkreetseid saavutusi käibekiiruse suurendamisel. Käibekiiruse analüüsi tähtsus seisneb esijoones varumiskontorilt saadud avansside kasutamise otstarbekuse kontrollis. Mida aeglasem on käibekiirus, seda rohkem on vaja finantsvahendeid.

Käibekiiruse analüüsimiseks võib kasutada järgmist tabelivormi:

Saaduse nimetus	m	$\frac{m}{P}$	L_k	c			s			Hälve			
										c		s	
				Baas-periood	Plaan	Tegelik	Baas-periood	Plaan	Tegelik	Baas-perioodist	Plaanist	Baas-perioodist	Plaanist
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Analüüsija ei pea aga piirduma ainult selle, toodud tabelist saadud üldise tulemusega. Tema ülesanne on järgnevalt selgitada käibekiiruse aeglustumise ja kiirenemise põhjusi, millel on tähtsus käibekiiruse normide määramisel tulevikus ja avansikrediidi arvestamisel.

Edasi on vaja selgitada, kuidas ülaltoodud varumiskäivet mõjutavad tegurid igaüks eraldi on avaldanud mõju analüüsitava perioodi käibekiirusele. Näiteks kui käibekiirus on aeglustunud võrreldes möödunud aasta analoogilise perioodiga, tuleb kohe selgitada selle põhjused (kas see on tingitud toodete aeglasest kogunemisest varumis- või laadimispunktidesse, aeglasest laadimistööst, vagunite mitteõigeaegsest saamisest jne.).

2. Varumistöö kvaliteedi määramine ja analüüsimine.

Edasi on oluline selgitada varumispunktide töö headust ja täpsust. Selleks on vaja selgitada:

1) vastuvõetud toodete kvaliteeti ja selle vastavust nõudeile,
2) kadusid varumisel, eriti kaupade hoidmisel ja transportimisel,
3) vastuvõetud toodangu sortimise andmeid.

Toodangu kvaliteedi kontrollimine on tähtsam moment varumiskäibe analüüsimisel. Materjalina kasutame seejuures laoseisude inventeerimise aruandeid, kvaliteedi- ja vastuvõtuakte, ostjate pretensioone toodangu kvaliteedi suhtes jne. Analüüsi ülesanne käesoleval juhul on kindlaks määrata varutud toodangu ja selle suhtes püstitatud kvaliteedinõuete vahel esinevad lahkuminekud (niiskusesisaldus, puhtus jne.).

Teiseks on vaja selgitada kadude suurust varumisel. Siin tuleb silmas pidada, et loomuliku kao normid on maksimaalsed, mida ei tohi ületada. Akteeritavaid kadusid ei tohiks üldse esineda, sest nende põhjuseks on harilikult halb vastuvõtu ja hoidmise korraldamine, puudulik materiaal-tehniline baas, halb taara seisund jne., millised puudused on organisatsiooniliste vahenditega välditavad.

Kadude analüüsimisel tuleb tegelikke kadusid võrrelda ülesseatud kaonormidega. Normidest kõrvalekaldumise korral tuleb selgitada selle põhjusi.

Arvestustehniline näide kadude suuruse selgitamiseks:

Kartulite varumine septembrikuus oli 50 tonni, laoseis 1. IX — 10 t, laoseis inventeerimisel 1. X — 20 t, septembrikuu jooksul realiseeritud 39 t, tegelik keskmine kartulite laos hoidmine septembrikuus — 10 päeva.

Realiseeritud kartulitest saadeti septembrikuus autoga 25 t varumiskontori baasi (kaugus 15 km), kuna ülejäänud kartulid kasutati koha peal ühiskondlikuks toitlustamiseks ja jaevõrgus. Seaduslikud kaonormid: kadu 15-päevasel hoidmisel 1%, transpordil kuni 25 km — 1%; aktide järgi kõlbmatuina maha kantud kartuleid 0,2 t.

Lahendus:

1. Tegeliku puudujäägi arvutamine.

$$10 + 50 - 20 = 40 \text{ t (väljaminek laost);}$$
$$40 - 39 = 1 \text{ t (tegelik puudujääk laos).}$$

2. Kadu seaduslike kaonormide ja akti põhjal:

a) hoidmisel:

$$\frac{(10 + 50) \times 1 \times 10}{100 \times 15} = 0{,}4 \text{ t}$$

b) transpordil:

$$\frac{25 \times 1 \times 15}{100 \times 25} = 0{,}15 \text{ t}$$

c) kõik vormistatud kaod kokku:

$$0{,}4 + 0{,}15 + 0{,}2 = 0{,}75 \text{ t}$$

3. Lubamatu puudujääk:

$$1 - 0{,}75 = 0{,}25 \text{ t.}$$

Veel on vaja selgitada akteeritud kadude-kulude reeglipärasust ja esile tuua nende tekkimist põhjustanud peamised tegurid. Ühtlasi on tarvis selgitada, kas saaduste riknemisest ja praagist tekkinud kahjud on õigesti maha kirjutatud.

Varumiskäibe analüüsimisel on tähtis selgitada ka toodangu ja toorainete õige sordilisuse määramist varumiskontorite poolt, sest vastuvõtupunktid saavad sageli suurt kahju selle läbi, et varutud saadusi tuleb varumisbaasi üleandmisel ümber sortida.

Ülesanne:

Selgitada vastuvõtupunkti kahju, mis on tingitud lohakast toornahkade vastuvõtust ja sortimisest, kui on teada:

1. Vastuvõtupunkti andmeil saadeti varumiskontori baasi IV kvartalil toornahku järgmiselt:

Majanduslike näitarvude nimetus	Toornahad		Seanahad	Kokku
	suured	väikesed		
Koguses (tk.)	200	150	210	560
Väärtuses (rbl.)	4000	2250	2100	8350

2. Varumisbaasis vastuvõtmisel teostati toornahkade ümbersortimine ja -liigitamine. Tulemusena vormistati järgmine vastuvõtuakt:

Majanduslike näitarvude nimetus	Toornahad		Seanahad	K o k k u
	suured	väikesed		
Koguses (tk.)	180	165	215	560
Väärtuses (rbl.)	4500	1650	1720	7870

L a h e n d u s:

Jrk.-nr.	Näitarvude nimetus	Toornahad		Seanahad	Kokku
		suured	väikesed		
1	2	3	4	5	6
1.	S a a d e t u d vastuvõtupunktist:				
	a) koguses (tk.)	200	150	210	560
	b) üldväärtuses (rbl.)	4000	2250	2100	8350
	c) keskmine väärtus (rbl.)	20	15	10	—
2.	V a s t u võetud varumiskontori baasis:				
	a) koguses (tk.)	180	165	210	560
	b) üldväärtuses (rbl.)	4500	1650	1720	7870
	c) keskmine väärtus (rbl.)	25	10	8	—
3.	V a h e saatmise ja vastuvõtmise vahel:				
	a) koguses (tk.)	—20	+15	+5	—
	b) üldväärtuses (rbl.)	+500	—600	+380	—480
	c) keskmine väärtus (rbl.)	+5	—5	—2	—
4.	V a h e tekkimise põhjused:				
	a) lohakas saatmine ja liigitamine	—400	+150	+40	—210
	b) ümbersortimine	+900	—750	—420	—270

A r v e s t u s t e h n i k a t:

1) Vastuvõtupunktist saadetud nahkade keskmise väärtuse (tabeli rida 1c) leidmiseks jagame nahkade üldväärtuse (rida 1b) saadetud nahkade arvuga (rida 1a):

4000 : 200 = 20 rbl.

2) Varumiskontori baasis pärast ümbersortimist ja -liigitamist vastuvõetud nahkade keskmise väärtuse (rida 2c) saame üldväärtuse (rida 2b) jagamisel vastuvõetud nahkade arvuga (rida 2a):

4500 : 180 = 25 rbl.

3) Vahe saatmise ja vastuvõtmise vahel (koguses, üldväärtuses, keskmises väärtuses) (rida 3a, b, c) määratakse lihtsa võrdlemise teel.

4) Nahkade lohakast liigitamisest ja saatmisest tekkinud puudujääk ja kahju (rida 3 a, märk „—") leitakse nahkade saatmise ja vastuvõtmise koguselise vahe (rida 3a) korrutamise teel vastuvõtupunkti poolt määratud nahkade keskmise väärtusega (rida 1c). Seega vastuvõtupunkti kahju suurte toornahkade puhul on:

$$20 \times 20 = 400 \text{ rbl.}$$

Nahkade ülejäägi korral (rida 3a, märk "+") tuleb arvestada nahkade keskmist vastuvõtu-väärtust (rida 2c), korrutades seda vastuvõtmise vahega (rida 3a). Seega kasu väikeste nahkade ülejäägi tõttu on:

$$15 \times 10 = 150 \text{ rbl., jne.}$$

5) Ümbersortimisel tekkinud puudu- ja ülejäägid määratakse väärtuseliselt varumiskontori baasis vastuvõetud toornahkade arvu (rida 2a) alusel, korrutades seda arvu saatmisel ja vastuvõtmisel esinenud keskmise toornaha väärtuse vahega (rida 3c):

$$180 \times 5 = 900 \text{ rbl., jne.}$$

Juhul, kui vastuvõtul esineb nahkade ülejääk (rida 3a, märk „+"), siis ümbersortimise mõju arvestamisel võetakse aluseks vastuvõtupunktist ärasaadetud nahkade arv (rida 1a); saame:

$$150 \times 5 = 750 \text{ rbl., jne.}$$

Arvutuse õigsuse kontrollimine: vahe tekkimise põhjuste (tabeli p. 4) summa (rida 4a + b) peab võrduma nahkade saatmisel ja vastuvõtmisel tekkinud väärtuselise vahega (read 1b ja 2b), mis antud näite puhul on 480 rbl.

3. Varutud saaduste realiseerimise analüüs ja plaanimine.

Varutud toodangu realiseerimise analüüs peab selgitama minemikanalid, nende osatähtsust, nende vastavust plaanile ja sõlmitud lepingutele jne.

Minemikanaliteks on:

1) saaduste müük varumisorganisatsioonide baasidesse ja ärasaatmine nende nõudmistel,

2) detsentraliseeritud korras varutud toodangu osaline üleandmine oma kaubandusaparaadile, ühiskondliku toitlustamise ettevõtteile jne.,

3) tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud korras varutud toodangu osaline üleandmine oma töötlemisettevõtteile.

Töötlemisele kuuluv osa eraldatakse ühelt poolt kooskõlas lepingutega ja keskuse juhenditega ja teiselt poolt kooskõlas töötlemisettevõtete tootmisvõimega.

Minemikanalite osatähtsuse selgitamiseks võib kasutada järgmist analüütilist tabelit:

Saaduse nimetus	Mõõtühik	Varumisorganisatsiooni keskuse baasi			Jaevõrku			Ühiskondlikku toitlustamisse			Muile tarbijaile			Kokku		
		Plaani järgi	Tegelikult	Hälve — +	Plaani järgi	Tegelikult	Hälve — +	Plaani järgi	Tegelikult	Hälve — +	Plaani järgi	Tegelikult	Hälve — +	Plaani järgi	Tegelikult	Hälve — +
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17

Hälbimist on soovitav näidata absoluutarvudes (kvantumis või summas, olenevalt mõõtühikust, milles toode on antud). See on arvestustehniliselt lihtsam ja ka näitlikum. Võimaluse korral tuleks sellises analüütilises tabelis eraldada iga kontrahenti, kellele kaupu on saadetud.

Veel on oluline selgitada varutud saaduste väärmüügi (saaduste müük ilma korralduseta) juhtumeid, näidates ära selle põhjused ja kes on selles süüdi.

Varumiskäibe plaani koostamisel võetakse harilikult aluseks põllumajandussaaduste varumisplaan, samuti ka võimaluse korral toodete saatmise ja laadimise plaan. Säärast menetlust rakendatakse varumisorganisatsioonidele Riigipangas lühiajaliste krediitide määramisel. Kuid käibeplaani pole raske kindlaks määrata ka sel juhul, kui on teada tegelik või tõenäoline laoseis plaanitava perioodi alguseks. Tähendatud laoseisu suurus määratakse valemi järgi: $l_1 + o = m + l_n$ (käsitletud eespool, VII ptk.)

Laoseisud plaanitava perioodi lõpuks arvestatakse kõrgemate organite poolt määratud normatiivide alusel. Normatiivide puudumise korral määratakse koguselised lõpplaoseisud kindlaks operatiivkorras.

Realiseerimisplaani moodustavad kõigi kontrahentidega sõlmitud lepingud. Realiseerimisplaani arvestustabeli vorm on järgmine (vt. lk. 211).

Ülesanne:

Määrata varumispunkti IV kvartali realiseerimisplaan, kui on teada:

1) laoseis 1. X — 120 t,
2) IV kvartali varumisplaan — 900 t,
3) kvartali lõpuks tohib olla 10-päevane kaubavaru.

Lahendus:

Kasutades valemit $l_1 + o = m + l_n$

saame: 120 t + 900 t = 90 päeva + 10 päeva ehk 1020 t = 100 päeva; seega keskmine päevane käive $\frac{1020}{100} = 10{,}2$ t. Siit saamegi realiseerimise plaanilise koguse kvartali kohta: $10{,}2 \times 90 = 918$ t. Laoseis kvartali lõpuks $10{,}2 \times 10 = 102$ t.

Varumisvorm, saaduse nimetus	Mõõtühik	Oma süsteemi keskuse baasid	Spetsiaalsete varumisorg-de baasid	Kaubastud	Töötlemisettevõtted	Jaevõrk	Ühiskondlik toitlustamine		K o k k u
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I. Tsentraliseeritud varumine:									
rukis									
nisu									
jne.									
II Detsentraliseeritud varumine:									
jne.									

Rööbiti realiseerimisplaaniga koostatakse t a a r a v a j a d u s t e p l a a n.

Selle plaani koostamisel lähtutakse 1) toodangu iseloomust, 2) saaduste üldisest hulgast, 3) ilma taarata saaduste hoidmise ja saatmise võimalustest, 4) taara tagasisaamisest ja tema kulumiskoefitsiendist.

Seejuures toimub arvestus järgmiselt:

1) määratakse saaduste saabumine sortimendi järgi sesoonide (kvartalite) kaupa koguses (ts., tk.);

2) olenevalt pakkimisviisist määratakse vajaliku taara hulk;

3) määratakse taara naasmise koefitsient või %.

Oletame, et üldine taaratarvidus on 3000 kotti, naasmiskoefitsient 0,50; siit leiame taaravajaduse: $3000 \times 0{,}50 = 1500$ kotti.

4) Arvutatakse taara võimalik kulumine ja väljalangemine. Oletame, et see on 10%; seega lõplik taaravajadus oleks

$$\frac{1500 \times 110}{100} = 1650 \text{ kotti.}$$

5) Määratakse taaravajaduse katmise allikad: a) kaubanduselt, b) kontrahentidelt, c) otsese ostmise teel jne.

Taaravajadust ja selle vajaduse katmist võib vormistada järgmises tabelis:

Varumisviis ja toodangu nimetus	Mõõtühik	Varutava toodangu kogus	Taara liik	Produktide kogus taara-ühikus	Taaravajadus	Naasmiskoefitsient	Kulumiskoefitsient	Lõplik taaravajadus	Saamise allikad		
									Kaubandusest	Oma tootmisest	Ostmine
I. Rangelt tsentraliseeritud varumine											
1. Toornahk	tk.		nöörid								
2 Munad	tuh.		kastid								
jne.	tk.										
II. Riiklik kokkuost											
1. Rukis	ts.		kotid								
jne.											
III. Detsentraliseeritud varumine											
1. Kapsas	t		vaadid								
jne.											

Selle arvestustabeli alusel koostatakse koondtabel:

Taara nimetus	Kokku			Katmine allikate järgi					
				Kauband.-aparaadist		Kontra-hentidelt		Ostmine	
	Kogus	Hind	Summa	kogus	summa	kogus	summa	kogus	summa
1. Kotid									
2. Vaadid									
3. Kastid									
jne.									

Realiseerimisplaani alusel koostatakse varutud saaduste laadimis- ja saatmisplaan kuude viisi iga kvartali järgi. See on ühtlasi ka raudtee- ja veotranspordile esitatavate veovahendite nõudmiste aluseks. Selles plaanis näidatakse: 1) saadetavate toodete nimetus ja kvantum (tonnides), 2) kellele laaditakse, 3) lähtejaam ja 4) sihtjaam.

Saadetava toodangu kvantumi alusel (tonnides) leitakse vastava koefitsiendi järgi veoks vajalike vagunite arv. Vagunite vajadus on tarvilik laadimisplaanis näidata mitte ainult kuude, vaid ka dekaadide viisi.

4. Harjutusülesandeid varumiskäibe plaanimiseks.

Harjutusülesanne nr. 7.

Määrata varumispunkti kartulite laoseis tonnides 1. nov-ks ja kao suurus oktoobrikuus, kui on teada:

1) laoseis 1. X — 200 t,
2) oktoobrikuus saadeti kartuleid ära 450 t,
3) 1. XI oli laos 10-päevane kaubavaru,
4) lubatud kadu hoidmisel oli oktoobrikuus 1% laokäibest.

Harjutusülesanne nr. 8.

Määrata a) juurvilja plaaniline laoseis 1. nov-ks ja

b) juurvilja realiseerimisplaan (netominem) oktoobrikuus, kui on teada:

1) juurvilja laoseis 1. X — 200 t,
2) varumine oktoobrikuu jooksul oli plaani järgi 450 t,
3) plaaniline laoseis 1. XI — 10-päevane kaubavaru,
4) lubatud kadu hoidmisel oli oktoobrikuus 2% laokäibest.

Harjutusülesanne nr. 9.

Määrata järgmiste põllumajandussaaduste käibekiiruse näitarvud, kui on teada:

a) juurvilja laoseisud olid: 1. X — 100 t, 1. XI — 120 t, 1. XII — 80 t, 1. I — võrdub nulliga.
b) IV kvartali kestel varuti 800 t juurvilja.

XIV peatükk.

VARUMISE TULUDE-KULUDE PLAANIMINE.

Eespool käsitleti varumise koguselise plaani koostamist. Vajalik on aga veel varumisplaan esitada väärtuselises väljendis. Selleks et kindlaks teha varumistegevuseks vajalikku finantsvahendite hulka ja määrata varumisorganisatsiooni rentaablust varumise alal, tuleb plaanimisel lähtuda põllumajandussaaduste varumise ja väljalaskmise hindadest.

1. Varumishindade analüüs ja plaanimine.

Varumishindades väljendatud varumise suurus moodustab aluse, mille põhjal määratakse kindlaks finantsvahendite hulk, mis on vajalik varumise häireteta teostamiseks.

Varumisplaani koostamisel tuleb silmas pidada varumishindade kahesugust vormi — direktiivset ja limiitset (vt. ptk. IV). Et direktiivhinnad, milledes teostatakse suurem osa tsentraliseeritud varumisest, on kohustuslikud, siis neis hindades teostatud varumist on võimalik plaaniliselt täpselt kindlaks määrata. Limiithindades teostatud varumisel võib siin esineda hälbimusi limiithindadest. Sellele vaatamata tuleb ka viimasel juhul vastava varumise (riiklik kokkuost, detsentraliseeritud varumine) teostamisel aluseks võtta kehtivaid limiithindu ja nende põhjal määrata plaanitavaks perioodiks varutavate saaduste väärtuseline suurus.

Rööbiti varumishindade määramisega on oluline teostada ka tegelike varumishindade analüüsimist. Eelkõige on selle analüüsi ülesandeks selgitada tegelike varumishindade vastavust nõukogude hinnapoliitikale. Selleks tuleb eriti jälgida direktiivhindadest ja limiithindade maksimumist kinnipidamist. Seejuures tuleb keskmisi tegelikke varumishindu üksikuil perioodidel (kuu, kvartal) ja kogu varumisaasta kohta tervikuna võrrelda plaaniliste hindadega, selgitades plaanilistest hindadest hälbimise põhjusi [50].

[50] Keskmine tegelik varumishind leitakse tegelikult varutud saaduste eest väljamaksetud kogusumma jagamisel varutud saaduste kogusega.

Analüüsi teostamiseks kasutame vastavat tabelit:

Varutud saaduse nimetus	Mõõtühik	Plaaniline ja tegelik keskmine varumishind										
		194... a.		kvartalite kaupa								
				I		II		III		IV		
		Plaaniline hind	Tegelik keskmine hind	Plaaniline hind	Tegelik keskmine hind	Plaaniline hind	Tegelik keskmine hind	Plaaniline hind	Tegelik keskmine hind	Plaaniline hind	Tegelik keskmine hind	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Säärane analüüs osutub küllaldaseks lihtsate sortimentidega (nagu teravili, munad jne.) kaupade varumisel. Keerulisemate sortimentidega kaupade (nahad) puhul võib esineda ümbersortimisest tingitud hindade mittevastavusi. Seepärast tuleb viimasel juhul kasutada valikumeetodit tegelikult väljamaksetud varumishindade normi- ja plaanihindadele vastavuse võrdlemisel. Selleks tuleb varutud saaduste hindu algdokumentide (vastuvõtukviitungid jne.) järgi kontrollida.

2. Varumise krediteerimine ja krediidiplaan.

Kooskõlas väärtuselise varumiskäibe plaaniga (varumishindades) tuleb koostada varumise läbiviimiseks vajaliku krediidi plaan. Varumisorganisatsioone krediteerivad Riigipanga kohalikud osakonnad. Varutud saaduste eest tasumiseks annab Riigipank varumisorganisatsioonidele laenu ilma limiidita, vastavalt tegeliku varumise suurusele. Selline kord on kehtestatud selleks, et oleks võimalik piiramatu ja häireteta tasumine kõigi põllumajandussaaduste (juurde arvatud ka põllumajanduslikud toorained ja utiilkaup) eest [51]. Organisatsioonidel (tarbijate kooperatiividel) on keelatud paigutada varumisse oma käibevahendeid, mis on määratud muuks otstarbeks (näiteks kaubakäibe teostamiseks), juhul, kui see vähendab vastava organisatsiooni maksejõudu. Ilma Riigipanga osalise või täieliku krediidita on lubatud varumist teostada ainult neil organisatsioonidel, kel on ülejääk käibevahendeis ja kel seetõttu on võimalik neid paigutada varumisoperatsioonidesse ilma ohustamata oma maksejõudu teistel tegevusaladel.

Kehtiva korra kohaselt annavad Riigipanga osakonnad varumise teostamiseks krediiti ainult varumiskontoritele või RL varumisosakondadele, kes

[51] NSVL RKN määrus 20. juunist 1935. a. nr. 1247 (LSKK 1935, nr. 40, art. 336) „Varujate arveldusest põllumajandussaaduste varumisel kolhoosidega, Riigipanga poolt varujate krediteerimise korrast ja tööstuste arveldusest varumisorganisatsioonidega" ja NSVL RKN korraldus nr. 22568-r, 23. novembrist 1942. a. (LMKK 1942, nr. 11, art. 199), millega muudeti eelmise määruse § 1.

selle krediidi edasi annavad oma süsteemi varumispunktidele või tarbijate kooperatiividele a v a n s i k r e d i i d i näol.

Avansikrediiti võimaldatakse kõigile varujatele a) põllumajandussaaduste varumiseks sularaha eest neis kohtades, kus pole Riigipanga kassasid, b) mittestatsionaarse varumisvõrgu ja liikuvate ostupunktide kaudu varumise teostamiseks ja c) varumisega seoses olevate kulude katteks.

Avansikrediidi andmise eesmärgiks on seega kindlustada varumisorganisatsioonidele küllaldaselt sularaha varutud saaduste eest tasumiseks. Krediidi ulatus tarbijate kooperatiividele (varumispunktidele) määratakse varumisplaani ja normaalse aja alusel, arvates kooperatiivi (varumispunkti) poolt avansi saamise momendist kuni temaga arvelduse teostamiseni varutud saaduste eest, mis on saadetud varumiskontori ladudesse või vastavalt varumiskontori korraldusele on antud laadimiseks. See aeg on harilikult 3 kuni 10 päeva, olenevalt varumise iseloomust ja tingimustest. Mõningatel juhtudel (näiteks varumispunkt asub varutud saaduste äraandmise kohast kaugel, transporditingimused on rasked jne.) võib avansikrediiti välja anda rohkem kui 10 päeva (maksimaalselt kuni 30 päeva) vajaduse ulatuses, vastavalt Riigipanga kohaliku kontori otsusele.

Vastavalt avansikrediidi suurusele annavad tarbijate kooperatiivid (varumispunktid) varumiskontorile võlakohustuse. Avansikrediidi suurust kontrollitakse perioodiliselt (vähemalt kord kuus). Avansikrediidi suuruse muutumisel vormistatakse ümber ka kooperatiivide (varumispunktide) poolt antud võlakohustused.

Tarbijate kooperatiividele (varumispunktidele) väljaantava avansikrediidi saavad varumiskontorid Riigipanga kohalikelt osakondadelt, milleks neile on avatud e r i l a e n u - a r v e. Erilaenu-arve avamiseks esitavad varumiskontorid Riigipanga kohalikule osakonnale avalduse ja iga kuu krediidiplaani, milles on antud finantsvahendite vajaduse arvestus vastava kuu kohta ja millele on juurde lisatud kooperatiividelt (varumispunktidelt) võetud võlakohustuste registrid. Võlakohustused ise jäävad varumiskontori kätte, kes jälgib ja korraldab summade ülekandmisi kogu rajooni ulatuses.

Erilaenu-arvelt väljaantava avansikrediidi suuruse kindlaksmääramisel võtab Riigipank arvesse esitatud krediidiplaane, varumise sesooni, saaduste käibekiirust ja muid tegureid.

Oletame näiteks, et keskmine varumise käibevälde on 10 päeva; tarbijate kooperatiivi põllumajandussaaduste varumine kvartali kohta, mida tuleb krediteerida, on 180 000 rbl. suurune. Seega keskmine plaaniline avansikrediit varumiseks on

$$\frac{180\,000 \times 10}{90} = 20\,000 \text{ rbl. (valem } L = \frac{c \times m}{P}\text{)}.$$

Laenu saamisel annab varumiskontor Riigipangale võlakohustuse, mille tähtpäev on vastav tarbijate kooperatiivide (varumispunktide) poolt antud kohustuste tähtaegadele. Et tarbijate kooperatiivide poolt varutud teravilja ja muude põllumajandussaaduste eest tasutakse vastava spetsiaalse varumisorganisatsiooni keskbaasi poolt varumiskontoritele, siis on kontoril tarviduse korral võimalus juhtida neid summasid oma avansikrediidi katteks.

Juhul, kui kohustuse kehtivuse ajal varumiskontori arveldusarvele tarbijate kooperatiividele kuuluvaid summasid ei laekunud, võib kontori kooperatiivide võlakohustused anda panka ja nõuda pangalt võlakohustuste summade mahakandmist kooperatiivide arveldusarveilt.

Ülalmainitud määrusega (vt. märk. lk. 215) on antud varumiskontoritele võimalus oma äranägemisel korraldada Riigipangaga ja tarbijate kooperatiividega rahalisi vahekordi, et vältida seni sageli esinenud olukordi, kus varumiskontoritel tekkis raskusi Riigipangalt saadud ja kooperatiividele edasiantud summade tagasisaamisel.

Varumiskontorile avatud erilaenu-arve kaudu maksab Riigipank välja: a) varumise avansikrediidi, b) varumiskontori maksukäsud, mis on antud varutud põllumajandussaaduste tasumiseks, c) vajaliku summa sularahas teostatavaks varumiseks ja d) transpordikulud.

Erilaenu-arve võlgade kindlustuseks on avansikrediidi tähtajalised võlakohustused ja laos olevad varutud põllumajandussaadused varumise omahinnaga (varumishind + käibekulud).

Erilaenu-arvelt väljaantud laenude kustutamiseks ei koorma Riigipank varumiskontorite arveldusarvet, vaid kannab erilaenu-arvele kõik põllumajandussaaduste realiseerimisest laekunud summad. Iga kuue päeva jooksul toimub erilaenu-arve reguleerimine (kohustuste ja kindlustuste seisu võrdlemine). Kui selgub, et kohustusi on vähem kui kindlustusi, siis peab panga osakond varumiskontori nõudmisel kandma vahe tema arveldusarvele. Kui aga ilmneb, et kindlustuste summa on kohustuste summast väiksem, siis kantakse puuduv summa varumiskontori arveldusarvelt maha.

Varumisoperatsioonide krediteerimise eri liigina esinevad Riigipanga poolt antavad laenud teelolevatelt kaupadelt. Selliste laenude vajadus on tingitud asjaolust, et aktseptilise arveldusvormi puhul kaupade ärasaatmise momendi ja nende eest raha kättesaamise momendi vahel on teatav ajavahemik, mil varumisorganisatsiooni raha on paigutatud ärasaadetud kauba alla. Panga krediit asendab selleks ajaks varumisorganisatsiooni käibevahendeid. Need laenud antakse samadel alustel nagu kaubanduseski, s. t. inkassoks antud krediididokumentide alusel, kusjuures laaditud kaupade väärtuse määramisel lähtutakse väljalaskehinnast, millest on maha arvatud käibemaks.

NSVL RKN määrusega 13. juulist 1938. a. nr. 823 „Kaubandusliku sularaha kogumise ja kulutamise korrast" lubatakse teatav osa müügist saadud sissetulekust jätta tarbijate kooperatiivi kassasse hädavajalike väljaminekute katteks, sealhulgas ka varutud saaduste eest maksmiseks. Riikliku plaani põhjal teostatava varumise läbiviimiseks on kohalikkudel Riigipanga osakondadel õigus lubada tarvitada suurem osa kaubamüügist saadud raha arvete õiendamiseks varutavate kaupade müüjatega.

3. Tulude-kulude eelarve mõiste ja tähtsus.

Varumisplaani suurust on vajalik väljendada väljalaskehindades, sest see on aluseks varumisorganisatsiooni rentaabluse määramisel. Väljalaskehinnad ja neis väljendatud varutud kaupade realiseerimise väärtus sõltuvad täielikult varumishinnale juurdearvestatavast juurdehindluse määrast ja käi-

bemaksust. Seetõttu on väljalaskehindade analüüsimine ja plaanimine tunduvalt komplitseeritum kui varumishindade plaanimine.

Varumishinnale juurdearvestatav juurdehindlus on erinev üksikute toodanguliikide ja varumisorganisatsioonide lülide järgi ja tema ülesandeks on katta kõik varumisega seoses olevad kulud ning anda varumisorganisatsioonidele teatavat ülejääki kasumi näol. Järelikult väljalaskehindade plaanimisel tuleb eelkõige tutvuda käibekulude probleemidega ja isemajandamise põhimõttega. Kõik need küsimused leiavad väljenduse t u l u d e - k u l u d e e e l a r v e s, mis on varumisplaani tähtis osa. Tulude-kulude eelarves nähtuvad kõik varumistöö kvalitatiivsed näitarvud, nagu omatranspordi ekspluateerimise oskus, käibe kiirendamine, kadude vähendamine, laomajanduse organisatsiooniline tase, üldkulude maksimaalne vähendamine jne.

Tulude-kulude eelarve puudumine või selle hilinenud koostamine mõjub rajooni varumiskontori tegevusele negatiivselt. Kindel finantsdistsipliin pole võimalik ilma täpselt koostatud ja hoolsalt läbitöötatud ning kõrgemate organite poolt kinnitatud tulude-kulude eelarveta. Seepärast ongi iga varumisorganisatsiooni ülesandeks:

1) koostada õigel ajal operatiivsuse põhimõtetele vastav ja majanduslikult põhjendatud tulude-kulude eelarve,
2) teatada kinnitatud eelarve igale üksikule ettevõttele ja varujale,
3) sisse seada eelarve täitmise kohta alaline süstemaatiline kontroll,
4) tulude-kulude eelarve koostamisel rakendada sotsialistliku demokratismi põhimõtet, mis antud juhul väljendub selles, et varumisorganisatsiooni tegevuseks vajalike vahendite määramisest, käibekulude vähendamise võimaluste selgitamisest jne. peavad osa võtma kõik varumiskontori, varumispunktide ja ladude töötajad. Ainult sel teel on võimalik saavutada varumistöö kvaliteedi parandamist, sest laiemate töötajate-hulkade kaasatõmbamine plaaniliste ülesannete läbitöötamisele suurendab üksikute töötajate vastutustunnet ja aktiivsust plaani täitmisel.

Tulude-kulude eelarve koosneb õieti kolmest erinevast plaanist:
a) varumisega seoses olevate käibekulude plaanist,
b) varumisega seoses olevate tulude plaanist ja
c) varumiskäivete koondplaanist.

4. Käibekulude analüüs ja plaanimine.

K ä i b e k u l u d e p l a a n i ülesandeks on täpselt kindlaks määrata üksikute kululiikide selline suurus, mis on vajalik varumise häireteta teostamiseks. Käibekulude plaani koostamisel tuleb lähtuda:
a) kõrgemalt organilt saadud direktiivseist korraldustest ja normidest,
b) varumiskäibe suurusest,
c) eesmärgist vähendada võimalikult suuremal määral käibekulusid,
d) möödunud perioodide varumise tulemuste analüüsimise andmeist.

D i r e k t i i v s e d k o r r a l d u s e d käibekulude plaani koostamiseks antakse mitte ainult üldsumma suhtes, vaid ka tähtsamate kululiikide järgi. Üksikute kululiikide väljatõstmine on tihti seotud terve rea eritingimustega,

mida tuleb käibekulude plaani koostamisel ja kulude alandamise võimaluste selgitamisel arvestada.

Edasi tuleb käibekulude plaanimisel lähtuda plaanitava perioodi *varumiskäibe suurusest*. Selle kindlakstegemiseks tuleb teostada terve rida detailseid arvestusi. Seejuures tuleb selgitada ka üksikute kululiikide tekkimise erisusi (näit. transpordikulude plaanimisel on lähtemomentideks kaupade juurdeveoplaan, veokaugus üksikute transpordiliikide järgi, veotariifide suurus jne. Eeltöötlemise, sortimise ja pakkimise kadude plaanimisel lähtutakse üksikute kaubasortide plaanilisest varumisest, loomuliku kao normidest, tööde ulatusest jne.).

Käibekulude alandamiseks on suure tähtsusega käibekulude õige plaanimine ja täpsed arvestused igas kululiigis. Plaanis tuleb arvestada kõiki võimalikke reserve käibekulude alandamiseks seoses varumistöö ratsionaliseerimisega, veovahendite ja materiaal-tehnilise baasi parema kasutamisega, töötootlikkuse tõstmisega jne. Ainult selline plaan, mis tugineb kõigi kulude alandamise võimaluste arvestamisele, vastab partei ja valitsuse poolt püstitatud ülesannetele.

Tähtsamaks lähtealuseks käibekulude plaanimisel on *kulude analüüs*. Analüüsi teostamise vajalikuks eeltingimuseks on maksimaalne poliitiline valvsus, sest käibekulude analüüsi abil on võimalik kõige paremini selgitada varumistöös esinevaid kuritarvitusi.

Käibekulude analüüsi ülesanneteks on:

1) kulude plaani täitmise kontrollimine,
2) eelarvedistsipliinist kinnipidamise kontrollimine käibekulude osas,
3) käibekulude kontrollimine seoses ettevõtte rentaabluse analüüsimisega,
4) materiaalsete kadude analüüs ja abinõude selgitamine kadude kõrvaldamiseks.

Käibekulude analüüsimisel tuleb selgitada, kuidas on üksikuid varumisega seoses olevaid kulusid vähendatud ja kas esinevad kulud on ratsionaalsed. Käibekuludel on majanduslikus tegevuses väga suur tähtsus, sest nende tasemest sõltub vastava kauba väljalaskehind ja sageli ka varumisorganisatsiooni rentaablus. Seepärast peabki analüüs välja selgitama ebaratsionaalsed kulud ja näitama teid nende vähendamiseks miinimumini. Käibekulude analüüs peab selgitama ka parimad varumisorganisatsioonid ja eesrindlikud töötajad selleks, et nende töötulemusi ja -võtteid populariseerida.

Käibekulude analüüs toimub kõigepealt vastavate aruandeliste andmete alusel. Peale selle on vaja siin hankida mitmesuguseid lisamaterjale, mis iseloomustavad käibekulude üldtaset ja nende üksikute liikide sisu. Sellisteks lisamaterjalideks on näiteks töö- ja töötasuaruanded, laoseisude inventuuriandmed jne.

Nagu juba eespool käsitletud (vt. IV ptk., „Põllumajandussaaduste varumise hinnad"), jagatakse käibekulud kahte suurde rühma: 1) operatiiv- ja 2) üldkulud.

Selline rühmitamine kergendab analüüsi teostamist ja käibekulude taset mõjutavate põhjuste avastamist.

Analüüsi teostamiseks ei piisa siiski sellest liigitusest, mispärast põhikulurühmade all-liigituse aluseks võetakse raamatupidamises läbiviidud käibekulude liigitus.

Et varumise käibekulude nomenklatuur ja arvestustehnika mõnes suhtes kaubanduses tarvitatavast erineb, siis esitame alljärgnevalt varumise käibekulude tüübilise nomenklatuuri, mis on soovitatud prof. N. I. Iljini poolt [52]:

A. Operatiivkulude nomenklatuur.

I. Transpordikulud.

1. Saaduste vedu varumispunkti ja hinnatäiend kaupade kohaleveo eest.
2. Saaduste vedu varumispunktist vagunini (laevani).
3. Vagunite varustus.
4. Taara toimetamine varumispunkti.
5. Raudtee- (veetee-) transpordi maksumus.
6. Vagunite küte.
7. Laadimine vagunisse (laeva).
8. Mitmesugused laadimisega seoses olevad kulud raudteel (hoidmine raudteeladudes jne.).

II. Eeltöötlemine, sortimine ja pakkimine.

9. Saaduste sortimine ja puhastamine (töötasu välja arvatud).
10. Saaduste pakkimine ja valmis pakendite virna asetamine (töötasu välja arvatud).
11. Taaramaterjalide (naelad, nöörid jne.) maksumus.
12. Saaduste sortimiseks, puhastamiseks ja pakkimiseks spetsiaalselt palgatud isikute töötasu.

III. Varutud saaduste kadu.

13. Loomulik kadu teel.
14. Jäätmed ja kaod sortimisel, puhastamisel ja lühiajalisel hoidmisel.

IV. Muud otsesed kulud.

15. Varumispunktide ringiva taara amortisatsioon.

B. Üldkulude nomenklatuur.

I. Töötasu.

1. Põhi- ja lisatöötasud.
2. Sotsiaalkindlustus- ja kultuurimaks.
3. Tööliste palkamise ja ümberpaigutamise kulud.

[52] N. I. Iljin, Raamatupidamise arvestus riikliku kaubanduse ettevõtteis, II j., Gostorgizdat, 1940, lk. 27.

4. Töökaitse ja ohutustehnikaga seoses olevad kulud.
5. Kulud spetsiaalrõivastusele.
6. Tasud mitmesuguste metsikult kasvavate saaduste (seened, metsamarjad, ravimtaimed jne.) korjajaile-kogujaile.

II. Ruumide ja inventari kulud.

7. Ruumide ja inventari üür.
8. Põhivahendite amortisatsioon.
9. Renditud põhivahendite kapitaalkulutuste kustutamine.
10. Kiiresti kuluva ja väheväärtusliku inventari äratarvitamine.
11. Jooksva remondi materiaalsed kulud.
12. Jooksvat remonti teostavate isikute töötasu.
13. Küte, valgustus, vesi ja kanalisatsioon.
14. Muud kulud.

III. Kontori- ja posti-telegraafi-kulud.

15. Kontori- ja kantseleikulud.
16. Posti-telegraafi- ja telefonikulud.

IV. Komandeeringud ja ringsõidud.

17. Komandeeringud.
18. Ringsõidud linnas ja kulud oma sõiduautole (-hobusele).
19. Oma sõiduauto (-hobuse) juhtide töötasu.

V. Mitmesugused kulud.

20. Ajutiste hoidlate ehitamise ja korrastamise kulud.
21. Koosolekute, kongresside ja konverentside kulud.
22. Kulud, mis on seoses saaduste müüjate kultuurilise teenindamisega.
23. Muud kulud, mida eelmistes §-des pole ette nähtud.

VI. Maksud, lõivud ja mahaarvamised.

24. Maksud ja lõivud (peale käibemaksu).
25. Kulud kaadrite ettevalmistamiseks.

Et operatiivkulud omavad suurt osatähtsust varumise omahinnas, siis nende kulude õigest arvestamisest oleneb erinevate varumisvormide korras saabunud saaduste varumise omahinna määramine. Vastavalt kõrgemate organite instruktsioonidele arvestatakse kõik operatiivkulud, mis on seoses vastava kultuuri varumisega, vahetult selle kultuuri varumise omahinnasse. Sellest võiks järeldada, et varumise operatiivkulude analüütiline arvestus toimub samuti nagu põllumajandussaaduste varumise arvestus, s. t. varumise omahinna õigeks määramiseks tuleks operatiivkulusid arvestada alajaotusega varumisvormide (tsentraliseeritud, detsentraliseeritud varumine) järgi. Enamikul juhtudel pole aga säärast operatiivkulude arvestust

varumistöö iseärasuste tõttu võimalik teostada. Nimelt säilitatakse ühesugused saadused (näit. kartul jne.) ühtedes ja samades ladudes, ilma neid varumisvormide järgi jaotamata. Seetõttu on ka terve rida operatiivkulusid erikorras saabunud kaupadele ühised, nagu näiteks sortimis- ja puhastamiskulud, kaupade loomulik kadu, taara hankimise kulud ja tema amortisatsioon jne.

Sellepärast teostatakse ka varumise operatiivkulude analüütilist arvestust üksikute põllumajandussaaduste järgi, ilma nende edasise alajaotamiseta varumisvormide järgi. Säärase arvestusmenetluse puhul tekib aga vajadus antud põllumajandussaaduse operatiivkulusid hiljem erinevate varumisvormide järgi saabunud kaupadele jaotada. Selleks tuleb operatiivkulud jaotada mitte proportsionaalselt varutud saaduste üldväärtusele (mis on väljendatud varumishinnas), vaid proportsionaalselt varutud saaduste hulgale. Seda sellepärast, et varutud saaduste nimetatud väärtus ei anna õiget alust kulude jaotamiseks, sest tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud korras hangitud samade saaduste varumishind on erinev.

Edasi on vajalik varumise omahinna selgitamisel määrata üksikutele kaupadele langev üldkulude osa. Tingituna varumistöö iseärasustest on arvestustehnilised raskused siin tunduvalt suuremad kui operatiivkulude jaotamise korral.

Varumistöö kõige suuremaks spetsiifiliseks erisuseks on asjaolu, et põllumajandussaaduste varumine omab sesoonset iseloomu, s. t. ta toimub peamiselt ainult teatavail kuudel. Varumise üldkulud aga esinevad terve aasta kestel ja kujutavad endast suurel määral just varumist ettevalmistavaid kulusid. Seepärast sellel varumist ettevalmistaval perioodil ei ole õige arvestada ainult vähesel hulgal varutud saaduste omahinnasse kõiki tehtud üldkulusid. See on mõnel kuul, mil ei toimu üldse varumist, koguni võimatu. Seetõttu tekib vajadus üldkulusid jaotada: a) antud majandusaasta üksikute kuude järgi ja b) antud kuu kulusid üksikute varutud saaduste järgi.

Arvestustehniliselt toimub jaotamine ise nõnda, et aasta esimese kolme kvartali (jaanuarist septembrini) jooksul arvatakse üldkulud üksikutel kuudel varutud kaupade omahinnasse ainult varumisorganisatsiooni aastaplaanis ettenähtud üldkulude keskmise protsendi järgi varumise suurusest [53]. Seega kantakse varumise üldkuludest maha neil kuudel varumise omahinda arvamise teel ainult osa sel perioodil tehtud kulusid. Ülejäänud kulud jäävad edasi varumise üldkulude arvele. Nende kulude summa on panga krediteerimise objektiks. Alates oktoobrikuust arvestatakse kõik vastava kuu kulud samal kuul varutud saaduste omahinnasse.

---

[53] Üldkulude keskmine % määratakse kõrgemate organite poolt varumispunktidele pärast nende varumise-aastaplaani kinnitamist järgmiselt:

$$\frac{\text{üldkulude plaaniline summa} \times 100}{\text{põllumajandussaaduste varumisplaan}}.$$

Näide: Rajooni varumiskontorile on kinnitatud varumise aastaplaan 500 000 rbl. ja üldkulude plaan 75 000 rbl. suuruses. Seega vastava rajooni varumiskontori keskmine üldkulude % on:

$$\frac{75\,000 \times 100}{500\,000} = 15\%.$$

Oletame, et tegelikult teostatud varumise suurus (varumishindades) oli: jaanuaris 20 000 rbl., veebruaris 10 000 rbl., märtsist kuni maini varumist polnud, juunis 50 000 rbl., juulis 70 000 rbl., augustis 90 000 rbl., septembris 110 000 rbl., oktoobris 110 000 rbl., novembris 60 000 rbl., detsembris 40 000 rbl., seega kokku aastas 560 000 rbl. Tegelike üldkulude summa oli: jaanuaris 4500 rbl., veebruaris 4200 rbl., märtsis 4000 rbl., aprillis 4000 rbl., mais 5000 rbl., juunis 8000 rbl., juulis 8000 rbl., augustis 9000 rbl., septembris 10 000 rbl., oktoobris 10 000 rbl., novembris 6500 rbl., detsembris 5500 rbl., kokku 78 700 rbl.

Esitatud andmeist lähtudes võib üldkulude eri kuudel varumise omahinnasse arvestamiseks koostada järgmise arvestustabeli:

Kuud	Tegelik varumine varumishindades	Tegelike üldkulude summa	Tuleb arvata varumise omahinnasse üldkulusid		
			antud kuul	jääb katta järgmistel kuudel	kokku katta järgmistel kuudel
1	2	3	4	5	6
jaanuar	20 000	4 500	3 000	1 500	1 500
veebruar	10 000	4 200	1 500	2 700	4 200
märts	—	4 000	—	4 000	8 200
aprill	—	4 000	—	4 000	12 000
mai	—	5 000	—	5 000	17 200
juuni	50 000	8 000	7 500	500	17 700
juuli	70 000	8 000	10 000	—	15 700
august	90 000	9 000	13 500	—	11 200
september	110 000	10 000	16 500	—	4 700
oktoober	110 000	10 000	14 700	—	—
november	60 000	6 500	6 500	—	—
detsember	40 000	5 500	5 500	—	—
Kokku:	560 000	78 700	78 700	—	—

Tabelitehnikat:

Lahtris 4 märgime vastaval kuul mahakirjutatud üldkulude suuruse, mis on III kvartali kohta maksimaalselt 15% tegelikust varumisest (lahter 2). Vahe tegelike üldkulude (lahter 3) ja mahakirjutatud üldkulude (lahter 4) vahel märgitakse lahtrisse 5. Viimasesse lahtrisse märgitakse mahakirjutamata üldkulude summa.

Nagu toodud tabelist nähtub, jäi esimesel kuuel kuul (jaan. — juuni) osa tegelikke üldkulusid bilanssi selleks, et arvata neid järgmiste kuude varutud saaduste omahinnasse; samuti kasvas pidevalt ka mahakirjutamata üldkulude summa. Alates juulist kuni septembrini võeti peale vastava kuu tege-

like üldkulude varumise omahinnasse ka osa eelmise, nn. varumist ettevalmistava perioodi üldkulusid, lähtudes seejuures plaanilisest üldkulude keskmisest protsendist.

1. oktoobriks jäi veel maha kirjutamata ettevalmistava perioodi üldkulusid 4700 rbl. Seepärast kustutati oktoobrikuus peale antud kuu tegelike üldkulude ka see summa. Novembris ja detsembris kustutati ainult nende kuude tegelikud üldkulud.

Erandina neis varumisorganisatsioonides, kus klimaatiliste tingimuste tõttu varumine lõpeb 1. oktoobriks, arvatakse kõik üldkulud varumise omahinnasse 1. oktoobriks.

Pärast nende üldkulude selgitamist, mis kuuluvad arvestamisele antud kuu varumise omahinnas, jaotatakse see üldkulude summa üksikute varutud saaduste vahel proportsionaalselt nende saaduste väärtusele (varumishindades). Seejuures tekib aga hälbimine ülesseatud normide suhtes. Nimelt kõrgemate organite poolt väljalaskehindade määramiseks püstitatud üldkulude normid on erinevail kaupadel erisugused (näiteks reas oblasteis moodustab kartulite varumise üldkulude summa 14% varumishinnast, õunte puhul aga 17% jne.). Lähtudes üldkulude suuruse normide erinevustest on loomulikult kõige õigem igakuine üldkulude jaotamine proportsionaalselt varutud saaduste väärtusele ja iga saaduse suhtes püstitatud üldkulude (plaanilistele) normidele. Tegelikult võivad aga üldkulud minna suuremaks kui plaanilistes normides ette nähtud, mispärast tuleb mainitud arvestusi täpsustada. Sellist täpsustamist ei saa aga teostada igas kuus, vaid alles aasta lõpul, kui on selgunud tegelik varumine ja tegelike üldkulude summa.

N ä i d e: Antud perioodi üldkulude summa oli 15 802 rbl. Tähendatud perioodil on varutud kartuleid 70 000 rbl. ja õunu 30 000 rbl. eest. Püstitatud väljalaskehindade kalkulatsiooni järgi oli üldkulude norm kartuleil 14% ja õuntelt 17% varutud saaduste väärtusest (varumishindades).

Järelikult käesoleva näite puhul jagunevad üldkulud järgmiselt:

a) kartulitel: $\frac{70\,000 \times 14}{100} = 9\,800$ rbl.

b) õuntel: $\frac{30\,000 \times 17}{100} = 5\,100$ rbl.

K o k k u: 14 900 rbl.

Tegelikke üldkulusid oli 15 802 rbl., seega 902 rbl. võrra püstitatud normidest rohkem. Protsentuaalselt see hälve on:

$$\frac{15\,802 \times 100}{14\,900} = 106{,}6\%.$$

Seega tegelike üldkulude suurus on:

a) kartulitel: $\frac{9\,800 \times 106{,}6}{100} = 10\,393$ rbl.

b) õuntel: $\frac{5\,100 \times 106{,}6}{100} = 5\,409$ rbl.

K o k k u: 15 802 rbl.

Toodud arvestustehniliste võtete teadmine varumise omahinna suuruse määramiseks on oluline selleks, et teostada käibekulude õiget analüüsi ja vastavalt sellele kindlaks määrata käibekulude plaani.

Enne käibekulude analüüsi tuleb selgitada järgmised küsimused:

a) Kas analüüsitaval perioodil on esinenud muudatusi ja täiendusi arvestustehnikas ja millised need on.

Sellised muudatused arvestusmenetluses on täiesti loomulikud, sest käibekulude klassifikatsioon ja arvestusmenetlus täienevad järjekindlalt, muutudes ikka täpsemaks ja üksikasjalisemaks. Kõik kehtivad muudatused ja täiendused tuleb kindlaks teha vastavate käibekulude arvestamise instruktsioonide põhjal. Tuleb ka selgitada, kuidas käibekulude arvestamisel on kinni peetud kehtivast kulude nomenklatuurist ja arvestustehnikast. Seda kontrollimist võib teostada valikumeetodi abil, võrreldes algdokumente ja raamatute sissekandeid. Eriti tuleb käibekulude arvestamisel silmas pidada nende õiget jaotamist operatiiv- ja üldkuludeks.

b) Kas ei esine käibekulude suuruse varjamist või peitmist bilansi teistes osades (kulud tulevaseks perioodiks jne.). Siin tuleb eriti jälgida, kuidas on arvestatud juurdehindlus ja kas siin ei esine kuritarvitusi.

c) Kas pole käibekuludesse arvestatud kulusid, mis sinna ei kuulu.

Edasine käibekulude töötlemine ja analüüsiks ettevalmistamine toimub samadel põhimõtetel nagu kaubanduseski. See on üldjoontes järgmine:

Kõigepealt toimub plaaniliste ja aruandeliste kalkulatsioonide ' analüüs. Seepärast seda analüüsi nimetatakse paljude majandusteadlaste poolt (prof. N. Veitsman [54] jt.) kalkulatiivseks analüüsiks.

Kalkulatiivne analüüs peab selgitama 1) käibekulude absoluutsuuruse ja 2) nende taseme.

Viimane käibekulude suuruse näitarv (käibekulude tase) on eriti tähtis. Oma iseloomult on ta käibekulude ja varumiskäibe absoluutsuuruse vaheline suhe. Käibekulude taseme analüüs näitab, kuidas varumisorganisatsioon on täitnud ülesande käibekulude alandamises. Seejuures peab analüüs haarama kõiki käibekulude taset mõjutavaid tegureid ja täpselt selgitama käibekulude koostist selleks, et kindlaks määrata vahendid varumistöö kvaliteedi tõstmiseks ja käibekulude vähendamiseks.

See analüüs võimaldab selgitada peaasjalikult otseseid, s. t. operatiivkulusid. Laialdane üldkulude kompleks jääb aga paratamatult väljapoole analüüsija vaatepiire. Seepärast on vaja teostada eraldi veel üldkulude analüüsimist kogu varumistöö kohta tervikuna. See analüüsi osa on tänapäeval täiesti unarusse jäetud. Piirdutakse ainult lihtsamate võtetega, peamiselt võrdlemisega ja faktide konstateerimisega. Tegelikult on ka üldkulude taset mõjutavate tegurite tunduvalt sügavam analüüsimine võimalik.

---

[54] Prof. N. R. Veitsman, Ettevõtte majandusliku tegevuse analüüs arvestusandmete alusel (arvestusanalüüs), Moskva, 1938, lk. 90.

Käibekulude tasemele ja struktuurile avaldavad mõju erinevused töötingimustes ja ka varumisorganisatsioonide tegevuse ulatus. Üldiselt on varumisega seoses olevate käibekulude tase tunduvalt kõrgem kui kaubanduses (näit. 1937. a. moodustasid käibekulud kooperatiivkaubanduses ca 10% jaekäibest, varumiskulud aga 22,2% varumiskäibest). See vahe on tingitud ühelt poolt erinevast arvestustehnikast (varumiskulude tase %-des arvestatakse varumishindades väljendatud varumiskäibe järgi, mitte aga väljalaskehindades), aga teiselt poolt transpordi- ja laonduskuludest, millede osatähtsus on varumiskuludes palju suurem kui kaubanduse käibekuludes.

Edasi on vaja silmas pidada, et suurem osa käibekuludest on sõltuvuses varumiskäibest. Plaani ületamisel on lubatud käibekulude suurenemine kõrgema lülj poolt määratud normatiivide piirides, käibeplaani alatäitmisel peavad käibekulud olema vastavalt käibe suurusele väiksemad, võrreldes eelarvega. Seepärast on oluline kalkulatiivse analüüsi juures käibekulusid liigitada vastavalt nende sõltuvusele varumiskäibest kas m u u t u v a i k s (transpordikulud, loomulik kadu, taara jne.) või p ü s i v a i k s (ruumide üür, amortisatsioon jne.).

Analüüsi süvendamiseks on oluline selgitada muutuvate kulude dünaamikat seoses varumiskäibe plaani täitmisega. Selleks kasutame järgmist tabelit:

Kululiikide nimetused	Plaanilised kulud		Lubatud kulud plaaniliste normide põhjal		Tegelikud kulud		Hälve			
							Summast		Tasemest	
	Summa	Tase %-des	Summa	Tase %-des	Summa	Tase %-des	Plaanist	Normidest	Plaanist	Normidest
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Käibekulude suurusele avaldab mõju ka varutud saaduste sortiment, sest sõltumatult varumisorganisatsiooni töö headusest vajavad erisugused saadused varumisel erisuguseid kulusid (erinevate saaduste hankimise tingimused, füüsikalis-keemilised omadused jne.). Kõikuvad on ka kaupade hoidmise kulud. Mõned kiiresti riknevad kaubad vajavad keerulisi seadeldisi hoidmiseks (külmutushooned), teiste kaupade suhtes neid aga vaja ei ole. On kaupu, mis oma koguse tõttu vajavad suuri hoiuruume (aed-, puuvili), kuna teised kõrge ühikuhinnaga kaubad (mesi) vajavad hoidmiseks ruumi minimaalselt.

Käibekulude taseme analüüsimisel on vaja arvestada ka hindade muutumise mõju, sest see peegeldub otseselt käibekuludes. Hindade alandamine tõstab käibekulude taset samasuguse hangitava kauba hulga suhtes. Mainitud hindade mõju kõrvaldamiseks näidatakse käibekulude suurus varutud toodangu naturaalühiku kohta.

Käibekulude analüüsimisel on tähtsamaks etapiks nn. majandustehniline analüüs, mis peab selgitama mitmesuguste teist laadi tegurite, nagu varumise organiseerimise, materiaal-tehnilise baasi seisundi jne. mõju käibekulude suurusele ja nende hälbimisele plaanist. Selle analüüsi teostamine nõuab juba kõigi varumistööd iseloomustavate materjalide kogumist ja ühendamist. Selline süvendatud analüüs võimaldab jälgida mõju, mida käibekuludele avaldavad näiteks muutused veotariifides, nihked varumise geograafias, muutused varutud kaupade laondamise kestuses, kaadrite kvalifikatsioonis jne.

Kalkulatiivne ja majandustehniline analüüs täiendavad teineteist, kuigi analüüsiks kasutatava materjali ulatus on kummalgi erinev. Nimelt on kalkulatiivne analüüs tüübiliseks lihtsustatud analüüsi näiteks, kus piirdutakse minimaalse andmestikuga. Sellisena võimaldab ta kiiresti üldise orienteeringu saamist varumistegevuses, kuigi ta jätab paljud küsimused valgustamata. Seevastu aga kasutab majandustehniline analüüs rikkalikku andmestikku ja võimaldab üksikasjalist ja täpset ülevaadet varumistegevuse kohta.

Varumise käibekulude plaanimise tehnika on rajatud samadele põhimõtetele nagu kaubanduslike käibekulude plaanimine, mispärast me sellel enam pikemalt ei peatu.

5. Varumise tulude plaanimine.

Varumise tulude ja rentaabluse plaani koostamine on mõningal määral lihtsam kui käibekulude plaanimine. Varumisorganisatsiooni põhiliseks tuluallikaks on juurdehindlus varumishinnale, mis peab katma käibekulud ja andma kasumi. Juurdehindluse suurus on kindlaks määratud kõrgemate organite poolt ja selle teadmine väljalaskehindade määramisel on vajalik.

Väljalaskehinna kalkuleerimisel on kõigepealt vaja tutvuda sel alal kehtiva korra ja instruktsioonidega.

Tulude eelarve koostamisel operatiivtöö seisukohalt on suur tähtsus juurdehindluse jaotamisel varumisorganisatsiooni üksikute lülide järgi. See jaotus on tihedasti seotud isemajandamise kindlustamisega varumisorganisatsiooni üksikutes lülides.

Nagu eespool juba mainitud, määratakse juurdehindlused üksikutele varumisorganisatsiooni lülidele eraldi ja diferentseeritakse üksikute kaupade järgi. Selleks et tugevdada kontrolli juurdehindluse jaotamise üle (eriti varumisorganisatsiooni madalamate lülide — varumispunkti ja rajoonikontori poolt neile määratud summade kättesaamise üle) ja et saavutada juurdehindluse arvestamise lihtsustamist, koostatakse kõrgemate organite poolt nn. varumise juurdehindluse skaala, mis saadetakse varumispunktidele ja rajooni varumiskontoritele. Skaalas on ette nähtud täielik juurdehindlus varumishinnale ja selle jaotamine üksikute lülide vahel.

Juurdehindluse plaani koostamisel on oluline ära näidata üksikute varumisorganisatsioonide lülide osa selles. Vastavad andmed antakse tabelis, mis kooperatiivkaubanduse alal võiks olla järgmine:

Varumise nimetus	Mõõtühik	Varumishind	Varumise suurus		Juurdehindlus	Juurdehindlusest saavad				
			koguses	väärtuses		TK-d	varumis-punktid	rajooni-kontor	vabariigi (oblasti) varumisvalitsus	TKKL varumiskeskus
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Rööbiti juurdehindluse plaani koostamisega tuleb kulunormide alusel arvutada väljalaskehind. Väljalaskehindade kindlaksmääramine toimub kalkulatsiooni korras.

N ä i d e: Oletame, et 1 tonni värskete kurkide varumishind on 100 rbl. Üldkulud moodustavad sellest 14%, operatiivkulud on 3,40 rbl., juurdemaks kohaleveo eest 8 rbl., loomulik kadu normide põhjal 1½% varumishinnast, kasumi suurus 3% varumise omahinnast ja käibemaks 5% väljalaskehinnast. Toodud andmete alusel on ühe tonni värskete kurkide väljalaskehind järgmine:

1 tonni värskete kurkide väljalaskehinna kalkulatsioon.

Jrk.-nr.	K u l u elemendid	S u m m a (rbl ja kop.)
1.	Varumishind	100 —
2.	Üldkulud (14% varumishinnast)	14.—
3.	Operatiivkulud	3.40
4.	Juurdemaks kohaleveo eest	8.—
5.	Loomulik kadu (1,5% varumishinnast)	1.50
	Kokku varumise omahind	126.90
6.	Kasum (varumise omahinnast 3%)	3.81
	Kokku väljalaskehind ilma käibemaksuta	130.71
7.	Käibemaks (5% väljalaskehinnast)[55]	6.88
	Kokku väljalaskehind	137.59

Keerulisem on väljalaskehinna kalkulatsioon siis, kui enne varutud põllumajandussaaduste realiseerimist toimub nende töötlemine. Sel juhul kalkuleeritakse väljalaskehinnasse ka saaduste töötlemisega seoses olevad kulud. Arvestustehnilised põhimõtted jäävad aga samasugusteks.

Pärast väljalaskehinna kindlaksmääramist on juba kerge koostada varumisorganisatsiooni tulude plaani. Tulude üldsumma saame varutud kaupade

[55] Tuleb meeles pidada, et väljalaskehind ilma käibemaksuta moodustab väljalaskehinnast 100 — 5 = 95%, seega käibemaks võrdub antud juhul

$$\frac{130{,}71 \times 5}{95} = 6{,}88 \text{ rbl. (ümmardatult).}$$

koguse korrutamise teel väljalaskehinnaga. Edasi on arvestustehniliselt kerge määrata varumisorganisatsiooni kasumit, mis on tulude ja kulude summa vahe.

Tulude-kulude eelarve on koondatud kujul järgmine:

Varumise nimetus	Mõõtühik	Varumishind	Varumine		Kulud				Varumine omahinnas	Akumulatsioon		Varumine väljalaskehinnas
			Koguses	Väärtuses	Operatiivkulud	Üldkulud	Töötlemiskulud	Muud kulud		Kasum	Käibemaks	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I. Tsentraliseeritud varumine												
1. Kohustuslikud müüginormid: rukis jne.												

Näide: Rajoonile määratud kartulite varumisplaan on järgmine:

a) kohustuslikud müüginormid — 158 t,
b) riiklik kokkuost — 1000 t,
c) detsentraliseeritud varumine — 120 t.

Kogu varumine teostati tarbijate kooperatiivide kaudu. Ühe tonni kartulite plaanilised varumishinnad olid järgmised:

a) kohustuslike müüginormide puhul 36 rbl.
b) riikliku kokkuostu puhul 120 „
c) detsentraliseeritud varumise puhul 132 „

Operatiivkulud tarbijate kooperatiivile on tonnilt 12 rbl., üldkulud ja kasum 12% varumishinnast, millest 2% läheb varujate töötasuks. Riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud varumise puhul tuleb juurdemaks kartulite kohaleveo eest keskmiselt 20 rbl. tonnilt.

Koostada kartulite tulude-kulude eelarve ja määrata varujate töötasud.

Kõigepealt tuleb selgitada varutud kartulite väärtus varumishindades.

Saame:

1. kohustuslikud müüginormid . . . . $36 \times 158 = 5\,688$ rbl.
riiklik kokkuost . . . . . $120 \times 1000 = 120\,000$ „
detsentraliseeritud varumine . . . . $132 \times 120 = 15\,840$ „
Kokku: 141 528 rbl.

2. Kooperatiivi operatiivkulud on järgmised:
kohustuslike müüginormide puhul . . . $12 \times 158 = 1\,896$ rbl.
riikliku kokkuostu puhul . . . . . $12 \times 1000 = 12\,000$ „
detsentraliseeritud varumise puhul . . . $12 \times 120 = 1\,440$ „
Kokku: 15 336 rbl.

3. Kooperatiivi komisjonitasu oli järgmine:

a) kohustuslike müüginormide puhul $\frac{12 \times 5688}{100} = 682{,}5$ rbl.

b) riikliku kokkuostu puhul $\frac{12 \times 120\,000}{100} = 14\,000$ „

c) detsentraliseeritud varumise puhul $\frac{12 \times 15\,840}{100} = 1900$ „

Kokku: 16 582,5 rbl.

4. Juurdemaks kohaleveo eest:

a) riikliku kokkuostu puhul . . . . . $20 \times 1000 = 20\,000$ rbl.

b) detsentraliseeritud varumise puhul . $20 \times 120 = 2\,400$ „

Kokku: 22 400 rbl.

5. Komisjonitasust maksetakse varujatele 2%, seega:

a) kohustuslike müüginormide puhul $\frac{5\,688 \times 2}{100} = 113{,}8$ rbl.

b) riikliku kokkuostu puhul $\frac{120\,000 \times 2}{100} = 1\,440$ „

c) detsentraliseeritud varumise puhul $\frac{15\,840 \times 2}{100} = 316{,}8$ „

Kokku: 1 870,6 rbl.

Toodud arvestused võib rühmitada järgmises tabelis:

Varumise nimetus	Mõõtühik	Varumishind (rublades)	Varumise suurus		Operatiivkulud	Komisjonitasu TK-le		Sellest töötasud varujaile		Juurdemaks kohaleveo eest (rublades)	TK tulud kokku (rublades)
			Koguses	Väärtuses rublades		%-des varumisest	Summas	%-des varumisest	Summas		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	10
I. Kartulite tsentraliseeritud varumine											
a) kohustuslikud müüginormid	t	36	158	5 688	1 896	12	682,5	2	113,8	—	8 266,5
b) riiklik kokkuost	t	120	1000	120 000	12000	12	14 400	2	1440	20000	166 400
II. Detsentraliseeritud varumine	t	132	120	15 840	1 440	12	1 900	2	316,8	2400	21 580
Varumine kokku:	t	—	1278	141 528	15336	—	16582,5	—	1870,6	22 400	196 246,5

Esitatud plaanimistehnika rakendamine on võimalik vaid siis, kui on täpselt kinni peetud kehtivast arvestustehnikast, eriti kulude osas. Selle vastu aga eksitakse väga tihti. Nii näiteks paljud organisatsioonid (eriti kaubandusorganisatsioonid) ei eralda varumisoperatsioonide tulemusi, vaid segavad neid teiste operatsioonide tulemustega, millega nad rikuvad isemajandamise põhimõtet. Raamatupidamisarvestus võimaldab aga täiesti selgesti esile tuua varumistöö tulemusi. Nimelt näitab varumispunktide „realiseeritud kaupade" arve kreeditisaldo kaupade varumisoperatsioonide üldtulu ja „varumisoperatsioonide käibekulude" arve deebetisaldo nende operatsioonikulude summat.

Kogutulust varumise käibekulude mahaarvamisel leiame kasumi summa. Kuid ei tohi unustada, et saadud resultaat oleks õige vaid siis, kui tulemuste esiletoomise ajaks oleksid kõik varutud kaubad realiseeritud. Selline olukord esineb aga väga harva. Sellepärast on täpsete tulemuste leidmiseks vaja vähendada vastavalt käibekulude summat juba varutud, kuid realiseerimata kaupadele langeva kulude osa võrra.

Isegi see arvestustehniline võte ei anna alati rentaabluse kohta selget pilti, sest tulemuste kokkuvõtmise ajaks võivad varumisoperatsioonid ise olla pooleli. Viimastele operatsioonidele aga langeb osa varumisorganisatsiooni kulusid, mispärast need tuleb sinna üle kanda. Rentaabluse õigeks määramiseks tuleb lõpuks kindlaks teha, kas bilansis on arvestatud kõik vastaval perioodil tehtud kulud, s. t. kas raamatupidamine on ažuuris.

Mainitust selgub, et teatava perioodi rentaabluse selgitamisel tuleb resultaatarveisse viia terve rida korrektiive. Öeldu kehtib ka siis, kui tahame selgitada üksikute varumispunktide töö rentaablust. Tulemuste selgitamine ainult sünteetiliste arvete alusel annaks pildi varumistöö tulemustest vaid tervikuna, kuid iga varumispunkti tööd üksikult uurides on vaja kasutada analüütilist arvestust ja võrrelda saadud näitarve ja andmeid plaaniga.

Näide:

Selgitada rajooni varumiskontori kasumiplaani täitmist, kui temale alluvate varumispunktide tegevust iseloomustavad järgmised andmed:

1. Kvartali varumisplaan ja selle täitmine:

Varumispunkti nimetus	Plaan	Tegelik	Plaani täitmise %
1	2	3	4
Varumispunkt nr. 1	25 000 rbl.	20 000 rbl.	80
„ nr. 2	18 000 „	15 000 „	84
„ nr. 3	38 000 „	40 000 „	83,7
„ nr. 4	24 000 „	25 000 „	105,3
Kokku	105000 rbl.	100000 rbl.	92,5

2. Kvartali käibekulude plaan ja selle täitmine:

Varumispunkti nimetus	Plaan		Tegelik	
	Summa	Tase %-des käibest	Summa	Tase %-des käibest
1	2	3	4	5
Varumisorganisatsiooni üldkulud	1 050	1,0	1 100	1,1
Varumispunkt nr. 1	500	2,0	460	2,3
„ nr. 2	400	2,22	420	2,8
„ nr. 3	760	2,0	840	2,1
„ nr. 4	450	1,87	430	1,72
Transpordikulud	5 250	5,0	4 800	5,05
Kokku:	8 410	8,01	8 050	8,65

3. Kasumiplaan on järgmine:

Juurdehindlus oli varumisorganisatsioonile ette nähtud 15 000 rbl., sellest kasum 6 990 rbl.

Arvestustehniliselt väljendame seda järgmiselt:

Majandusnäitarvude nimetused	Mahaarvestused	
Juurdehindlus		15 000.—
Käibekulud plaane	8410.—	
Neist kuludest kantakse alljärgnev osa 5000 rbl. suurusele laoseisule:		
1) üldkuludeks 1% ehk 50 rbl.		
2) varumispunktide ülalpidamiseks 2% ehk 100 rbl.		
3) transpordikuludeks 5% ehk 250 rbl.		
Kokku mahaarvutusi	400.—	8 010.—
Kasum		6 990.—

4. Varutud kaupade realiseerimine oli järgmine:

a) varumishinnas . . . . . 90 000 rbl.
b) väljalaskehinnas (ilma käibemaksuta) . . . 103 500 „
c) juurdehindlus . . . . . 13 500 „

5. Kasumi arvutamiseks tuleb vähendada tegelikke kulusid tegelikule laoseisule langeva kulude osa võrra. Tegelik laoseis on järgmine:
100 000 — 90 000 = 10 000 rbl.

Tegelik kasum oli:

Majandusnäitarvude nimetused	Mahaarvestused	
Juurdehindlus		13 500.—
Tegelikult käibekulud	8 050.—	
Neist kuludest kantakse 10 000 rbl. suurusele laoseisule:		
1) üldkuludeks 1,1 % laoseisust ehk 110 rbl.		
2) 5 000 rbl. suurusest laoseisust varumispunktides 2,15% ehk 107,50 rbl.		
3) 5 000 rbl. suurusest laoseisust baasis:		
a) kulud varumispunktide ülalpidamiseks 2,15% ehk 107,50 rbl.		
b) transpordikulud 5,05% ehk 252,50 rbl.		
Kokku mahaarvutusi	577,50	7 472,50
Kasum . . .		6 027,50

Leiame seega, et varumisplaanist on täidetud 95,2%, kasumiplaanist aga

$$\frac{6027{,}50 \times 100}{6990} = 86{,}2\%.$$

Selline kasumiplaani alatäitmine (käesoleva näite puhul) on tingitud käibeplaani alatäitmisest ja käibekulude plaani ületamisest.

6. Varumiskäivete koondplaan.

Lõpp-etapi põllumajandussaaduste varumise plaanimises moodustab käivete koondplaani koostamine koguselises ja väärtuselises väljenduses. Siin kajastub kogu varutud toodangu liikumine: laoseisud, toodangu saabumine ja realiseerimine, juurdehindlus. Laoseisud plaaniperioodi algul näidatakse möödunud kvartali keskmistes hindades, saaduste sissetulek — plaanihindades, kõik saaduste väljamineku liigid — väljalaskehindades, kaod ja aasta lõpplaoseisud — varumise plaanilistes hindades. Plaaniline juurdehindlus leitakse kui (o) vahel.
vahe väljamineku (m) + lõpplaoseisude (l_n)ja alglaoseisude (l_1) + sissetuleku

Järgnev tabel näitab meile käivete koondplaani vormi.

Varumise nimetus	Mõõtühik	Sissetulek						Käibesumma kokku	Väljaminek									
		l_1		o		Plaaniline juurdehindlus			m								n	
									Sellest saadetud						loomulik kadu			
									kontrahendile		kaubandusvõrku		töötlemisse					
		Kogus	Summa	Kogus	Summa	% varumishinnast	Summa		Kogus	Summa	Kogus	Summa	Kogus	Summa	Kogus	Summa	Kogus	Summa
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
I. Kohustuslikud müüginormid																		
a) kartuljne.																		
II. Riiklik kokkuost																		
a) kartuljne.																		
Kokku varutud																		

7. Harjutusülesandeid tulude-kulude plaanimiseks.

Harjutusülesanne nr. 10.

Määrata a) varutud karja realiseerimise summa suurus ja b) TK kasuks minev komisjonitasu, kui on teada järgmised andmed:

1. Riikliku kokkuostu korras on hangitud IV kvartalil: veiseid eluskaalus 300 ts., sellest üle keskmise rammususe 100 ts., varumishinnaga 205 rbl. ts., keskmises rammususes 200 ts., varumishinnaga 170 rbl. ts.; lambaid üle keskmise rammususe 30 ts., varumishinnaga 240 rbl. ts., ja keskmises rammususes 20 ts., varumishinnaga 200 rbl. ts.

2. Veised ja lambad anti varumisorganisatsiooni keskbaasi, mis asub 70 km kaugusel varumispunktist. Varumisorganisatsioonile maksetakse:

a) Üldkulude katteks veiste eest 19,39 rbl. igalt varutud eluskaalu tsentnerilt, millest läheb TK-le 10,70 rbl. Lammaste eest on vastav juurdehindlus 20,89 rbl., millest läheb TK-le 11,60 rbl. Täiendavad juurdehindlused on: veiste eluskaalu ts-lt 3,09 rbl., sellest TK-le 1,90 rbl., lammaste eluskaalu ts-lt 7,25 rbl., sellest TK-le 5 rbl. Loomade ajamise eest maksetakse: veiselt 3,45 kop. ja lambalt 7,5 kop. igalt tsentner/km-lt.

Harjutusülesanne nr. 11.

Koostada munade varumiskäibe bilanss ning määrata juurdehindluse summa rajooni varumiskontorile, kui on teada järgmised andmed:

1. Munade varumisplaan (riiklik kokkuost) oli II kvartalil rajooni kohta 150 kasti (standardkasti mahutavus 1440 muna).

2. Munade laoseis varumispunktis oli kvartali algul 15 kasti.

3. Kvartali lõpuks oli ette nähtud laoseis 30 kasti. (Suurenemine laoseisus on tingitud asjaolust, et munade varumise kõrgpunkt on juunis.)

4. Munade varumishinnaks oli ette nähtud 2,35 rbl. kümnelt. Munade kohaletoimetamise eest kuni baasini — 10 rbl. kastilt. Juurdehindlus varumisorganisatsioonile oli igalt munadekastilt ette nähtud järgmine:

Juurdehindluse nimetus	Kokku	Sellest	
		TK-le	RL-le
Komisjonitasu varumisaparaadile	32.--	32.—	—
Täiendav juurdehindlus	10.86	4.93	5.93
Kaod	—.65	—.65	—
Kasum	1.05	—.60	—.45
Kokku:	44.56	38.18	6.38

Märkus:
Juurdemaks baasi kohaletoimetamise eest tuleb arvestada eraldi.

Harjutusülesanne nr. 12.

Koostada kapsa varumiskäibe bilanss ja määrata TK kasum ning kõrgemate lülide jaoks minev juurdehindlus, kui on teada järgmised andmed:

1. Kapsa väljalaskehinna kalkulatsioon ilma taarakuludeta on riikliku varumisplaani järgi (ühe varutud tonni kohta) järgmine:

1) kapsa varumishind . . . . . 80 rbl.
2) sellest moodustavad üldkulud 14%
3) operatiivkulud . . . . . 2,80 rbl.
4) transpordikulud . . . . . 3,70 „
5) loomulik kadu (varumishinnast) 1,5%
6) juurdemaks kohaleveo eest . . . . . 8 rbl.
7) kasum (varumise omahinnast) 3%
8) käibemaks (väljalaskehinnast ilma käibemaksuta) . . . 5%

2. Üldkuludest (14%) maksetakse TK-le 5,8%, varumiskontorile 6,2%, sellest 5% vastuvõtupunktile, ja ülejäänud osa OL kontorile (1,5%) ja Aed-Juurvilja Varumise Koondisele (0,5%) akumulatsiooniks.

3. IV kvartali algul on TK-des kapsa laoseis 200 t, varumine kvartali jooksul on 1000 t. Kvartali lõpuks realiseeritakse kogu laoseis, millest on maha arvatud kaod (seega laoseis 1. I võrdub 0-ga).

Harjutusülesanne nr. 13.

Koostada kartulite varumiskäibe bilanss ja määrata TK ning varumiskontori kasum, kui on teada järgmised andmed:

1. Kartulite väljalaskehinna kalkulatsioon (1 tonni kohta) ilma taarakuludeta on järgmine:

   a) varumishind . . . . . 120 rbl.
   b) operatiivkulud . . . . . 7,25 rbl.
   c) transpordikulud . . . . . 20 „
   d) üldkulud (varumishinnast) 14%
   e) kasum (varumise omahinnast) 2%
   f) käibemaks (väljalaskehinnast) . . . 5%

2. Komisjonitasu ja kasumi jaotamine TK, varumiskontori ja teiste varumisorganisatsiooni lülide vahel on järgmine:

	TK	Rajooni varumis-kontor	Teised lülid (kaasa arvatud ka vastuvõtupunktid)	Kokku
Komisjonitasu	5,4%	2,0%	6,6%	14,0%
Akumulatsioon	0,6%	0,3%	1,1%	2,0%

3. Kartulite laoseis oli 1. X 300 t, oktoobris osteti kokku kartuleid 1000 t, laoseis oktoobri lõpul oli 5 päeva oktoobrikuu keskmise kartulite kokkutuleku suurune.

Harjutusülesanne nr. 14.

Määrata a) 1 tonni mee väljalaskehind ja b) juurdehindlused üksikuile varumisaparaadi lülidele, kui on teada:

1. 1 tonni mee väljalaskehinna kalkulatsiooni elemendid on järgmised:
   1) varumishind . . . . . 3500 rbl.
   2) üldkulud sellest 10%
   3) operatiivkulud:

a) edasiseks tarvitamiseks kõlbmatu taara . 30 rbl.
b) taara remont . . . . . 20 „
c) mee sortimine . . . . . 20 „
d) mee märkimine ja pakkimine . . . . 10 „
e) loomulikud kaod 1% varumishinnast
f) laadimine vagunisse . . . . . 7.50 rbl.
4) transpordikulud laost varumiskontorini . . —.60 „
5) transpordikulud varumiskontorist jaamani . —.80 „
6) kasum (varumise omahinnast) 5%
7) käibemaks (väljalaskehinnast) 10%

2. Juurdehindluse jaotamine:

Kellele	Komisjonitasu %-des varumishinnast	Kasum %-des varumise omahinnast
TK	4,5	1,0
Vastuvõtupunkt	2,6	2,0
Varumiskontor	2,3	1,5
OL Varumisvalitsus . . .	0,5	0,5
TKKL Varumiskeskus . .	0,1	—
K o k k u	10,0	5,0

H a r j u t u s ü l e s a n n e nr. 15.

Määrata nahkade varumisel: a) TK operatiivkulud ja b) kõik kontorikulud, c) hästi töödeldud ja kõrgekvaliteediliste nahkade vastuvõtu eest maksetud ergutustasude summa, kui on teada järgmised andmed:

1. 1 kg nahkade varumishind on järgmine:

Nahkade nimetused	värsked	soolatud
Veisenahad, suured, I sort	1,58	1,76
Hobusenahad, I sort	1,22	1,40

2. Novembris osteti kokku:
Veisenahku, suuri, värskeid . . . . . 1000 kg
„ „ soolatud . . . . . 500 „
Hobusenahku, värskeid . . . . . 100 „
„ soolatud . . . . . 50 „

3. Nahkade varumise juurdehindlus %-des varumishinnast:
TK-le — 5,7%, sellest operatiivkuludeks 4,2%
Varumiskontorile — 3,6%, sellest transpordikuludeks 1,5%
Kokku: 9,3%.

4. Ergutustasud varujaile ja kogujaile olid: vahetu vastuvõtu eest igalt suurelt nahalt 1,20 rbl. ja kvaliteedi eest igalt nahalt 0,45 rbl.

Toornahkadest võeti 50% vastu vahetult tootjatelt, naha keskmine kaal oli 15 kg.

Harjutusülesanne nr. 16.

Määrata üksikuile TK-dele kartulite kokkuostu plaanid alltoodud plaanitabeli vormis, kui on teada järgmised andmed:

(Tabelis on antud arvud tuhandeis tsentnerites).

Tarbijate kooperatiivi (TK) nimetus	Kogutoodang			Kartulite kokkuost analüüsitaval aastal					Kartulite kokkuost plaanitaval aastal			
	Analüüsitaval aastal	Plaanitaval aastal	Kogutoodangu kasv %-des	Plaan	Tegelik	Plaani täitmine %-des	Osatähtsus %-des	Hangitud kogutoodangust %-des	Plaaniline ülesanne	Osatähtsus %-des	Kasv võrreldes analüüsitava aastaga	Hangitud kogutoodangust %-des
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Ivanovo TK	70	80		20	22							
Petrovo TK (süvarajoonis)	60	70		20	18							
Dimitri TK	40	60		14	16							
Demniki TK (süvarajoonis)	43	49		12	10							
Titovski TK	70	80		30	28							
Kokku	283	339		96	94		100,0			100,0		

Koostatud plaanile lisada seletuskiri, kus üksikute plaaniliste ülesannete määramine on põhjendatud majanduslikult.

XV peatükk.

VARUMISPLAANI TÄITMISE PIDEV KONTROLL.

Plaani täitmise pidev kontroll on üks tähtsamaid majanduselu juhtimise põhimõtteid. Tuleb alati meeles pidada alljärgnevaid sm. Molotovi sõnu partei XVIII kongressil: „Plaane me vajame selleks, et kontrollida, kuidas käib meie majanduslik töö. Kui plaan pole seotud täitmise kontrolliga, siis ta muutub tühjaks paberilipakaks... Korraldades hästi plaanide täitmise kontrolli me parandame ka majanduslikku tööd ja plaanide koostamist ennast."

Tänini on aga plaani täitmise pidev kontroll varumise alal olnud primitiivne ja lünklik. Sellisele olukorrale tuleb lõpp teha ja sisse seada eeskujulik kontroll kõigi plaani-näitarvude täitmise üle. Seejuures peab pidev kontroll olema ka massiliseks kontrolliks. Selleks on vaja plaani täitmise jälgimisele kaasa tõmmata kõik varumise alal tegutsevad isikud, esijoones varujate aktiiv, samuti aga ka kolhoosnikke, laotöölisi jne. Pideva kontrolli organiseerimisel tuleb silmas pidada järgmisi põhilisi ülesandeid:

a) riiklike varumisülesannete täitmise käigu kontroll,
b) varumisplaani mittetäitmise põhjuste õigeaegne avastamine ja kõrvaldamine,
c) plaani täitmist ja ületamist tagavate organisatsioonilis-tehniliste abinõude läbitöötamine.

Kontrolli teostamiseks on vaja eelkõige uurida aruandelisi materjale. Peale aruandluse tuleb jälgida tegelikku tööd koha peal, sest kontrolli ülesanne ei seisne ainult üldise töökäigu ja plaani-näitarvude täitmise jälgimises. Kontrollimine peab tungima tegelikku töösse ja näitama töös ilmneva edu või ebaedu põhjusi ja kindlustama plaani täitmiseks ja ületamiseks vajalike korralduste läbiviimist. Peamine tähelepanu tuleb pöörata puuduste kõrvaldamisele varumiskäibe teostamise tehnikas, esijoones just varumiskaadrite töös. Peale selle tuleb tähelepanu pöörata materiaal-tehnilise baasi parandamisele, saaduste riknemise põhjuste selgitamisele ja nende kõrvaldamisele, varutud toodangu kiirele ärasaatmisele ja paljudele teistele varumisalastele küsimustele, millega tutvumine on võimalik vaid koha peal tegelikus töös.

Pideva kontrolli organiseerimiseks on otstarbekohane varumisorganisatsiooni madalamais lülides (varumispunktides või tarbijate kooperatiivides ja rajoonikontoreis) sisse seada päevagraafik, millel võib olla alltoodud tabeli kuju.

Varumine oktoobrikuus ..... rajooni ..... tarbijate kooperatiivis.

Saaduse nimetus	Mõõtühik	Plaan		1. oktoobril			2. oktoobril			3. oktoobril
		Oktoobrikuu plaan	Keskmine päevane varumine	l_1	o	m	l_1	o	m	jne.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Kartul jne.	ts.	2400	80	120	60	90	90	50	—	

Märkus: Tuleb meeles pidada, et järgmise päeva l_1 (alglaoseis) võrdub eelmise päeva l_n-ga (lõpplaoseisuga).

Tabelis ilmnev hälve plaani täitmise normaalsest käigust signaliseerib kohe vajadusest võtta tarvitusele abinõusid puuduste kõrvaldamiseks. Esitatud tabeli näites signaliseerivad andmed kõigepealt keskmise päevase varumise nõrgenemisest võrreldes plaaniga. Viivitus varutud saaduste ärasaatmises (lahter 10) suurendab laoseise ja võib tekitada raskusi ka saaduste hoidmisel. Nende signaliseerivate andmete alusel tuleb kohe selgitada põhjused, mis tingivad nõrka päevast varumist ja halba ärasaatmist, ning võtta tarvitusele abinõusid olukorra parandamiseks.

Varumislepingute täitmise pidevat kontrolli teostatakse umbes samuti, nagu eespool kirjeldatud. Siin pole oluline igapäevane kontrolli teostamine, vaid piisab kontrollimisest iga 5 päeva järel. Lepingu täitmise kontrollimiseks kasutame järgmist tabelit:

Kolhoosiga „Lööklane" sõlmitud varumislepingu täitmise käik.

Leping sõlmitud 5. jaan. 1945. a.

Lepingu järgi varutava saaduse nimetus	Mõõtühik	Varutava saaduse üldkogus	Lepingu täitmise tähtaeg	Keskmine saaduste plaaniline kokkutulek 5 p. jooksul	Tegelik lepingu täitmine (ära antud saadusi)				
					10. I	15. I	20. I	25. I	jne.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Rukis	ts.	550	1. III 1945	50	100	100	100	130	

Märkus: Lepingu täitmise käigu jälgimine toimub kumulatiivseis kokkuvõtteis; seega, kui samad arvud esinevad kõrvutiolevais lahtreis (lahtrid 6, 7, 8 jne.), siis tähendab see seda, et vastaval ajaperioodil pole lepingu täitmiseks saadusi ära antud.

Toodud näite (tabeli sissekanded) arvud näitavad, et lepingu sõlmimisel saatis kolhoos kohe suure osa rukist varumispunkti, kuid hiljem lepingu täitmine pidurdus ja jäi maha plaanilisest keskmisest. Meie näite järgi pidi 25. I

olema saadetud 4 × 50 = 200 ts., tegelikult oli saadetud ainult 130 ts. rukist. Selliste andmete puhul tuleb kohe selgitada lepingu mittetäitmise põhjused.

Varumisplaani täitmise pidev kontroll ei piirdu ainult varumisega. On vaja kontrollida ka varumiskäivet, varumise tulude-kulude eelarvet jne. Siin on eriti tähtis selgitada varumise omahinna, halduskulude ja lisakulude (kaod hoidmisel, transpordil jne.) küsimusi.

Plaani täitmise pideva kontrolli teostamine lasub varumisorganisatsiooni juhatusel ja revisjonikomisjonil. Käibekulude plaani täitmise kontrollimine on raamatupidaja ülesanne. Kuludokumentide väljaandmisel ei tohi raamatupidaja lubada üleplaanilisi kulutusi, mis pole kõrgemate organite poolt kinnitatud. Kontrolli teostamiseks kontrollib raamatupidaja enne kuludokumentide väljamaksmist kulutuse vastavust eelarvele.

Samasugune pidev plaani täitmise kontroll tuleb sisse seada ka kõigi teiste plaani-näitarvude kohta.

Kasutatud kirjandus.

Marx, Das Kapital, II, Moskva-Leningrad, 1933.

Ленин, Сочинения, тт. XXIII, XXVI.

Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945.

Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, 4. tr., Tallinn, 1945.

Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus, Tallinn, 1945.

X съезд РКП(б), стенографический отчёт, ГИЗ, 1921.

Бутин, Н. И., Заготовки сельскохозяйственных продуктов, VIII ptk. teosest «Экономика и планирование советской торговли», под редакцией М. М. Лифица и Г. Л. Рубинштейна, Госторгиздат, 1939, lk. 269—290.

Вейцманн, Н. Р., Анализ хозяйственной деятельности предприятия по данным учёта (счётный анализ), Москва, 1938.

«Вопросы советской торговли», № 17, 1940.

Голубничий, И., Народное хозяйство СССР в цифрах (1860—1938). В помощь изучающим историю ВКП(б), Московский рабочий, 1940.

Днепровский, С. П., Анализ и планирование хозяйственной деятельности сельпо, Госторгиздат, 1939, lk. 69—96.

Днепровский, С. П., Сельскохозяйственные заготовки и колхозная торговля, V ptk. teosest «Экономика и планирование советской кооперативной торговли», под редакцией С. П. Днепровского и Д. В. Моргунова, 1939, lk. 191—241.

Днепровский, С. П. и Мельник, Р., Заготовки сельскохозяйственных продуктов и их планирование, ВСЕКХЗО, Москва, 1938.

Ильин, Н. И., Бухгалтерский учёт в предприятиях государственной торговли, ч. II, Госторгиздат, 1940, lk. 3—48.

Ильин, Н. И., Учёт заготовительных операций, V ptk. teosest — Н. И. Ильин, Н. А. Кипарисов, Н. Д. Цемко, Балансовый учёт советской кооперативной торговли, Госторгиздат, 1938, lk. 142—164.

Ильин, Н. И., Учёт заготовительных операций, VII ptk. teosest — С. И. Воронин, Н. Д. Цемко, Н. И. Ильин, Курс бухгалтерского учёта в потребительской кооперации, Госторгиздат, 1940, lk. 251—295.

Кистанов, Я. И., Этапы развития торговли в СССР, II ptk. teosest «Экономика и планирование советской кооперативной торговли», под редакцией С. П. Днепровского и Д. В. Моргунова, 1939, lk. 43—145.

Лозинский, А. И., Курс торгового учёта, Госпланиздат, 1940, lk. 208—234.

«Nõukogude kaubandus», nr. 14, 1945.

Писарев, И. Ю., Статистика заготовок и закупок сельскохозяйственных продуктов, VII ptk. teosest «Курс торговой статистики», Госпланиздат, 1940, lk. 79—83.

Рубинштейн, Г. Л., Торговля в СССР на основных этапах социалистического строительтсва, III ptk. teosest «Экономика и планирование советской торговли», под редакцией М. М. Лифица и Г. Л. Рубинштейна, Госторгиздат, 1939, lk. 79—171.

Тененбаум, М. В., Статистика заготовок, VII ptk. teosest — Н. Н. Ряузов и М. В. Тененбаум, Торгово-кооперативная статистика, Госторгиздат, 1939, lk. 130—160.

Riigile põllumajandussaaduste kohustusliku müügi ja kokkuostu määrused, RK «Poliitiline Kirjandus», Tallinn, 1945.

Сборник постановлений ЦК ВКП(б) и СНК СССР по вопросам заготовок и закупок сельскохозяйственных продуктов, Заготиздат, 1943.

LÜHENDEID.

ETKVL — Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklik Liit
KK — Keskkomitee
KTK — Kesktäitevkomitee
LMKK — NSV Liidu Valitsuse Määruste ja Korralduste Kogu (Sobranije postanovlenii i rasporjaženii pravitelstva SSSR)
LSKK — NSV Liidu Töölis-Talupoegade Valitsuse Seaduste ja Korralduste Kogu (Sobranije zakonov i rasporjaženii rabotše-krestjanskogo pravitelstva SSSR)
MTJ — masina-traktorijaam
PV — Peavalitsus
Pres. — Presiidium
RK — Rahvakomissariaat
RKN — Rahvakomissaride Nõukogu
RL — Rajooni Liit (tarbijate kooperatiivide)
TK — tarbijate kooperatiiv
TKKL — Tarbijate Kooperatiivide Keskliit (Tsentrosojuz)
TKN — Töö ja Kaitse Nõukogu
TKOL — Tarbijate Kooperatiivide Oblasti Liit
TKVL — Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklik Liit
TVO — Tööliste Varustamise Osakond

Õiendavaid märkusi.

1. ENSV Ministrite Nõukogu Asjadevalitsuse ringkirjaga 20. juunist 1946. a. nr. 035/278 on asutuste nimetuste venekeelsete lühendite asemele fikseeritud tarvitatavad asutuste eestikeelsed nimetused ja nimelühendid. Neist osa puudutab käesolevas õpperaamatus käsitletud varumisalaseid asutusi ja organisatsioone. Need on järgmised:

Zagotzerno (Tsentrozagotzerno) — Keskteraviljasalv (autori poolt tarvitatud üleliidulise organisatsiooni nimetusena — Teravilja Varumise Liit, lk. 45 jt.);

Zagotskot — Loomade Varumise Peakontor (autor — Karjasaaduste Varumise Koondis, lk. 45);

Zagotseno — Heinvaru (autor — Sööda Varumise Liit, lk. 45).

2. III peatükki «Põllumajandussaaduste varumise aparaat NSVL-s» (lk. 44 jj.) tuleb täiendada järgmiste andmetega:

Toornahkade, karusnahkade, villa jm. loomtoorsaaduste varumise alal tegutseb alates 1939. a. lõpust NSVL Varumise Ministeeriumile alluv Loomtoorsaaduste Varumise Koondis (Zagotživsõrjo); Eesti NSV-s tegutseb tema kohaliku filiaalina vabariiklik Loomtoorsaaduste Varumise Kontor, kellele alluvad maakondlikud kontorid.

Loomtoorsaaduste Varumise Koondisele (Zagotživsõrjo) läksid üle Nahkade Varumise Koondise (Sojuzzagotkož), Villa Varumise Koondise (Sojuzzagotšerst), Karusnahkade Varumise Koondise (Zagotpušnina) jt. funktsioonid varumise alal.

NSVL Varumise Ministeeriumi Autotranspordi Peavalitsusele alluvana tegutseb üleliidulise keskusena Varumise Autotransport (Sojuzzagottrans), kellele alluvad kohalikud autotrustid ja -baasid.

Lina Varumise Koondis (Zagotljon), mis 1939. a. NSVL Varumise RK alluvusest anti üle NSVL Tekstiiltööstuse RK süsteemi, on nüüd uuesti lülitatud NSVL Varumise Ministeeriumi süsteemi.

SISUKORD.

Lk.

Eessõna 3

I OSA.

Põllumajandussaaduste varumise organisatsioon.

I peatükk. **Varumise mõiste ja olemus.**

1. Varumise mõiste, tähtsus ja ülesanded 5
2. Varumise liigid ja teostamise meetodid 6

II peatükk. **Põllumajandussaaduste varumise ajalooline arenemine NSVL-s.**

1. Varumine Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni päevil (1917. — 1918. a.) . . 15
2. Varumine sõjakommunismi ajajärgul (1918. — 1920. a.) 16
3. Varumine uue majanduspoliitika (nepi) ajajärgul (1921. — 1925. a.) 18
4. Varumine sotsialistliku industrialiseerimise ajajärgul (1926.—1929. a.) 21
5. Varumine põllumajanduse kollektiviseerimise ajajärgul (1930. — 1934. a.) 26
6. Varumine 1935. — 1941. a. 30
7. Varumine Suure Isamaasõja tingimustes (1941. — 1945. a.) 35

III peatükk. **Põllumajandussaaduste varumise aparaat NSVL-s.**

1. Varumise üldine haldusaparaat 42
2. Majanduslikud organisatsioonid varumise teostamiseks 44
3. Põllumajandussaaduste varumise aparaat rajoonis 48

IV peatükk. **Hinnad põllumajandussaaduste varumises.**

1. Hind ja hinnapoliitika NSVL-s 58
2. Põllumajandussaaduste varumishinnad 61
3. Põllumajandussaaduste väljalaskehinnad 67

V peatükk. **Varumiskäibe teostamise tehnika üldprobleemistik.**

1. Varumisvõrgu materiaal-tehniline baas 73
2. Varumistöö organiseerimise põhialused 77

VI peatükk. **Varutud saaduste vastuvõtmine.**

Lk.

1. Vastuvõtmise organisatsioonilised põhiprobleemid 82
2. Vastuvõtmise vormistamine 85
3. Arveldustehnika kaupade vastuvõtul 96
4. Hüvituskaupade vastumüük 100

VII peatükk. **Varutud saaduste hoidmine, sorteerimine ja töötlemine.**

1. Kaupade hoidmine varumispunktides 103
2. Varutud saaduste sorteerimine ja eeltöötlemine 108
3. Varutud saaduste töötlemine 114
4. Arvestustehnilisi erinevusi tähtsamate töötlemispunktide tegevuses 116

VIII peatükk. **Varutud kaupade realiseerimine.**

1. Kaupade realiseerimine raud- ja veeteel 124
2. Kaupade realiseerimine auto- või hobutranspordiga 127
3. Realiseerimisoperatsioonide arveldus 128

IX peatükk. **Põllumajandussaaduste varumise arvestus ja aruandlus.**

1. Sünteetilise arvestuse iseloomustus 130
2. Varumispunktide aruandlus 133
3. Operatiiv-statistiline arvestus ja aruandlus 141

II OSA.

Põllumajandussaaduste varumise plaanimine.

X peatükk. **Varumisplaani mõiste, olemus ja koostamine.**

1. Plaanimajanduslik üldprobleemistik 147
2. Varumisplaani mõiste ja olemus 150
3. Varumisplaani koostamise printsiibid ja meetodid 153
4. Varumisplaani koostamise menetlus 159
5. Varumisplaani koostamise organisatsioon ja aparaat 162

XI peatükk. **Plaanimistehnika üldprobleemistik.**

1. Plaanimistehnika ja plaani koostamise etapid 165
2. Ettevalmistus plaani koostamiseks 165
3. Plaanikavandi koostamine 173
4. Plaanikavandi seletuskirja koostamine 174

XII peatükk. **Varumise suuruse plaanimine.**

1. Turutoodangu määramine varumise tagamaal 175
2. Territoriaalse varumismahu analüüs ja plaanimine 186
3. Varumisplaani määramine üksikutele organisatsioonidele 192
4. Varumisplaani määramine tarbijate kooperatiividele ja varumispunktidele 197
5. Harjutusülesandeid varumisplaani koostamiseks 200

XIII peatükk. **Varumiskäibe plaanimine.**

1. Laoseisude analüüs ja plaanimine 204
2. Varumistöö kvaliteedi määramine ja analüüsimine 206
3. Varutud saaduste realiseerimise analüüs ja plaanimine 209
4. Harjutusülesandeid varumiskäibe plaanimiseks 213

XIV peatükk. **Varumise tulude-kulude plaanimine.**

1. Varumishindade analüüs ja plaanimine 214
2. Varumise krediteerimine ja krediidiplaan 215
3. Tulude-kulude eelarve mõiste ja tähtsus 217
4. Käibekulude analüüs ja plaanimine 218
5. Varumise tulude plaanimine 227
6. Varumiskäivete koondplaan 233
7. Harjutusülesandeid tulude-kulude plaanimiseks 234

XV peatükk. **Varumisplaani täitmise pidev kontroll** 239

Kasutatud kirjandus 242
Lühendeid 243

1. trükk.

Vastutav toimetaja
K. Tarraste.
Tehniline toimetaja
H. Kohu.

Ladumisele antud 4. V 1946. Trükkimisele antud 31. VII 1946. Paberi kaust 67×95. 1/16. Trükipoognaid 15 1/2. Autoripoognaid 18,08. Arvestuspoognaid 18,25. MB 01987. Laotihedus trpg. 52,800. Tiraaž 2200. Trükikoja tellimus nr. 1246. Trükikoda „Tartu Kommunist", Tartu, Ülikooli 21/23.

Hind rbl. 25.—

Ф. Саукс, Заготовки сельскохозяйственных продуктов. Организация и планирование. На эстонском языке. Эгосиздат „Научная Литература", Тарту.

RBL. 25.—

A
16056
3705060

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00370506 0